

Kestävän väestönkehityksen Suomi Väestöliiton väestöpoliittinen raportti 2020

Tiia Sorsa (toim.)



Kestävän
väestönkehityksen
Suomi

Väestöliiton
väestöpoliittinen
raportti 2020

Tiia Sorsa (toim.)

Helsinki: Väestöliitto ry.
Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E54

Sisällys

JOHDANTO	9
VÄESTÖLIITON SUOSITUKSET	12
Kestävän väestönkehityksen Suomi: Väestöliiton suositukset	13
1. Sopivan kokoinen Suomi ei kutistu vielä	15
2. Tasapainoinen väestönkehitys on ekologisesti kestävä	16
3. Syntyvyyden nousu Suomessa on tavoiteltava asia	17
4. Ihmisiä on tuettava saamaan niin monta lasta kuin he itse toivovat	18
5. Hyvät ihmissuhteet ovat kansanterveyden ytimessä	19
6. Perheystävällisyys koskee kaikkia	20
7. Maahanmuutto lisääntyy huomattavasti	21
8. Suomi on houkutteleva ja inhimillinen uusi kotimaa	22
9. Monipaikkaisuus uudistaa alueiden kehityksen	23
10. Kannustimia maastamuuton vähentämiseksi	24
SYNTYVYYS JA VÄESTÖNKEHITYS	25
Syntyvyyden lasku ja muuttunut lastensaantimaisema	27
Anna Rotkirch	
Kansainväliset trendit ja Suomi	30
Miksi syntyvyys laskee?	32
Nouseva vanhemmaksituloikä	33
Muutokset lapsiluvuissa	34
Uusi lastensaantimaisema	37
Lapsia saadan vähemmän, kuin toivotaan	38
Syntyvyyden sosioekonominen polarisaatio	38
Miksi lykätään ensimmäistä, miksi toista lasta?	43
Miten perheellistymistä voi tukea?	44
Lähteet	47

Julkaisija: Väestöliitto ry., Väestöntutkimuslaitos
Kalevankatu 16 B, PL 849, 00100 Helsinki www.vaestoliitto.fi
Kustantaja: Väestöliitto ry
© Kirjoittajat ja Väestöliitto

ISSN: 1455-2191
ISBN 978-952-226-208-0 (painettu)
ISBN 978-952-226-209-7 (PDF)
Taitto ja kansi: Lena Malm
Helsinki, 2020
Paino: Hansaprint Oy

Väestönmuutokset haastavat eläkejärjestelmää ja muuta julkista taloutta	49
<i>Heikki Tikanmäki ja Allan Seuri</i>	
Eläkejärjestelmän ja väestönkehityksen viimeaikaiset muutokset	51
Syntyvyyden vaikutukset eläkejärjestelmään	53
Syntyvyyden vaikutus kunta- ja valtiosektorien talouteen	60
Mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja matalan syntyvyyden aiheuttamiin ongelmiin	62
Lähteet	68
Harmaantunut Japani – minkälaisen esimerkin se tarjoaa Suomelle?	69
<i>Näkökulma / Risto Vaittinen</i>	
Japanin väestönkehityksestä	70
Miten väestörakenne vaikuttaa elintasoon?	74
Miten Japanin heikkenevä vanhushuoltosuhde näkyy suhteellisessa elintasossa?	75
Työllisyyden reagointi väestörakenteen muutokseen Japanissa	77
Väestörakenteen vaikutus Japanin tuottavuuskehitykseen	80
Ikääntymisen merkitys Japanin julkistaloudelle	82
Lopuksi	86
Lähteet	88
TERVEYS JA IKÄÄNTYMINEN	89
Terveiden eriarvoisuus sosioekonomisen aseman ja asuinpaikan mukaan	91
<i>Suvi Parikka, Päivikki Koponen, Timo Koskela, Tommi Härkänen, Katri Kilpeläinen, Lasse Tarkiainen, Katja Borodulin, Annamari Lundqvist, Katri Sääksjärvi, Tuija Martelin, Seppo Koskinen</i>	
Luvussa hyödynnetyt aineistot ja menetelmät	92
Kuolleisuuden tuloryhmittäisten erojen kehitys	95
Terveiden ja toimintakyvyn koulutusryhmittäiset erot	96
Tuloryhmien kuolleisuuserot maakunnissa	100
Verenkiertoelinten sairaudet ja alkoholikuolemat kuolleisuuserojen taustalla	104
Pohdinta	111
Lähteet	115

MAAHAMME MUUTTAJAT	117
Maahanmuutto – uhka vai mahdollisuus?	119
<i>Mauri Kotamäki</i>	
Katsaus maahanmuuton tilastoihin Suomessa	122
Maahanmuuton työmarkkinavaikutusten taustaa	125
Aikaisempi kirjallisuus maahanmuuton taloudellisista vaikutuksista	129
Maahanmuuton kansantaloudelliset vaikutukset Suomessa	141
Kuinka suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa voisi parantaa?	144
Johtopäätökset	152
Lähteet	153
Työtä, perhettä, turvaa – muuttajat ja Suomen väestöllinen tulevaisuus	157
<i>Näkökulma / Minna Säävälä</i>	
Mistä muuttajia	157
Perhe kannattelee ja kotouttaa	158
Koulutus on mahdollisuus	161
Työn perässä tulijat	161
Kansainvälistä suojelua saavat muuttajat	162
Kestävään maahanmuuttopolitiikkaan	165
Lähteet	166
ALUEELLISTUMINEN JA MAAN SISÄINEN MUUTTOLIIKE	167
2010-luvun muuttoliike on ollut alueellisesti keskittävää, valikoivaa ja polarisoivaa	169
<i>Näkökulma / Timo Aro</i>	
Maakuntien välinen nettomuutto vuosina 2010–2019	172
Kuntien välinen nettomuutto ja nettomaahanmuutto vuosina 2010–2019	176
Muuttajien ikärakenne on yksi valikoivan muuttoliikkeen erityispiirre	178
Muuttoliikkeen erityispiirteet 2010-luvulla	183
Lapsiperheiden urbanisoituminen ja muut kaupungistumisen trendit	
<i>Emma Terämä</i>	
Missä suomalaiset asuvat	187
Yksinasuvat ja kaupungistuminen	188
Suomalaisten asumispreferenssit	191
	192

Syntyvyyden murros kaupungissa ja maaseudulla	195
Monipaikkaisuus ja työn murros	198
Kestävän kehityksen kaupungit	200
Lähteet	201
KESTÄVÄN VÄESTÖNKEHITYKSEN HAASTEET	203
Ekologinen kestävyys ja väestö Suomessa	205
<i>Pasi Heikkurinen</i>	
Ekologinen vanhemmuus tiennäyttäjänä ympäristöystävällisempään maailmaan	219
<i>Näkökulma / Taru Kivelä</i>	
Miten vanhemmat voivat valinnoillaan vaikuttaa perheensä ekologisuuteen?	221
Ekologisiksi kasvatetut lapset aikuisina toimijoina	222
Perheiden ja politiikan vuorovaikutus	224
JÄLKISANAT	225
Miten koronapandemia vaikuttaa väestöön ja väestöpolitiikkaan?	227
Koronakriisi ja lastensaanti	228
<i>Anna Rotkirch</i>	
Koronakriisi ja maahanmuutto	229
<i>Mauri Kotamäki</i>	
Epidemiatilanne, poikkeusolot ja terveyden eriarvoisuus	230
<i>Terveyden eriarvoisuutta käsittelevän luvun kirjoittaja</i>	
Koronakriisi ja eläkkeiden rahoitusnäkymät	231
<i>Heikki Tikanmäki</i>	
Kirjoittajat	232

Johdanto

Suomessa eletään väestöllistä murroskautta. Syntyvyys on laskenut viimeiset kymmenen vuotta ja pudonnut eurooppalaisittainkin alhaiselle tasolle. Elinajanodote on kasvanut tasaisesti, ja niin hieno saavutus kuin se onkin, talouden rakenteet eivät ole täysin sopeutuneet siihen. Myös kolmas väestön määrään vaikuttava tekijä, muuttoliike, on myllerryksessä: kansainvälinen muuttoliike ja sen vaikutukset Suomelle huomattiin viimeistään vuoden 2015 ennätysellisten siirtolaismäärien myötä arvaamattomiksi, ja Suomen sisäinen muuttoliike jatkaa suuntautumistaan kaupunkien liepeille.

Mitä vaikutuksia näillä trendeillä on Suomelle, ja mistä ne johtuvat? Miten Suomi voi sopeutua murrokseen, vai olisiko järkevämpää vaikuttaa trendeihin politiikalla? Entä miten trendit vaikuttavat Suomen ja maapallon ekologiseen kestävyYTEEN? Näihin kysymyksiin tämä raportti etsii vastauksia.

Mitä väestöpolitiikka on?

Työpoliittisen aikakauskirjan (4/2019) pääkirjoituksessa päätoimittaja Heikki Räisänen pohti viime talvena suomalaista väestöpolitiikkaa. ”Länsimaissa ei ole perinteisesti harjoitettu väestöpolitiikkaa, johon kuuluu tietyn väestötavoitteen asettaminen siihen vaikuttavi-

ne politiikkakeinoineen.” Räisänen huomauttaa, että useat politiikkatoimet vaikuttavat seurauksiltaan väestön määrään. Melkein jokainen maa harjoittaaakin todellisuudessa jonkinlaista väestöpolitiikkaa, ainakin maahanmuuton osalta. Jokainen raja- ja rajaliikenteeseen vaikuttaa väistämättä siihen, montako ihmistä maassa kulloinkin on, eli väestöön laajassa mielessä.

Silti monet meistä eivät ole oikein varmoja siitä, mitä väestöpolitiikka nykymaailmassa tarkoittaa. Jotkut pitävät sen kaikua vanhanaikaisena, pahimmassa tapauksessa autoritaarisena tai kylmänä. Väestöpolitiikkaan liittyy liian helposti ajatus ylhäältä alaspäin virtaavista käskyistä ja väestöstä passiivisena politiikan kohteena.

Usein väestöpolitiikka on syntyvyyden kannalta koskettanut erityisesti naisia, joiden mahdollisuuksia lisääntyä tai olla lisääntymättä on säädelty, välillä julmillakin keinoilla. Esimerkiksi niin raskaudenkeskeytyksiä kuin raskauksia on eri aikoina eri maissa määritelty laittomiksi. Ihmisen sukupuoli, siviilisääty, etnisyys, seksuaalinen suuntautuminen ja terveys ovat saattaneet vaikuttaa hänen oikeuksiinsa päättää omasta lisääntymisestään. Raskaudenkeskeytys on edelleen kielletty muun muassa Maltalla ja El Salvadorissa, ja Kiina luopui yhden lapsen politiikastaan vasta muuta-

ma vuosi sitten, ikääntyvän väestönrakenteensa seurauksena.

Väestöliitto ymmärtää väestöpolitiikan laajana kokonaisuutena. Se on keskustelua, päätöksentekoa ja toimenpiteitä niistä arvoista, tavoitteista ja keinoista, jotka liittyvät väestön määrään ja rakenteeseen. Paitsi viranomaiset, myös järjestöt, yritykset ja yhdistykset sekä eri yhteisöt harjoittavat väestöpoliittista toimintaa, kun ne vaikuttavat siihen, kuka Suomessa elää ja minkälaisissa olosuhteissa. Väestöliiton väestöpolitiikan lähtökohta on ihmisoikeuksissa, ja korostamme erityisesti lisääntymis- ja seksuaalioikeuksia sekä läheisten ihmissuhteiden tärkeyttä. Väestö ei koostu irrallisista yksilöistä, vaan läheisistä ja kaukaisemmista ihmissuhteista, yhteisöistä ja yhteiskunnallisista rakenteista. Myös suhteemme muihin lajeihin, eläimiin ja luontoon voi sisällyttää laajaan väestöpolitiikan käsitteeseen.

Vaikka väestöpolitiikka on laaja käsite, sen ydin on väestörakenteessa. Väestö kasvaa syntyvyyden ja maahanmuuton myötä ja vähenee kuolleisuuden ja maastamuuton myötä. Väestönrakenteeseen vaikuttavat niiden lisäksi sisäinen maahanmuutto ja eri alueiden asumistiheys. Väestörakenteen kuvaamisessa perinteisesti käytetyt mittarit ovat ikä, sukupuoli ja asuinpaikka. Niiden lisäksi myös väestön terveys, toimintakyky ja koulutus vaikuttavat siihen, minkälainen väestö on kyseessä. 70-vuotias Suomessa asuva ihminen oli vuonna 1920 hyvin erilainen kuin tämän päivän 70-vuotias, ja samoin 1920-luvun väestö oli paitsi ikä- ja asunusrakenteensa, myös ominaisuuksiltaan varsin erilainen kuin nyt sata vuotta myöhemmin.

Usein väestö määritellään tietyn valtion kansalaisiksi. Tähän määritelmään kuuluvat muualla kuin Suomessa asuvat suomen kansalaiset, joiden määrä on tällä hetkellä Sisäministeriön mukaan noin 300 000.

Tällainen määritelmä sulkee pois ihmiset, joilta puuttuu kansalaisuus, mutta jotka asuvat Suomen alueella, kuten paperittomat maahanmuuttajat, sekä ne, jotka asuvat Suomessa työn vuoksi tai perhesyistä osaaikaisesti. He vaikuttavat muun muassa palvelutarpeeseen ja kulutukseen. Kattava väestömäärittely huomioi myös paperittomat ja osa-aikaisesti maassa asuvat. Tämän ohjelman asiantuntijaluvuissa tai suosituksissa ei ole tarve rajata väestön määrittelyä, ja tarkoitamme useimmiten pysyvästi Suomessa asuvia ihmisiä, jollei muuta mainita.

Mikä väestöpoliittinen raportti?

Väestöliitto on tehnyt Väestöpoliittisia raportteja aiemmin vuosina 1998 ja 2004. Edellisestä raportista on siis ehtinyt kulua jo 16 vuotta. Tuolloin Suomi ja sen väestönkehitys näyttivät aika tavalla erilaisilta kuin nyt. Syntyvyys oli vielä eurooppalaisittain korkeahkolla tasolla, ja toisaalta muuttoliike oli vain kolmanneksen nykyisistä määristä. Jo tuolloin kuitenkin uumoiltiin, että syntyvyys saattaisi laskea muun Euroopan tavoin matalalle tasolle, mutta toteutuneen kaltaista draamatista pudotusta ei osattu ennakoida. Silloin syntyvyydelle asetettiin tavoitteeksi lähes kahden lapsen tasonaista kohti.

Maahanmuuttoa edellisessä väestöpoliittisessa raportissa toivottiin lisää. Muuttoliikkeen osalta huolehdittiin myös siitä, että suomalaiset koulutetut muuttavat ja jäävät ulkomaille. Tuolloin Suomen nettomuuttovoitto oli noin 5000 henkilöä vuodessa, kun se nyt on kasvanut 15 000 henkilöön. Näin suuri kasvu jopa ylitti Väestöliiton maahanmuuttoa koskevat tavoitteet vuonna 2004.

Tämä lyhyt vertailu 2000-luvun alun väestöpoliittisiin odotuksiin kuvaa hyvin väestötrendeissä tapahtunutta nopeaa muutosta. Muutos on ollut vielä suurem-

pi edellisten vuosikymmenten tilanteeseen verrattuna. Esimerkiksi kun eläkejärjestelmä sotien jälkeen rakennettiin, oletettiin, että uudet ikäluokat ovat yhtä suuria tai suurempia kuin mitä edelliset ovat olleet, ja että elinajanodote ei juuri nousisi. Ei ihme, että järjestelmä tarvitsee sopeuttamista.

Väestötilanteen seuraaminen ja väestöpolitiikan tekeminen on siis välttämätöntä. Jos emme osaa ennakoida, millainen väestömme on tulevaisuudessa, teemme vääriä päätöksiä muilla politiikan osa-alueilla. Toisaalta jos muiden politiikan osa-alueiden piirissä havaitaan, että niiden menestymiseen tarvitaan tietynlainen väestöpohja, haluttu tila voidaan saavuttaa vain aktiivisella väestöpolitiikalla.

Suomella ei tällä hetkellä ole ääneen lausuttuja väestöpoliittisia tavoitteita. Miten monta ihmistä asuu sopivan kokoisessa Suomessa? Kuinka paljon syntyvyyttä ja maahanmuuttoa olisi hyvä olla? Ehkä enemmän kuin nyt, mutta kuinka paljon? Mihin arvoihin toive perustuu ja miten tavoitteisiin voisi päästä? Entä miten valitut keinot vaikuttaisivat eri ihmisryhmiin, ympäristöön ja kansantalouteen?

Väestöpoliittisesti kokonaisvaltaisen näkemyksen puute on johtanut paitsi väestömäärän ja -rakenteen odottamattomiin kehityskulkuihin, myös yksittäisillä väestöpoliittisilla alueilla mustavalkoiseen ja tulehtuneeseen keskusteluun. Syntyvyyden laskun aikana toiset ovat huolissaan huoltosuhteesta ja toiset ovat tästä huolesta ahdistuneita tai kokevat tulleeensa syylistetyiksi. Tarvitaan asiallista keskustelua siitä, miten lisääntyminen nivoutuu moderniin elämäntilanteeseen ja miten lapset vaikuttavat tulevaisuuteen. Kansainvälinen maahanmuuttokeskustelu on välillä niin tulehtunut, että siitä mieluummin vaietaan. Jotkut siihen osallistujat ovat aiheellisesti pelänneet turvallisuutensa puolesta. Tarvitsemme tosiasioita ja eri vaihtoehto-

Jos emme
osaa ennakoida, millainen
väestömme on tulevaisuudessa,
teemme vääriä päätöksiä
muilla politiikan
osa-alueilla.

ja rauhallisesti punnitsevaa, sivistynyttä keskustelua. Suomalaiselle väestökeskustelulle on myös tyypillistä tarkastella väestönkehitystä vain talouden näkökulmasta, jolloin unohdetaan, että talous on lopulta vain väline hyvinvoinnin tuottamiseksi. **Väestöliitto esittääkin tässä raportissa, että väestönkehitystä pitäisi tarkastella kokonaisvaltaisesti siten, että tavoitteena olisi inhimillisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyuden tasapaino.**

Raportti on jaettu seitsemään osaan. Ensimmäisenä esitetään Väestöliiton suositukset, mitä teemoja Suomen väestöpolitiikassa olisi nyt hyvä pitää esillä. Suosituksia seuraavat asiantuntijaluvut viidestä teemasta: syntyvyydestä ja väestönkehityksestä, terveydestä ja ikääntymisestä, maahanmuutosta, Suomen sisäisestä muuttoliikkeestä sekä kestävästä väestönkehityksestä. Osa luvuista tarkastelee teemoja yleisellä tasolla, osa keskittyy yksittäiseen näkökulmaan. Lukujen kirjoittajat ovat alansa parhaita asiantuntijoita eri organisatiosta Suomessa. Raportti loppuu jälkisanoihin, joissa pohditaan raportin kirjoittamisen aikana puhjenneen korona-pandemian vaikutuksia raportissa käsiteltyihin teemoihin.

Väestöliiton suositukset

Kestävän väestönkehityksen Suomi: Väestöliiton suositukset

Lähtökohtamme

Väestöliitto kannattaa väestöpolitiikkaa, joka tavoittelee kansakunnan hyvinvointia, ekologista kestävyyttä ja globaalia vastuullisuutta. Moderni ja demokraattinen väestöpolitiikka nojautuu osallistavaan päätöksentekoon, ihmisoikeuksiin ja tieteelliseen näyttöön. Maassa elävien määrän, iän ja sukupuolen lisäksi väestönmuutokseen vaikuttavat kansalaisten koulutus, taidot, terveydentila, toimijuus ja ihmisten keskinäiset suhteet.

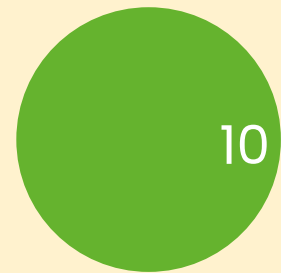
Väestöliitto toimii toivon, onnellisuuden ja ihmis-oikeuksien asialla. Syntyvyyden ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi alun perin perustettu järjestö on vaikuttanut kohta 80 vuoden ajan. Tällä hetkellä Väestöliitto jäsenjärjestöineen pyrkii siihen, että jokaisella olisi mahdollisuus elää omannäköistään elämää turvallissa ja hyvinvoivissa ihmissuhteissa. Kehityspoliitikassa tuemme naisten, tyttöjen ja nuorten oikeuksia.

Suomen väestö ikääntyy 2020-luvulla odotettua nopeammin. Se merkitsee, että lapsia ja nuoria on yhä vähemmän suhteessa keski-ikäisiin ja ikääntyneisiin. Työikäisten osuuden vähentyessä väestön elinvoima edellyttää enenevässä määrin, että jokaisen henkilökoh- taista potentiaalia ja toimintakykyä tuetaan läpi elämän.

Pitkällä aikavälillä ikääntyvä väestörakenne vähen- tää väestöä, jollei maahanmuutto korvaa kuolleiden ja syntyneiden välistä määrällistä eroa.

Väestöpolitiikan tavoite on tuottaa mahdolli- simman hyvä ja merkityksellinen elämä ihmisille. Se edistää jokaisen osallisuutta, yhdenvertaisuut- ta, sukupolvien välistä solidaarisuutta ja yhteisö- jen sekä koko yhteiskunnan vastuullisuutta ja resi- lienssiä. Tämä edellyttää laajaa ja faktaperusteista keskustelua ajankohtaisesta väestönmuutoksesta.

Olemme kiteyttäneet väestöpoliittiset näkemyk- semme **kymmeneen tavoitteeseen**. Kannanottomme nojautuu Väestöliiton arvoihin ja Väestöliiton väestö- poliittisen ohjelman tekoon osallistuneiden asiantun- tijoiden esittämiin arvioihin. Tavoitteissa esitämme suosituksia ja pyrkimyksiä väestön koon, syntyvyyden, monimuotoisten perheiden hyvinvoinnin, muuttoliik- keen sekä terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmista. Viittaamme tavoitteiden kohdalla **niihin asiantuntija- kirjoituksiin, joissa taustoja avataan tarkemmin**. Väestöliiton tavoitteet ovat kuitenkin riippumattomia asiantuntijoiden näkemyksistä ja päinvastoin.



10 TAVOITETTA SUOMEN VÄESTÖLLE

- Sopivan kokoinen Suomi ei kutistu vielä
- Tasapainoinen väestönkehitys on ekologisesti kestävä
- Syntyvyyden nousu Suomessa on tavoiteltava asia
- Ihmisiä on tuettava saamaan niin monta lasta kuin he itse toivovat
- Hyvät ihmissuhteet ovat kansanterveyden ytimessä
- Perheystävällisyys koskee kaikkia
- Maahanmuutto lisääntyy huomattavasti
- Suomi on houkutteleva ja inhimillinen uusi kotimaa
- Monipaikkaisuus uudistaa alueiden kehityksen
- Kannustimia maastamuuton vähentämiseksi

VÄESTÖTAVOITTEET perusteluineen

1. Sopivan kokoinen Suomi ei kutistu vielä

Väestön ikääntymisen myötä maailman väestönkasvun on ennustettu taittuvan tämän vuosisadan aikana. Ennustavasta tahosta riippuen taitto tapahtuu 40–90 vuoden sisällä. Suunta on kestävä kehityksen kannalta toivottava, sillä maapallon resurssit eivät nytkään riitä kannattelemaan lähes 8 miljardia ihmistä.

Suomessa asuu vuonna 2020 noin 5 530 000 ihmistä. Koko maan keskimääräinen asukastiheys on alhainen, noin 16 ihmistä neliökilometriä kohti. Väestönkasvu on 2000-luvulla ollut keskimäärin 0.3 prosenttia vuodessa. Vuodesta 2016 lähtien Suomessa on kuollut enemmän ihmisiä kuin syntynyt. Väestö pienenesi ilman maahanmuuttoa. Myös kuntien väestönkasvu nojautuu enenevässä määrin maahanmuuttoon.

Mikäli nykyiset väestötrendit jatkuvat, väestönkasvu kääntyy seuraavalla vuosikymmenellä laskuun. Tilastokeskuksen tekemän tuoreimman väestöennusteen mukaan Suomessa olisi yli 100 000 asukasta vähemmän vuonna 2050, noin 5 420 000 ihmistä, mikäli vuoden 2019 tason syntyvyys ja nettomaahanmuutto jatkuisivat. Väestöliitto ei pidä sinänsä ongelmana Suomen väestön koon mahdollista pientymistä tällä vuosisadalla. Tällä hetkellä on kuitenkin suotavaa, että väestö jatkaa maltillista kasvua. Houkutteleva ja dynaaminen yhteiskunta edellyttää tällä hetkellä väestöllisesti tiheitä kasvukeskuksia, joissa ihmisten ja toimintojen synergiat kohtaavat hedelmällisesti.

Mikäli vuosittainen väestönkasvu olisi jatkossakin noin 0.3 prosenttia, Suomessa olisi runsaat 6 miljoonaa asukasta vuonna 2050. Sopivan kokoisessa Suomessa hyvinvointitalouden rahoituspohja ja sen myötä alueellinen, sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys ovat helpommin turvattavissa.

Väestötavoite:
Maltillinen väestönkasvu on perusteltua seuraavien vuosikymmenten aikana.

2. Tasapainoinen väestönkehitys on ekologisesti kestävä

Kestävän kehityksen tavoitteet ovat 2020-luvun väestöpolitiikan kiistaton lähtökohta. Missä 2000-luvun väestöpoliittisessa keskustelussa ei juurikaan puhuttu ekologisista tekijöistä, tietoisuus ilmastokriisin ja luonnon monimuotoisuuden yhteydestä väestöpolitiikkaan on sen jälkeen tarkentunut. Muiden politiikkatavoitteiden rinnalla myös väestöpoliittiset tavoitteet on nähtävä osana YK:n Kestävän kehityksen agenda.

Kestävä kehitys edellyttää laajaa joukkoa poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia muutoksia. Taloudellinen ja yhteiskunnallinen vakaus sekä väestön hyvinvointi on turvattava tavoilla, jotka eivät ole riippuvaisia jatkuvasta taloudellisesta kasvusta. Joidenkin mielestä tämä edellyttää selvää elintason alentamista **(ks. Pasi Heikurisen luku tässä raportissa)**. Toiset korostavat, että hyvinvointitaloudessa elintaso ja koettu hyvinvointi voivat jopa kasvaa esimerkiksi kiertotalouden ja uusiutuvan energian avulla (ks esim. <https://sustainable-prosperity.eu/>). Kiihtyvässä teknologian murroksessa ja globaalien kriisien lisääntyessä on mahdotonta ennustaa, kumpi tapa on realistisempi ja toimivampi – tavoite on kuitenkin sama.

Kunnat, yritykset, järjestöt ja yksilöt osallistuvat kaikki omalta osaltaan tavoitteen toteutumiseen. Suomen rajojen sisällä tapahtuvaa muutosta merkittävämpi tekijä on kuitenkin globaali vaikuttaminen, joka koskee sekä kansainvälisiä ilmastopäästöjä vähentäviä sitoumuksia, teknologisia innovaatioita että kehitysyhteistyötä.

Väestöliitto on useamman vuosikymmenen aikana aktiivisesti edistänyt naisten oikeuksia sekä globaaleja seksuaali- ja lisääntymisoikeuksia. Ne ovat maailman väestönkehityksen kulmakivi: naisten koulutuksen ja

perheiden lapsilukutoiveiden tukeminen ovat tehokaimpia keinoja hidastaa maailman väestönkasvua.

Väestöliitto korostaa, että sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys ovat riippuvaisia ekologisesta kestävyydestä. Toisaalta jälkimmäistä kannattaa rakentaa vain, jos myös kahdesta ensimmäisestä pidetään kiinni. Ilmastokriisi torjutaan hyvinvointitalouden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puitteissa, demokraattisesti ja pahentamatta yhteiskunnallista eriarvoisuutta.

Kestävän kehityksen Suomessa energia ja teollisuus eivät lisää hiilipäästöjä ja resurssit kierrätetään. Opimme asumaan, liikkumaan, kuluttamaan ja kasvattamaan tulevia sukupolvia vähentäen hiilijalanjälkeämme ja luonnon moninaisuutta kunnioittaen. Silloin lastensaanti ei ole ilmastouhka, vaan takuu paremmasta tulevaisuudesta. Lapsimyönteisyys kuuluu yhteisöllisesti ja ekologisesti kestäväan Suomeen. **(ks. Taru Kivelän luku.)**

Ekologinen tavoite:
Suomi edistää kestävää taloutta ja väestönkasvua kansallisesti ja kansainvälisesti.

3. Syntyvyyden nousu Suomessa on tavoiteltava asia

Suomen syntyvyys on tällä hetkellä EU:n keskimääräistä tasoa alhaisempi. Kokonaishedelmällisyys, joka heijastaa oletettua keskimääräistä lapsilukua naista kohti vuositasona, oli vuonna 2019 1.35. Se kuuluu maailman alhaisimpiin. Myös lopullinen lapsiluku näyttäisi olevan laskussa. Suomalaiset naiset ovat useamman sukupolven aikana saaneet keskimäärin 1.9 lasta elämänsä aikana, jatkossa luku saattaa olla 0.2–0.3 lasta vähemmän. **(ks. Anna Rotkirchin luku.)**

Vuonna 2004 Väestöliitto tavoitteli 1.9 lapsen kokonaishedelmällisyyttä Suomeen. Tavoite toteutuikin vuonna 2010, mutta on ollut sitä alhaisempi muina vuosina. Vaikka 1.9 lapsen tavoite on tällä hetkellä vähemmän realistinen kuin mitä se vuosituhannen alussa oli, se on mielestämme edelleen perusteltu ja toivottava. Mikäli nuoret aikuiset saisivat toivomansa määrän lapsia, tämä syntyvyystavoite jopa ohitettaisiin.

Aleneva syntyvyys voi aiheuttaa epäsuhtaan julkisen talouden tulojen ja menojen välille. Mikäli syntyvyys jatkuu matalana, julkisen talouden kestävyysvaje saattaa kasvaa melkein yhdellä prosenttiyksiköllä. Vaikutus olisi erityisen suuri eläkejärjestelmäämme. Väestöliitto korostaa, etteivät syntyvyyden laskun pysäyttäminen ja ekologisesti kestävä kehitys ole toistensa vastakohtia, vaan niitä voidaan edistää tasapainossa.

2010-luvun väestönkehityksen aiheuttama haaste eläkejärjestelmään olisi pitkälti ratkaistu, mikäli syntyvyys nousisi vuosituhannen alun tasolle, eli noin 1.8–1.9 lapsen kokonaishedelmällisyyteen.

Vaikka kukaan ei saa lapsia bruttokansantuotteen vuoksi, lapsia kasvattavien ihmisten merkittävää panna kansantaloudelle tulisi Väestöliiton mielestä korostaa. Näihin moninaisiin kasvattajiin kuuluvat

lapsen vanhemmat, isovanhemmat, sisarukset ja huoltajat, mutta myös muut sukulaiset, ystävät sekä kaikki lasten hoitoon, opetukseen ja terveyden vaalimiseen osallistuvat. Isovanhempien ja muiden läheisten apu on yksi tärkeimmistä lapsiperheiden tukimuodoista.

Syntyvyyden nousu on tavoiteltava asia alhaisen syntyvyyden maissa, kuten Suomessa. Lapsissa on tulevaisuutemme.

Syntyvyystavoite:
Sosiaalisen ja taloudellisen kestävyyden kannalta olisi suotavaa, että vuosittainen kokonaishedelmällisyys nousisi Suomessa 1.9 lapseen.

4. Ihmisiä on tuettava saamaan niin monta lasta kuin he itse toivovat

Suomalaiset toivovat keskimäärin noin kahta lasta. Toteutunut lapsiluku on kuitenkin alhaisempi. Ero toivotun ja toteutuneen lapsiluvun välillä johtuu paljolti siitä, että lapsettomien nuorten aikuisten osuus on Suomessa korkeampi kuin muissa maissa. Esikoinen syntyy yhä myöhemmin vanhemman elämässä, mikä myös heikentää ihmisten mahdollisuuksia saavuttaa lapsilukutoiveitaan. **(ks. Anna Rotkirchin luku.)**

Seksuaali- ja lisääntymisoikeudet ovat ihmisoikeuksien keskeinen osa. Kannatamme jokaisen nuoren aikuisen mahdollisuutta toteuttaa lapsitoiveensa sikäli, kuin se on lääketieteellisesti suotavaa.

Lisääntyminen ei ole velvoite eikä oikeus: lapsia ei hankita, ne saadaan. Myös lapsettomuus on hyväksyttävä valinta. Oikeus perhesuunnitteluun kuuluu ihmisoikeuksiin. Nykyaikaiseen perhesuunnitteluun kuuluu niin ehkäisyvalistus ja ehkäisyvälineiden saatavuus kuin tuki lastensaantia ja vanhemmuutta koskevaan päätöksentekoon. Hyvin alhaisen syntyvyyden ja myöhentyneen vanhemmuuden aikana tarvitsemme uudenlaista tukea lastensaantia ja lisääntymistä koskeville elämänvalinnoille. Nuorille ja aikuisille tulisi tarjota räätälöityä psykologista ja lääketieteellistä tukea elämän tärkeimpien päätösten kohdalla. Tukea ja hedelmällisyysneuvontaa tarvitaan eri elämäntilanteissa sekä erilaisissa parisuhteissa ja perheissä. Mahdollisuuksia perheellistyä myös opiskelun aikana on kehitettävä ja opiskelijavanhemmuutta tuettava. Toista ja kolmatta lasta pohtivien vanhempien sekä vähävaraisten perheiden kohdalla tuleva perhevapaaudistus sekä perhepoliittiset etuudet ja niiden riittävä taso ovat keskeisiä tekijöitä.

Väestöliitto katsoo, että jokaisella nuorella aikuisella tulisi olla mahdollisuus yrittää ja saada tukea lapsilukutoiveensa täyttämiseen. Perhesuunnittelu auttaa toivotun lapsiluvun saavuttamisessa. Lapsilukutavoitteemme on, että ero toivotun ja toteutetun lapsiluvun välillä pienenee ja useampi uskaltaa perheellistyä aikaisemmin. On arvioitava esteet lainsäädännössä ja tarkistettava lisääntymis- ja seksuaaliterveyteen liittyvät resurssit koskien perhesuunnittelun palveluita ja hedelmällisyysneuvontaa, hedelmöityshoitoja sekä lapsiperheiden toimeentuloa ja hyvinvointia. Huolehditaan, että lainsäädäntö suojaa perhesuhteita kaikissa perhemuodoissa.

Lapsilukutavoite:
Ero toivotun ja toteutuneen lapsiluvun välillä pienenee.

5. Hyvät ihmissuhteet ovat kansanterveyden ytimessä

Terveyden ja kuolleisuuden kohdalla Suomi on onnistunut vähentämään eri väestöryhmien välistä eriarvoisuutta. Silti tulo- ja koulutusryhmien sekä alueiden ja sukupuolten välillä on edelleen suuria eroja. **(ks. Suvi Parikan ym. luku.)**

Väestön terveyttä voidaan edistää useilla tavoilla. Suomessa on onnistuneesti kehitelty verotuksellisia keinoja alkoholi-, tupakka-, liikunta- ja ravitsemuspolitiikassa sekä panostettu tasa-arvoon koulutus- ja työllistymismahdollisuuksissa. Hyvinvointitalouteen kuuluvat myös ihmissuhteet, joilla on merkittävä vaikutus terveyteen ja hyvinvointiin. Tiedämme yhä enemmän, miten haitallisia yksinäisyyden tunne ja syrjäytyminen ovat ihmisille läpi elämänkaaren.

Läheiset sosiaaliset verkostomme vaikuttavat niin toimintakykyyn kuin palveluiden tarpeeseen. Ystävät ja sukulaiset tarjoavat apua, tukea, tietoa ja neuvoja eri elämänvaiheissa. Parisuhde vaikuttaa tutkitusti erityisen vahvasti hyvinvointiin sekä naisilla että miehillä läpi elämän. Ikääntyessämme lasten ja sukulaisten merkitys hyvinvoinnille korostuu. Tämä voi vahvistaa eriarvoisuutta niiden kohdalla, joilla ei ole läheisiä perhejäseniä.

Syntyvyyden laskun myötä kotitaloudet ovat pienentyneet. Yksinasuminen on lisääntynyt viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana. **(ks. Emma Terämän luku.)** Samalla digitalisaatio ja arjen teknologiat ovat muokanneet tapojamme luoda ja ylläpitää läheisiä suhteita. Uudet mediat voivat sekä lisätä että vähentää hyvinvoinnin kannalta tärkeitä ihmissuhteita. (ks. Väestöliiton Digitaalinen hyvinvointi perheissä -hanke.) Digitaalisen hyvinvoinnin kehittäminen koskee tulevaisuudessa sekä terveys- että väestö- ja perhepolitiikkaa.

Väestöliitto korostaa, että väestön ikääntyessä läheisten ja merkityksellisten ihmissuhteiden tukeminen tulee entistä tärkeämmäksi. Eriarvoisuus näkyy myös sosiaalisten verkostojen toimivuudessa. Tietyillä alueilla ja yksilöillä on jo tiiviitä verkostoja, toiset tarvitsevat tukea ja palveluita toimivien ihmissuhteiden muodostamisessa.

Hyvinvointitavoite:
Jokaisella suomalaisella on ainakin yksi läheinen ihmissuhde.

6. Perheystävällisyys koskee kaikkia

Alhaisen syntyvyyden maassa on vaara, että lapset ja lapsiperheet aletaan nähdä kummajaisina tai että lapset ja muut väestöryhmät eivät kohtaa. Perheystävällisyys on työpaikan ja yhteisön tapa viestiä, että lasten kasvattaminen on koko yhteiskunnan kannalta merkittävä asia. Perheystävällisyys ei kuitenkaan rajaudu pieniin lapsiin. Työn ja muun elämän yhdistämisessä tuetaan myös laajemmin hoivatyötä, yhteisöllisyyttä ja ihmisten hyvinvointia.

Kaikenlaisten perheiden huomioimista palveluissa ja hyväksymistä yhteiskunnassa tasavertaisina, riippumatta perheen lapsiluvusta, piirteistä ja olosuhteista, seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolista, on edistettävä. Näin vahvistetaan sekä syntyvyyttä että perhe-elämän myönteistä kuvaa yhteiskunnassa.

Syntyvyyden laskun keskeinen syy on nuorten aikuisten oletus siitä, että työ ja vapaa-aika kärsisivät lapsen tulon myötä. Todellisuudessa suurin osa suomalaisten lapsiperheiden vanhemmista onnistuu työn ja perheen yhteensovittamisessa erittäin hyvin. Silti puolella vanhemmista on jokin työhön liittyvä syy, joka vaikeuttaa yhteensovittamista huomattavasti. (ks. Väestöliiton vuoden 2020 Perhebarometri.) Myös tämän takia perheystävällisyyttä on tärkeää kehittää. Tarvitsemme erilaisia esimerkkejä, miten vanhemmuutta ja työtekoa voi yhdistää eri perheille ja elämänvaiheille sopivilla tavoilla.

Väestöliitto esittää, että työn ajallinen joustavuus ja etätyöt tulisivat osaksi uutta normaalia työtehtävien sen mahdollistaessa. Raskaussyrjintää kohtaan tulee olla nollatoleranssi. Nyt noin joka kymmenes isä ja hieman useampi äiti kokee, että on jättänyt uralla etenemisen mahdollisuuden käyttämättä lasten vuok-

si. Haastamme työnantajia viestimään, että työntekijän perheellistyminen ei ole urakehityksen este.

Suomesta voidaan tehdä vielä lapsiystävällisempi maa, jossa sukupolvien välinen solidaarisuus toteutuu riippumatta siitä, missä perheessä itse kulloinkin elää.

**Perheystävällisyystavoite:
Perheystävällisessä
Suomessa jokaisen
työntekijän perheellistyminen
nähdään luontevana ja
myönteisenä asiana.**

7. Maahanmuutto lisääntyy huomattavasti

Lisääntynyt kansainvälisyys ja kasvava maahanmuutto vauraisiin maihin on merkittävä väestöllinen ja kulttuurinen murros. Kehitys ei ole ongelmaton ja vaatii avoimuutta, rohkeutta ja sopeutumista.

Rasismia ja etnistä syrjintää on määrätietoisesti torjuttava. 2000-luvulla suomalaisten kulttuurinen, kielellinen ja uskonnollinen kirjo on kasvanut, mikä on sekä rikastuttanut maatamme että luonut yhteiskunnallisia jännitteitä. Suomessa maahanmuuttajien osuus väestöstä on edelleen matalampi kuin muissa Pohjoismaissa. Nuoret aikuiset ja miehet ovat muuttaneet Suomeen muita väestöryhmiä enemmän.

Uudessa väestötilanteessa maahanmuuttoa tarvitaan entistä enemmän **(ks. Mauri Kotamäen luku)**. Väestöliitto korosti jo vuonna 2004, että ikääntyvän väestön yhteiskunta tarvitsee sekä suhteellisen korkeaa syntyvyyttä että enemmän maahanmuuttoa. Tämä tavoite toteutui, sillä maahanmuuttajien määrä Suomeen on sen jälkeen kolminkertaistunut. Viime vuosikymmenen aikana Suomi sai vuosittain noin 15 000 henkilöä muuttovoittoa, eli yhteensä yli 150 000 henkilöä – määrä ylittää Jyväskylän asukasluvun **(ks. Timo Aron luku)**.

Väestöliitto korostaa, että tarvitsemme määrätietoista kansainvälistä rekrytointia. Näin voimme taata työvoimaa terveys-, sosiaali- ja palvelualoilla sekä piristää tuotantoa, yrittäjyyttä ja innovaatiotoimintaa. Työmarkkinapolitiikan on oltava aktiivista ja joustavaa. Kynnyksiä on madallettava erityisesti korkeammin koulutetuille ja suomalaisissa korkeakouluissa opiskeleville maahanmuuttajille. On pohdittava, miten maahanmuuttoprosessia voisi keventää niiden maahanmuuttajien kohdal-

la, joita yhteiskunta erityisesti tarvitsee. Oleskeluluvan saantia pitää merkittävästi nopeuttaa. **(ks. Mauri Kotamäen luku.)**

Suomalaisten työnantajien tulisi arvostaa ja tunnistaa erilaisista taustoista tulevien työntekijöiden kyvyt nykyistä paremmin ja edistää syrjimättömyyttä. Pakolaistaustaisten maahanmuuttajien kotouttamispalveluiden pitäisi olla niin toimivat, että he eivät jäisi tukien varaan pitkiksi ajoiksi ja voisivat työllistyä nykyistä helpommin. Jos turvapaikkaprosessin aikana onnistuu saamaan työn tai opiskelupaikan, pitäisi saada oleskelulupa, vaikka turvapaikkaan perustuva lupa evättäisiinkin. **(ks. Minna Säävälän luku.)**

Suomen tulee myös kasvattaa kiintiöpakolaisten määrää. Kiintiöpakolaiset haetaan pakolaisleireiltä, jolloin pystytään auttamaan eniten apua tarvitsevia. Kiintiön kaksinkertaistaminen on perusteltua myös siksi, että maailman pakolaisten määrä on noin kaksinkertaistunut viimeisten 10 vuoden kuluessa. Maailman pakolaisista vain 15 prosenttia on päätenyt vauraisiin maihin.

**Muuttovoittotavoitteet:
Väestöliiton mielestä Suomi
tarvitsee nykyistä enemmän
muuttovoittoa. Nykyisen muutto-
voiton tulisi kaksinkertaistua.
Kiintiöpakolaisten määrä tulee
kaksinkertaistaa.**

8. Suomi on houkutteleva ja inhimillinen uusi kotimaa

2000-luvulla yleisin maahanmuuton syy liittyi perhe-elämään. Useimmat muuttivat Suomeen siksi, että puoliso tai sukulainen asui Suomessa. Viime vuosien aikana työperäinen maahanmuutto on noussut samalle tasolla. Maahanmuuttajien kotouttamisen lisäksi myös Suomen pitäisi sopeutua maahanmuuttajiin nykyistä paremmin. Muualta tänne muuttajia ei pidä nähdä vain välineellisesti taloutta hyödyttävinä työntekijöinä vaan yksilöinä inhimillisine tarpeineen.

Keskeinen inhimillinen tarve ja ihmisoikeus on perheen kanssa elämisen mahdollisuus. Kuitenkin perheenyhdistämisen mahdollisuuksia on kiristetty Suomessa 2010-luvun aikana, mitä Väestöliitto on vastustanut.

Suomi kilpailee jo nyt halutuimmista maahanmuuttajista. Kansainvälisessä kilpailussa toimiva, avoin ja ystävällinen hyvinvointiyhteiskunta sekä perheystävällisyys ovat meille eduksi. Emme voi muuttaa maantieteellistä sijaintiamme tai valon määrää talvisin, mutta voimme tarjota turvallisen ympäristön.

Perhepalvelut ja -etuudet sekä perheystävällinen työkuulttuuri ovat ja voivat olla vielä vahvemmin Suomen valttikortteja. Ilman perhettään elävä maahanmuuttaja ei sitoudu suomalaiseen yhteiskuntaan ja muuttaa herkästi pois.

Kotoutumiskoulutusta tulee kehittää siten, että työ ja kieliopinnot liittyvät yhä vahvemmin yhteen. Kotoutujaa ei pidä rangaista työllistymisestä viemällä häneltä oikeutta maksuttomaan kieliopetukseen. Työperäisten maahanmuuttajien mahdollisuuksia saada maksutonta kieliopetusta pitää vahvistaa. Kuten raportin asiantuntijat ehdottavat, korkeatasoinen kokeilukulttuuri

olisi oivallinen tapa edistää Suomen toimivuutta uuteen kotimaana. **(ks. Mauri Kotamäen luku.)**

Väestöliitto katsoo, että myös maahanmuuttajien perheenjäsenet ovat meille tervetulleita, ja että puolisoiden kotouttaminen on olennainen osa perheen integroitumista. Kotoutunut henkilö on löytänyt paikkansa ja häntä kohdellaan yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Kotoutuminen edellyttää yhteiskunnan vastaanottavuuden vahvistamista niin lainsäädännön, palveluiden kuin arkisen vuorovaikutuksen tasolla. Me kaikki kotoutamme ja integroidumme entistä monimuotoisempaan Suomeen. Molempipuolinen mukautuminen on välttämätöntä, jotta maahanmuuttajataustaisen väestön integroituminen onnistuu myönteisesti. **(ks. Minna Säävälän luku.)**

Maahanmuuttotavoite:
Maahanmuuttajien
perhejäsenet ovat meille
tervetulleita, sillä perhe on
ihmiselle tärkein asia lähtö-
maasta riippumatta.

9. Monipaikkaisuus uudistaa alueiden kehityksen

Suomen alhainen väestötiheys on isompia haasteitamme tulevilla vuosikymmenillä. 2000-luvulla maan sisäinen muuttoliike on kiihtynyt ja kasvattanut alueiden välisiä eroja entisestään. Väestön ikääntymisen myötä joudumme arvioimaan hakemaan uusia ratkaisuja, miten kunnat pystyvät hoitamaan tehtävänsä ja velvollisuutensa.

Maan sisäinen muuttoliike kasvattaa ihmismäärää Uudellamaalla, Pirkanmaalla ja Varsinais-Suomessa. Muualla väki vähenee tai olisi vähentynyt ilman kansainvälistä maahanmuuttoa. Syntyvyyden lasku on kärjistänyt tilannetta, sillä myös lapsiluku jakautuu epätasaisesti kuntien välillä. Myös hyvinvointi ja terveys sekä toimintakyky ovat sidoksissa asuinalueeseen: Itä- ja Pohjois-Suomessa ennenaikaiset kuolemat ovat esimerkiksi edelleen yleisempiä kuin Länsi- ja Etelä-Suomessa. **(ks. Suvi Parikan ym. luku.)**

Nykyään yli 70 prosenttia suomalaisista asuu kaupungeissa tai niiden kehyskunnissa. Erityisesti alle 30-vuotiaat suomalaiset muuttavat kaupunkeihin, korkeammin koulutetut muita useammin. Näin vahvat ja elinvoimaiset alueet vahvistuvat entisestään muiden heikentyessä. 'Järvenpää-ilmiö' kuvaa kaupunkirakenteen tiivistymistä ja ihmisten muuttoa hyvien liikenneyhteyksien ja palvelutarjonnan lähelle. **(ks. Timo Aron luku.)**

Teknologian kehitys ei ole toistaiseksi hidastanut kaupungistumista. Päinvastoin näyttää siltä, ettei työn tekemisen fyysisen sijainnin merkitys häviä. Digiloikka ei täysin korvaa kasvokkain tapahtuvaa vuorovaikutusta tai korkean väestötiheyden kiehtovuutta. Kaikki työt eivät myöskään voi toteutua etänä.

Koronakriisi on tuonut näkyväksi ihmisten työn-

teon ja asumisen monipaikkaisuuden. Se tuo uuden näkökulman alueelliseen kehitykseen. Monipaikkaisuus tarkoittaa, että yhä useampi liikkuu arjessaan tai vuoden aikana säännöllisesti paikasta toiseen. Asuminen, opiskelu, työnteke ja lomavietto voivat tapahtua eri maakunnissa, jopa eri maissa. Monipaikkaisuus tarkoittaa usein myös asumista, perheyhteyksiä ja liikkumista ylirajaisesti.

Monipaikkaisuus voi siten osittain kääntää muutovirtojen haitallisia vaikutuksia. Monipaikkaisuus ja työn liikkuvuus mahdollistavat niin perheen perustamisen kuin suurperheet edullisemman asumisen sekä väljempien kotien kautta.

Väestöliitto korostaa, että aluepolitiikan on edistettävä työn ja asumisen monipaikkaisuutta ja monimuotoisuutta. Tarvitaan uusia, eri alueille eri lailla räätälöityjä tapoja kehittää pienempiä kasvualueita.

Alueellinen tavoite:
Työn murros ja digitalisaatio
edistävät alueellista
monipaikkaisuutta.

10. Kannustimia maastamuuton vähentämiseksi

Kansainvälinen liikkuvuus työn, opiskelun ja perheelistymisen vuoksi on monella lailla tervetullut ja Suomen osaamista kohentava ilmiö. Samalla maamme kuitenkin kärsii ”aivovuodosta”, mikäli täällä asuvat ihmiset muuttavat pysyvästi pois. Maastamuutto ei ole toivottava asia silloin, kun se johtuu kepeistä eikä porkkanasta: siitä syystä, että kotimaassa ei näe itselleen tai perheelleen työtä tai tulevaisuutta. Tätä haitallista ilmiötä voi määrätietoisesti pyrkiä lieventämään.

Viime väestöpoliittisen ohjelman aikana vuosituhannen alussa Suomesta muutti vuosittain pois alle 15 000 ihmistä. Määrä on sen jälkeen kasvanut ja lähestyy 20 000 ihmistä vuositasona. Suomen kansalaisia muuttaa nykyään enemmän pois kuin palaa takaisin. Monipaikkaisuus on myös kansainvälistä, ja haastaa vakiintuneita käsityksiä kansalaisuudesta ja väestön rajoista. Esimerkiksi jokainen Suomessa työtä tehnyt saa suomalaisen työeläkkeen.

Suomen tulisi koota yhteen ne kannustimet, joilla maastamuuttoa voi estää tai paluumuuttoa kohentaa ilman, että ne haittaavat kansainvälisen liikkuvuuden toivottuja puolia. Ulkomailla kerääntynyt kokemus ja koulutus tulisi helposti voida soveltaa ja kääntää suomalaisiin kriteereihin ja palkkajärjestelmään. Estääksemme maahanmuuttajien poismuuttoa keskeinen tekijä ovat riittävät suomen- tai ruotsinopinnot. Tässäkin voisi harkita aivan uusia politiikkavälineitä. Voisiko esimerkiksi työeläkettä ansainneita työkäisiä määrätietoisesti yrittää houkutella takaisin Suomeen töihin?

Maastamuuttotavoite:
Harvempi muuttaa Suomesta
pois siksi, että ei löydä itselleen tai
perheelleen töitä tai
opiskelupaikkaa.

Syntyvyys ja väestönkehitys

Syntyvyyden lasku ja muuttunut lastensaantimaisema

Anna Rotkirch

Tiivistelmä

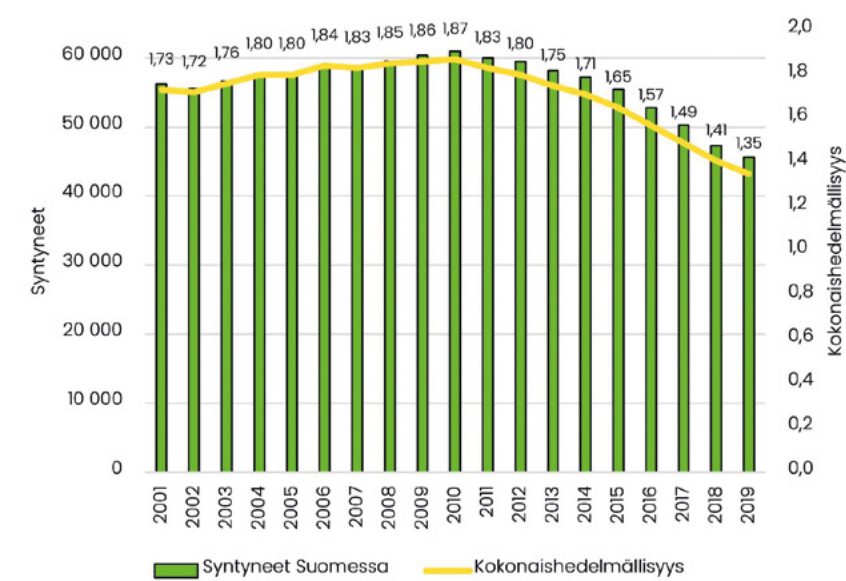
- Suomen syntyvyyden aleneminen 2010-luvulla on osa vauraiden maiden kokemaa väestönmuutosta, silti poikkeuksellisen jyrkkä.
- Tulevaisuudessa lapsettomien osuus kasvaa ja suurperheiden osuus pienenee. Syntyvyys vaihtelee alueiden ja sosiaalisen aseman mukaan: resurssirikkaimmat saavat muita enemmän lapsia.
- Perhebarometrien mukaan syntyvyyden laskun syissä korostuvat pidentynyt nuoruus, koettu epävarmuus ja ”hyvän vanhemmuuden” oletetut kustannukset.
- Uudessa lastensaantimaisemassa tarvitaan uusia ja moninaisia keinoja tukemaan ihmisten lapsitoiveita.

Syntyvyys Suomessa on alentunut yli sadan vuoden ajan. Lapsiluvun pienentyminen on monella lailla taloudellisen vaurauden, valinnanvapauden, lisääntymisoikeuksien ja perheystävällisen hyvinvointivaltion tuotos. Suomalaiset lapset syntyvät enimmäkseen toivottuina ja saavat vanhemmiltaan runsaasti huomiota ja hoivaa (Miettinen & Rotkirch, 2012). Syntyvyyden lasku on nähtävä osana globaalia väestönmuutosta, jossa väestö ikääntyy ja väestörakenne kaventuu, ja jonka kärkeen Suomi on nyt siirtynyt. Kokonaishedelmällisyys Suomessa nousi hieman vuosisadan alussa ja laski vuosien 2010 ja 2019 välillä (kuvio 1). Vuodesta 2011 lähtien kokonaishedelmällisyys on Suomessa ollut EU:n keskimääräisen tason alapuolella (EUn syntyvyys on myös laskenut ja oli 1.55 vuonna

2018). Suomen kokonaishedelmällisyysluku oli vuonna 2019 1.35. Tämä on mittaushistorian alhaisin luku niin Suomessa kuin Pohjoismaissa. Tilastokeskuksen ennakotietojen mukaan syntyvyys on noussut vuoden 2020 aikana, eli saattaa olla, että uuden vuosikymmenen myötä syntyvyyden laskun aallonpohja on toistaiseksi ohitettu. Lasku oli paitsi pitkä myös hämmästyttävän kattava: syntyvyys aleni 2010-luvulla kaikissa väestöryhmissä ja eri puolella maata. Pohjanmaalla on pitkään ollut Suomen korkeimmat syntyvyydet ja nuorimmat ensisynnyttäjät. (Tilastokeskus, 2018; SVT, 2020)

Toisen maailmansodan jälkeen syntyneet suomalaiset ovat saaneet keskimäärin noin 1.9 lasta. Luku on siis korkeampi kuin tiettyjen vuosien kokonaishedelmällisyys on ollut. Alhaisen syntyvyyden maissa

Kuvio 1. Syntyneiden määrä ja kokonaishedelmällisyys Suomessa 2000–2019.
Lähde: Tilastokeskus ja Väestöliitto.



vuosittaisten kokonaishedelmällisyyttä mittaavien lukujen vaihtelu on usein jyrkkää ja johtopäätösten tekeminen pitkän aikavälin trendeistä siten hankalaa (Sobotka, 2017). Mikäli yksi sukupolvi naisia lykkää lastenhankintaa myöhemmälle iälle, kokonaishedelmällisyys voi teoriassa laskea ilman, että naisten lopullinen lapsiluku laskisi.

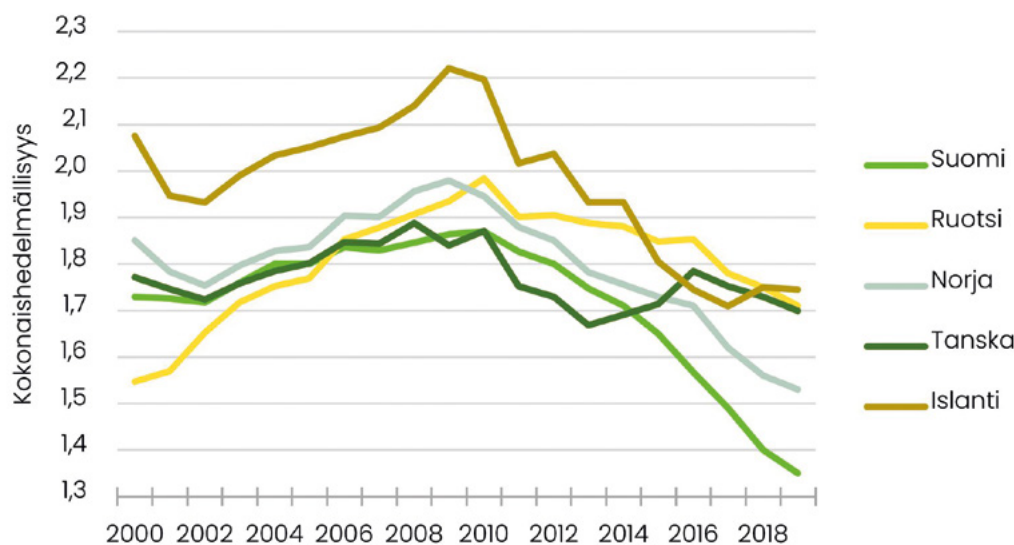
Mikko Myrskylän tutkijaryhmä on arvioinut nyt hedelmällisessä iässä olevien suomalaisnaisten kohorttihedelmällisyyttä, eli montako lasta he lopullisesti tulevat saamaan elämänsä aikana. Näyttää siltä, että nyt hedelmällisessä iässä olevat naiset tulevat saamaan selvästi vähemmän lapsia elämänsä aikana kuin aikaisemmat sukupolvet. Nyt 30-vuotiaiden suomalaisten

naisten kohdalla ennustettu lopullinen lapsiluku olisi alle 1.6 lasta. (Hellstrand ym., 2020.)

Kyse ei siis ole vain siitä, että naiset lykkäisivät lasten saantia myöhäisemmälle iälle, vaan siitä, että lapsia ylipäänsä syntyy vähemmän. Nykyinen syntyvyyden ”lykkäminen” on ollut niin pitkäkestoista, että moni nainen ei ehdi ”ottamaan kiinni” edellisten nais-sukupolvien lapsilukua. Kohorttihedelmällisyys tulee todennäköisesti siis alentumaan selvästi ensimmäistä kertaa 30 vuoden aikana.

Kansainväliset trendit ja Suomi
Vaikka syntyvyyden lasku Suomessa on viime vuosina ollut yllättävän pitkä ja jyrkkä, se ei ole aivan poikkeuk-

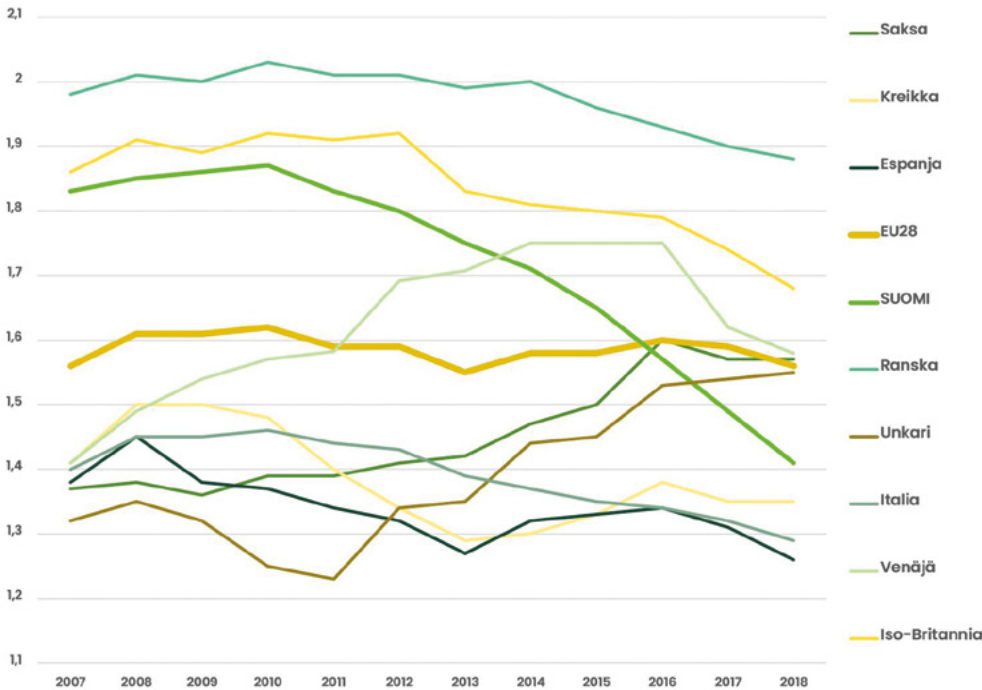
Kuvio 2. Kokonaishedelmällisyys Pohjoismaissa 2000–2019.
Lähde: Maiden tilastokeskukset ja Väestöliitto.



sellinen. Muissakin Pohjoismaissa kokonaishedelmällisyys on laskenut vuosituhannen alun syntyvyyden nousukauden jälkeen (kuvio 2). Norjassa kokonaishedelmällisyys on laskenut 1.5 lapsen paikkeille ja laskun muoto on melkein yhtä jyrkkä kuin Suomessa. Norjan kokonaishedelmällisyys oli kuitenkin selvästi Suomea korkeammalla tasolla ennen laskun alkamista. Kokonaishedelmällisyys on viime vuosien aikana laskenut myös muissa vauraissa länsimaissa, mukaan

lukien sellaiset suhteellisen korkean syntyvyyden maat, kuten Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Ranska. Samalla se on ollut laskematta tai jopa kohentunut aikaisemmin alhaisen syntyvyyden maissa kuten Virossa ja Saksassa (kuvio 3).
2010-luvun syntyvyyden laskun myötä Suomi kuuluu nyt maailman alhaisimman kokonaishedelmällisyyden maihin (kuvio 4).

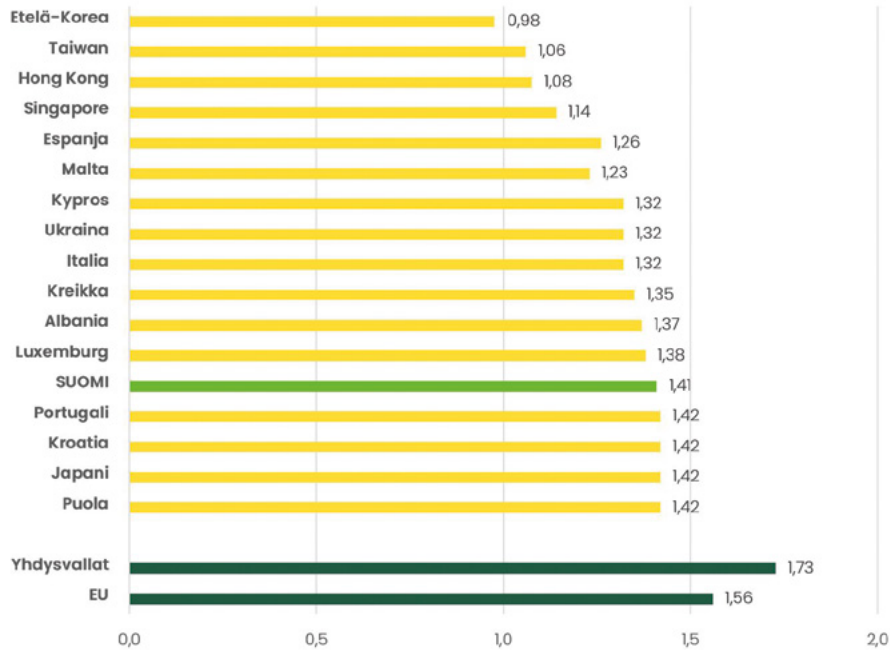
Kuvio 3. Kokonaishedelmällisyys valikoiduissa Euroopan maissa 2006–2018.
Lähde: Eurostat ja Väestöliitto.



Suomi kuuluu nyt maailman alhaisimman kokonaishedelmällisyyden maihin.

Kuvio 4. Alhaisimmat kokonaishedelmällisyyden maat 2018 sekä EU ja Yhdysvallat.

Lähteet: Tomas Sobotka, Eurostat (2020), Human Fertility Database (2020), Yoo & Sobotka (2018) sekä kansalliset tilastolaitokset.



Miksi syntyvyys laskee?

2010-luvun syntyvyyden laskussa korostuvat osittain uudet tekijät. Pitkään sellaiset tekijät kuin työllisyys ja puolison puute vaikuttivat vahvasti syntyvyyteen. Nyt on merkkejä siitä, että taloudellinen epävarmuus ja luottamus tulevaisuuteen vaikuttavaisivat entistä vahvemmin muiden ”perinteisten” tekijöiden ohella. (Comolli, 2017.) Kuten eräs tutkimusartikkeli asian kiteytti, on kurkistettava ”taloudellisen katseen taakse” (Comolli ym., 2019).

Suomessa toistetaan edelleen usein väitettä, että ”laman aikana tehdään lapsia”. Tämä ei kuitenkaan

pidä yleisenä säännönmukaisuutena paikkaansa. Viime vuosikymmenten talousahdinkojen aikana eurooppalaiset ovat lykänneet lastenhankintaa parempia päiviä odotellen (Sobotka, 2017). Suomi on kansainvälisesti poikkeava tapaus siksi, että syntyvyysemme nousi 1990-luvun taloudellisen laman aikana. Silti myös Suomen 1990-luvun laman aikana esikoisia syntyi vähemmän, kun nuoret aikuiset siirsivät perheen perustamista. Sen sijaan toisten ja kolmansien lasten osuus kasvoi, ja sen myötä koko syntyvyys. Todennäköinen syy Suomen 1990-luvun syntyvyyden nousuun lienevät anteliaat perhevapaita ja lasten hoitoa koskevat

uudistukset 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla. (Vikat, 2002; Comolli, 2018 ja 2019.) Kuvio 5 esittää lapsilukujen muutosta verrattuna 1990-luvun alun tilanteeseen.

Toisin kun 1990-luvun laman aikana, 2010-luvun taloudellisen kriisin myötä alkanut syntyvyyden lasku Suomessa ei koske vain ensimmäisen lapsen hankintaa. Kuten kuvio 5 havainnollistaa, esikoisia syntyy nyt vähemmän kuin edellisen laman alkaessa vuonna 1991. Vuoden 2011 jälkeen myös toisten ja kolmansien lasten osuus pieneni edeltäviin vuosiin verrattuna, ja vuosina 2018 ja 2019 myös toisia ja kolmansia lapsia

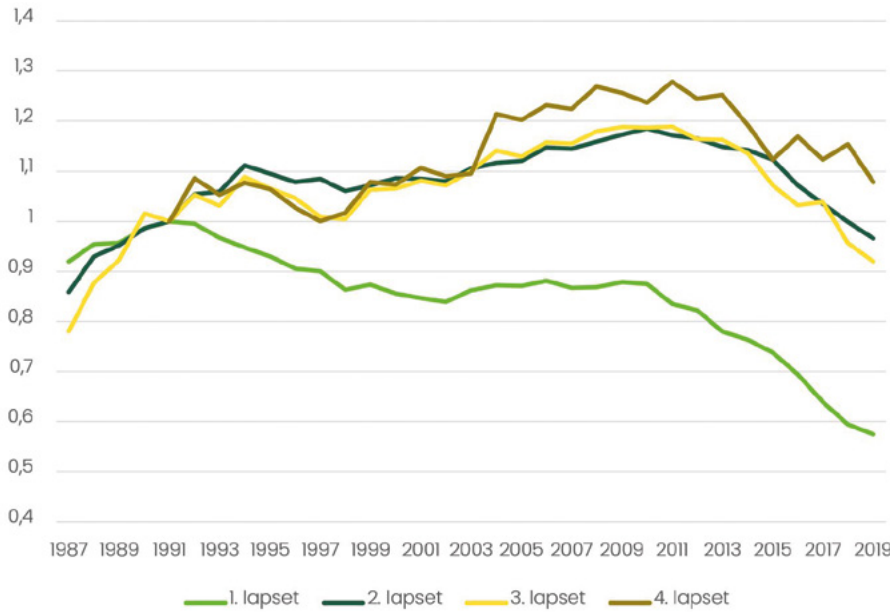
syntyi suhteellisesti vähemmän kuin vuonna 1991. Neljänsiä lapsia on myös syntynyt vähemmän 2010-luvun aikana, mutta heitä syntyy edelleen suhteellisesti enemmän kuin 1990-luvun alussa.

Nouseva vanhemmaksituloikä

Syntyvyyden lasku 2010-luvulla on tapahtunut kaikissa ikäryhmissä (40 vuotta täyttäneitä naisia lukuun ottamatta). Vanhemmaksituloikä on usein yhteydessä lapsilukuun: mitä myöhemmin yhteiskunnassa keskimäärin saadaan ensimmäinen lapsi, sen alhaisempi on

Kuvio 5. Ensimmäisen, toisen, kolmannen ja neljännen lapsen hankintaa kuvaavat ikävakioidut intensiteetit Suomessa 1987–2019 (1991=100).

Lähde: Tilastokeskus ja Väestöliitto Mikkola; Rotkirch ym. 2017.



keskimääräinen lapsiluku ja sitä enemmän on lapsettomia (Miettinen ym., 2015). Vuonna 2019 ensisynnyttäji-en keski-ikä oli 29.6 vuotta koko maassa; eniten lapsia syntyy 30–34 vuotiaille naisille (Tilastokeskus, 2020).

Koko syntyvyyden kannalta lasku esikoisten kohdalla on merkittävin (Roustaei ym., 2019; vrt kuvio 5). Eri-tyisesti 25–29 -vuotiaiden ikäryhmissä syntyi vähemmän esikoisia, naisten koulutuksesta ja asuinalueesta riippumatta. Keskeistä on, että myös 30–39-vuotiaiden hedelmällisyys väheni 2010-luvulla. Tässä Suomi eroaa useimmista muista länsimaista, joissa laskua tapahtuu erityisesti alle 30-vuotiaiden ikäryhmissä.

Vanhemmaksituloikä vaihtelee sosiaaliuokan mukaan. Vähemmän koulutetut ihmiset saavat lapsia keskimäärin aikaisemmin kuin korkeammin koulutetut. Myös toimiala ja asuinalue ovat yhteydessä siihen, minkä ikäisenä tulee vanhemmaksi. Kaupungeissa on korkeampi vanhemmaksituloikä kuin maaseudulla, ja yrittäjät, maanviljelijät ja kättilöt saavat lapsia varhaisemmin kuin muissa ammattiteissa toimivat.

Väestöliiton Perhebarometrin mukaan vähiten koulutetut saavat lapset hieman aikaisemmin kuin mitä itse pitäisivät ihanteellisena ikenä tulla vanhemmaksi. Korkeammin koulutetut saavat esikoisensa myöhemmin kuin pitävät ihanteellisena. (Rotkirch ym., 2017.)

Vanhemmaksituloikä on yhteydessä äitiin ja lapseen kohdistuviin terveysriskeihin. Useissa lääketieteellisissä tutkimuksissa on löydetty yhteys äidin korkeamman iän ja raskaus- ja synnytyskomplikaatioiden, sekä vauvan terveyden välillä (ks. esim. Schmidt ym., 2012; Klemetti ym., 2018). Iän vaikutukset lapsen ja äidin terveyteen vaihtelevat monien terveysindikaattoreiden mukaan, muun muassa sen, onko kyse naisen ensimmäisestä lapsesta vai ei. Myös miesten ikääntyminen voi vaikuttaa syntyvän lapsen terveyteen sekä sikiövaiheessa että lapsuudessa ja koko elämänsä ajan.

aikana. (ks. luku 6, Rotkirch ym., 2017; Schmidt ym., 2012.)

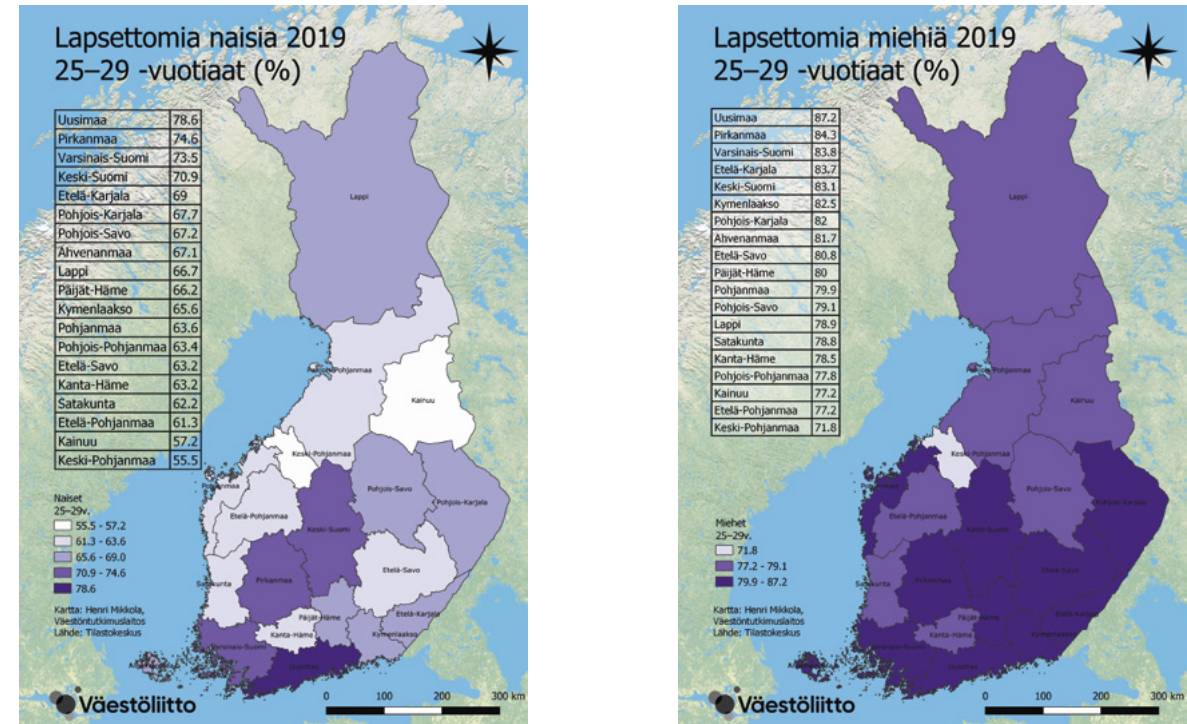
Raskaaksitulovaikkeuksien sekä hedelmöityshoitosten tarpeen ja niiden osuuden syntyvyydestä voi olettaa kasvavan tulevaisuudessa. Hedelmöityshoitosten onnistumisen todennäköisyys heikkenee naisen iän myötä. Vanhemmat naiset tarvitsevat keskimäärin nuoria naisia enemmän hoitoja raskaaksi tullakseen, eikä raskaus useampienkaan hoitojen seurauksena ala heillä yhtä usein kuin nuoremmilla. Hedelmöityshoidot auttavat yhä useampia saamaan toivomansa määrän lapsia. Niihin liittyy myös terveysriskejä sekä hoitoja saavalle naiselle että syntyvälle lapselle, kuten kohdunulkopuolisia raskauksia, keskenmenoja ja vastasyntyneiden pienipainoisuutta ja ennenaikaisuutta. (Klemetti, 2006.)

Vaikka vanhemmaksituloikä nousee, suomalaisilla on puutteelliset tiedot iän vaikutuksesta hedelmällisyyteen. Vuonna 2015 tehdyssä edustavassa kyselyssä melkein joka toinen mies ja joka viides nainen tiesi huonosti iän vaikutuksesta naisen hedelmällisyyteen. Ajateltiin, että hedelmällisyys laskee vasta naisen täytettyä 40 vuotta tai ei osattu sanoa lainkaan, missä iässä lasku tapahtuu. Lähes 45 prosenttia nuorista miehistä tiesi huonosti iän vaikutuksesta hedelmällisyyteen, naisilla tämä osuus oli 21 prosenttia. Hedelmällisyyttä koskevat tiedot olivat erityisen heikkoja 20–24-vuotiaiden kohdalla, miehillä ja matalasti koulutetuilla. (Rotkirch ym., 2017; vrt. Kouluterveyskysely, 2015).

Muutokset lapsiluvuissa

Suomalaisten hedelmällisyys on tähän asti jakautunut epätasaisesti: suuri osa on jäänyt kokonaan vaille omia lapsia ja suuri osa on saanut vähintään kolme lasta. Meillä on pitkään ollut Euroopan korkeimpia lapsettomien osuuksia (Miettinen ym., 2015).

Kuvio 6a. Lapsettomien osuus Suomessa sukupuolen ja maakunnan mukaan, 25–29-v. naiset (vas.) ja miehet (oik.) vuonna 2019.

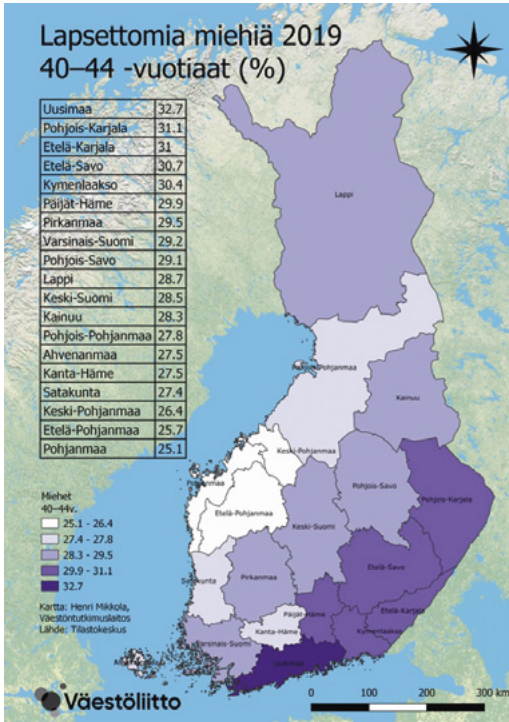
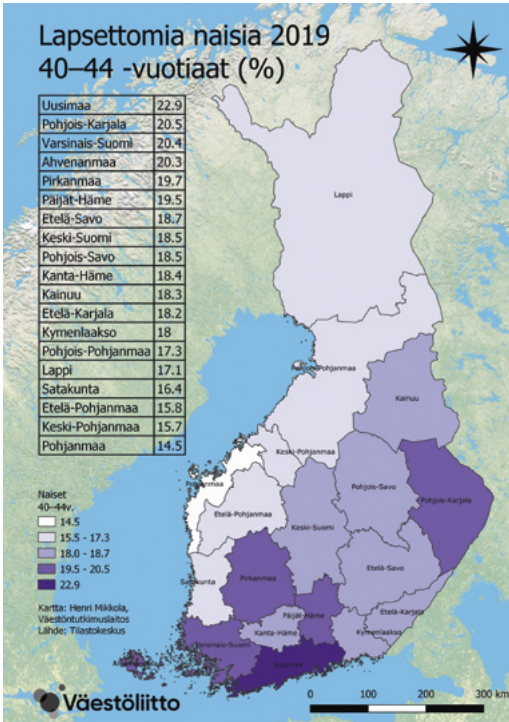


Lapsettomia on Suomessa kautta historian ollut suhteellisen paljon, ja osuus kasvaa edelleen. Alueelliset erot ovat tässäkin merkittävät. Kuviot 6a ja 6b havainnollistavat, miten lapsettomien (ne, joilla ei ole elävänä syntynyttä omaa lasta) osuus vaihtelee eri ikäryhmissä eri puolilla maata. 25–29-vuotiaista suomalaisista 78 prosenttia on vailla omaa lasta. Lapsettomien miesten osuus on Uusimaalla 87 prosenttia, ja vain Keski-Pohjanmaalla joka neljännellä miehellä on lapsi. Saman ikäisistä naisista melkein joka toinen on saanut lapsen

Keski-Pohjanmaalla mutta vain noin joka neljäs Varsinais-Suomessa, Pirkanmaalla ja Uusimaalla. (Kuvio 6a.)

Suomalaisista 40–44-vuotiaista joka neljäs ja naisista joka viides oli vailla biologista lasta vuonna 2019. Muissa Pohjoismaissa lapsettomien osuus on sen ikäisistä naisista ollut alhaisempi, alle 15 prosenttia. (Rotkirch, 2017; Jalovaara ym., 2017.) Osuus vaihtelee miesten kohdalla noin joka neljännestä Pohjanmaalla, Keski-Pohjanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla joka kolmanteen Uudella- maalla (kuvio 6b). Kasvukeskusten lisäksi lapsettomien

Kuvio 6b. Lapsettomien osuus Suomessa sukupuolen ja maakunnan mukaan, 40–44-v. naiset (vas.) ja miehet (oik.) vuonna 2019.



miesten osuus on korkea myös Pohjois- sekä Etelä-Karjalassa, Etelä-Savossa ja Kymenlaaksossa. Saman ikäisistä naisista harvempi ei ole saanut biologista lasta. Osuudet vaihtelevat hedelmällisimpien maakuntien 15 prosentista Uudenmaan 23 prosenttiin.

Suomalainen erityispiirre on, että lapsettomia naisia on eniten niin korkeammin koulutetuissa kuin myös vähiten koulutetuissa ryhmissä. Miesten lapsiluku korreloi positiivisesti koulutustason ja tulojen kanssa Suomessa ja useimmissa muissakin maissa. (Barthold,

Myrskylä & Jones, 2012; Suomesta ks. Nisén ym., 2014; Rotkirch & Miettinen, 2017; Jalovaara & Fasang, 2017.)

Suomessa on myös suhteellisen paljon suurperheitä, eli naisia, jotka ovat synnyttäneet vähintään kolme lasta. Melkein kymmenen prosenttia naisista on saanut neljä lasta tai enemmän, mikä on viime vuosien aikana ollut eurooppalainen ennätys (Eurostat, 2020). Muissa Pohjoismaissa sekä lapsettomien että suurperheiden osuudet ovat alhaisempia, ja kahden lapsen perheet vastaavasti tavallisempia. Tämä ero on olennainen kun

pohditaan esimerkiksi ruotsalaisen perhepolitiikan soveltamista Suomeen.

Laskevan hedelmällisyyden myötä on ennakoitava, että lapsettomien osuus kasvaa tulevaisuudessa. Useampi kuin joka viides nainen ja joka neljäs mies tulee todennäköisesti jäämään lapsettomaksi. Samoin on todennäköistä, että Suomessa on tulevaisuudessa vähemmän suurperheitä.

Uusi lastensaantimaisema

Taloudellista ahdinkoa ja miesten työttömyyttä on esitetty yhdeksi syyksi syntyvyyden laskulle (ks. myös Hemmäki, 2019). On totta, että heikko taloudellinen tilanne on keskeinen este miesten perheellistymiselle niin Suomessa kuin muualla (Barthold, Myrskylä & Jones, 2012). Työllisyysaste ei kuitenkaan selitä 2010-luvun muutoksia syntyvyydessä, kansainvälisesti tai Suomessa. Ensiksi, Suomen syntyvyys laski jyrkemmin vuodesta 2010 lähtien kuin mitä taloudellisten tai nuorten työllistymistä koskevien indikaattorien perusteella olisi voinut ennustaa (Matysiak, Vignoli & Sobotka, 2018). Toiseksi, taloudellinen tilanne Suomessa alkoi kohen- tua selvästi vuonna 2016, jolloin työttömyys kääntyi laskuun ja BKT nousuun. Mikäli 2008 alkanut talous- kriisi olisi ollut keskeinen syy Suomessa, lapsia olisi pitänyt syntyä enemmän viimeistään vuoden 2017 ai- kana. Niin Pohjoismaissa kuin muissa vauraissa länsi- maissa, kuten Ranskassa, Belgiassa, Isossa-Britanniassa ja Alankomaissa, ikäryhmittäisen kokonaishedelmälisyyden lasku on 20–35-vuotiaiden kohdalla jatkunut 2008 alkaneen taloudellisen kriisin jälkeen. Muutos näissä maissa ja ikäryhmässä on ollut jopa jyrkempi vuosina 2012–2016 kuin mitä se oli vuosina 2008–2012 (Miettinen, 2018).

Myös tuoreet mikrotason analyysit työttömyyden yhteydestä suomalaisten lastensaantiin osoittavat, että

esimerkiksi Helsingissä ja Vantaalla syntyvyyden las- ku jatkui sen jälkeen kun nuorten aikuisten miesten työllisyysaste on parantunut (Mäki, 2019). Työllisyyden rinnalla syntyvyyden laskun taloudellisia syitä on si- ten haettava myös muualta. Muun muassa asuntojen hinnat ovat kasvukeskuksissa nykyään vahvemmin yhteydessä syntyvyyteen kuin työllisyysaste (Dettling & Kearney, 2014).

Taloudellisten syiden lisäksi kulttuuriset odotukset ja koettu epävarmuus näyttävät muokkaavan nuor- ten aikuisen lastensaantia koskevia suunnitelmia ai- kaisempaa vahvemmin. Siksi olemme Väestöliitossa pitkään puhuneet lastensaantimaiseman murroksesta (Rotkirch ym. 2017; Rotkirch, 2020). Vuoden 2018 Väestöliiton kyselyssä kysimme esimerkiksi nuorten aikuisten syitä siihen, että lastensaanti ei tuntunut ajankohtaiselta tai että lapsia ei aiottu saada lainkaan. Faktorianalyysi osoitti, että ihmisten antamat syyt liit- tyivät ennen kaikkea kahteen tekijään: *Epävarmuuteen* ja *elämäntyyliin*. Epävarmuuteen liittyi laaja joukko syi- tä, kuten taloudellinen tilanne, työtilanne, keskeneräi- set opinnot, yhteiskunnan riittämätön tuki ja nykyisen asunnon pienuus. Siihen liittyi myös sosiaalinen epä- varmuus, kuten haasteet lastenhoidon järjestämisessä, vaikeudet työn ja perheen yhdistämisessä sekä epävar- muus omasta urasta ja omasta ja parisuhteen jaksami- sesta. Elämäntyyliä koskevat syyt olivat selkeämpiä: vastaaja ei halunnut luopua nykyisestä elämäntyylistä, ei kokenut olevansa valmis vanhemmuuteen, lapset eivät olleet ajankohtaisia parisuhteessa, tai ei haluttu sitoutua pieniin lapsiin. (Savelyeva, Jokela & Rotkirch käsikirjoitus.)

Lapsia saadaan vähemmän, kuin toivotaan

Suomalaiset ovat 1950-luvulta lähtien toivoneet saavansa keskimäärin kahdesta kolmeen lasta; tämä lapsilukutoive on aikaisemmin ollut Euroopan korkeimpia (Goldstein ym., 2003; Testa, 2012). Nyt lastenhankintaa koskevat toiveet ja aikeet ovat muuttuneet. Silti suomalaiset eivät saa yhtä montaa lasta kuin toivoisivat. Jos lapsilukutoiveet toteutuisivat, syntyvyysemme olisi huomattavasti korkeampi.

Tutkimuksissa on eroteltu toivottu, aiottu ja toteutunut lapsiluku. Nämä korreloivat keskenään, mutta niin, että vauraissa maissa ihmisten toivottu (tai ihanteellinen) oma lapsiluku on yleensä korkeampi kuin aiottu lapsiluku. Sen lisäksi toteutunut lapsiluku on alhaisempi kuin aiottu lapsiluku. Matka toiveesta toteutukseen on pitkä: tarkasteluaajasta riippuen vain noin joka toinen onnistuu saamaan lapsen suunnitellusti. Siten 61 prosenttia niistä eurooppalaisista, jotka suunnittelivat saavansa lapsen kolmen vuoden sisällä, onnistuivat tässä aikomuksessaan (Harknett & Hartnett, 2014). Vastaavia tuloksia on saatu Suomesta: kahden vuoden sisällä lastenhankintaa suunnitelleista lapsettomista 44 prosenttia oli toteuttanut aikeensa (Lainiala, 2012). Moni on myös epävarma toivomastaan lapsiluvusta. Suomalaisista naisyliopisto-opiskelijoista vain viisi prosenttia ei aikonut lainkaan hankkia lapsia tulevaisuudessa, mutta paljon suurempi osa, lähes kolmasosa, oli epävarmoja asiasta (Nipuli ym. 2013). Miesopiskelijoista vastaavasti 8 prosenttia ei aikonut hankkia lapsia ja yli kolmannes oli epävarmoja (ks. myös Kunttu ym. 2017).

Väestöliiton tekemät edustavat kyselyt vuosina 2015 ja 2018 selvittivät toivottua lapsilukua. Suomalaisen oma ihanteellinen lapsiluku näyttäisi nyt olevan hieman alle kahden lapsen (Miettinen, 2015, 23;

Berg, 2018). Se johtuu erityisesti siitä, että useampi 20–59-vuotiaista suomalaisista ei toivo lainkaan lapsia: lapsilukuihanteekseen nollan ilmoitti 12–15 prosenttia vastaajista.

Kahden lapsen perhe on säilynyt suomalaisten suositumpana toiveena, ja sitä toivoo nyt hieman alle puolet nuorista aikuisista (45 prosenttia). Vain yhtä lasta toivovien suomalaisten osuus on säilynyt lähes samana kyselystä toiseen ja on noin 10 prosenttia. Vähintään kolmea lasta ihanteenaan pitävien osuus on pienentynyt 40 prosentista 30 prosenttiin. (Miettinen, 2015; Rotkirch ym., 2017; Berg, 2018.) Koska aikomukset saada lapsi eivät aina toteudu, mutta aikomus olla saamatta lasta yleensä toteutuu, muutokset lastensaantia koskevissa ihanteissa ennakoivat alentunutta lopullista lapsilukua näiden sukupolvien kohdalla.

Syntyvyyden sosioekonominen polarisaatio

2000-luvulla Suomessa, kuten muissa Pohjoismaissa, on ollut viitteitä syntyvyyden sosioekonomisesta polarisaatiosta. Tilastokeskuksen (2018) laskelmien mukaan kokonaishedelmällisyys on korkeampi korkeammin kuin matalammin koulutetuilla naisilla ja miehillä. Kyse on ilmeisesti uudesta trendistä, jossa lapsettomien osuus Pohjoismaissa on kasvanut erityisesti resurssiköyhissä väestöryhmissä. (Jalovaara ym., 2017). Erityisesti miesten kesken korkein lapsettomien osuus on niillä, joilla on korkeintaan perusasteen koulutus tai joiden koulutustieto puuttuu. Sama koulutuksen ja lapsettomuuden välinen yhteys toistuu useissa muissa maissa, joskaan ei yleensä näin voimakkaana.

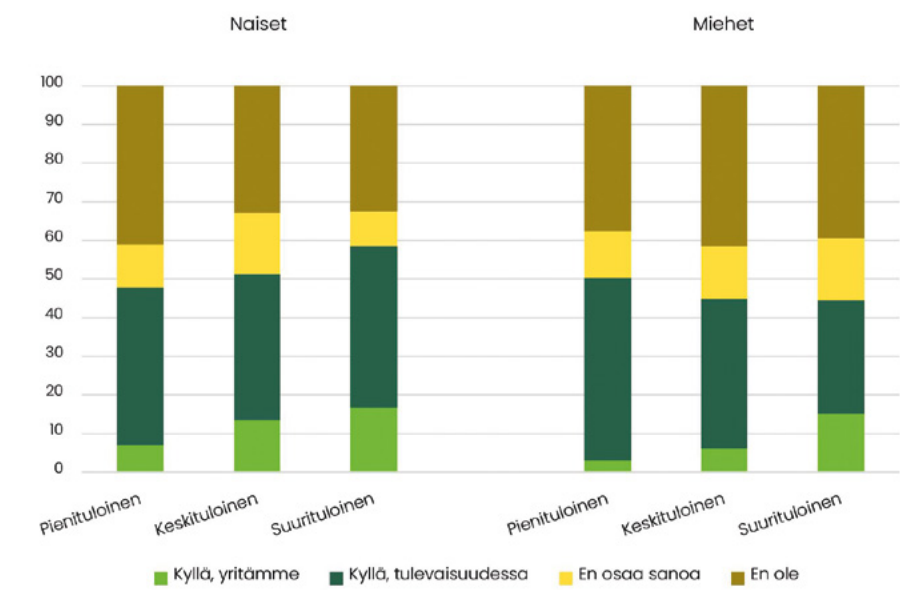
Myös lastensaantia koskevat ihanteet ja aikeet ovat yhteydessä sosioekonomiseen asemaan. Vapaaehtoista lapsettomuutta esiintyy vahvemmin tietyissä väestö-



Suomessa on viitteitä syntyvyyden sosioekonomisesta polarisaatiosta: miehet, vähätuloiset ja kaupungissa asuvat haluavat muita harvemmin lapsia.

Kuvio 7. Aikomus saada 1. tai 2. lapsi, tulotason mukaan

Lähde: Perhebarometrikysely 2018, Väestöliitto Berg.



20-40-v. naiset (vasemmalla) ja miehet (oikealla), jolla 0 tai 1 lasta.

ryhmissä: miehet, vähätuloiset ja kaupungissa asuvat ilmoittivat muita useammin, että eivät lainkaan halunneet lapsia. Aikomukset saada lapsia olivat samoin yhteydessä niin koulutukseen, työtilanteeseen kuin tuloihin (kuvio 7).

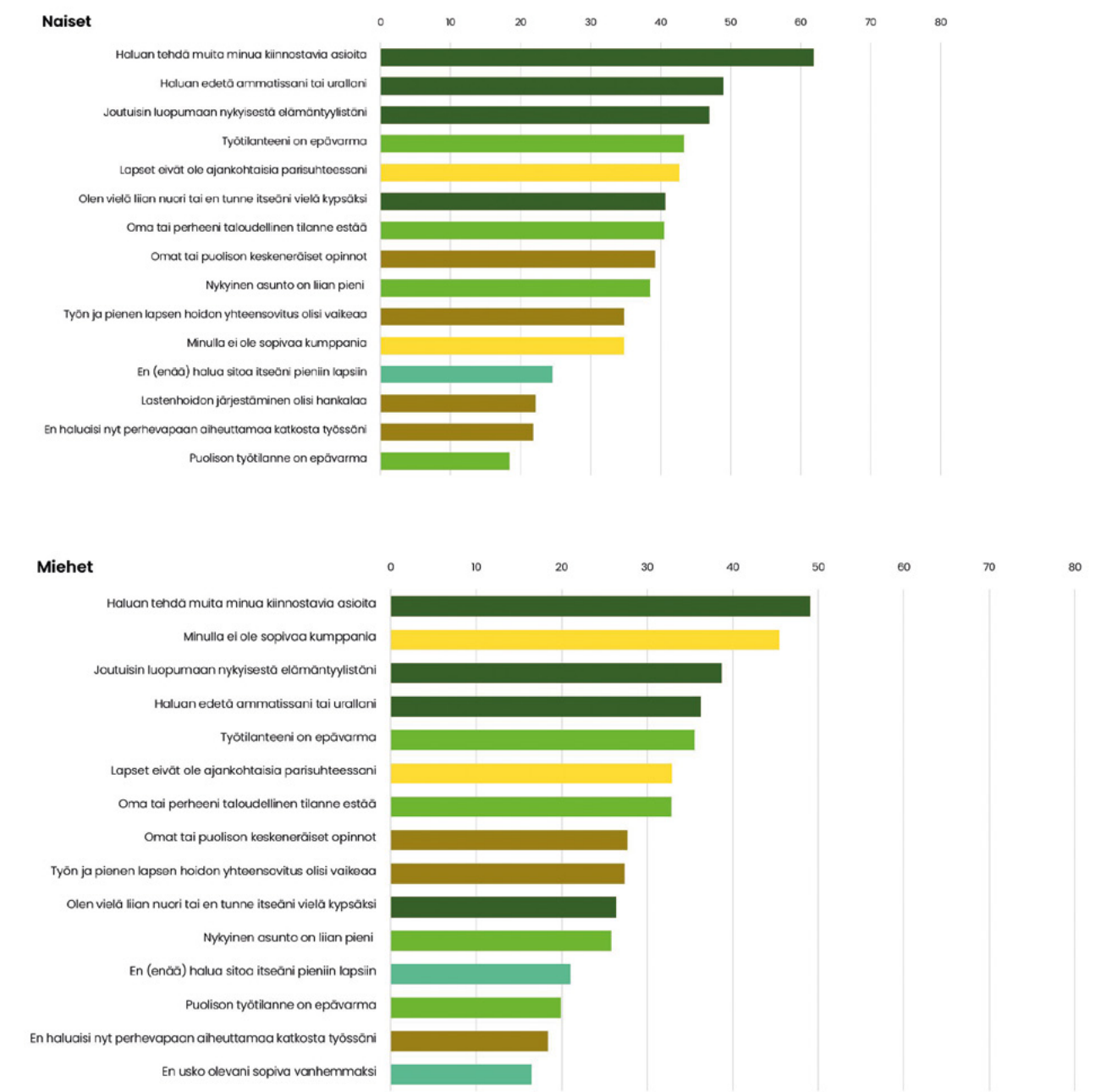
Sekä miehissä että naisissa tällä hetkellä lasta yrittävät ovat todennäköisemmin hyväosaisia: työllisiä, parempituloisia, korkeammin koulutettuja ja naisten kohdalla myös todennäköisemmin korkeassa sosioekonomisessa asemassa. (Berg, 2018.) Hyväosaisuus ei koske vain taloutta, vaan myös onnellisuutta ja toiveikuutta: kansainvälisestä tutkimuksesta ilmenee, että

elämäntyytyväisyys ennakoi lisääntymistä alhaisen syntyvyyden maissa ympäri maailmaa (Mencarini ym., 2018).

Suomalaisilla naisilla se, että ei ole suunnitellut lasta tai on epävarma, liittyy matalampiin resursseihin: työttömyyteen, matalaan koulutukseen ja tulotasoon. Tämä vastaa aikaisempia tutkimustuloksia siitä, että naisten tulot ja työllisyys ovat pariskunnissa vahvemmin yhteydessä lastensaantiin kuin naisten puolison tilanne (Jalovaara & Miettinen, 2013). Sen sijaan suomalaisilla miehillä se, ettei ole suunnitellut lasta tai on epävarma, ei liity koulutukseen tai työttömyyteen,

Kuvio 8. Miksi lastenhankinta ei tunnu ajankohtaiselta? Lapsettomat, alle 40-vuotiaat, jotka ovat arvioineet ko. syyn vaikuttavan paljon tai jonkin verran, % (N=429)

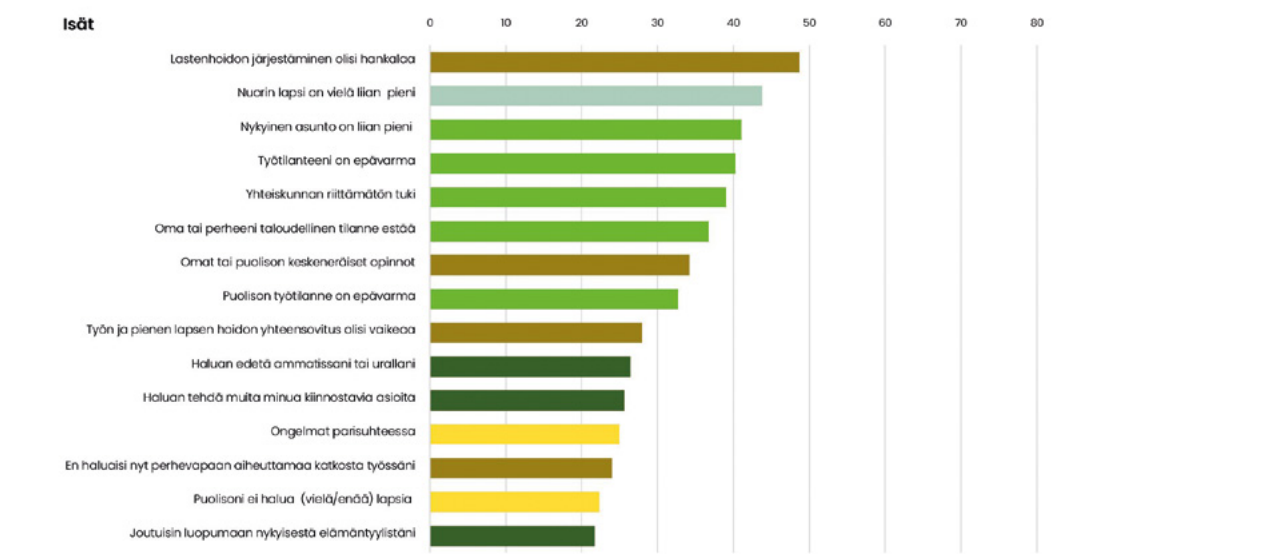
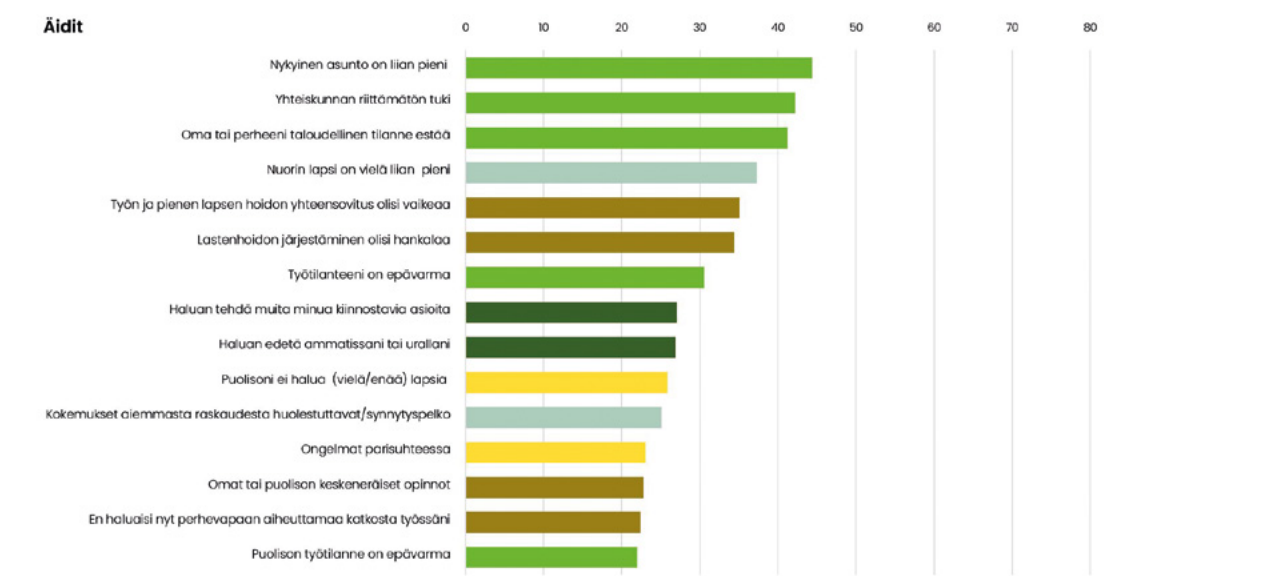
Lähde: Perhebarometrikysely 2018, Väestöliitto Berg.



Vastaukset ryhmitelty elämäntyyliin (tummanvihreä), parisuhteeseen (keltainen), sosiotaloudellisiin (vaaleanvihreä) ja vanhemmuuden vastuuseen (ruskea) liittyviin sekä muihin (sinivihreä) syihin.

Kuvio 9. Miksi lastenhankinta ei tunnu ajankohtaiselta? Alle 40-v. äidit ja isät, jotka suunnittelevat lasta tai eivät osaa sanoa, ja jotka ovat arvioineet ko. syyn vaikuttavan paljon tai jonkin verran, %

Lähde: Perhebarometrikysely 2018, Väestöliitto Berg.



Vastaukset ryhmitelty elämäntyyliin (tummanvihreä), parisuhteeseen (keltainen), sosiotaloudellisiin (vaaleanvihreä) ja vanhemmuuden vastuuseen (ruskea) liittyviin sekä muihin (harmaa) syihin.

mutta liittyy korkeampaan sosioekonomiseen asemaan ja korkeampaan tulotasoon. Sukupuolten välillä on isoja eroja lastensaantia koskevissa aikomuksissa: pääkaupunkiseudulla 62 prosenttia miehistä ei ole suunnitellut hankkivansa lapsia tai ei osaa sanoa; naisilla vastaava luku on 45 prosenttia.

Miksi lykätään ensimmäistä, miksi toista lasta?

Väestöliiton Perhebarometreissä on useiden vuosikymmenten aikana seurattu aikuisväestön lastensaantiin ja perhepolitiikkaan liittyviä toiveita. Puolison puute

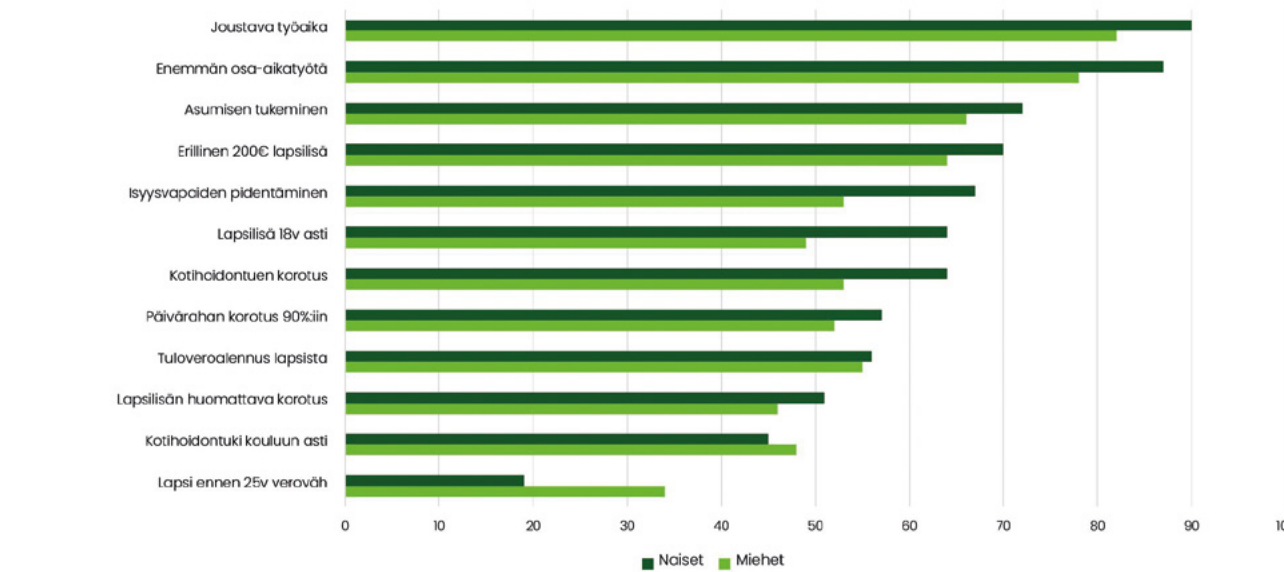
on jatkuvasti ollut keskeinen lasten saamisen este. Sen ohella elämäntapaan liittyvät syyt ovat nyt korostuneet. Alla erittelemme, miksi ihmiset omasta mielestään eivät juuri nyt aio saada lasta.

Lapsettomien vastaajien kohdalla elämäntyyllisyys ovat ensisijaisia (kuvio 8). Halu tehdä muita kiinnostavia asioita ja säilyttää oma elämäntyyli ovat molemmilla sukupuolilla nykyään kolmen tärkeimmän syyn joukossa. Sen lisäksi naisilla korostuu halu edetä uralla ja miehillä puolestaan puolison puute. Taloudelliset syyt vaikuttavat myös.

Kun vastaajalla on jo ainakin yksi lapsi (kuvio 9), eri asiat korostuvat. Tuolloin asuminen, taloudellinen

Kuvio 10. Tärkeä tai melko tärkeä perhepoliittinen toimenpide, 20–59-v. naiset ja miehet, %

Lähde: Perhebarometri 2018, Kontula 2018.



epävarmuus ja työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudet ovat molemmilla sukupuolilla tärkeimpiä syitä. Pienten lasten vanhemmat ovat siten ne, joiden kohdalla perinteiset perhepoliittiset vaikuttimet saataisivat nostaa syntyvyyttä.

Niin lapsiperheet kuin suomalaiset yleensä korostavat tarvetta saada lisää joustoa työn ja perhe-elämän yhdistämiseen. Vuonna 2018 toive työajan joustoista oli, kuten aikaisemmin 2000-luvulla, väestön ensisijainen toive, ja tätä asiaa hyvin tärkeinä pitävien osuus oli kasvanut kaikissa väestöryhmissä. (Kuvio 10.)

Miten perheellistymistä voi tukea?

2010-luvulla tapahtuneella syntyvyyden laskulla tulee olemaan pitkäaikaisia vaikutuksia väestörakenteeseen. Suomi näyttäisi joutuneen ”alhaisen syntyvyyden ansaan” (Lutz, Skirbekk & Testa, 2006). Ilmaisuu kuvaa tilannetta, jossa kehittyneiden maiden syntyvyys laskee entisestään johtuen eri taloudellisten, väestöllisten ja sosiaalisten syiden vuorovaikutuksesta.

Voidaan kysyä, onko laskeva syntyvyys välttämätöntä ongelma. Kansakunta voi menestyä taloudellisesti, vaikka syntyvyys olisi alle uusiutumistason (2.1 lasta naista kohti). Maahanmuutolla ja teknologisilla ratkaisuilla, esimerkiksi vanhustenhuollossa, voi korvata huoltosuhteesta nousevia haasteita. Silti alle 1.6 kokonaishedelmällisyyttä on pidetty taloudellisesti hyvin haastavana (Lee & Mason, 2014).

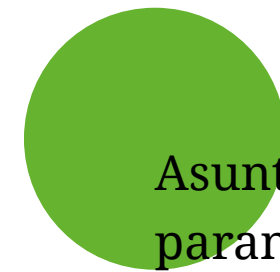
Usein kuulee myös väitteen, että maahanmuutto ratkaisee syntyvyyden laskun tuoman haasteen väestörakenteelle ja huoltosuhteelle. Maahanmuutolla voi toki vaikuttaa työikäisen väestön määrään, mutta ei juurikaan kokonaishedelmällisyyteen. Maahanmuutolla on jonkin verran vaikutusta syntyvyyteen vain, jos maahanmuuttajat tulevat itse maista, joissa on korkeampi syntyvyys. Tämä ei koske Suomea: useim-

mat maahanmuuttajamme ovat itse syntyneet alhaisen syntyvyyden maissa, kuten Venäjällä sekä Virossa tai muissa EU-maissa. Sen lisäksi jo toinen sukupolvi maahanmuuttajia yleensä ”sopeutuu” uuden kotimaan lapsilukuihin. Esimerkiksi Ruotsissa maahanmuuttajataustaisten kokonaishedelmällisyys on arvioitu olevan vain 0.03 lasta korkeampi kuin Ruotsissa syntyneiden kansalaisten (1.76 ja 1.73). (Persson, 2013.)

Suomessa maahanmuutto on 2000-luvulla ollut niin vähäistä, ettei sillä käytännössä ole suurta vaikutusta kokonaishedelmällisyyteen. Ruotsin ja Saksan huomattavasti laajempi maahanmuutto vaikuttaa jonkin verran vuosittaisiin kokonaishedelmällisyytlukuihin; vaikutuksen on arvioitu olevan noin 0.05–0.1 lasta eli korkeintaan noin 5–6 prosenttia kokonaishedelmällisyysluvusta (vrt Sobotka, 2008). Saksan maahanmuutto saattaa selittää asiantuntijoiden mukaan noin puolet maan kokonaishedelmällisyyden noususta viime vuosina; perhepoliittiset panostukset selittävät lopun (vrt. kuvio 2 yllä).

Alhaisen syntyvyyden maassa korostuvat myös uudet palvelutarpeet ihmisten eläessä yhä pidempään yksin tai lapsettomina. Muuttunut kulttuurinen ja väestöllinen tilanne vaatii niin uutta väestöpoliittista ajattelua kuin kokonaisvaltaista perheellistymis-, perhe- ja lapsipolitiikkaa.

Tutkimustiedon mukaan antelias perhepolitiikka ja erityisesti korkea panostus lasten varhaiskasvatukseen voi pitkällä tähtäimellä edistää korkeampaa syntyvyyttä (Olivetti & Petrongolo, 2017). Vauvan syntymän yhteydessä annetut kannustimet (”vauvabonus” rahana tai palvelusetelinä) vaikuttavat yleensä lasten ajoitukseen, mutta eivät välttämättä lopulliseen lapsilukuun. Esimerkiksi toista lasta saatetaan yrittää saada nopeammin kuin mitä olisi muuten tapahtunut. Ajoitukseen vaikuttaminen on väestörakenteen kannalta



Asuntokannan
parantaminen
lapsiperheille sopiviksi
kasvukeskuksissa
saattaisi olla tehokkain
keino nostaa syntyvyyttä
Suomessa.

merkityksellistä. Sen lisäksi Suomen nykytilanteessa, jossa lähestytään äärimmäisen alhaista kokonaishedelmällisyyttä (lowest low fertility), ajoituksen ja lopullisen lapsiluvun välinen raja on häviämässä. Syntyvyys laskee kaikissa ikäryhmissä ja erityisesti esikoisten kohdalla. Lapsettomien osuus näyttäisi nousevan ennätyksellisen korkeaksi kokonaisen sukupolven kohdalla. Tässä tilanteessa ajoitukseen vaikuttava toimenpide voi merkitä vaikuttamista siihen, tuleeko ihminen ylipäänsä vanhemmaksi. Näistä kahdesta syystä lasten ajoitukseen vaikuttavat kannustimet ovat tarkoituksenmukaisia.

Asunnon koko ja lasten hoidon järjestely vaikuttavat vanhempien mielestä eniten toista ja kolmatta lasta harkitsevissa perheissä. Tässä on selvä tilaus yhteiskuntapoliittisille avauksille ja kaupunkisuunnittelulle. Asuntokannan parantaminen lapsiperheille sopiviksi kasvukeskuksissa saattaisi olla tehokkain keino nostaa syntyvyyttä Suomessa. Työn ja perheen yhteensovittamisessa olisi myös tuettava entistä selkeämmin mahdollisuuksia perheellistyä nuoremalla iällä. Korkeasti koulutetut saavat todellisuudessa ensimmäisen lapsensa usein selvästi myöhemmin kuin he pitävät ihanteellisena (Rotkirch ym. 2017). Tämän ryhmän kohdalla työn tai opintojen ja perheen yhteensovittamisen tukeminen voisi edistää toiveiden mukaista perheellistymistä.

Siinä missä 1970-luvun alussa hedelmällisyys ale ni pienten lasten äitien siirtyessä palkkatyöhön, lastensaanti muuntuu nyt uusien työelämäodotusten ja kaupungistumisen myötä. Vanhat tavat tukea perheellistymistä eivät välttämättä enää päde. Esimerkki tästä on se, että väestö toivoo ennen kaikkea enemmän joustavuutta työelämään ja perhepoliittisiin etuuksiin, ei niinkään tasokorotuksia tai uusia perhevapaiden muotoja (vrt. kuvio 10 yllä).

Suurin yksittäinen syy syntyvyyden laskuun johtuu siitä, että esikoisia syntyy vähemmän, ja kansalaisten mainitsema tärkein syy tälle käyttäytymiselle liittyy elämäntyyliin. Näihin syihin voi vaikuttaa yleinen lapsiperheitä ja lapsiperhe-elämää koskeva ilmapiiri, ja lisäksi vahvat yhteiskunnalliset signaalit saattavat olla tärkeitä. Esimerkiksi pienten lasten vanhempien työtä ei Suomessa julkisesti mielletä kansantaloudelle merkittävänä: päinvastoin perhevapailla olevia vanhempia on kutsuttu laiskoiksi. Työnteko ja ura nähdään sosiaalisena normina, vanhemmuutta ei. Myönteiset esimerkit vanhemmuuden ajoittamisesta eri lailla elämänkulkuun ja joustavasta työn ja perheen yhdistämisestä olisivat myös tärkeitä. Myös laajasti Suomessa levinnyt, perätön meemi siitä, että vauvan saaminen olisi pahin mahdollinen ekologinen teko, vaatisi selkeää vastapuhetta päättäjiltä. Hyvin alhaisen syntyvyyden maassa lapsettomuus tai ylipäänsä aleneva syntyvyys ei edistä kestävää tai ekologista väestönkehitystä (vrt. Pelkonen & Sorsa, 2019; Rotkirch, 2018).

Suomi ei ole viime aikoina panostanut syntyvyyden ja lisääntymisterveyden tutkimukseen, vaikka syntyvyyden laskun syyt ja kansanterveydelliset seuraukset tulevat olemaan keskeinen sosiaalipoliittinen haaste 2020-luvulla. Esimerkiksi Norjassa on sen sijaan äsken perustettu laaja poikkitieteellinen syntyvyyteen ja lisääntymisterveyteen erikoistuva tutkimuskeskus. Meillä THL on 2000-luvulla vähentänyt seksuaali- ja lisääntymisterveyden tutkimusta ja verkostoitumista ja Tilastokeskus on vähentänyt perhetilastojen tuotantoaan. Väestöliitto on siksi perustanut uuden kansallisen syntyvyystutkimuksen verkoston SYNTY. Verkoston tarkoitus on parantaa eri tutkimus- ja kehittämistahojen välistä yhteydenpitoa, yhteiskunnallista vaikuttamista ja tieteidenvälistä keskustelua.

Lähteet

- Barthold, J.A., Myrskylä, M. & Jones, O. R. (2012.) Childlessness drives the sex difference in the association between income and reproductive success of modern Europeans. *Evolution and Human Behavior* 33(6): 628–38.
- Berg, V. (2018) Suomalaiset haluavat nykyään vähemmän lapsia kuin ennen. Tietovuoto, toukokuu. Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos. www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tietovuodot/touko-2018-tietovuoto/
- Berg, V., Miettinen, A., Latvala, A. & Rotkirch, A. (in preparation) Lifestyle or recession? Childbearing ideals, intentions and constraints in Finland 2002–2018.
- Bernhardt, E. & Bergnerh, D. (2013). The non-modern child? Ambivalence about parenthood among young adults. In A-L Ellingsaeter, A-M Jensen & M. Lie (eds) *The Social Meaning of Children and Fertility Change in Europe*, pp. 102-119. London: Routledge. doi: 10.4324/9780203070635
- Comolli, C. L. (2017). The fertility response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural economic conditions and perceived economic uncertainty. *Demographic Research*, 36, 1549–1600.
- Comolli, C. L. (2018). Finnish fertility: Pro-or counter-cyclical? *Research on Finnish Society*, 11, 58–64.
- Comolli, C. L. (2019). Couples’ transition to parenthood in Finland: A tale of two recessions. Stockholm Research Reports in Demography.
- Comolli, C. L., Neyer, G., Andersson, G., Fallesen, P., Jónsson, A., Kolk, M., Lappegård, T., Dommermuth, L. & Jalovaara, M. (2019). Beyond the economic gaze. Childbearing during and after recessions in the Nordic countries. Stockholm Research Reports in Demography, No. 16.
- Dettling, L. J., & Kearney, M. S. (2014). House prices and birth rates: The impact of the real estate market on the decision to have a baby. *Journal of Public Economics*, 110, 82–100.
- Eurostat (2020). Fertility Statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fertility_statistics#Almost_half_of_children_born_in_the_EU_in_2018_were_first_born_children
- Frejka, T., Goldscheider, F., & Lappegård, T. (2018). The two-part gender revolution, women’s second shift and changing cohort fertility. *Comparative Population Studies*, 43, 99–130. https://doi.org/10.12765/CPoS-2018-09en

- Goldstein, J., Lutz, W., & Testa, M. R. (2003). The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe. *Population research and policy review*, 22(5–6), 479–496.
- Harknett, K., & Hartnett, C. S. (2014). The gap between births intended and births achieved in 22 European countries, 2004–07. *Population Studies*, 68(3), 265–282. https://doi.org/10.1080/00324728.2014.899612
- Hellstrand, J., Nisén, J., & Myrskylä, M. (2020). All-time low period fertility in Finland: Demographic drivers, tempo effects, and cohort implications. *Population Studies*, 1–15.
- Hellstrand, J., Nisén, J., Miranda, V., Fallesen, P., Dommermuth, L., & Myrskylä, M. (2020). *Not just later, but fewer: novel trends in cohort fertility in the Nordic countries*. MPIDR WP-2020-007.
- Hetemäki, M. (2019). Miten vakava ongelma syntyvyyden lasku on ja mitä sille voitaisiin tehdä? Kolumni ja liitetiedosto Syntyvyyden laskun syistä, Valtiovarainministeriö 10.1.2019.
- Jalovaara, M. & Miettinen, A. (2013). Does his paycheck also matter? The socioeconomic resources of co-residential partners and entry into parenthood in Finland. *Demographic Research* 28, 881–916.
- Jalovaara, M., & Fasang, A. E. (2017). From never partnered to serial cohabitators: Union trajectories to childlessness. *Demographic Research*, 36, 1703–1720.
- Jalovaara, M., Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Dommermuth, L., Fallesen, P., & Lappegård, T. (2017). Education, gender, and cohort fertility in the Nordic countries. *European Journal of Population*, 1–24.
- Klemetti, R. (2006). The use of assisted fertilization in Finland: Health effects and equity. Doctoral thesis. Stakes, Research Report 158, Gummerus, Vaajakoski.
- Klemetti, R., Liitsola, K., Luoto, R., Gissler, M., Jokela, S. & Koponen, P. (2018). Seksuaali- ja lisääntymisterveys. Teoksessa *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2018* (toim. P. Koponen, K. Borodulin A. Lundqvist & S. Koskinen Seppo). THL Raportti 4/2018. Helsinki, 2018.
- Kontula, O. (2018). *2020-luvun perhepolitiikkaa*. Perhebarometri 2018. Helsinki: Väestöliitto.
- Kouluterveyskysely (2015). Saantitapa: https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely. Helsinki: THL.
- Kunttu, K., Pesonen, T. & Saari, J. (2017). Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2016. Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön tutkimuksia 48. Arkmedia Oy, 2017.
- Lainiala, L. (2012). Toiveesta toteutukseen. *Suomalaisten lastenhankintaa selittäviä tekijöitä. Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E*, 44, 2012.

Lee, R., & Mason, A. (2014). Is low fertility really a problem? Population aging, dependency, and consumption. *Science*, 346(6206), 229–234.

Lutz, W., Skirbekk, V. & Testa, M. R. (2006). The low-fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research*, 167–192.

Matysiak, A., Vignoli, D., & Sobotka, T. (2018). *The Great Recession and fertility in Europe: A sub-national analysis*. Vienna Institute of Demography Working Papers 2/2018.

Mencarini, L., Vignoli, D., Zeydanli, T. & Kim, J. (2018) Life satisfaction favors reproduction. The universal positive effect of life satisfaction on childbearing in contemporary low fertility countries. *PloS one*, 13(12).

Miettinen, A., Rotkirch, A. (2008) *Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet*. Perhebarometri 2008. Väestöntutkimuslaitos E34. Helsinki: Väestöliitto.

Miettinen A. (2015) *Miksi syntyvyys laskee?* Perhebarometri 2015. Väestöntutkimuslaitos E49. Helsinki: Väestöliitto.

Miettinen, A. (2018). Decreasing fertility and postponement of parenthood in Europe. TRIAD-seminaari 3.5.2018.

Miettinen, A., Rotkirch, A., Szalma, I., Donno, A. & Tanturri, M-L. (2015) Increasing childlessness in Europe: Time trends and country differences. *Families And Societies*, Working Paper 33.

Miettinen, Anneli & Rotkirch, A. (2012) *Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäytön muutokset 2000-luvun Suomessa*. Perhebarometri 2012. Väestöntutkimuslaitos E42. Helsinki: Väestöliitto.

Mäki, N. (2019) Hedelmällisyyden viimeaikaisista muutoksista. Esitelmä Vantaan kaupungin Tiedeaamussa 17.9.

Nipuli, S., Brandt, J., Hemminki, E. & Klemetti, R. (2013). Finnish university students’ intentions to have children and willingness to have fertility education. Esitelmä, First Global ESC Conference, Kööpenhamina, Tanska.

Nisén, J., Martikainen, P., Silventoinen, K. & Myrskylä, M. (2014). Age-specific fertility by educational level in the Finnish male cohort born 1940–1950. *Demographic Research* 31(1), 119–36.

Olivetti, C., & Petrongolo, B. (2017). The economic consequences of family policies: lessons from a century of legislation in high-income countries. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1), 205–30.

Pelkonen, J. & Sorsa, T. (2019) Suomessa ei voida ottaa käyttöön ”yksi lapsi vähemmän” -politiikkaa. Suomi on jo saavuttanut alhaisen lapsiluvun. *Helsingin Sanomat* mielipide 18.1.

Persson, L. (2013). Får utrikes födda fler barn? SCB 2013:4. Saantitapa: https://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Far-utrikes-fodda-fler-barn/#

Rotkirch (ilmestyy) The wish for a child. *Vienna Yearbook of Population Research*.

Rotkirch, A. (2018) Onko lapsen saaminen epäekologinen teko? Väestöliiton blogi 11.7.2018.

Rotkirch, A. & Miettinen, A. (2017). Childlessness in Finland. Teoksessa M. Kreyenfeld ja D. Konietzka (toim.) *Childlessness in Europe: Contexts, Causes and Consequences*, ss. 139–158. Lontoo: Springer.

Rotkirch, A., Tammisalo, K., Miettinen, A. & Berg, V. (2017). *Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista*. Perhebarometri 2017. Väestöntutkimuslaitos E51. Helsinki: Väestöliitto.

Roustaei, Z., Raisanen, S., Gissler, M. & Heinonen, S. (2019) Fertility rates and the postponement of first births: a descriptive study with Finnish population data, *BMJ OPEN*, 9:e026336.

Savelieva, K., Jokela, M. & Rotkirch, A. (in preparation) Uncertainty, lifestyle factors and social media use associated with not having children.

Schmidt, L., Sobotka, T., Bentzen, J. G. & Andersen, A. N. (2012). Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood. *Human Reproduction Update*, 18(1), 29–43.

Sobotka, T. (2008). Overview Chapter 7: The rising importance of migrants for childbearing in Europe. *Demographic Research* 19, 225–248.

Sobotka, T. (2017). Post-transitional fertility: Childbearing postponement and the shift to low and unstable fertility levels. Vienna Institute of Demography Working Papers, 1/2017.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2391. 02 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 8.1.2019]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/synt/2017/02/synt_2017_02_2018-12-04_tie_001_fi.html

Testa, M. R. (2012). *Family sizes in Europe: evidence from the 2011 Eurobarometer survey*. Vienna: Vienna Inst. of Demography.

Tilastokeskus (2020) Äidit tilastoissa. Saantitapa: http://www.stat.fi/tup/tilastokirjasto/aidit_tilastoissa_2019.html

Vikat, A. (2002). Fertility in Finland in the 1980s and 1990s: Analysis of fertility trend by age and parity. *Yearbook of Population Research in Finland*, 38, 159–178.

Väestönmuutokset haastavat eläkejärjestelmää ja muuta julkista taloutta

Heikki Tikanmäki ja Allan Seuri

Tiivistelmä

- Suomen valtion ja kuntien taloudessa on jo valmiiksi kestävyysvajetta, jota aleneva syntyvyys vaikeuttaa entisestään.
- Aleneva syntyvyys on haaste ennen kaikkea eläkejärjestelmälle: kun työssä käyvät ikäluokat pienenevät suhteessa eläkkeen saajien ikäluokkiin, nykyisensuuruiset työeläkemaksut eivät riitä kattamaan eläkemenoja.
- Luvussa tarkastellaan, miten erilaiset syntyvyys-skenaariot vaikuttavat eläkemenojen ja -tulojen suhteeseen sekä muuhun julkiseen talouteen. Skenaariot on jaoteltu matalan ja korkean syntyvyyden laskelmiin sekä peruslaskelmaan. Kokonaishedelmällisyyden on laskelmissa odotettu olevan 1.20 (matala), 1.45 (perus) ja 1.70 (korkea syntyvyys). Skenaariot on ulotettu vuoteen 2085 saakka.
- Eläkejärjestelmässä kaikki syntyvyys-skenaariot nostavat eläkemaksuja (TyEL) noin vuodesta 2050 alkaen. Matalan syntyvyyden laskelmassa maksu olisi vuonna 2085 noin 34 prosenttia, peruslaskelmassa noin 30 prosenttia ja korkeankin syntyvyyden laskelmassa nykyistä korkeampi, noin 27 prosenttia palkkasummasta.
- Alenevan syntyvyyden vaikutukset muuhun julkiseen talouteen eivät ole yhtä merkittävät kuin eläkejärjestelmään. Peruslaskelman ja matalan syntyvyyden laskelman välinen ero sote-järjestelmän menojen suhteesta bruttokansantuotteeseen vuonna 2085 on vain noin 0.7 prosenttiyksikköä, kun kokonaiskasvu vuosien 2020–2085 välillä on noin viisi prosenttiyksikköä.
- Eläkejärjestelmän maksunkorotuspaineet helpotaisivat, jos syntyvyys nousisi, tai jos maahanmuuttoa olisi nykyistä enemmän. Luvussa pohditaan myös vaihtoehtoja, miten eläkejärjestelmää olisi mahdollista sopeuttaa, jos toiveet syntyvyyden tai maahanmuuton kasvusta eivät toteudu.

Väestönkehitys vaikuttaa keskeisesti hyvinvointivaltion pitkän aikavälin rahoitusnäkymiin.¹ Syntyvyys laskee tällä hetkellä voimakkaasti, ja tämä on pantu merkille myös yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kun työssäkäyvän väestön määrä supistuu suhteessa muuhun väestöön, hyvinvointivaltion lupautusten täyttäminen vaikeutuu. Hyvin pitkällä aikavälillä syntyvyyden lasku vähentää sekä julkisen sektorin tuloja että menoja. Julkiset menot painottuvat ikäntyneeseen väestöön ja jossain määrin myös lapsiin ja nuoriin. Julkisen sektorin tulot painottuvat sen sijaan työikäiseen väestöön. Syntyvyyden alentuminen laskee siis julkisen sektorin tuloja noin 20 vuoden viiveellä, mutta vähentää ikääntymiseen liittyviä menoja vasta noin 60–70 vuoden viiveellä. Tämä tulo- ja menovai- kutusten eriaikaisuus on se tekijä, jonka seurauksena alentunut syntyvyys luo epätasapainoa sosiaaliturvan ja muiden ikäsidonnaisten menojen pitkän aikavälin rahoitusnäkymiin.

Tässä luvussa esitettävät laskelmat on tehty vuonna 2019 eli ennen koronavirusta. Pitkän aikavälin haasteet ovat kuitenkin laadullisesti ennallaan. Tätä kirjoitettaessa ei ole selvää, millaisesta lähtötilanteesta Suomi lähtee kriisin jälkeen etenemään kohti tuota pitkää aikaväliä.

Keskitymme tässä artikkelissa ensisijaisesti eläkejärjestelmään, koska syntyvyys vaikuttaa siihen enemmän kuin muuhun julkiseen talouteen eli valtion ja kuntiin. On kuitenkin muistettava, että julkisella sek-

torilla on lähtökohtaisestikin mittava pitkän aikavälin menojen ja tulojen epätasapaino, joka kohdistuu erityisesti valtion ja kuntien rahoittamiin ikäsidonnaisiin menoihin eli lähinnä sosiaaliturvaan sekä terveys- ja hoivapalveluihin.

Tässä artikkelissa pyrimme kuvaamaan alentuneen syntyvyyden synnyttämien haasteiden suuruusluokkaa sekä hahmottelemaan mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja erityisesti eläkejärjestelmän tapauksessa. Osa ratkaisuvaihtoehtoista liittyy väestönkehitykseen vaikuttamiseen ja osa muutoksiin eläkejärjestelmässä. Väestönkehityksen lisäksi myös talouden kehityksellä on merkittävä vaikutus eläkkeiden pitkän aikavälin rahoitusnäkymiin. Erityisesti eläkevaroilta saatavien sijoitustuottojen merkitys on jopa väestötekijöitä suurempi (Sankala, Reipas & Kaliva, 2018).

Tarkasteltaessa alentuneen syntyvyyden vaikutuksia lähtökohtana on Tilastokeskuksen vuoden 2018 väestöennuste ja tälle vaihtoehtoiset skenaariot syntyvyyden kehityksestä. Eläkejärjestelmän kehityksestä esitettävät arviot perustuvat raportissa *Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat* 2019 (Tikanmäki, Lappo, Merilä, Nopola, Reipas & Sankala, 2019) esitettyihin laskelmiin sekä muihin Eläketurvakeskuksen jo julkaisemiin laskelmiin. Eläkelaskelmat on tehty Eläketurvakeskuksen pitkän aikavälin suunnittelumallilla.² Syntyvyyden vaikutuksia julkisen talouden kokonaisuuteen tarkastellaan kestävyysvajemallin avulla. Laskelmat perustuvat Tilastokeskuksen vuoden 2018

väestöennusteeseen (Tilastokeskus, 2018). Tilastokeskuksen vuoden 2019 väestöennusteeseen (Tilastokeskus, 2019b) perustuvia eläkelaskelmia on esitetty muistiossa Reipas, 2019d.

Tällaiset laskelmat ovat luonteeltaan niin sanottuja trendilaskelmia eli ne pyrkivät kuvaamaan, mihin nykyinen kehitys ja lainsäädäntö johtaisivat pitkällä aikavälillä, jos tehty oletukset toteutuvat. Laskelmat eivät siis pyri ennustamaan esimerkiksi tulevia muutoksia sosiaaliturvajärjestelmissä tai muita lakimuutoksia.

Pitkän aikavälin laskelmiin sisältyy luonnollisesti epävarmuutta, jota käsitellään herkkyystarkastelujen kautta. Eläkelaskelmien herkkyyttä käsitellään em. raportissa eri kuolevuus- ja syntyvyyskenaarioiden kautta. Lisäksi edellisessä, vuoden 2016 raportissa käsiteltiin nettomaahanmuuton vaikutuksia. Tulevaisuuden talouskehitys on oletettu tämän artikkelin laskelmissa Eläketurvakeskuksen peruslaskelman mukaisesti. Vaihtoehtolaskelmia työllisyydestä, ansiotason kasvusta ja eläkevarojen tuotosta löytyy raportista Tikanmäki ym. 2019. Laskelmien roolista ja epävarmuudesta voi lukea enemmän Eläketurvakeskuksen blogista (Reipas, 2019b). Valtiovarainministeriö (esim. 2018, 2020) ja Talouspolitiikan arviointineuvosto (esim. 2018, 2019) ovat tehneet kestävyysvajelaskelmien herkkyystarkasteluja. Tässä artikkelissa esitettävät kestävyysvajelaskelmat on tehty syksyn 2019 kestävyysvajemallin oletuksilla, oletusten päivityksestä ks. Valtiovarainministeriö (2020).

Tässä artikkelissa esitetään laskelmia syntyvyyden vaikutuksista eläkejärjestelmän ja muun julkisen sektorin rahoitukselliseen kestävyyteen. Muista väestötekijöistä käsitellään myös kuolevuutta ja maahanmuuttoa, mutta niistä ei esitetä yksityiskohtaisia laskelmia.

Vuoden 2018 Tilastokeskuksen väestöennusteesta oletus kokonaishedelmällisyydsluvusta oli 1.45 ja vuo-

den 2018 toteutunut kokonaishedelmällisyydsluku oli 1.41. Ennakkotietojen perusteella vuoden 2019 kokonaishedelmällisyydsluku oli 1.35 (Tilastokeskus, 2020). Syntyvyyttä käsiteltiin tarkemmin tämän raportin edellisessä luvussa ”Syntyvyyden lasku ja muuttunut lastensaantimaisema.”

Muut keskeiset väestöoletukset Tilastokeskuksen vuoden 2018 väestöennusteesta ovat seuraavat: Ikä- ja sukupuolikohtaisesti kuolevuuden alenemisvauhti jatkuu samalla tavalla, kuin sen on havaittu alentuneen verrattaessa periodien 1987–1991 ja 2013–2017 kuolleisuutta toisiinsa. Nettomaahanmuutto Suomeen on 15 000 henkilöä vuodessa.

Eläketurvakeskuksen peruslaskelmassa Tilastokeskuksen vuoteen 2070 asti ulottuvaa väestöennustetta on jatkettu vuoteen 2085 asti. Muuten laskelmassa on käytetty samoja oletuksia kuin Tilastokeskuksen väestöennusteesta, mutta kuolevuuden alenemisvauhti on puolitettu vuoden 2070 jälkeen. Perusteluna alenemisvauhdin hidastamiselle on se, että kansainvälisiin väestöennusteisiin vertailluna Tilastokeskuksen väestöennusteen mukainen Suomen kuolevuuden taso on jo erittäin matala vuonna 2070.

Eläkejärjestelmän ja väestönkehityksen viimeaikaiset muutokset

Suomen lakisääteinen eläkejärjestelmä koostuu lähinnä työeläkkeistä sekä kansan- ja takuueläkkeistä. Työeläkkeiden osuus lakisääteisestä eläkemenosta on kasvanut trendinomaisesti. Nykyisin työeläkkeet kattavat noin 90 prosenttia lakisääteisestä eläkemenosta ja tulevaisuudessa tämä osuus on kasvamassa entisestäänkin.

1 Hyvinvointivaltion rakenteilla voi myös olla vaikutuksia väestönkehitykseen. Nämä vaikutukset on rajattu tämän tarkastelun ulkopuolelle.

2 Eläkelaskelmissa ei ole mukana työmarkkinajärjestöjen kesäkuussa 2019 sopimia muutoksia perhe-eläkkeisiin. Tämä valinta on tehty sen takia, että käytettävissä olisi mahdollisimman monipuoliset herkkyystarkastelut. Perhe-eläkemuutokset vaikuttavat kestävään vakiomaksutasoon noin 0.1 prosenttia palkkasummasta (Reipas, 2019c). Sen sijaan samassa yhteydessä sovitut muutokset työttömyysturvan lisäpäiväoikeuden ikärajoissa ovat mukana tässä esitettävissä laskelmissa.

Työeläkkeet on osittain rahastoitu, mutta suurin osa kunkin vuoden eläkemenosta rahoitetaan samana vuonna perittävillä eläkemaksuilla. Työeläkkeet koostuvat useasta eri eläkejärjestelmästä, joista tärkein on yksityisen sektorin palkansaajien TyEL-järjestelmä. Muita keskeisiä työeläkejärjestelmiä ovat kuntien, valtion, yrittäjien ja maatalousyrittäjien eläkejärjestelmät. Rahastoinnin taso ja tekniikka vaihtelevat eläkejärjestelmästä toiseen. Yrittäjien ja maatalousyrittäjien eläkejärjestelmissä ei ole lainkaan rahastointia. Keskimäärin kaikista karttuneista työeläkkeistä on rahastoitu hieman alle 30 prosenttia.

Näiden rakenteiden takia toteutunut ja tuleva väestö- ja talouskehitys määrittelevät pitkälti lakisääteisen eläkejärjestelmän toimintaympäristön. Lyhyellä aikavälillä talouskehityksen vaikutus eläkejärjestelmän rahoitukselliseen kestävyYTEEN korostuu. Sen sijaan väestönkehityksen vaikutus tulee esiin erityisesti pitkällä aikavälillä. Tässä kirjoituksessa keskitytään väestönkehityksen vaikutukseen eläkejärjestelmälle. Väestönkehityksestä käsitellään erityisesti syntyvyyttä.

Tämä valinta on tehty sen takia, että syntyvyys yhdessä rajat ylittävän muuttoliikkeen kanssa määrittää pitkälti tulevaisuuden eläkkeiden maksajien määrän.

Perinteisesti myös kuolevuuskehitys on vaikuttanut merkittävästi eläkemenoon ja sitä kautta eläkkeiden rahoitukseen. Tällä vuosituhannella tehdyt eläkeuudistukset ja niissä luodut automaattiset vakautusmekanismit ovat kuitenkin pienentäneet kuolevuuden merkitystä työeläkkeiden rahoitukselle. Elinikien pitenemisellä olisi myös muita ikäsidonnaisia menoja korottava vaikutus. Näitä vaikutuksia ei kuitenkaan käsitellä tässä artikkelissa.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa alkavien eläkkeiden suuruus sopeutettiin elinajanodotteen kasvuun elinaikakertoimella. Eliniän pidentymisen takia eläket-

tä maksetaan keskimäärin pidempään kuin aiemmin. Elinaikakertoimen ajatuksena on pienentää kuukausieläkettä, jolloin pidemmän aikaa maksettava eläke rahoitetaan pienentämällä kuukausieläkettä. Eläkkeen pääoma-arvo eli koko eläkeaikana maksettujen eläkkeiden korkoutettu summa ei siis muutu keskimääräisen eliniän pidetessä.

Laskelmissa elinajanodote kasvaa vuoden 2017 81.5 vuodesta 90.8 vuoteen laskentajakson loppuun eli vuoteen 2085 mennessä. Vuoden 2017 eläkeuudistuksessa lisäksi alin vanhuuseläkeikä kytkettiin eliniän muutokseen vuonna 1965 syntyneistä alkaen. Samalla elinäkakerrointa lievennettiin ottamaan huomioon alimman vanhuuseläkeiän kytkös elinikien kehitykseen.

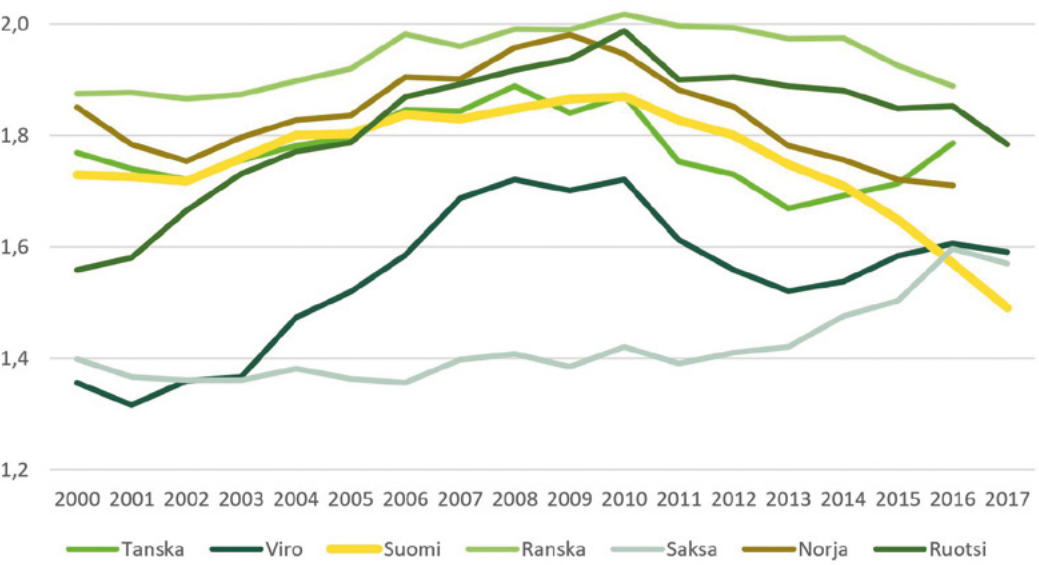
Näiden uudistusten jälkeenkään eläkejärjestelmä ei ole kuitenkaan täysin immuuni kuolevuuden muutoksille. Kuolevuuden alenemisen nopeutuminen kasvattaa eläkemenoja heti, mutta automaattiset sopeutumismekanismit vaikuttavat tasapainottavasti vasta viiveellä. Vastaavasti kuolevuuden alenemisen hidastuminen vaikuttaisi päin vastoin. Lisäksi vanhuuseläkeiän kytkeminen elinajanodotteeseen ei sopeuta eläkemenoa täysimääräisesti kuolevuuden alenemiseen, koska kaikki eivät kykene työskentelemään alimpaan vanhuuseläkeikänsä saakka. Tämän tekijän vaikutus korostuu, jos kuolevuus on erittäin matala, koska tällöin vanhuuseläkkeen alaikäraja nousee erittäin korkeaksi. (Tikanmäki ym., 2019.)

Tällä vuosikymmenellä romahtanut syntyvyys haastaa merkittävästi eläkkeiden rahoitusnäkyviä pitkällä aikavälillä. Syntyvyys on laskenut viime vuosina myös monissa muissa kehittyneissä maissa, mutta Suomen syntyvyyden romahdus on kansainvälisesti tarkastellen poikkeuksellisen suuri verrattuna lähimaihin ja suuriin Keski-Euroopan valtioihin (kuvio 1).

Vuoden 2017 eläkeuudistuksesta sovittiin vuonna

Kuvio 1. Kokonaishedelmällisyysluvun kehitys 2000-luvulla eräissä Euroopan maissa.

Lähde: The Human Fertility Database 2019; Maailmanpankki 2019.



2014, jolloin käytössä olleissa laskelmissa väestönkehitys perustui Tilastokeskuksen vuoden 2012 väestöennusteeseen. Oletus kokonaishedelmällisyysluvusta oli tuolloin 1.82. Uudistuksen vaikutusarvioissa arvioitiin, että nykyinen eläkemaksujen taso yksityisen sektorin TyEL-eläkkeissä riittäisi 2070-luvulle saakka (Kautto & Risku, 2015; Reipas & Sankala, 2015). Muut eläkeuudistuslaskelmien taustalla olleet oletukset eivät ole muuttuneet samassa mittakaavassa.

Vuoden 2017 eläkeuudistus paransi merkittävästi eläkejärjestelmän taloudellista kestävyyttä. Syntyvyyden laskun aiheuttamat ongelmat eläkkeiden rahoitukselle olisivat vielä merkittävästi vakavampia, mikäli tuota uudistusta ei olisi aikanaan tehty.

Syntyvyyden vaikutukset eläkejärjestelmään

Eläketurvakeskuksen laskelmissa, kuten myös esimerkiksi Tilastokeskuksen väestöennusteessa, syntyvyyttä käsitellään nimenomaan periodikohtaisen kokonaishedelmällisyysluvun kautta. Tämän lähestymistavan taustalla on ajatus siitä, että viime kädessä esimerkiksi eläkejärjestelmän ja laajemminkin julkisen talouden rahoituksen näkökulmasta olennaista on kunakin kalenterivuotena syntyvien lasten lukumäärä. Sen sijaan esimerkiksi kohorttikohtainen kokonaishedelmällisyysluku antaa tarkemman kuvan keskimääräisen perheen toteutuvasta kokonaislapsiluvusta.

Jos syntyvyyden laskussa on osittain kyse lasten hankinnan lykkäämisestä, periodikohtainen kokonaishedelmällisyysluku kääntyyne jossain vaiheessa nousuun. Tällaisia tekijöitä ei kuitenkaan ole huomioitu näissä trendilaskelmissa. Toteutuneessa syntyvyyden laskussa ei ole kyse ainakaan pelkästään lykkäämisestä (Hellstrand, 2018).

Tämän raportin kirjoittamisen jälkeen Eläketurvakeskus on julkaissut väestötieteellisesti perusteltuihin syntyvyysskenaarioihin perustuvia eläkelaskelmia (Nopola & Tikanmäki, 2020). Tuon raportin ensisijaisessa skenaariossa kokonaishedelmällisyysluku kääntyy kasvuun lastensaannin lykkäämisen hidastumisen takia.

Tässä esitettävät laskelmat syntyvyyskehityksen vaikutuksista eläkejärjestelmään on julkaistu alun perin raportissa Tikanmäki ym. 2019 sekä siihen tehdyssä korjauksessa (Reipas, 2019a). Raportin laskelmissa on asetettu oletus kokonaishedelmällisyysluvusta, mikä yhdessä väestörakenteen kanssa määrittää vuosittain syntyvien lasten lukumäärän. Peruslaskelmassa oletus kokonaishedelmällisyysluvusta on 1.45 vuodesta 2019 alkaen. Korkean syntyvyyden laskelmassa oletus kokonaishedelmällisyysluvusta on 1.70, mikä oli myös Tilastokeskuksen vuoden 2015 väestöennusteen mukainen oletus. Vastaavasti matalan syntyvyyden laskelmassa kokonaishedelmällisyysluvun oletetaan olevan 1.20. Tämä taso on kansainvälisestikin vertaillen matala, mutta ei täysin poikkeuksellinen. Vastaavia kokonaishedelmällisyysluvun tasoja on havaittu pidemmän aikaa esimerkiksi eräissä Itä-Aasian maissa kuten Etelä-Koreassa ja Taiwanissa (IndexMundi, 2019; The Human Fertility Database, 2019).

Historiallisesti tarkasteltuna oletus 1.7 hedelmällisyysluvusta ei sekään ole erityisen korkea, vaan se alittaa vielä merkittävästi väestön uusiutumistason 2.1. Tämä oletus kokonaishedelmällisyydestä merkit-

sisi lähinnä paluuta lähelle viime vuosikymmeninä vallinnutta tasoa. Vielä päättyneellä vuosikymmenellä Eläketurvakeskuksen peruslaskelmassa käytetty oletus on ollut jopa 1.85 (Risku ym., 2011).

Tilastokeskuksen väestöennusteessa 0-vuotiaiden lukumäärä laskee vuoden 2017 noin 50 600 lapsesta 38 900 lapseen vuonna 2070. Vertailun vuoksi kuluva vuosisadan korkein 0-vuotiaiden määrä on ollut vuoden 2010 lopussa, jolloin Suomen väestössä oli 61 100 vauvaa (Tilastokeskus, 2019a).

Matalan syntyvyyden laskelmassa 0-vuotiaiden lukumäärä vuonna 2070 on 27 600 ja korkean syntyvyyden laskelmassa 52 500. Pitkällä aikavälillä matalan syntyvyyden vaikutukset kertautuvat, koska myös synnytysikäiset ikäluokat pienenevät, mikä entisestään kiihdyttää väestön ikääntymistä.

Eläkemenojen suhde palkkasummaan alkaa kasvaa peruslaskelmassa ja matalan syntyvyyden laskelmassa 2040-luvulla ja syntyvyyden vaikutus alkaa olla merkittävä vuosisadan puolivälistä alkaen. Suurimmillaan syntyvyyden alenemisen vaikutus on 2080-luvulla, jolloin kaikki työikäiset ikäluokat ovat pieniä ja eläkeläisikäluokat suhteessa suuria. Jos laskentaa jatkettaisiin tätä pidemmälle, syntyvyyden vaikutus tasaantuisi.

Työllisten lukumäärä määräytyy työikäisen väestön lukumäärän ja työllisyysasteen perusteella. Eläketurvakeskuksen laskelmassa työllisyysaste kasvaa lähivuosina runsaan 73 prosentin tasolle ja pysyy siellä koko laskentajakson ajan. Standardikäsitteistöllä työllisyysaste lasketaan työllisten osuutena 15–64-vuotiaasta väestöstä. Pitkällä aikavälillä tämä ei ota huomioon kaikkea työllisyyden kasvua, koska 65 vuotta täyttäneiden työskentely yleistyy laskentajakson aikana muun muassa alimman vanhuuseläkeiän nousun takia.

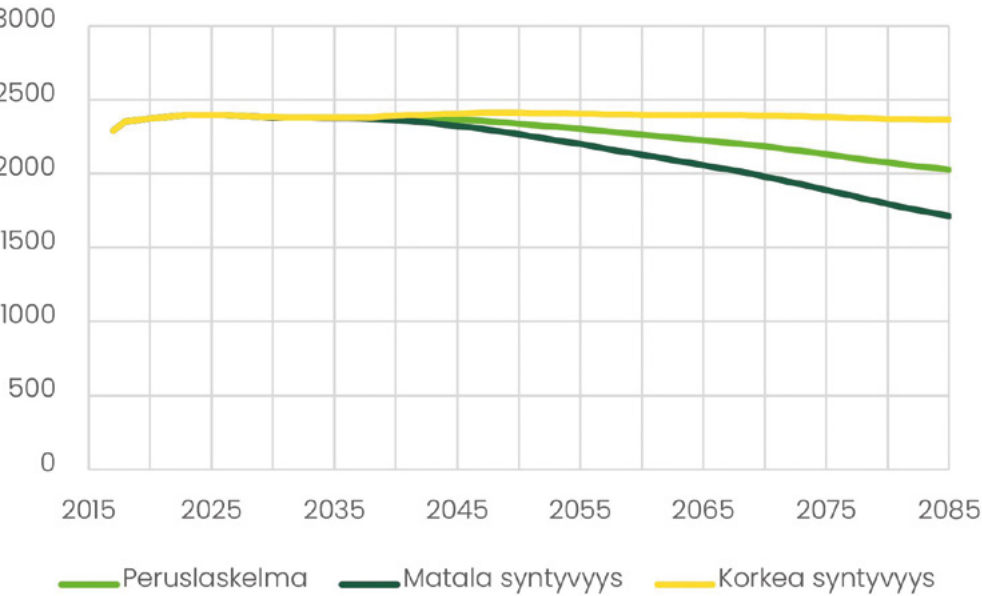
Laskelmassa työllisten lukumäärä pysyy kutakuinkin nykyisellä tasolla seuraavan kahden vuosikym-

menen ajan. Tämän jälkeen työikäisen väestön supistuminen alkaa vaikuttaa peruslaskelmassa työikäisen väestön ja sitä kautta työllisten lukumääriin. Työllisten lukumäärässä on otettu huomioon vanhuuseläkkeen ikärajojen korotukset, jotka lisäävät ikääntyneiden työllisyyttä. Ilman tätä vaikutusta työllisten lukumäärä laskisi tässä esitettyä enemmän. Korkean syntyvyyden laskelmassa työllisten lukumäärä pysyy kutakuinkin nykytasolla koko ennustejakson ajan vuoteen 2085 saakka. Vastaavasti matalan syntyvyyden laskelmassa työllisten lukumäärä laskee merkittävästi peruslaskelmaa nopeammin. (Kuvio 2.)

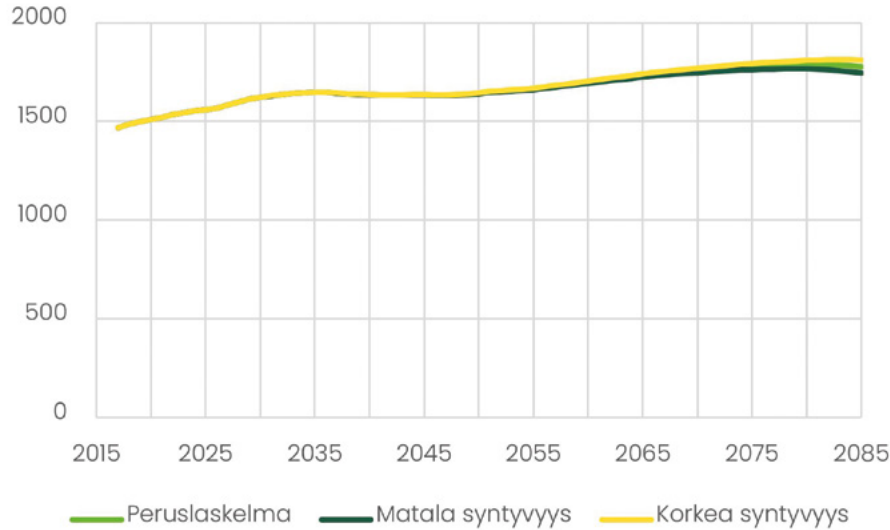
Samaan aikaan, kun työllisten lukumäärä laskee, eläkeläisten lukumäärä kasvaa. Lukumäärä kasvaa samalla tavalla kaikissa laskelmissa, koska syntyvyys ei juurikaan ehdi vaikuttaa eläkeläisten lukumäärään laskentajakson aikana. Tämä johtuu siitä, että vuonna 2019 syntyvät lapset saavuttavat alimman vanhuuseläkeiän vasta 2080-luvun lopulla eli heti ennustejakson päättymisen jälkeen. Pieni vaikutus eläkkeensaajien lukumäärään 2040-luvulta alkaen selittyy työkyvyttömyyseläkkeiden määrän muutoksella.

Työllisten lukumäärän muutosten takia eri syntyvyyden tasot johtavat tilanteeseen, jossa ennustejakson

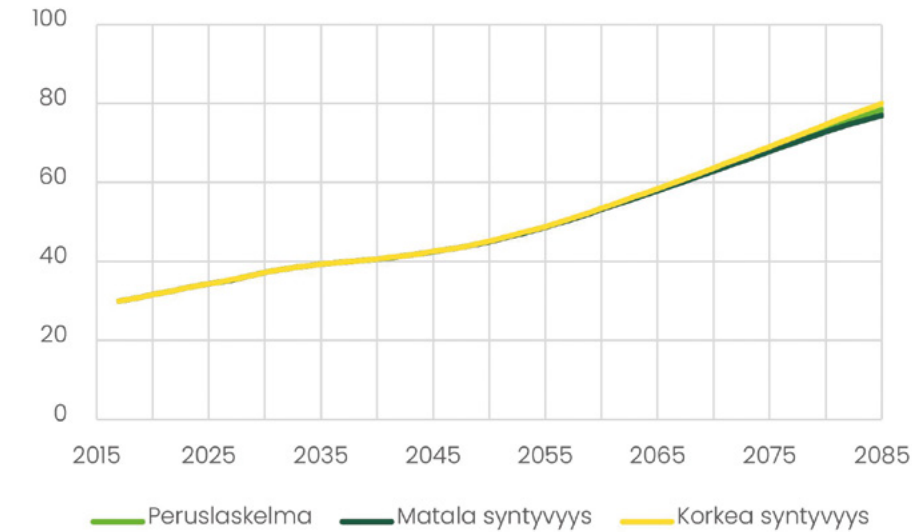
Kuvio 2. Työllisten lukumäärä, tuhatta henkilöä.



Kuvio 3. Eläkkeensaajien lukumäärä, tuhatta henkilöä.



Kuvio 4. Kokonaiseläkemenot, miljardia euroa vuoden 2017 hintatasossa.



loppupuolella sama määrä eläkkeitä joudutaan rahoittamaan pienemmän työllisten joukon maksamilla eläkemaksuilla. Matalan syntyvyyden laskelmassa eläkeläisten lukumäärä jopa ylittää työllisten lukumäärän vuonna 2085. Eläkkeiden rahoituksen näkökulmasta tilanne on siis hankala. (Kuvio 3.)

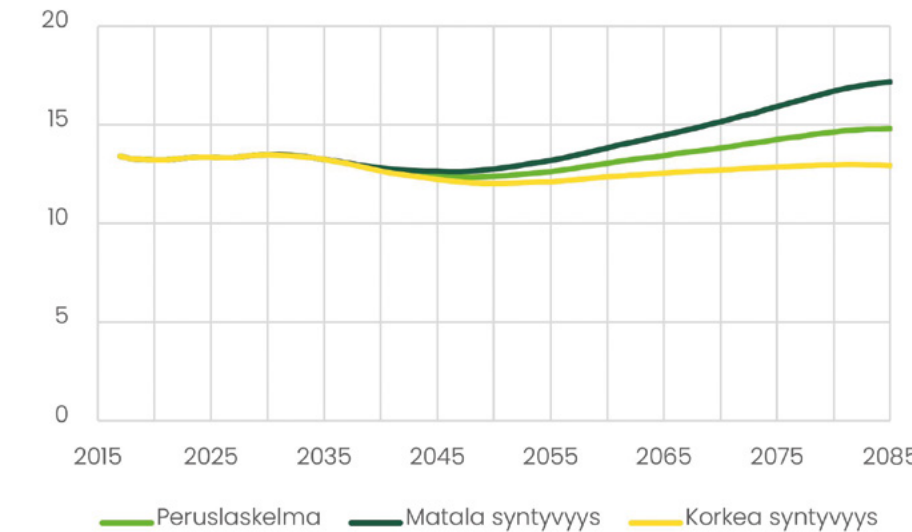
Viime kädessä eläkkeet rahoitetaan tuotannosta, joten kokonaiseläkemenoa on luonteva verrata bruttokansantuotteeseen. Yksittäisen eläkejärjestelmän eläkemenoa on puolestaan luonteva verrata sen rahoitus pohjaan eli työeläkejärjestelmien tapauksessa palkka- tai työtulosummaan.

Pitkällä aikavälillä euromääräisten eläkemenojen tarkastelu ei anna kovin kattavaa kuvaa syntyvyyden vaikutuksista, vaan olennaisempaa on verrata eläkemenoja käytettävissä oleviin rahoituslähteisiin. Itse asiassa syntyvyys ei vaikuta euromääräisiin eläke-

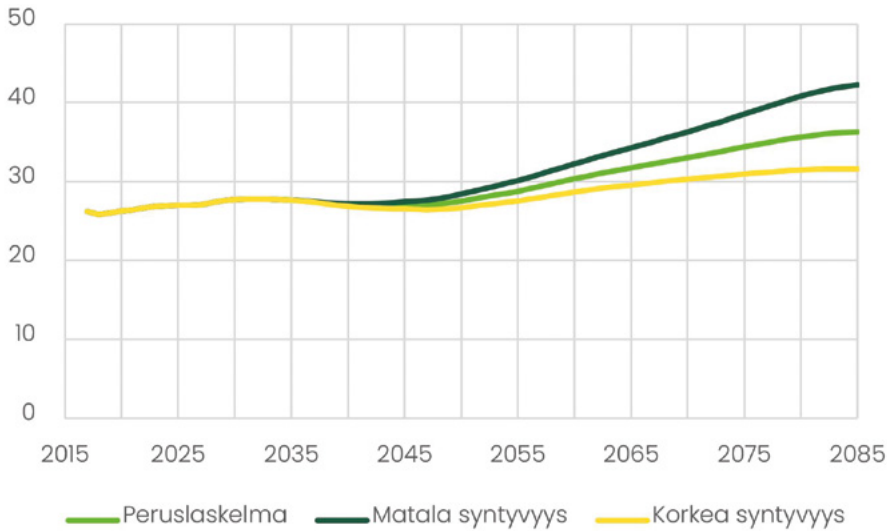
menoihin ennen, kuin nyt syntyvät ikäluokat alkavat siirtyä eläkkeelle (kuvio 4). Erittäin pitkällä aikavälillä matala syntyvyys tarkoittaa siis euromääräisesti pienempää eläkemenoa. Näin pitkällä aikavälillä euromääräiset tarkastelut eivät kuitenkaan ole erityisen mielenkiintoisia.

Tärkeämpää on, miten eläkejärjestelmän menot ja tulot kehittyvät suhteessa toisiinsa. Bruttokansantuotteeseen suhteutettuna eläkemenot kasvavat peruslaskelmassa sekä matalan syntyvyyden laskelmassa, koska eläkkeitä rahoittavien työllisten määrä vähenee 2040-luvulta alkaen samaan aikaan kun eläkeläisten määrä kasvaa. Sen sijaan korkean syntyvyyden laskelmassa kokonaiseläkemenot pysyvät kutakuinkin nykytasolla suhteessa bruttokansantuotteeseen. (Kuvio 5.) Keskeisin yksittäinen osa työeläkejärjestelmässä on yksityisten alojen palkansaajien Työntekijän eläkelaki eli

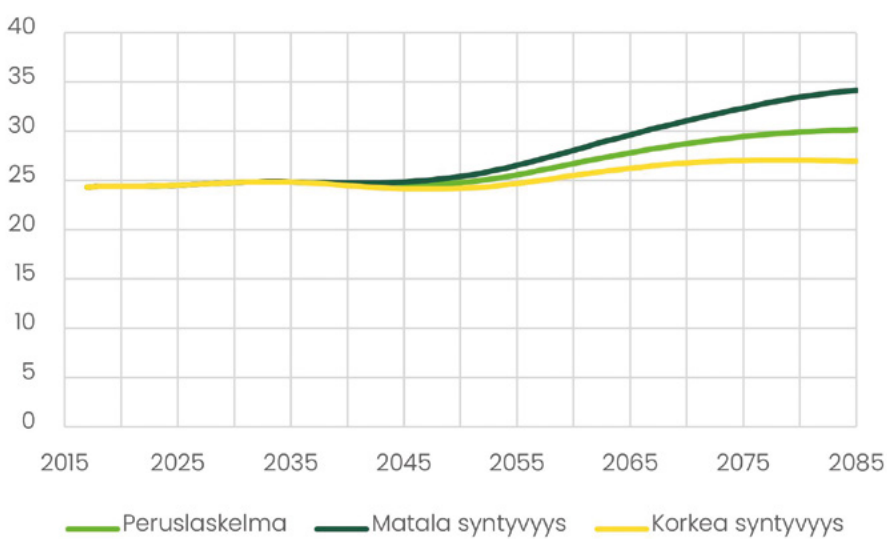
Kuvio 5. Kokonaiseläkemeno, prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen.



Kuvio 6. TyEL-meno, prosenttia palkkasummasta.



Kuvio 7. TyEL-maksu, prosenttia palkkasummasta.



TyEL. Lähes kaikkien yksityisen sektorin palkansaajien eläketurva on järjestetty TyEL-järjestelmässä. TyEL-järjestelmässä on myös kaikista yksityiskohtaisimmat rahoitussäännökset ja sen takia siitä on mahdollista tehdä yksityiskohtaisia rahoituslaskelmia. TyEL-järjestelmässä osa eläkemenosta rahastoidaan etukäteen yksilökohtaisella rahastointitekniikalla. TyEL-järjestelmän rahoitintaste on lähtötilanteessa hieman yli 30 prosenttia. Toisin sanoen TyEL-varoja on runsaat 30 prosenttia suhteessa jo karttuneiden eläkeoikeuksien arvoon.

Peruslaskelmassa TyEL-järjestelmän eläkemeno suhteessa palkkasummaan vaihtelee 26 ja 28 prosentin välillä vuosisadan puoliväliin saakka. Tämän jälkeen eläkemeno suhteessa palkkasummaan kääntyy kasvuun ja saavuttaa peruslaskelmassa noin 36 prosentin tason laskentajakson lopussa. Matalan syntyvyyden laskelmassa eläkemenot ovat 42 prosenttia palkkasummasta vuonna 2085. Matalan syntyvyyden laskelmassa tämä suhde kasvaisi siis yli 60 prosenttia ennustejakson aikana. Myös korkean syntyvyyden laskelmassa eläkemenot suhteessa palkkasummaan kasvaisivat, joskin maltillisemmin, noin 32 prosenttiin. (Kuvio 6.)

Peruslaskelman syntyvyyskehitys aiheuttaa erityisesti yksityisen sektorin työeläkkeisiin merkittävän maksunkorotuspaineen vuosisadan puolivälistä alkaen, kun nyt syntyvät lapset alkavat olla parhaassa työiässään. (Kuvio 7.)

Matalan syntyvyyden laskelmassa maksunkorotuspaine on pitkällä aikavälillä peruslaskelmaa suurempi. Vuonna 2085 tarvittaisiin 34 prosentin TyEL-maksu, jotta eläkemenot kyettäisiin kattamaan. Vastaavasti korkean syntyvyyden laskelmassa tarvittava TyEL-maksu olisi peruslaskelmaa matalampi. Tosin siinäkin laskelmassa pitkän aikavälin maksutaso olisi noin 27 prosenttia, mikä sekin on nykyistä korkeampi.

Koko työeläkejärjestelmän tasolla kokonaiskuva

eläkkeiden rahoituksesta näyttää hieman toiselta. Valtion työntekijöiden, yrittäjien, maatalousyrittäjien ja merimiesten eläkejärjestelmissä valtio maksaa osan eläkemenosta valtion osuuksina. Historiallisista syistä erityisesti valtion työntekijöiden ja maatalousyrittäjien eläkejärjestelmissä eläkemeno suhteessa palkka- tai työtulosummaan on tällä hetkellä erittäin korkea. Pitkällä aikavälillä näissä järjestelmissä valtion osuudet pienenevät merkittävästi nykytasoltaan.

Jos kaikki työeläkkeiden rahoituslähteet huomioidaan, jo nykyisin eläkemaksuja ja valtion osuuksia peritään lähes 30 prosenttia suhteessa palkoihin ja työtuloihin. Peruslaskelman mukaan tämä olisi myös pitkällä aikavälillä kestävä maksutaso. Mikäli syntyvyys jatkaa edelleen laskua, myös koko työeläkejärjestelmän tasolla olisi maksunkorotuspainetta.

Herää siis kysymys, onko TyEL-maksun korotuspaine matalan syntyvyyden takia vain tekninen asia, joka voidaan ratkaista siirroilla eläkejärjestelmien välillä. Eri työeläkejärjestelmät toimivat erilaisilla rahoitusloogiikoilla eikä esimerkiksi TyEL-järjestelmän ja julkisen sektorin eläkejärjestelmien välillä ole tasausmekanismeja. On siis perusteltua väittää, että TyEL-järjestelmän ongelmat ovat todellisia. Kestävyysvajelaskelmissa näkyy, miten väestön vanheneminen kasvattaa myös muita julkisia menoja, kuten terveys- ja hoivamenoja. Tämän takia valtiolla ei liene resursseja ottaa maksaakseen osaa kasvavista TyEL-menoista, vaikka muiden eläkejärjestelmien mukaiset valtion osuudet pienenisivätkin tulevaisuudessa. Tasausmekanismin luominen olisi myös suuri periaatteellinen muutos TyEL-järjestelmän rahoituslogiikassa.

Kunnallisen eläkejärjestelmän ja yrittäjäeläkkeiden eläkemenot suhteessa palkka- tai työtulosummaan kasvavat tulevaisuudessa samaan tapaan kuin TyEL-järjestelmässä.

Syntyvyyden vaikutus kunta- ja valtiosektorien talouteen

Julkinen talous koostuu työeläkelaitosten lisäksi kun- nista ja valtiosektorista³. Kullakin sektorilla on omat rahoituslähteensä ja omat velvoitteensa, joten väes- törakenteen muutokset vaikuttavat niihin eri tavoin. Koska syntyvyyden aleneminen vähentää työikäisen väestön määrää ja sitä kautta taloudellista toimeliai- suutta, se yleisesti ottaen heikentää julkisen talouden rahoituspohjaa. Tulopuolen eroja tärkeämpiä ovat erot sektoreiden menopuolella.

Edellä nähtiin, miten syntyvyyden aleneminen vaikuttaa eläkesektoriin. Tässä osiossa tarkastellaan syntyvyyden vaikutuksia julkiseen talouteen yleisesti, ja kunta- ja valtiosektoriin erityisesti. Tarkastelu toteu- tetaan kestävyysvajekehikossa, joka koostuu sosiaali- menoja simuloivasta SOME-mallista ja varsinaisesta kestävyysvajemallista, joka kääntää ikäsidonnaisten menojen ennakoidun kehityksen kestävyysvajearviok- si (Valtiovarainministeriö, 2018). Kestävyysvaje kuvaa sitä välittömän ja pysyvän sopeutuksen määrää, joka vaaditaan julkisen talouden tasapainottumiseen pit- källä aikavälillä. Kestävyysvajeeseen vaikuttavat ikäsi- donnaisten menojen lisäksi lähtövuoden perusjäämä, omaisuustulojen muutos ja velanhoitomenot.

Edellä esitetyissä eläkelaskelmissa skenaariot ulot- tuivat vuoteen 2085 saakka. Kestävyysvajetarkastelu sen sijaan tehdään tyypillisesti niin, että ikäsidonnais- ten eli väestön ikärakenteesta riippuvien menojen mal- linnus tehdään vuoteen 2070 saakka, minkä jälkeen

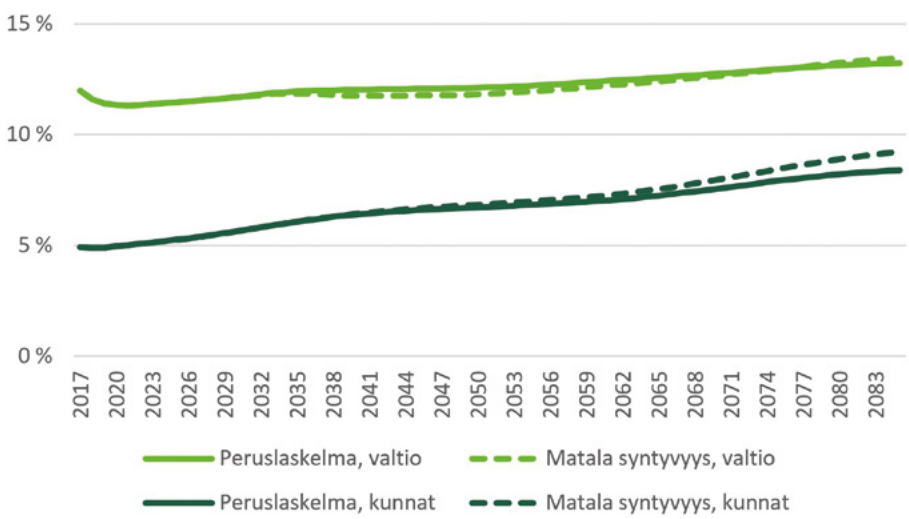
kaikkien menojen ja tulojen oletetaan kehittyvän sa- maa tahtia BKT:n kanssa. Tässä mallinnushorisontti on ulotettu vuoteen 2085, ja laskelmassa käytetään Eläke- turvakeskuksen oletuksia ikäryhmittäisistä työllisyys- asteista.⁴ Peruslaskelmassa kokonaishedelmällisyys on joka vuosi 1.45 ja matalan syntyvyyden laskelmassa 1.2, kuten edellä.

On syytä muistaa, että laskelmissa keskeistä on muutos eri syntyvyyskenaarioiden välillä. Esimerkik- si eri menolajien BKT-suhteen taso voi SOME-mallissa poiketa tilastoissa käytettävistä tasoista.

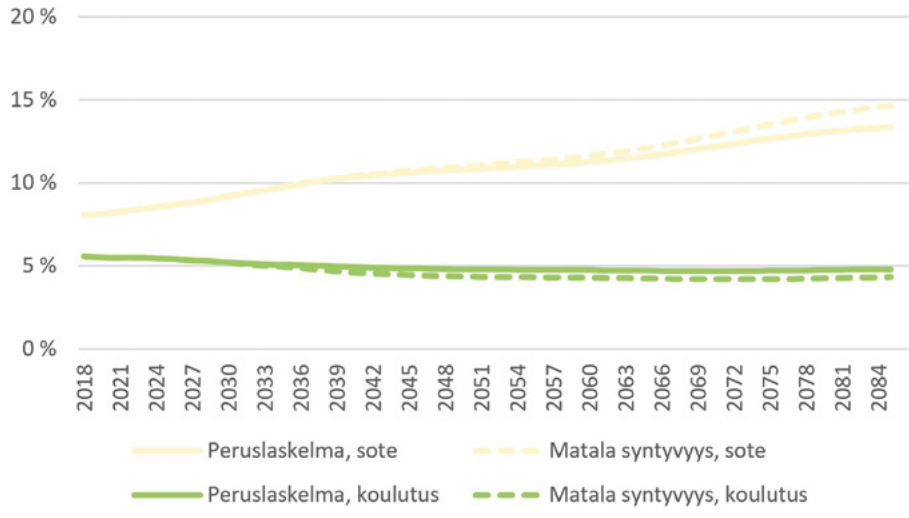
Kuntien menot painottuvat ikääntyneeseen väes- töön, joten alentunut syntyvyys heikentää niiden pit- kän aikavälin rahoitusasemaa samaan tapaan kuin eläkesektorinkin, joskin vaikutus on jonkin verran pie- nempi. Valtion menojen osalta tilanne on erilainen. Siinä missä kunnat vastaavat korostetusti ikääntyneisiin kohdistuvista sote-menoista, valtiolla on korostuneem- pi vastuu koulutuksesta. Syntyvyyden aleneminen pie- nentää nuoria ikäluokkia, millä on suora koulutusme- noja vähentävä vaikutus.

Kestävyysvajetta arvioitaessa eri menourat diskon- tataan nykyarvoon. Tässä diskonttauksessa lähempänä nykyhetkeä olevat kehitykset saavat suuremman pai- noarvon. Tästä syystä syntyvyys alentaa kestävyysva- jetta valtion osalta. Vaikka valtionkin osalta syntyvyys lopulta nostaa menoja suhteessa bruttokansantuottee- seen (ja tuloihin, joiden oletetaan kehittyvän samaa tahtia BKT:n kanssa), tätä edeltää useamman vuosi- kymmenen rahoituspaineen lasku.

Kuvio 8. Syntyvyyden vaikutus valtion ja kuntien ikäsidonnaisiin menoihin suhteessa BKT:hen.



Kuvio 9. Syntyvyyden vaikutus koulutus- sekä sosiaali- ja terveystalouteen suhteessa BKT:hen.



3 Tässä valtiosektoriin on luettu ns. muut sosiaaliturvarahastot, eli ne sosiaaliturvarahastot, jotka eivät ole työeläkelaitoksia. Näistä tärkeimmät ovat Kansaneläkelaitos ja Työllisyysrahasto.

4 Vuoden 2085 mallinnushorisontti voi olla ongelmallinen siitä näkökulmasta, että siinä tulee huomioiduksi syntyvyyden laskun vaikutus työikäiseen väestöön, mutta ei vielä kovin merkittävästi vaikutusta tulonsiirtoja ja palveluita runsaasti nauttivaan ikääntyneeseen väestöön. Tämä horisontti antaa kuitenkin paremman kuvan syntyvyyden vaikutuksista kuin yleensä kestävyysvajelaskelmissa käytetty päätevuosi 2070.

Kaikkiaan matalan syntyvyyden skenaario aiheuttaa noin 0.7 prosenttiyksikön kasvun kestävyysvajeessa verrattuna peruslaskelmaan. Tämä on toisaalta merkittävä nousu, tarkoittaahan se sitä, että julkisen sektorin menoja olisi leikattava tai tuloja nostettava välittömästi ja pysyvästi lähes kahdella miljardilla eurolla syntyvyyden laskun vuoksi, jotta julkinen velka ei räjähtäisi pitkällä aikavälillä. Toisaalta kestävyysvajeen suuruus on jo lähtökohtaisesti reilut kymmenen miljardia euroa, joten syntyvyyden lasku ei muuta kokonaiskuvaavaa talouspolitiikan haasteista.

Syntyvyyden lasku heikentää kuntien rahoitusnäkyviä, mutta tässä ei ole mitään uutta. Kuntien tulevat rahoitusongelmat on joka tapauksessa ratkaistava tavalla tai toisella kuntien itsensä tai valtion toimesta. Toki syntyvyyden lasku vaikuttaa eri tavalla eri kuntiin, ja yksittäisten kuntien osalta laskeva syntyvyytrendi voi tarkoittaa isoakin muutosta. Myös valtion tuloihin ja menoihin jää epätasapaino, vaikka syntyvyyden lasku sitä hieman supistaakin.

Ero eri syntyvyysskenaarioiden välillä on huomattavin eläkesektorin osalta.⁵ Tästä syystä seuraavassa osiossa tarkastellaan ratkaisuvaihtoehtoja erityisesti eläkesektorin näkökulmasta. On kuitenkin muistettava, että eri ratkaisuvaihtoehdot vaikuttavat myös kuntiin ja valtioon. Esimerkiksi panostukset syntyvyyden nostamiseksi katettaisiin todennäköisesti sairausvakuutusmaksun (vanhempainvapaat) tai verotuksen (lapsilisät ja lapsiperheiden palvelut) kautta. Maahanmuuton osalta vaikutukset työeläkejärjestelmään ovat luultavasti positiivisempia kuin muuhun julkiseen sektoriin. Siinä missä työeläkeoikeutta kertyy vasta eläkemaksu-

jen myötä, myös heikommin työllistyvät pääsevät yhtä lailla kuntien ja valtion kustantamien tulonsiirtojen ja palveluiden piiriin.

Mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja matalan syntyvyyden aiheuttamiin ongelmiin eläkesektorilla

Kuka kantaa riskin?

Matalan syntyvyyden aiheuttamat ongelmat työeläkeiden rahoituksen kannalta näkyvät muun muassa pitkän aikavälin korotuspaineena TyEL-maksussa. Nykyisen lainsäädännön mukaan TyEL-järjestelmä sopeutetaan muuttuneisiin olosuhteisiin maksutasoa muuttamalla siinä vaiheessa, kun eläkemenot nousevat suhteessa palkkasummaan. Erityisesti pitkällä aikavälillä on olemassa myös muita vaihtoehtoja, joita alla kuvataan tarkemmin.

Isossa kuvassa väestönkehityksen aiheuttamia ongelmia eläkejärjestelmille voidaan yrittää ratkaista eri tavoin riippuen eläkkeiden rahoitustavasta. Maailmalla merkittävä osa lakisääteisistä eläkejärjestelmistä on etuusperusteisia jakojärjestelmiä, jolloin työssä käyvät ikäpolvet kantavat koko väestöriskin. Toinen ääripää on täysin rahastoitu maksuperusteinen järjestelmä, jolloin yksittäisen eläkejärjestelmän tulevaisuuden eläkemaksujen maksajien määrällä ei ole väliä eläkkeiden rahoitukselle.⁶ Tällöin keskeinen riski on sijoitusriski, jonka kantavat nykyiset ja tulevat etuudensaajat. Eri-laisia välimuotoja on runsaasti.

Myös Suomen osittain rahastoitu työeläkejärjestelmä



Jos kokonaishedelmällisyys palaisi vuosituhannen alun tasolle (noin 1.8 lapseen) lähivuosien aikana, olisi väestönkehityksen aiheuttama ongelma eläkejärjestelmän rahoituksen kannalta hyvin pitkälti ratkaistu.

5 Vaikka kokonaisuudessaan peruslaskelmassa eläkejärjestelmä onkin tasapainossa.

6 Globaalissa perspektiivissä koko maailman eläkkeet on joka tapauksessa maksettava aina kunkin vuoden tuotannosta riippumatta eläkkeiden rahoitustavasta.

on edellä kuvattujen ääripäiden välissä eli muutokset tulevassa väestönkehityksessä eivät vaikuta maksutsoon yhtä paljon kuin menokehitykseen. Kynnys jo maksussa olevien eläkkeiden muutoksiin on Suomessa erittäin korkea, joten riskin tulevasta väestönkehityksestä kantavat pelkästään työssä käyvät ja tulevat sukupolvet. Käytössä olevat automaattiset sopeutusmekanismit eli elinaikakerroin ja elinajanodotteeseen kytketty vanhuuseläkeikä vaikuttavat nekin vain alkaviin eläkkeisiin.

Vakiintuneen tulokannan mukaan ansaitut eläkeoi-keudet nauttivat Suomessa perustuslain omaisuuden suoja. Tämän takia Suomen eläkeuudistukset ovat lähtökohtaisesti koskeneet vain tulevia eläke-etuuksia.

Historian saatossa maksussa olevien eläkkeiden indeksointiin on tosin tehty muutoksia, ja sen lisäksi työeläkkeiden indeksointia on leikattu erillisillä päätöksillä 1990-luvun laman aikaan ja vuodelle 2015. Pysyvät indeksointimuutokset ovat osittain perustuneet tulevaan väestö- ja eläkemenokehitykseen, mutta tilapäiset indeksointimuutokset on tehty erityisesti kulloinkin vallinneen taloustilanteen takia. Perustuslakivaliokunnan mukaan olennaista on, että muutoksissa ei tehdä nimellisiä leikkauksia eläkkeisiin.

Joissain maissa eläkkeiden indeksikorotuksia jätetään tekemättä, jos rahoitustasapaino on huono. Ääritapaus on Ruotsi, jossa maksussa olevat eläkkeet joustavat automaattisesti eläkejärjestelmän rahoitustasapainon mukaan. Ruotsissa siis myös eläkkeellä oleva sukupolvi osallistuu eläkejärjestelmän riskien kantamiseen toisin kuin Suomessa.

Syntyvyyden tai maahanmuuton kasvattaminen

Pyrimme seuraavaksi arvioimaan, miten suuria muutoksia syntyvyyteen tai nettomaahanmuuttoon tarvittaisiin, jotta eläkejärjestelmän tasapaino palautuisi.

Emme pyri arvioimaan keinoja, joilla syntyvyyttä tai nettomaahanmuuttoa voitaisiin nostaa, tai niiden keinojen kustannustehokkuutta valtion ja kuntien talouden näkökulmasta. Työikäisen väestön määrää on vaikea nostaa suoralla poliittisella päätöksellä, ainakaan sellaisella tavalla, joka selvästi vahvistaisi julkisen sektorin tasapainoa.

Jos kokonaishedelmällisyys palaisi vuosituhannen alun tasolle (noin 1.8 lapseen) lähivuosien aikana, olisi väestönkehityksen aiheuttama ongelma eläkejärjestelmän rahoituksen kannalta hyvin pitkälti ratkaistu. Vastaavasti pienempi syntyvyyden kasvu pienentäisi syntyvyyden laskun aiheuttamia ongelmia, mutta ei poistaisi niitä kokonaan. Jo syntyneiden pienehköjen ikäluokkien vaikutus eläkejärjestelmän rahoitukseen on rajallinen. Muilla yhteiskunnan osa-alueilla, kuten esimerkiksi koulutuksessa, ikäluokkien kokoerot voivat aiheuttaa enemmänkin käytännön hankaluuksia.

Syntyvyyden lisäksi vaihtoehtoinen tapa saada Suomeen uutta väestöä on nettomaahanmuuton merkittävä kasvattaminen. Peruslaskelmassa maahan muuttaa vuosittain 15 000 henkilöä enemmän kuin täältä muuttaa pois. Nettomaahanmuutto voi kasvaa joko maahanmuuttoa kasvattamalla tai maastamuuttoa vähentämällä.

Jotta lisämaahanmuutosta olisi merkittävää apua julkiselle taloudelle, tulisi maahanmuuton olla mahdollisimman suurelta osin työperäistä. Työeläkejärjestelmän rahoituksen kannalta mikä tahansa maahanmuutto on kuitenkin positiivinen tai huonoimmillaankin yhdenentekevä asia. Tämä johtuu siitä, että vain työllistytvät maahanmuuttajat kartuttavat työeläkettä. Näin ollen työmarkkinoiden ulkopuolelle jäävät maahanmuuttajat eivät myöskään aikanaan saa työeläkettä. Huonosti työllistytvät maahanmuuttajat voivat sen si-

jaan kasvattaa kansan- ja takuueläkkeiden menoja pitkällä aikavälillä. Koko lakisääteisen eläkejärjestelmän kannalta nykyisen kaltainen maahanmuuttajaprofiili on selkeästi myös koko eläkejärjestelmän kestävyyttä lisäävä (Tikanmäki ym., 2016; Nopola, 2019). Maahanmuuton vaikutukset koko julkisen talouden kestävyyyteen voivat olla joko positiivisia tai negatiivisia riippuen maahanmuuton laadullisista tekijöistä.

Maahanmuutto siis vahvistaa työeläkejärjestelmän rahoitusasemaa. Nykyisin maahanmuuttajat ovat tyypillisesti nuorehkoja työikäisiä sekä lapsia. Maahanmuutto kasvattaa työllisten määrää ja palkkasummaa, vaikka maahanmuuttajien työllisyysasteet ja keskimääräiset ansiot ovatkin kantaväestöä matalampia (Nopola, 2019). Maahanmuuttajat maksavat eläkemaksuja heti työllistyttyään, mutta heille maksettavat eläkkeet tulevat maksettaviksi keskimäärin vasta pitkän ajan kuluttua. Vaikka maahanmuutto kasvattaakin Kelan eläkemenoa, se alentaa laskelmien mukaan myös kokonaiseläkemenon osuutta bruttokansantuotteesta. Matalasti työllistyvien maahanmuuttajaryhmien muuta väestöä korkeamman syntyvyyden takia myös näiden ryhmien maahanmuutto parantaa eläkejärjestelmän kestävyyttä pitkällä aikavälillä (Nopola, 2019).

Työeläkejärjestelmän rahoituksen kannalta jo tapahtuneen syntyvyyden laskun kompensoiminen nettomaahanmuuttoa lisäämällä vaatisi suuruusluokaltaan nettomaahanmuuton yli kaksinkertaistamisen. Tämä tarkoittaisi karkeasti joko bruttomaahanmuuton runsasta puolitoistakertaistumista tai maastamuuton lakkaamista kokonaan. Käytännössä nettomaahanmuutto ei voi edes kaksinkertaistua ilman maahanmuuton merkittävää kasvua.

Tämä laskelma on tehty vastaavilla oletuksilla maahanmuuttajien työllistymisestä kuin raportissa Nopola (2019).

Muuttoliikkeen vaikutuksia kansantalouteen käsitellään tarkemmin Mauri Kotamäen luvussa. Lisäksi Eläketurvakeskus on julkaissut tämän artikkelin kirjoittamisen jälkeen laskelmia maahanmuuton vaikutuksista eläkejärjestelmän rahoitukseen (Nopola, 2019).

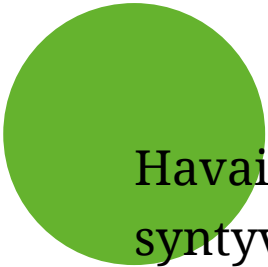
Muita keinoja

Väestönkehityksen ongelmien ratkaiseminen olisi luontevinta hoitaa pyrkimällä vaikuttamaan väestönkehitykseen. Jos tämä ei onnistu, eikä väestönkehityksestä ole ratkaisuksi syntyvyyden laskun aiheuttamiin ongelmiin, on ratkaisua väestönkehityksen aiheuttamiin ongelmiin eläkejärjestelmälle haettava eläkejärjestelmästä. Tämä tarkoittaa käytännössä joko eläkemaksujen korotuksia, muutoksia eläke-etuuksissa tai jonkinlaista yhdistelmää näistä. Eläke-etuuksien tarkastelu voisi tarkoittaa muutoksia esimerkiksi ikärajoissa, eläkkeiden tasossa tai eläke-etuuksissa.

Osittain tässä esitetyt keinot onkin jo otettu käyttöön. Kesäkuussa 2019 keskeiset työmarkkinajärjestöt sopivat muutoksista perhe-eläkejärjestelmään. Nämä muutokset alentavat TyEL-maksun tasoa vuonna 2085 noin 0.4 prosenttia suhteessa palkkasummaan. Kestävää vakiomaksutasoa nämä muutokset alentavat 0.1 prosenttia palkkasummasta. Näitä perhe-eläkemutoksia ei ole otettu huomioon tässä artikkelissa esitettävissä laskelmissa.

Jos peruslaskelman tuleva maksunkorotuspaine TyEL-järjestelmässä haluttaisiin hoitaa rahastointia vahvistamalla, edellyttäisi se maksun korottamista 26.7 prosenttiin välittömästi. Pienemmillä rahastoinnin lisäyksillä olisi mahdollista pienentää vuosisadan loppupuolen maksunkorotuspainetta. Mitä tasaisempaa eläkemaksun kehitys on, sitä tasaisemmin maksurasi-tus kohdistuu eri sukupolviin.

Työllisyys on tyypillisesti keskeisessä asemassa, kun



**Havaittu
syntyvyyden lasku
on niin merkittävä
yhteiskunnallinen
murros, että ratkaisu
sen aiheuttamiin
ongelmiin tuskin
löytyy vain yhdestä
toimenpiteestä.**

julkisen sektorin pitkän aikavälin tasapainoa lähdetään kohentamaan. Työllisyyden kasvu helpottaa myös työeläkkeiden rahoitusasemaa parin vuosikymmenen aikajänteellä, mutta eläkejärjestelmän kannalta siitä ei ole ratkaisuksi väestörakenteen muutoksiin pitkällä aikavälillä. Jos parantuvan työllisyyden antamaa pelivaraa käytettäisiin rahastoinnin vahvistamiseen, voisi työllisyyden kasvusta olla osittaista apua pitkän aikavälin rahoitushaasteissa. Tällainen menettely edellyttäisi erillistä päätöstä lisärahastoinnista.

Yksi tapa reagoida muuttuvaan väestö- ja talouskehitykseen olisi lisätä eläkejärjestelmään automaattisia sopeutusmekanismeja, jotka reagoisivat automaattisesti esimerkiksi muutoksiin syntyvyydessä tai taloustilanteessa. Tällaista esittää harkittavaksi muun muassa Eläketurvakeskuksen sittemmin eläkkeelle siirtynyt toimitusjohtaja Jukka Rantala 29.3.2019 julkaistussa blogissaan (Rantala, 2019). Automaattiset mekanismit voisivat liittyä sekä etuuksiin että rahoitukseen. Automaattiset sopeutusmekanismit tekisivät eläkejärjestelmän kehityksestä paremmin ennakoitavaa ja vähentäisivät järjestelmän alttiutta poliittisille riskeille muuttuvassa toimintaympäristössä.

On toki myös mahdollista, että esimerkiksi sijoitustuotot tai jotkin muut taloudelliset tekijät olisivat merkittävästi oletettua parempia ja väestöongelmat eivät koskaan materialisoituisi eläkejärjestelmän akuuteiksi ongelmiksi. Toisaalta on myös mahdollista, että sijoitustuotot jäävät oletettuja matalammiksi tai talouskehitys olisi muuten tässä oletettua huonompaa. Tällöin matalan syntyvyyden aiheuttamat eläkejärjestelmän rahoitusongelmat olisivat vielä tässä esitettyä pahempia. Stokastisissa sijoitustuottolaskelmissa TyEL-maksun 50 % luottamusvälin leveys 30 vuoden aikajänteellä on yli 5 prosenttiyksikköä. Sijoitustuoton vuosittaisen

vaihtelun merkityksestä voi lukea enemmän lähteestä Sankala ym. (2018).

Suuruusluokaltaan sijoitustuottojen vaikutus TyEL-eläkkeiden rahoitukseen on jopa väestötekijöitä merkittävämpää. Hyvä uutinen on se, että pitkään jatkuvat hyvät sijoitustuotot alentavat TyEL-maksua enemmän kuin huonot tuotot korottavat maksua. Tämä johtuu siitä, että hyvien tuottojen oloissa rahastot kasvavat samalla, kun niiden merkitys korostuu. Toisaalta huonojen tuottojen tapauksessa TyEL-maksu ei kuitenkaan nouse eläkemenoa korkeammaksi.

Myös esimerkiksi eläkealkavuudet voivat kehittyä eri tavalla kuin näissä laskelmissa on oletettu. Eläkejärjestelmän tai koko julkisen talouden kestävyyttä ei ole kuitenkaan järkevää laskea toiveajattelun varaan.

Kokonaisuudessaan toteutunut syntyvyyden lasku on syytä ottaa vakavasti, vaikka hätiköityihin ratkaisuihin ei olekaan tarvetta. Vaikutukset eläkejärjestelmään sekä koko julkisen talouden kestävyYTEEN ovat merkittäviä, jos matala syntyvyys jää pysyväksi. Seurauksia on syytä pohtia analyttisesti ja mahdolliset toimenpiteet kannattaa perustaa harkitusti parhaaseen käytävissä olevaan tutkimus- ja asiantuntijatietoon. Päätöksiä ei kannata lykätä liian pitkään, koska se rajaa käytössä olevia vaihtoehtoja sekä voi myös vähentää mahdollisten politiikkatoimien vaikutuksia. Havaittu syntyvyyden lasku on niin merkittävä yhteiskunnallinen murros, että ratkaisu sen aiheuttamiin ongelmiin tuskin löytyy vain yhdestä toimenpiteestä.

Lähteet

Hellstrand, J. (2018). *All-time low period fertility in Finland: tempo or quantum effect?* (pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto).

IndexMundi (2019). Haettu osoitteesta <https://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=ks&v=31>

Kautto, M. & Risku, I. (toim.) (2015). Laskelmia vuoden 2017 työeläkeuudistuksen vaikutuksista. Eläketurvakeskuksen raportteja 02/2015.

Maailmanpankki (2019). Haettu osoitteesta <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>

Nopola, T. (2019). Skenaariolaskelmia muuttoliikkeen vaikutuksista eläkejärjestelmän kestävyYTEEN. Eläketurvakeskuksen raportteja 09/2019.

Nopola, T. & Tikanmäki, H. (2020). Syntyvyyskenaarioiden vaikutukset työeläkkeiden rahoitukseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2020.

Rantala, J. (29.3.2019). Uudet eläkelaskelmat antavat aihetta pohdintaan [blogikirjoitus]. Haettu osoitteesta <https://www.etk.fi/blogit/uudet-elakelaskelmat-antavat-aihetta-pohdintaan/>

Reipas, K. (2019a). Korjaus raportin *Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2019* laskelmiin. Haettu osoitteesta <https://www.etk.fi/wp-content/uploads/2020/03/Korjaus-raportin-Lakisaateiset-elakkeet—pitkan-aikavalin-laskelmat-2019-laskelmiin.pdf>

Reipas, K. (19.3.2019 [2019b]). Ennustelaskelma ei ole ennuste [blogikirjoitus]. Haettu osoitteesta <https://www.etk.fi/blogit/ennustelaskelma-ei-ole-ennuste/>

Reipas, K. (2019c). Vaikutusarvio työmarkkinajärjestöjen 11.6.2019 sopimuksen perhe-eläkemuuToksista. Haettu osoitteesta https://www.etk.fi/wp-content/uploads/2020/07/Vaikutusarvio_tyomarkkinajarjestojen_11_6_2019_sopimuksen_perhe-elakemuutoksista.pdf

Reipas, K. (2019d). Tilastokeskuksen 2019 väestöennusteeseen pohjautuva pitkän aikavälin eläkelaskelma. Haettu osoitteesta <https://www.etk.fi/wp-content/uploads/2020/03/Tilastokeskuksen-2019-vaestoennusteeseen-pohjautuva-pitkan-aikavalin-elakelaskelma.pdf>

Reipas, K. & Sankala, M. (2015). Laskelmia vuoden 2017 työeläkeuudistuksen vaikutuksista – Hallituksen esitykseen perustuvat arviot. Eläketurvakeskuksen raportteja 02/2015.

Risku, I., Elo, K., Klaavo, T., Lahti, S., Sihvonen, H. & Vaittinen, R. (2011). Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2011. Eläketurvakeskuksen raportteja 05/2011.

Sankala, M., Reipas, K. & Kaliva, K. (2018). Sijoitusriskien vaikutus TyEL:n rahoitukseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 05/2018.

Sopimus vuoden 2017 eläkeuudistuksen jatkoneuvotteluihin liittyvistä asioista (11.6.2019). Haettu osoitteesta <https://ek.fi/wp-content/uploads/Sopimus-vuoden-2017-elakeuudistuksen-jatkoneuvotteluihin-liittyvista-asoista.pdf>

The Human Fertility Database (2019). Haettu osoitteesta <https://www.humanfertility.org/>

Talouspolitiikan arviointineuvosto (2018). Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti 2017. Haettu osoitteesta <https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2018/04/Raportti2017.pdf>

Talouspolitiikan arviointineuvosto (2019). Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti 2018. Haettu osoitteesta <https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2019/04/Raportti2018.pdf>

Tikanmäki, H., Appelqvist, J., Reipas, K., Sankala, M. & Sihvonen, H. (2016). Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2016. Eläketurvakeskuksen raportteja 08/2016.

Tikanmäki, H., Lappo, S., Merilä, V., Nopola T., Reipas, K. & Sankala, M. (2019). Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2019. Eläketurvakeskuksen raportteja 02/2019.

Tilastokeskus (2018). Väestöennuste 2018–2070. Haettu osoitteesta http://www.stat.fi/til/vaenn/2018/vaenn_2018_2018-11-16_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2019a). Väestörakenne. Haettu osoitteesta <http://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/tau.html>

Tilastokeskus (2019b). Väestöennuste 2019-2070. Haettu osoitteesta http://www.stat.fi/til/vaenn/2019/vaenn_2019_2019-09-30_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2020). Väestön ennakkotilasto. Haettu 2.4.2020 osoitteesta https://www.stat.fi/til/vamuu/2019/12/vamuu_2019_12_2020-01-23_tie_001_fi.html

Valtiovarainministeriö (2018). Valtiovarainministeriön kestävyysvajelaskelmien menetelmäkuvaus. Talouspolitiikan valmisteluun liittyvät selvitykset, muistio 79/02.01.00.99/2018. <https://vm.fi/dms-portlet/document/0/596576>

Valtiovarainministeriö (2020). Suomen julkisen talouden kestävyys. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2020:59. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-287-1>

Harmaantunut Japani – minkälaisen esimerkin se tarjoaa Suomelle?

Risto Vaittinen

Japani on teollistuneiden maiden joukossa edelläkävijä väestörakenteen vanhenemisen suhteen. Ensimmäisenä korkean tulotason maista sen väestö alkoi vähentyä vuonna 2009 alhaisen syntyvyyden seurauksena. Työikäisen väestön määrä alkoi supistua siellä jo 15 vuotta aiemmin. Vanhuusväestön osuus on merkittävässä määrin kasvanut myös eliniän odotteiden nopean pitenemisen vuoksi. Talouden toiminnan näkökulmasta alentunut syntyvyys on aluksi myönteinen asia, koska lapsiluvun pieneneminen sitoo vähemmän voimavaroja lapsiväestön ylläpitämiseen. Ajan myötä pienenevistä ikäluokista voi muodostua ongelma. Kun suuret ikäluokat poistuva työmarkkinoilta, heidän ylläpitonsa jää ainakin osin pienten ikäluokien vastuulle, joko monisukupolvisen perheyhteisön piirissä tai julkisen talouden kautta tapahtuvina sukupolvien välisen tulonjaon välityksellä. Pienten ikäluokien huoltotaakka näkyy suhteellisesti ottaen suurempina sukupolvien välisinä tulonsiirtoina.

Erityisesti alhaisesta syntyvyydestä johtuvat väestörakenteen muutoksen piirteet ovat useimmissa korkean tulotason maissa merkittävässä määrin vasta edessäpäin. Siksi on kiinnostavaa tarkastella, miten nopeasti ikääntyvä Japani on menestynyt tällä vuosituhannella suhteessa muihin korkean tulotason maihin, jotka väestön huoltosuhteen näkökulmasta ovat Japa-

niin nähden oleellisesti paremmassa asemassa. Tässä luvussa kuvataan aluksi Japanin väestönkehitystä toisen maailmansodan jälkeen. Väestön ikärakenteen muutosta tarkastellaan vanhushuoltosuhteen avulla ja verrataan Japanin ikärakenteen kehitystä muihin korkean tulotason maihin. Väestörakenteen muutos on siellä ollut paljon dramaattisempi kuin useimmissa teollisuusmaissa, missä maahanmuutto on vaimentanut alentuneen syntyvyyden vaikutusta. Koska Suomi on lähitulevaisuudessa väestön ikääntymisen kärkimaita maailmassa, pyritään arvioimaan, missä määrin Suomen kehitys muistuttaa Japania ja mitä sen lähihistoriasta tulisi huomioda oman tulevaisuutemme näkymiä arvioitaessa.

Väestörakenteen muutoksen taloudellisia vaikutuksia luonnehditaan yksinkertaisessa kokonaistaloudellisessa kehikossa. Siinä elintason muutosta kuvataan henkeä kohden lasketun bruttokansantuotteen avulla. Elintason kasvu jaetaan työn tuottavuudesta ja työllisten väestöosuudesta muodostuviin tekijöihin.

Japani on sopeutunut nopeaan väestörakenteen muutokseensa nostamalla työhön osallistumista. Vaikka työikäisen väestön määrä on vähentynyt voimakkaasti, on työllisten määrä kasvanut lisääntyneen työhön osallistumisen ansiosta. Väestömuutoksessa Suomi

ja muut Euroopan maat ovat vasta alkutaipaleella koh-
ti Japanin nykyistä vanhushuoltosuhdetta. Kuitenkin
myös Euroopassa huoltosuhteen heikkenemiseen on
reagoitu erityisesti ikääntyneen työvoiman työllisyys-
asteiden kasvattamisella, vaikkakin mittakaava on ai-
van toinen kuin Japanissa.

Japanin väestörakenteen voimakkaan muutoksen
jaksoon on ajoittunut useita talouskriisejä, joihin se
on sopeutunut vastasyklisellä finanssipolitiikalla. Eks-
pansiivinen finanssipolitiikka yhdessä ikäsidonnaisten
menojen voimakkaan kasvun kanssa on kasvattanut
julkista velkaa Japanissa nopeaan tahtiin. Vastasykli-
nen finanssipolitiikka on kuitenkin mahdollistanut
työllisyyskasvun ja sitä kautta edesauttanut sopeutu-
mista väestön rakennemuutokseen.

Japanin väestönkehityksestä

Japanissa on tällä hetkellä maailman ikääntynein vä-
estö, mitattiinpa sitä mediaani-ikällä, yli 65-vuotiaiden
väestöosuudella tai vanhushuoltosuhteella (YK, 2019).
Väestö Japanissa on kasvanut toisen maailmanso-
dan jälkeisenä aikana yli prosentin vuosivauhtia aina
1980-luvun puoliväliin saakka. Tämän jälkeen kasvu
on hidastunut voimakkaasti, kunnes väestön määrä al-
koi laskea 2010-luvulle tultaessa (kuvio 1). Alle 15-vuo-
tiaiden lasten määrä on vähentynyt 1980-luvun alusta
lähtien, ja väestötilastoissa tavanomaisesti käytetyn
määritelmän mukaisen työikäisen väestön (15–64-vuo-
tiaat) määrä kääntyi laskuun 1990-luvun puolivälissä.
Maan väkiluvun ennakoidaan alenevan nykyisestä 125
miljoonasta yli 20 miljoonalla henkilöllä eli lähes kuu-
denneksella seuraavan kolmen vuosikymmenen aika-
na.

Toisen maailmansodan jälkeen ikääntyneen (yli
65-vuotiaan) väestön osuus oli alle viisi prosent-
tia. Työikäisen väestön määrän kääntyessä laskuun

1990-luvulla ikääntyneiden osuus oli kolminkertaistu-
nut verrattuna välittömästi sodan jälkeiseen aikaan,
ja koko väestön määrän alkaessa vähentyä heitä oli jo
reilu viidennes väestöstä. Tällä hetkellä yli 65-vuotiai-
den suhteellinen väestöosuus on 28 prosenttia ja tulee
YK:n viimeisimmän väestöennusteen mukaan vakiin-
tumaan 38 prosentin tuntumaan vuosisadan puolessa
välissä. Lukumääräisesti heitä on tuolloin ennusteen
mukaan 40 miljoonaa, kun työikäisiä on 53 miljoonaa
ja alle 15-vuotiaita lapsia 20 miljoonaa. Huollettavia
(ei-työikäisiä) on tuolloin lähes yhtä paljon kuin työi-
käisiä.

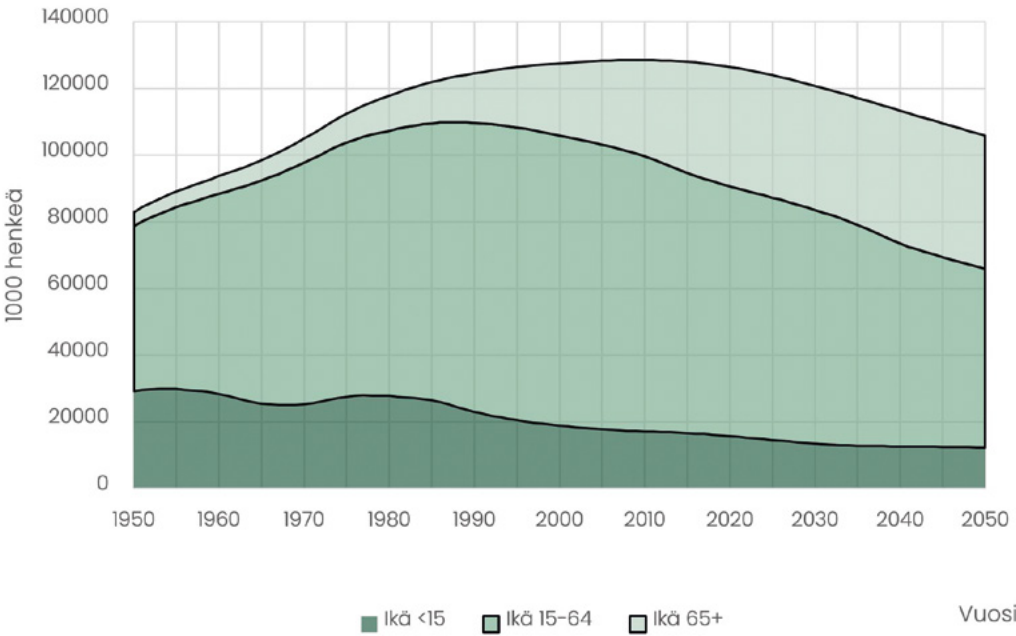
Väestön ikääntyminen ja määrän vähentyminen
ovat seurausta toisen maailmansodan jälkeen voi-
makkaasti alentuneesta syntyvyydestä sekä elinajan
odotteen kasvusta. Sodan jälkeinen vauvabuumi kesti
Japanissa vain muutamia vuosia. Tuolloin kokonais-
hedelmällisyys, eli lasten lukumäärä synnytysikäistä
naista kohden, nousi lähes 4.5 lapsen tasolle, jolta se
kymmenessä vuodessa putosi väestön uusintamista-
son (2.05) tuntumaan. Syntyvyys pysyi tällä tasolla aina
1970-luvun puoliväliin asti, minkä jälkeen se on alen-
tunut tasaisesti 1.25 lapsen tasolle vuonna 2005. Tältä
tasolta se on sittemmin noussut 1.4 lapsen tuntumaan
(Ogawa, Mason, Chawla & Matsukura, 2010).

Samanaikaisesti vastasyntyneen keskimäärinen
elinajan odote on noussut 52 vuodesta vuonna 1947
yli kolmellakymmenellä vuodella 84 vuoteen vuonna
2016 (National Institute of Population and Social Policy
Research, 2019). Elinajan odote on siis kasvanut keski-
määrin yli neljä vuotta vuosikymmenessä.

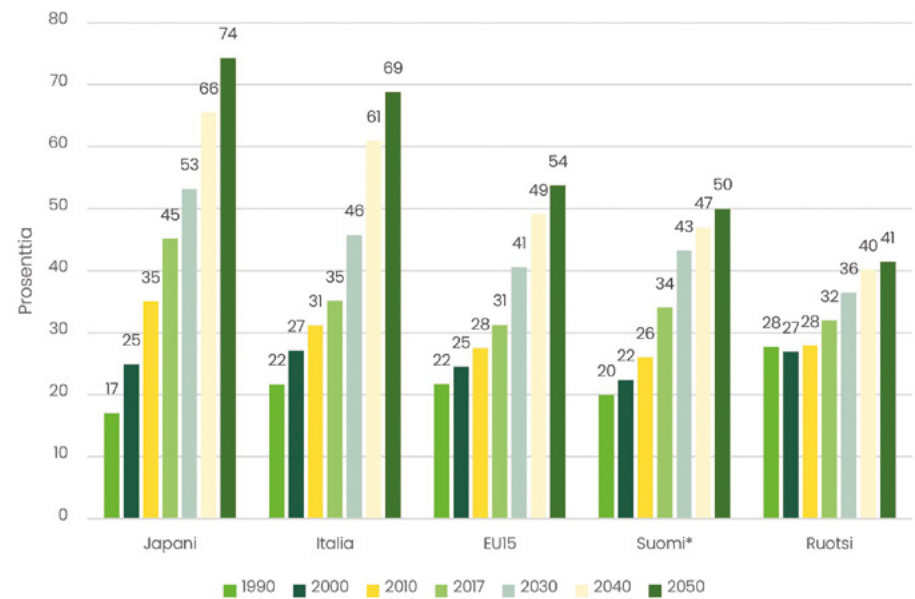
Nettomaahanmuutto Japaniin on ajoittain ollut jopa
negatiivista ja suhteessa väestön kokoon parhaimmil-
laankin murto-osia esimerkiksi USA:n tai EU15:n vas-
taavista luvuista (YK, 2019). Pitkään jatkuneen alhaisen
syntyvyyden ja nettomaahanmuuton vuoksi väestönke-

Kuvio 1. Japanin väestönkehitys 1950–2050.

Lähde: World Population Prospects, YK, 2019.



Kuvio 2. Vanhushuoltosuhteen kehitys 1990–2050 väestörakenteeltaan vanhimmissa maissa.
Lähde: World Population Prospects, YK, 2019.



Hämmäntävää Japanin vanhushuoltosuhteessa ei ole ainoastaan sen nykyinen taso ja odotettu muutos, vaan myös vauhti, jolla nykytilaan on päädytty.

hityksen laskeva trendi ei muuttuisi, vaikka kokonais-hedelmällisyys palautuisi väestön uusiutumistasolle välittömästi (Lanzieri, 2014). Lanzierin laskelmassa vä-estö olisi seitsemän prosenttiyksikköä alemmalla tasol-la vuonna 2060 kuin mitä se korkeimmillaan on ollut. YK:n väestöennusteessa Japanin väkiluku laskee koko ennusteperiodin ajan vuoteen 2100 saakka. Työikäinen väestö alenee vuosisadan puoleen väliin saakka keski-määrin yli prosentin vuodessa, mutta vauhti hidastuu 0.7 prosenttiin vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla. Ikääntyneen väestön määrä kasvaa jonkin verran vuo-

sisadan puoleen väliin asti, mutta lopulta sekin alkaa ennusteen mukaan supistua. Japanin väestömuutoksen dramaattisuus tulee ilmi, kun vertaillaan sen vanhushuoltosuhteen kehitystä maihin, jotka tällä mittarilla tarkasteltuna olivat maa-ilman ikääntyneimpiä vuonna 2017. Vakiintuneen käy-tännön mukaisesti vanhushuoltosuhdetta kuvataan yli 65-vuotiaan väestön prosentuaalisena suhteena 15–64-vuotiaaseen väestöön. Tällä tavoin mitattuna Ja-panissa oli vuonna 2017 45 vanhusta sataa työikäistä kohden. Toiseksi eniten maailmassa vanhuksia suh-

teessa työikäisiin oli Italiassa (35) ja kolmanneksi eniten Suomessa (34). Lisäksi kuvion vertailussa tarkastellaan ryhmänä maita, jotka olivat Euroopan unionin jäseniä ennen sen itälaajentumista. Yksittäisenä maana Italian lisäksi on Ruotsi, koska se oli vuonna 1990 vanhushuoltosuhteella mitattuna maailman ikääntynein maa. Tällä hetkellä Ruotsin vanhushuoltosuhde on lähellä EU15-maiden keskiarvoa, mutta korkeamman syntyvyyden ja maahanmuuton vuoksi väestörakenne ei siellä tulevaisuudessa kehity läheskään niin epäedullisesti kuin korkean tulotason EU15-maissa keskimäärin. EU15-maiden väestörakenne muuttuu Suomea epäedullisemmaksi 2040-luvulla.

Hämmäntävää Japanin vanhushuoltosuhteessa ei ole ainoastaan sen nykyinen taso ja odotettu muutos, vaan myös vauhti, jolla nykytilaan on päädytty. Japani oli tarkasteltavista maista nuorin vuonna 1990. Vajaassa kolmessakymmenessä vuodessa on vanhusten määrä siellä suhteessa sataan työikäiseen kasvanut melkein kolmellakymmenellä. Toiseksi nopeinta ikääntyminen on ollut Suomessa, mutta tarkastelujaksolla vanhusten määrä suhteessa sataan työikäiseen on kasvanut neljällätoista. Suhteellinen muutos on ollut puolet Japanin vastaavasta. Suomen ikääntyminen on tällä vuosikymmenellä ollut lähes yhtä nopeaa kuin Japanissa, lähtötaso vain on ollut Suomella edullisempi. Suomi saavutti vuonna 2017 vanhushuoltosuhteen, joka Japanissa vallitsi noin kymmenen vuotta aiemmin, vaikka tarkastelun lähtövuonna 1990 Japanissa oli selvästi rakenteeltaan nuorempi väestö kuin Suomessa. Vaikka väestörakenteen vanheneminen on Suomessa ollut eurooppalaisittain nopeaa, on se suhteessa Japaniin ollut maltillista.

Jos väestön ikääntyminen on ollut silmiinpistävän nopeaa Japanissa, on se Ruotsissa ollut, tätä vuosikymmentä lukuun ottamatta, lähes olematonta. Ruotsi oli

selkeästi tarkastelujoukon ikääntynein maa vuonna 1990, mutta tällä hetkellä se on vähiten ikääntynyt, vaikkakin käytetyllä mittarilla tarkasteltuna maailman kahdeksanneksi ikääntynein maa. Korkea syntyvyys ja maahanmuutto selittävät Ruotsin suhteellisen vakaata ja eurooppalaisittain edullista väestörakennetta.

Viimeisenä havaintovuonna (2017) vertailun muut maat ovat vanhushuoltosuhteella mitattuna verraten lähellä toisiaan tasolla, jolla Japani oli kymmenen vuotta aiemmin. Vertailuun on liitetty YK:n väestöennusteeseen perustuvat arviot huoltosuhteista vuosina 2030, 2040 ja 2050. Niiden perusteella näyttäisi siltä, että vuonna 2030 Italia ja Suomi saavuttaisivat suurin piirtein huoltosuhteen, joka Japanissa oli 2017. Tämän jälkeen Italian väestönkehitys alkaa muistuttaa Japanin ennakoitua kehitystä. Muissa vertailun maissa, erityisesti Ruotsissa, ikääntyminen suhteessa Japaniin näyttäisi hidastuvan, vakkakin huoltosuhde kaikissa vertailumaissa heikkenee koko tarkastelujakson.

Miten väestörakenne vaikuttaa elintagoon?

Suoraviivaisin tapa tarkastella väestörakenteen muutoksen taloudellisia vaikutuksia on arvioida sen merkitystä henkeä kohden lasketulle bruttokansantuotteelle (BKT), joka on käytetyin kansantalouden yleistä elintasoja kuvaavista mittareista. Se suhteuttaa kansantaloudessa vuoden aikana tuotettujen hyödykkeiden ja palveluiden yhteisarvon väestön määrään. Elintason ja väestörakenteen yhteyttä voi tarkastella esittämällä tuotoksen henkeä kohden työn tuottavuuden ja väestöön suhteutetun työvoiman tulona:

$$\frac{\text{BKT}}{\text{VÄESTÖ}} = \frac{\text{BKT}}{\text{TYÖLLISET}} \times \frac{\text{TYÖLLISET}}{\text{VÄESTÖ}} \quad (1)$$

Työn tuottavuus saadaan jakamalla bruttokansantuo- te työllisten määrällä. Työllisten väestöosuus voidaan edelleen ilmaista työikäisten väestöosuuden ja työllisyysasteen tulona:

$$\frac{\text{BKT}}{\text{VÄESTÖ}} = \frac{\text{BKT}}{\text{TYÖLLISET}} \times \frac{\text{TYÖLLISET}}{\text{TYÖIKÄISET}} \times \frac{\text{TYÖIKÄISET}}{\text{VÄESTÖ}} \quad (2)$$

Jos työn tuottavuus ja työllisyysaste eivät muutu, yhtälöstä (2) näemme, että työllisten väestöosuuden muutos määrittää elintason muutoksen. Annetulla tuottavuuden tasolla ja työllisyysasteella tuotos kasvaa samaa tahtia työikäisten väestöosuuden kasvun kanssa. Kun työikäisten määrä kasvaa väestöä nopeammin, tuotos ja tulot henkeä kohden kasvavat, vaikka talouden muissa perustekijöissä ei tapahdu muutoksia. Kasvaneet tulot mahdollistavat myös kulutuksen kasvun henkeä kohden. Seuraavaksi vertailemme Japanin väestö- ja talouskehitystä tämän yksinkertaisen kehikon avulla kehitykseen EU15-alueella ja Suomessa.

Miten Japanin heikkenevä vanhushuoltosuhte näkyy suhteellisessa elintasossa?

Tällä vuosituhanella työikäinen väestö on alentunut Japanissa keskimäärin 0.7 prosenttia vuodessa. Ennen finanssikriisiä vähentymä oli keskimäärin 0.4 prosenttia vuodessa, mutta se on kiihtynyt prosentin vuosivauhtiin. Työikäisen väestöosuuden supistuminen on ollut selvästi nopeampaa kuin vertailumaissa. Japanin suoriutumista väestörakenteen muutoksen haasteesta arvioidaan tarkastelemalla sen talouskehitystä Suomen ja EU15-alueen kehitykseen (kuvio 3). Vertailussa tarkastellaan henkeä kohden lasketun bruttokansantuotteen osatekijöiden työn tuottavuuden, työllisyys-

asteen sekä työikäisten (15–64 vuotta) väestöosuuden kehitystä tällä vuosituhanella. Tarkastelun helpottamiseksi kaikki yhtälön (2) muuttujat on normeerattu lähtövuoden (2000) tasoon, jossa niiden arvot on indeksoitu sadaksi.

Työikäisten väestöosuuden indeksi on alentunut Japanissa sadasta 88:aan, eli 12 prosentilla. Myös vertailumaissa väestörakenteen kehitys on ollut epäedullinen mutta ei lainkaan samassa mittakaavassa kuin Japanissa. Suomessa työikäisten osuus on alentunut seitsemällä ja EU15-alueella neljällä prosentilla. Tämän tarkastelun kaikilla kolmella vertailualueella työllisyysasteiden kasvu on eliminoinut väestörakenteen kielteisen vaikutuksen elintason muutokselle.

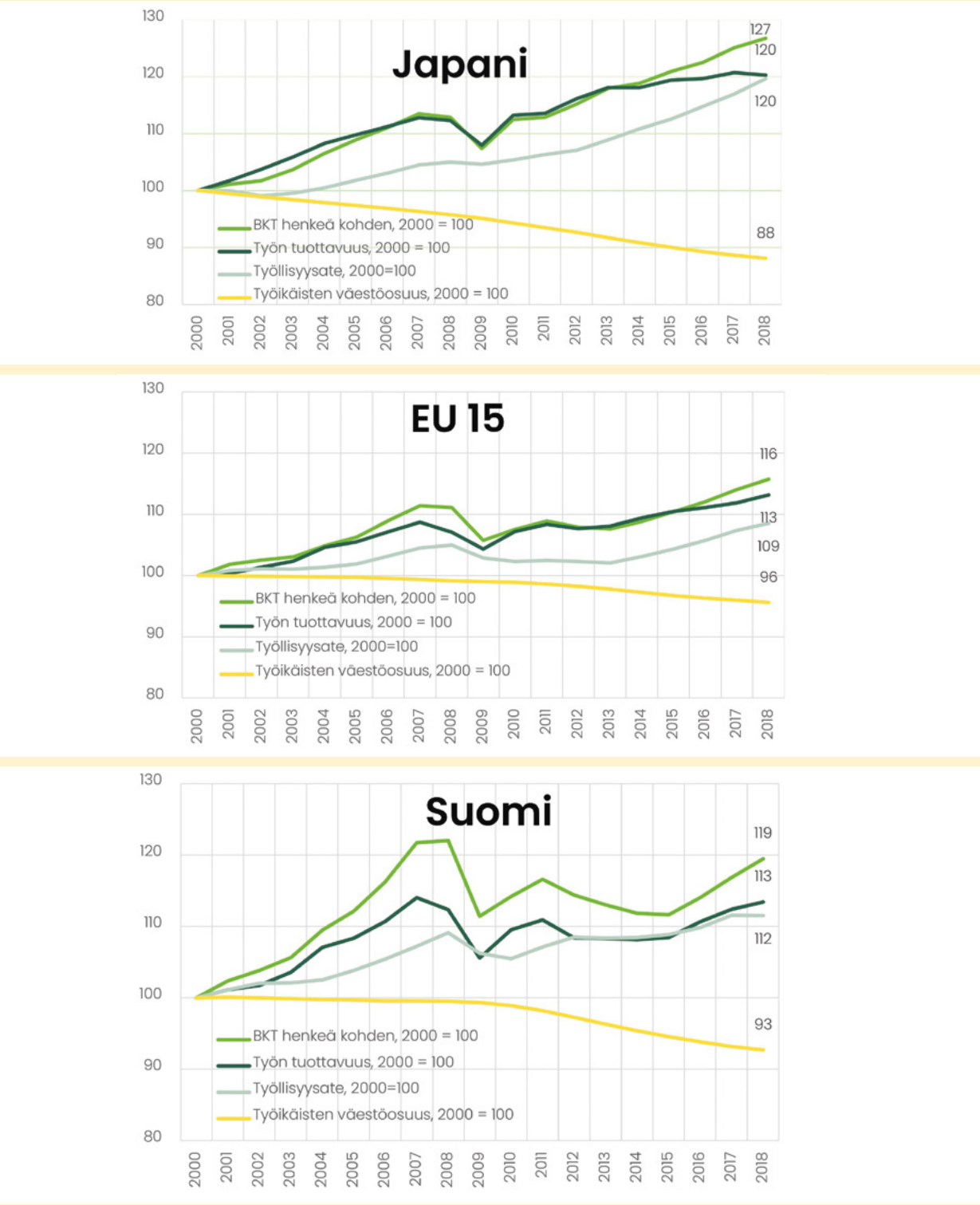
Vertailun ensimmäinen yllätys lienee siinä, että huolimatta väestörakenteen tuomasta ylämäestä henkeä kohden lasketulla bruttokansantuotteella mitattuna Japani on pärjännyt vertailumaista parhaiten. Japanissa tuotos henkeä kohden oli melkein kolmekymmentä prosenttia korkeammalla tasolla kuin vuosisadan alussa. EU15-alueella on päästy vain puoleen tästä ja Suomessakin kasvu on ollut vain vajaat kaksikymmentä prosenttia.

Keskimääräisten kasvuerojen lisäksi sen ajallinen jakautuminen poikkeaa alueittain. Vuoden 2008 finanssikriisistä seurannut taantuma muodostui Euroopassa pitkäaikaiseksi. Tuotos henkeä kohden saavutti kriisiä edeltävän tason EU15-alueella vuonna 2015, eikä Suomessa olla vielääkään ylletty tälle tasolle. Tosin tuotannon pudotuskin oli Suomessa vertailun jyrkin. Japanissa kasvun hidastuminen oli lyhytaikaisempaa kuin verrokeissa, ja talouskasvu siellä on palautunut lähes kriisiä edeltäneelle uralle.

Työn tuottavuuden kasvu on selvästi elintason muutosta keskeisimmin selittävä tekijä. Se on Japanissa ollut keskimäärin selvästi nopeita, mutta myös yli

Kuvio 3. Elintason kasvu ja sen osatekijät.

Lähde: Conference Board Database, 2019, YK:n World Population Prospects, 2019 ja omat laskelmat.



ajan tasaisinta. Suomessa työn tuottavuus kasvoi ennen finanssikriisiä selvästi nopeimmin, mutta pysähtyi kriisin alettua seitsemäksi vuodeksi. EU15-alueella tuottavuuden pudotus kriisin seurauksena oli selvästi maltillisempaa mutta myös keskimääräinen kasvuvauhti on ollut vaatimattominta.

Koko ajajanjakson suhteen tarkasteltuna on työn tuottavuus keskimäärin kasvanut Suomessa ja EU15-alueella samaa vauhtia. Suomen jonkin verran ripeämpi tuotoksen kasvu henkeä kohden selittyy paremmalla työllisyyskehityksellä. Työikäisten osuus väestöstä on alentunut kummallakin alueella, mutta Suomessa selvästi enemmän. Suomen epäedullisempaa väestönkehitystä suhteessa EU15-alueeseen on kompensoinut parempi työllisyysasteen kehitys.

Työllisyyden reagointi väestörakenteen muutokseen Japanissa

Japanin hyvä kehitys on ehkä yllättävää suhteessa väestön sille asettamiin reunaehtoihin. Japanissa on työikäisen väestön määrän laskua kompensoinut työllisyysasteiden nousu erityisesti naisten, mutta myös ikääntyneen ja eläkeikäisen väestön keskuudessa. Työllisten määrä suhteessa työikäisiin on kasvanut koko tarkastelujaksolla keskimäärin prosentin, kun samanaikaisesti työikäisten määrä on alentunut 0.7 prosentilla. Erityisen nopeaa työllisten kasvu suhteessa työikäisiin on ollut finanssikriisin jälkeisenä aikana, jolloin työikäisten määrä aleni prosentin vuosivauhdilla.

Lukumääräisesti työllisten määrä Japanissa kasvoi vuosina 2000–2018 kahdella miljoonalla. Tämä on aika-moinen saavutus maassa, jonka työikäinen (15–64-vuotias) väestö supistuu samanaikaisesti kymmenellä miljoonalla. Kokonaisuudessaan miesten työllisyys supistui, mutta naisten vastaavasti kasvoi runsaalla kolmella miljoonalla henkilöllä (Statistics of Japan, 2019).

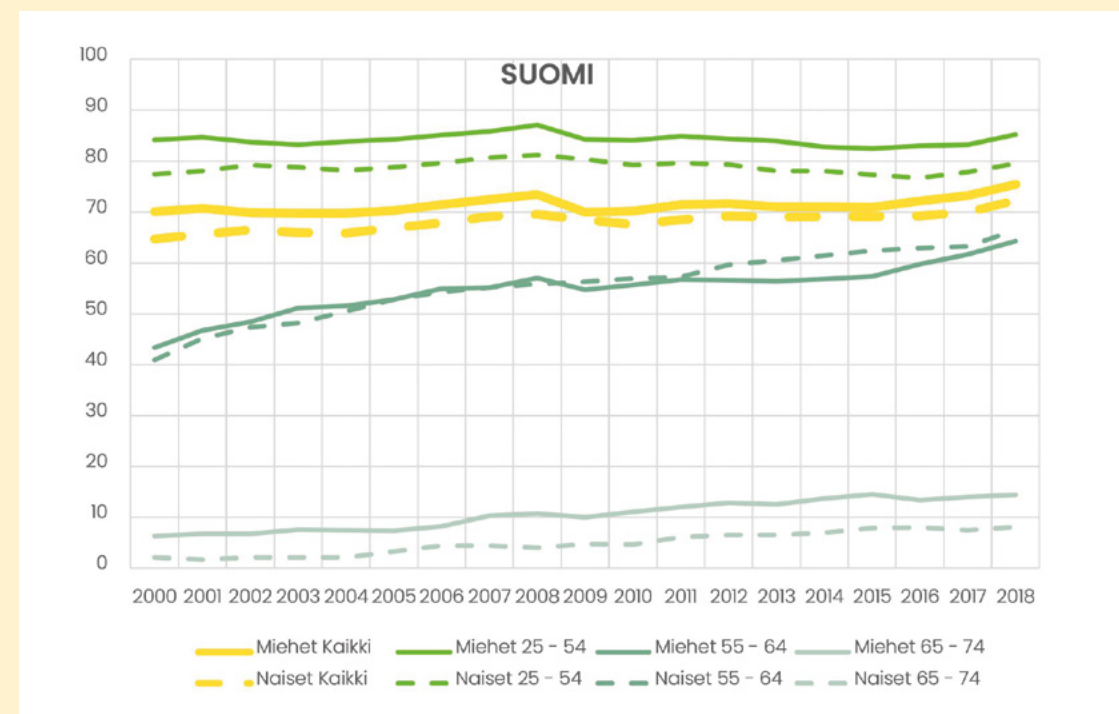
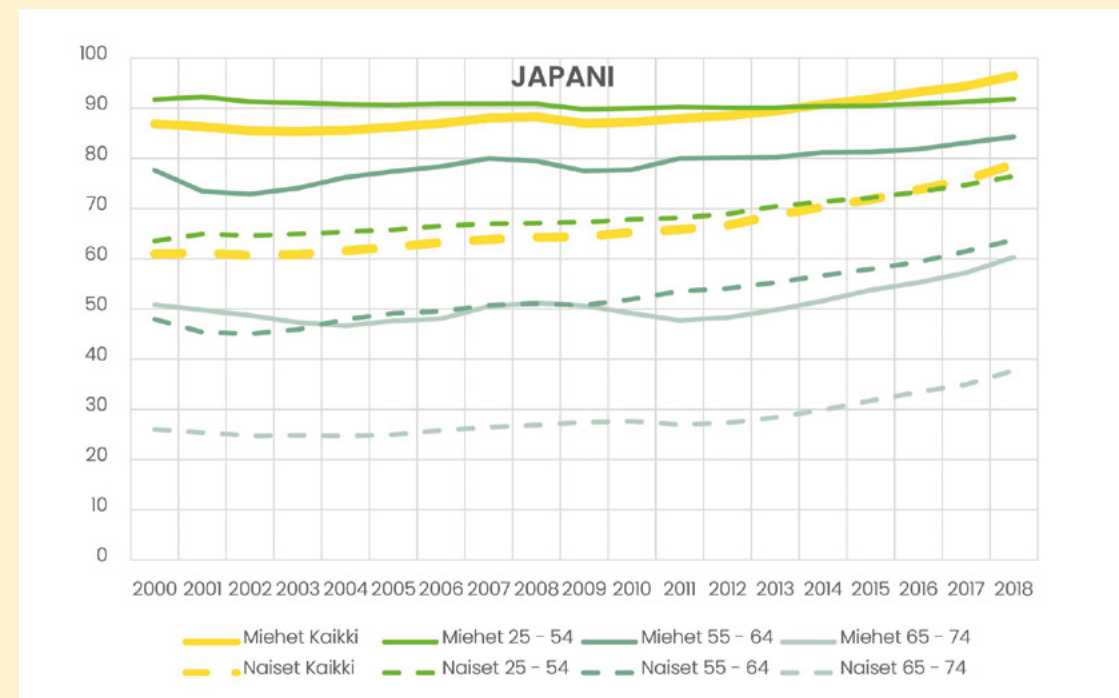
Parhaassa työiässä olevien 25–54-vuotiaiden naisten työllisyysaste nousi 13 prosenttiyksikköä, ja ikääntyneiden 55–64-vuotiaiden naisten peräti 15 prosenttiyksikköä. Myös eläkeikäisten naisten työllisyysasteet nousivat reilulla kymmenellä prosenttiyksiköllä. Työllisyyden kasvu on perustunut pääasiassa naisten kohonneisiin työllisyysasteisiin. Miehillä työllisyysasteet ovat nousseet pääasiassa ikääntyneiden ja eläkeikäisten ikäryhmissä.

Japanissa eläkeikäisen ja eläketuloa nauttivan väestön työhön osallistuminen on poikkeuksellisen yleistä, kun sitä verrataan muihin korkean tulotason maihin (OECD, 2017). Yli 65-vuotiaiden miesten työllisyysaste on nykyisellään 60 prosenttia ja se on noussut viimeisen viiden vuoden aikana kymmenellä prosenttiyksiköllä.

Vaikka väestön määrä Japanissa on viime vuosina kokonaisuudessaan alentunut, yli 55-vuotiaiden, erityisesti eläkeikäisten, määrä on kasvanut. Kun sekä työllisyysasteet että väestö lukumääräisesti ovat kasvaneet näissä ikäryhmissä, on työllisten määrällinen kasvu niissä ollut voimakasta. Erityisesti eläkeikäisten määrä työmarkkinoilla on lisääntynyt. Työllisyyden kasvu on suuntautunut pääasiassa terveydenhuolto-, mutta myös muihin palveluihin kuten koulutukseen. Naisten kohentunut työllisyys ei ole juurikaan kaventanut merkittävää sukupuolten välistä palkkakuilua. Se on myös osaltaan kasvattanut määräaikaisten työsuhteiden lukumäärää (Kawakuguchi & Mori, 2017).

Myös Suomessa työllisyysasteen kasvu on perustunut pääasiassa ikääntyneen tai eläkeikäisen väestön kasvaneeseen työhön osallistumiseen. Työllisten määrä lisääntyi tarkastelujakson aikana Suomessa 270 tuhannella hengellä, mistä 220 on seurausta yli 55-vuotiaiden työllisyysasteiden noususta. Ilman ikääntyneiden työllisyysasteiden kasvua työllisten määrä Suomessa olisi laskenut tällä vuosituhatella.

Kuvio 4. Työllisyysasteet Japanissa ja Suomessa.



Parhaassa työiässä olevien miesten työllisyysasteet ovat olleet Japanissa viitisen prosenttia korkeammalla tasolla kuin Suomessa. 55–64-vuotiaiden miesten työllisyysaste on siellä saavuttanut tason, joka Suomessa on 25–54-vuotiailla.

Miesten työllisyysasteissa Suomi on ollut Japania jäljessä kaikissa ikäryhmissä koko tarkastelujakson. Parhaassa työiässä olevien miesten työllisyysasteet ovat olleet Japanissa viitisen prosenttia korkeammalla tasolla kuin Suomessa. 55–64-vuotiaiden miesten työllisyysaste on siellä saavuttanut tason, joka Suomessa on 25–54-vuotiailla. Naisten työllisyysasteet, eläkeikäisiä lukuun ottamatta, olivat Japanissa selvästi alhaisempia kuin Suomessa vuosituhannen alussa. Tähän päivään tultaessa erot ovat lähestulkoon kadonneet. Japanin työllisyydessä ikäryhmittäin ovat silmiinpistäviä eläkeikäisten korkeat työllisyysasteet sekä miehillä että naisilla. Miehillä eläkeikäisten työllisyysaste on 60 ja naisillakin 38 prosenttia. Vastaavat luvut Suomen osalta ovat 14 ja 8 prosenttia.

Japanissa yli 65-vuotiaan väestön tuloista melkein 40 prosenttia muodostui palkoista ja eläkkeiden osuus oli hieman yli 50 prosenttia. Suomessa vastaavat luvut olivat 10 ja 80 prosenttia (OECD, 2018). Eläkkeiden korvaussuhde (eläkkeen suhde palkkaan) oli OECD:n (2018) arvion mukaan Japanissa keskipalkkaisella täyden työuran tehneellä henkilöllä 34.6 prosenttia, kun se Suomessa oli 56.6 prosenttia. Ero lakisääteisten eläkkeiden merkityksessä ja kokoluokassa näkyy myös kokonaiseläkemenoissa. Japanissa ne olivat 2016 10.2 prosenttia suhteessa BKT:hen ja Suomessa 13.1 prosenttia, kun kyseisenä vuonna vastaavat vanhushuoltosuhteet olivat 43.9 ja 35.1.

Vaikka eläkeläisväestön osuus Japanissa suhteessa työikäisiin on oleellisesti korkeampi, heidän saamansa eläketulo on merkittävästi pienempi suhteessa kansantalouden kokonaistuloon. Niukka eläketurva ilmenee osaltaan vanhusväestön köyhyytenä. Yli 65-vuotiaista japanilaisista 19 prosenttia elää alle puolella kotitalouksien mediaanituloista. Vastaava luku Suomessa on hieman yli viisi prosenttia, kun OECD-maiden keskiarvo oli 12.3 prosenttia vuonna 2015 (OECD, 2018).

Väestörakenteen vaikutus Japanin tuottavuuskehitykseen

Vaikka työllisyysaste Japanissa on parantunut merkittävästi, elintaso olisi alentunut, ellei työn tuottavuus olisi kasvanut. Työn tuottavuuden keskimääräisen prosentin vuosikasvun ansiosta Japani on elintason kasvuvuvertailussa ykkönen. Työn tuottavuus ja muutokset siinä selittyvät teknologisella kehityksellä ja sen mahdollistamien uusien tekniikoiden käyttöönnotolla, sekä investoinneilla tuotantokapasiteettiin ja työvoiman laatuun.

Kun työikäisen väestön suhteellinen määrä kasvaa, se mahdollistaa elintason nousun ilman tuottavuuden ja työllisyysasteen kasvua. Tätä jo aiemmin tässä artikkelissa kuvattua ilmiötä kutsutaan ensimmäiseksi väestöosingoksi (Mason, 2007). Osa kasvaneesta tuotoksesta voidaan investoida aineelliseen tai inhimilliseen pääomaan ilman, että kulutuksen henkeä kohden tarvitsisi laskea. Näin toimimalla voidaan nostaa työn tuottavuuden tasoa ja saada aikaan työvoiman suhteellisen osuuden kasvua täydentävä vaikutus elintasolle. Tätä Mason kutsuu toiseksi väestöosingoksi.

Tilanteessa, jossa naisten kokonaishedelmällisyys on selkeästi yli väestön uusiutumistason, syntyvyyden aleneminen hidastaa väestön kasvua niin, että työikäisen väestön suhteellinen osuus kasvaa. Syntyvyyden aleneminen saa aikaan ensimmäisen väestöosingon. Tämä on väistämättä ohimenevä vaihe, koska alhaisen syntyvyyden tuomien pienten ikäluokkien tullessa työikään osa suurista ikäluokista siirtyy jo pois työelämästä. Jos syntyvyyden aleneminen on pysyvää, tullaan ennen pitkää tilanteeseen, jossa työikäisten osuus väestöstä alkaa supistua, kuten Japanissa tällä hetkellä. Vaikka ensimmäinen väestöosinko on tilapäinen, voidaan investoimalla osa sen tuotosta koulutukseen ja tuotantokapasiteettiin vaikuttaa pitkäaikaisemmin elintason kasvuun.

Ogawa ym. (2010) ovat arvioineet Japanin osalta sekä ensimmäistä että toista väestöosinkoa. Tulo- ja kulutusjakaumien ikärakenteesta johtuvien erojen vuoksi he ovat arvioineet ensimmäisen väestöosingon tuloja kasvattaneen vaikutuksen ajoittuneen aikavälille 1950–1980. Korkeimmillaan se nosti tulojen kasvua prosenttiyksiköllä vuodessa. Vaikutus oli suurimmillaan, kun työllisten suhde väestöön oli korkeimmillaan vuonna 1969. Työikäisten väestöosuuden supistumisesta johtuva negatiivinen osinko alkoi voimistua 1990-luvulta alkaen. Voimakkaimmillaan se on heidän arvionsa mukaan 2030-luvun puolivälissä. Negatiivisen osingon tuloa vähentävä vaikutus on vastaavasti noin prosenttiyksikön luokkaa.

Toisen väestöosingon alun Ogawa ym. (2010) ajoittavat 1970-luvun loppupuoliskolle. Heidän arvionsa mukaan se oli huipussaan 1990-luvun alussa, jolloin se nosti vuosittaista tuloa lähes 1.5 prosentilla vuodessa. Kestoltaan tämä osinko on ollut pitkäikäisempi ja jatkuu aina 2000-luvun puoliväliin saakka. Tosin sen vaikutus tällä vuosituhannella on korkeimmillaankin reilun puolen prosentin luokkaa ja hiipuu lähelle nollaa heidän käyttämänsä tarkastelujakson lopussa 2050. Heidän arviossaan työn tuottavuutta kohottavat toisen väestöosingon investoinnit eivät kuitenkaan missään vaiheessa 2000-luvulla kompensoi työikäisen väestön supistumisen aiheuttamaa elintason laskua.

Toinen väestöosinko on lieventänyt väestön ikääntymisen kielteisiä taloudellisia vaikutuksia, muttei poistanut niitä. Japanissa syntyvyys aleni sodan jälkeen nopeasti erittäin korkealta tasolta, minkä vuoksi sen tuoma osinkokin on ollut merkittävä. Osaltaan se selittää Japanin suhteellisesti ottaen hyvää kehitystä.

Arvioidessaan väestörakenteen muutoksen vaikutuksia kattavan maavertailun avulla Acemoglu ja Restrepo (2017) päätyvät siihen, että jos väestön ikä-

rakenteella ja henkeä kohden lasketun bruttokansantuotteen kasvulla on ollut jokin tarkasteluaineistossa havaittava empiirinen yhteys, se on pikemminkin positiivinen kuin negatiivinen. Ensimmäinen ja toinen väestöosinko voivat heikkenevän väestönkehityksen oloissa vaikuttaa eri suuntiin. Tämä osaltaan mahdollistaa väestön ikääntymisen ja elintason muutoksen välisen positiivisen riippuvuuden. Acemoglu ja Restrepo korostavat kuitenkin ikääntymisestä johtuvan työvoiman niukkuuden vaikuttavan vähemmän työvoimaintensiivisten tuotantomenetelmien valintaan. Väestön ikääntyminen kiihdyttää automaatiota ja nostaa työn tuottavuutta. Tämä ilmenee sekä kansainvälisissä toimiala-maa -vertailuissa että USA:n aineistolla tehdyn yksityiskohtaisemman työssäkäyntialueaineiston perusteella.

Acemoglu ja Resrepo (2019) ovat todentaneet, että maissa, joissa väestörakenteen muutoksen vuoksi keski-ikäisen työvoiman suhteellinen osuus on pienentynyt verrokkeja enemmän, tätä niukentunutta resurssia on korvattu automatisoimalla tuotantoprosesseja. He pystyvät työvoiman ikärakenteen eroilla selittämään 40 prosenttia maiden välisestä vaihtelusta tuotantorobottien lukumäärässä suhteessa työvoimaan.

Väestörakenteeltaan ikääntyvissä maissa niukkeneva työvoima ja korkeat palkat ovat johtaneet tuotannon automaatioon ja työn tuottavuuden kasvuun. Acemoglu ja Restrepo ovat tarkastelleet ilmiötä tosin vain tuotantoprosessien robotisaatioon soveltuvan teollisuustuotannon osalta, eivätkä kattavammin, esimerkiksi digitalisaation ja tekoälyn hyödyntämisen suhteen. Heidän tuloksensa osaltaan selittävät sitä odotusten vastaista havaintoa, että väestön ikääntymisellä ei (ainakaan tähän mennessä) näyttäisi olleen negatiivista vaikutusta henkeä kohden lasketulle bruttokansantuotteelle.

Ikääntymisen merkitys Japanin julkistaloudelle

Merkittävä osa julkisista menoista, kuten lakisääteiset eläkkeet sekä terveydenhuolto ja hoivapalvelut, ovat ikäsidonnaisia. Tämä tuo väestön ikääntyessä haasteita julkisen talouden rahoitustasapainolle. Jos veroasteita ei haluta nostaa, ilman menoperusteiden uudistuk-

sia tai muiden julkisten menojen leikkauksia väestön ikääntyminen johtaa julkisen talouden velkaantumisen kasvuun. Lisäksi veropohja voi supistua talouskasvun hiipuesssa, kun ikääntymisen vuoksi työvoiman tarjonta vähenee. Menojen kasvun ohella alenevat tulot ovat omiaan vähentämään julkisen taloudenpidon kestävyyttä.

Japanissa julkisen sektorin tulot suhteessa brutto-

kansantuotteeseen ovat pysytelleet lähestulkoon vakioisina noin 30 prosentin tasolla vuosien 1995–2010 välisenä aikana. Tämän jälkeen veroaste on noussut noin viidellä prosenttiyksiköllä. Julkisissa menoissa on sen sijaan kahdessa vaiheessa tapahtunut tasosiirtymä. Ensin menot nousivat 1990 luvun puolivälissä 30 prosentista 35 prosenttiin, 2010-luvulle tultaessa menot suhteessa bruttokansantuotteeseen olivat nousseet lähelle 40 prosenttia. Julkinen talous on siten ollut merkittävästi alijäämäinen viimeiset 25 vuotta.

Suurimmillaan menojen ja tulojen ero on ollut kymmenessä prosentissa vuosina 1998 ja 2009. Vuonna 1998 lähinnä Aasian kehittyviä talouksia koetellut valuuttakriisi heijastui myös Japaniin niin, että tuotanto siellä supistui, mikä näkyy menojen suhteellisenä kasvuna. Samalla tavoin menosuhde reagoi vuoden 2008 finanssikriisiin, joka näkyi reaalityaloudessa tuotannon voimakkaana putoamisena vuonna 2009.

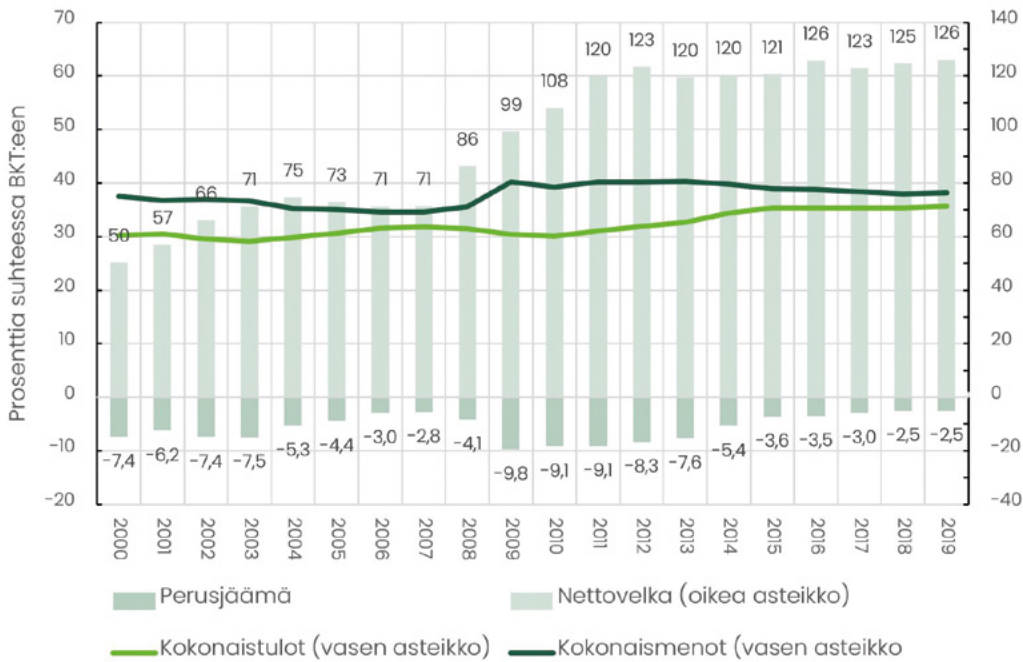
Samanaikaisesti julkisen sektorin nettovelka on kasvanut lähes nollasta 120 prosenttiin (kuvio 5). Kuvioon on valittu nettovelka kuvaamaan velkaantumisen kehitystä, koska se heijastaa julkisen sektorin rahoitusasemaa paremmin kuin bruttovelka, jonka taso on nykyisellään 230 prosenttia (OECD, 2018). Nettovelka on parempi julkisen talouden rahoitusaseman kuvaaja, koska julkisesti rahoitetut eläkkeet ovat osittain rahastoituja. Japanin valtio omistaa muita kuin eläkemenojen katteena olevia arvopapereita sekä kiinteistöjä huomattavia määriä (Wakatabe, 2015). Nettovelalla tarkasteltunakin Japani on erittäin velkainen maa. Vuonna 2015 sen edellä oli OECD-maista ainoastaan Kreikka, tosin Italian velka oli lähestulkoon yhtä suuri (119 %).

Sosiaalimenoista merkittävä osa (työttömyys, terveydenhuolto ja eläkkeet) on järjestetty sosiaalivakuutusperiaatteen mukaan, jossa sekä työntekijät, työn-

antajat että valtio osallistuvat niiden rahoittamiseen (National Institute of Population and Social Security Research, 2014). Japanissa julkisen sektorin sosiaalimenot suhteessa bruttokansantuotteeseen ovat yli kaksinkertaistuneet vuodesta 1990 vuoteen 2014 tultaessa. Kun ne vuonna 1990 olivat noin 10 prosenttia, saavuttivat ne 2014 lähes 22 prosentin tason. Eläkkeet suhteessa bruttokansantuotteeseen ovat kaksinkertaistuneet 5.2 prosentista 10.5 prosenttiin. Terveydenhuollossa kasvu ei ollut aivan yhtä voimakasta, mutta pitkäaikaishoiva on kasvanut nollatasolta lähes kahteen prosenttiin.

Kuvio 5. Julkisen sektorin kokonaistulot ja -menot sekä nettovelka Japanissa 1990–2015 suhteessa BKT:hen.

Lähde: OECD, 2019.



Taulukko 1.

Sosiaalimenojen kehitys Japanissa 1990–2014

(% suhteessa bruttokansantuotteeseen).

Lähde: Jones & Fukawa, 2017

	1990	2000	2014
Menot yhteensä	10.2	14.8	21.6
Eläkkeet	5.2	7.8	10.5
Terveydenhuolto	4	5	7
Pitkäaikaishoiva	–	0.6	2.4
Muut			
Maksut yhteensä	12	15.1	21.2
Vakuutusmaksut	8.5	10.4	12.6
– Vakuutetut	4	5.1	6.6
– Työnantajat	4.5	5.4	6
Julkisyhteisöt	3.5	4.8	8.7
– Valtio	2.9	3.7	6.1
– Aluehallinto	0.6	1	2.5

Sosiaalimenojen talous oli kaiken kaikkiaan ylijäämäinen vuonna 1990. Järjestelmän maksutulo oli tuolloin yhteensä 12 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen, mutta menot olivat vain 10 prosenttia. Vakuutusmaksujen osuus rahoituksesta oli tuolloin 8.5 prosenttia ja julkisyhteisöjen tulonsiirroilla katettiin 3.5 prosenttia menoista (taulukko 1). Vuonna 2014 järjestelmä oli aavistuksen alijäämäinen. Vakuutettujen maksut ovat nousseet 4.1 prosenttiyksikköä ja julkisyhteisöjen kontribuutio 5.2 prosenttiyksikköä suhteessa bruttokansantuotteeseen. Julkisyhteisöjen koko menojen ja tulojen erotus oli tuona vuonna 5.4 prosenttia. Jos julkisyhteisöjen rahoitusosuus sosiaalimenoissa olisi pysynyt vuoden 1990 tasolla, julkisen talouden tulot ja menot olisivat vuonna 2014 olleet kutakuinkin tasapainossa. Sittenmm alijäämä on supistunut verojen noston ja menoleikkausten vuoksi alle kolmeen prosenttiin.

Osaltaan Japanin julkisen talouden nopea velkaantuminen on ollut reaktiota 1990-luvun alun finanssi-kriisiä seuranneeseen deflaatioon. Pääomamarkkinoiden vapauttamisesta 1980-luvun lopulla seurasi osakkeiden ja kiinteistöjen hintojen voimakas nousu, jota Japanin keskuspankki yritti hillitä merkittäväillä koron nostoilla. Tämä johti kiinteistö- ja osakemarkkinoiden spekulatiivisen kuplan puhkeamiseen ja varallisuusarvojen romahtamiseen, mitä seurannutta kuluttajahintojen laskua keskuspankki ei rahapolitiikallaan kyennyt vakauttamaan. Maa ajautui deflaatioon hitaan talouskasvun ja nimellishintojen laskun aikaan. Vaikka bruttokansantuote kasvoi reaalisesti, ei sen nimellisarvo juurikaan kasvanut 1990-luvulla. Laskevien hintojen oloissa kysyntää pyrittiin ylläpitämään julkisen talouden alijäämiä kasvattamalla. Finanssipoliittista ekspansiota tarvittiin makrotalouden vakauttamiseksi samanaikaisesti, kun väestörakenteen kehitys muuttui epäedulliseksi.

Japanissa väestörakenteen muutoksen tuomat julkisten menojen kasvupaineet ovat ajoittuneet globaalin talouden kasvun hidastumisen ajanjaksoon, jolloin hiipuva kysyntä on ollut omiaan vaikeuttamaan sopeutumista väestömuutoksen haasteeseen. Pitkittyneeseen pysähtyneisyyteen (secular stagnation) jumittuneet teollistuneet kansantaloudet näyttävät ajautuneen tilaan, jossa täystyöllisyyden ja pääomamarkkinoiden tasapainon kanssa yhteensopiva reaalikorkotaso on erittäin alhainen tai jopa negatiivinen (Kuusi, 2015). Ikääntymisen vuoksi hidastunut työvoiman kasvu tai peräti supistuminen on vähentänyt investointitarvetta yritysten sopeuttaessa tuotantokapasiteettiensa kasvua hitaaseen tai olemattomaan työllisyyskehitykseen. Tämä alentaa investointiastetta ja vähentää pääomien kysyntää. Toisaalta elinajanodotteen kasvu suhteessa eläkeikiin on kasvattanut kansalaisten varautumista pidemmän eläkeajan varalle. Tämä puolestaan on kasvattanut säästämisastetta ja pääomien tarjontaa. Ikärakenteen muutoksesta johtuva investointiasteen aleneminen ja säästämisasteen kasvu ovat omiaan alentamaan markkinat tasapainottavaa korkotasoa.

Alhaisten korkojen tuoma liikkumavara on tuonut Japanin julkisen talouden tulevaisuuden kehityspolkujen hahmottamiseen uusia sävyjä. OECD on maaraportissaan arvioinut, että julkisen talouden perusjäämän, eli tulojen ja menojen erotuksen ilman korkokuluja, tulisi olla 2.5 prosenttia ylijäämäinen, jotta velka voitaisiin vakauttaa kestäväälle tasolla mielekkäällä aikavälillä (OECD, 2017). Alijäämä on tällä hetkellä hieman alle kolme prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen. Tämän arvion perusteella tulojen ja menojen sopeuttamistarve, millä julkinen velka voitaisiin vakauttaa, olisi yli viisi prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen.

Kansainvälisen valuuttarahaston entinen pääekonomisti Olivier Blanchard on japanilaisen kollegansa

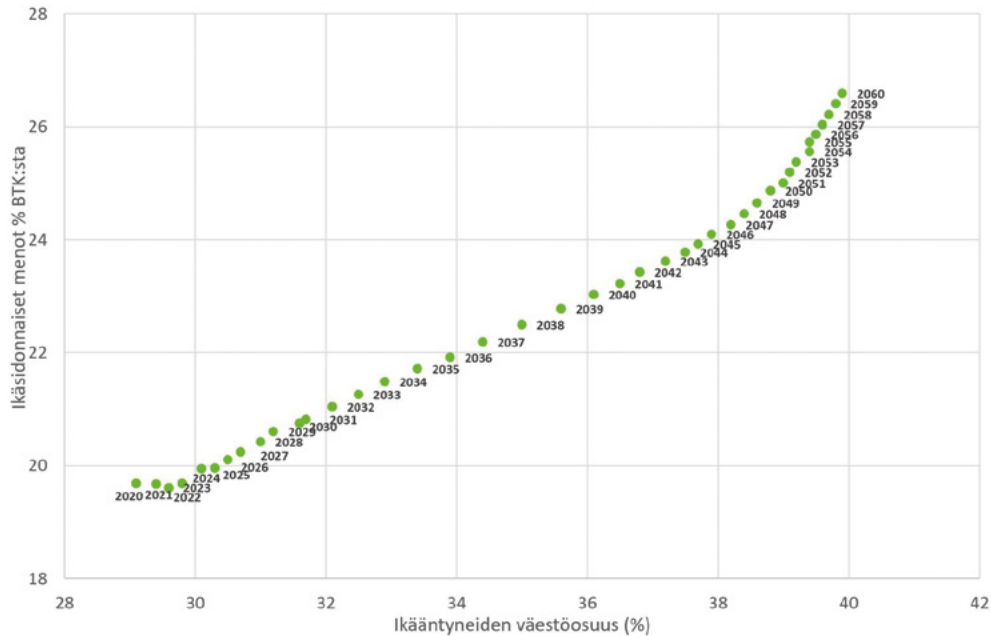
kanssa (Blanchard & Tashiro, 2019) esittänyt, että nykyisen korkoregiimin vallitessa Japani voisi ylläpitää pientä alijäämää julkisessa taloudessaan ilman velka-kestävyyden häiriintymistä. Julkisia menoja tulisi kuitenkin kohdentaa uudelleen pitkän aikavälin talouskasvua tukevaan suuntaan. Heidän ehdotuksenaan on menojen uudelleen kohdentaminen alhaiselle tasolle pudonneisiin infrastruktuuri-investointeihin sekä perhepolitiikkaan. Tässä he vetoavat tutkimukseen (Japan Centre for Economic Research, 2014), jossa arvioidaan, että ranskalaistyyppisellä panostuksella perheisiin voitaisiin nostaa syntyvyyttä ja vakiinnuttaa nyt pysy-

vässä laskussa oleva väestönkehitys 90 miljoonan asukkaan tasolle.

Ikääntyneen väestönosuuden ennakoidaan Japanissa kasvavan nykyisestä vajaasta kolmestakymmenestä prosentista neljäänkymmeneen vuoteen 2060 mennessä. Väestörakenteen muutoksen ennakoidaan kasvattavan samalla ajanjaksolla vanhuuteen liittyviä ikäsidonnaisia julkisia menoja 19.5 prosentista 26.5 prosenttiin suhteessa bruttokansantuotteeseen. Eläkemenojen ennakoidaan kasvavan vajaalla prosenttiyksiköllä, mutta terveydenhoitomenojen arvioidaan kasvavan 2.5 ja pitkäaikaishoivan 3.5 prosenttiyksiköllä (OECD,

Kuvio 6. Ennakoidut ikäsidonnaiset julkiset menot ja ikärakenne Japanissa 2020–2060.

Lähde: OECD, 2019.



2019). Tämä edellyttää julkisten menojen sopeuttamista tai verotulojen kasvua. Hieman yli puolet julkisista menoista on ikäsidonnaisia. Menojen karsiminen voi kohdistua ikäsidonnaisiin tai muihin menoihin. Vaih-toehtoisesti verojen kasvu voi perustua veropohjan laajenemiseen kasvavan työllisyyden seurauksena tai uusien verokohteiden kautta. Jos nämä pysyvät ennallaan, eikä menoihin haluta puuttua, vaihtoehdoksi jää veroasteiden nosto. Blanchard ja Tashiro (2019) eivät esitä ratkaisuksi velkaantumisen kasvattamista, vaan peräävät maltillista suhtautumista nykyiseen velan ja alijäämän tasoon.

Vaikka Suomen tuleva väestönkehitys tuo julkisen talouden kestävyydelle Japanin kaltaisen kehityskulun, ei väestörakenne meillä kehity läheskään yhtä nopeassa tahdissa kestävyuden kannalta epäedulliseen suuntaan. Sosiaali- ja terveystalouden on ennakoitu kasvavan neljällä prosentilla suhteessa bruttokansantuotteeseen vuoteen 2060 mennessä eläkemenojen pysyessä kutakuinkin nykyisellä tasollaan (**ks. aiempi Tikanmäen ja Seurin luku**). Ikääntymiseen liittyvä menopaine on Suomessa oleellisesti pienempi kuin Japanissa. Menojen sekä verotuksen taso ovat toki korkeammat kuin mitä ne Japanissa olivat sen ollessa väestöllisesti samanlaisessa tilanteessa kuin Suomi on nyt, eli 2020-luvun taitteessa.

Lopuksi

Tähän mennessä Japani on sopeutunut hyvin ikääntymisen tuomaan haasteeseensa. Tavanomaisilla talouden mittareilla tarkasteltuna se on pärjännyt paremmin kuin tämän kirjoituksen vertailumaat, joissa väestörakenne ei ole läheskään samalla tavoin ollut elintason kasvun este. Kohonnut työhön osallistuminen ja korkeampi tuottavuuden kasvu ovat olleet suotuisamman

kehityksen taustalla. Kohonneet työllisyysasteet ovat kaikissa tarkastelumaissa vaimentaneet ikärakenteen muutoksen vaikutusta elintason parantumiselle.

Japanin tapauksessa on varmaankin tarpeen poh-tia, missä määrin kohonnut työllisyys on seurausta toimeentulo-ongelmista, ja missä määrin kasvaneen työvoimatarpeen tuomista mahdollisuuksista ja toisaalta ikääntyneen väestön kohonneen työkyvyn tuomasta tarjonnan lisäyksestä. Ikääntyvän väestön tuomat haasteet näkyvät keskeisimmin julkisen talouden rahoitustasapainon ongelmina.

Suomen näkökulmasta Japanin nykyiseen väestörakenteeseen on vielä matkaa ja muutos on täällä oleellisesti hitaampaa. Seuraavan kymmenen vuoden aikana lähestymme Japanin nykyistä vanhushuoltosuhdetta, mutta sen saavuttaminen vie aikaa pari vuosikymmentä, koska väestön rakennemuutos hidastuu väestöennusteen mukaan tilapäisesti 2030-luvulla. Suomi ei vuosisadan puoleen väliin mennessäkään joudu yhtä epäedulliseen väestörakenteeseen kuin Japani seuraavan kymmenen vuoden kuluessa.

Työmarkkinoiden sopeutumisen näkökulmasta meillä ei ole käytössä samanlaista sukupuolieroon perustuvaa työvoimareserviä kuin mikä Japanissa oli vuosituhatvuoden vaihteessa. Naisten työllisyysasteiden kasvu ei mahdollista samanlaista työvoiman tarjontapotentialiaa. Sen sijaan parhaassa työiässä olevien miesten työllisyysasteet Suomessa ovat selvästi alhaisempia, mutta erityisen suuri ero on ikääntyneiden ja eläkeikäisten työllisyydessä.

Julkisessa taloudessa sopeutumistarve ei tulevaisuudessa ole samaa luokkaa kuin Japanissa. Toki ikääntyminen tuo myös Suomen julkisen talouden rahoitukseen kestävyysshaasteen, mutta suuruusluokaltaan se ei ole yhtä suuri ja nopeasti eteen tuleva ongelma kuin mitä se on Japanissa.



Vaikka Suomen tuleva väestönkehitys tuo julkisen talouden kestävyydelle Japanin kaltaisen kehityskulun, ei väestörakenne meillä kehity läheskään yhtä nopeassa tahdissa kestävyuden kannalta epäedulliseen suuntaan.

Lähteet

Acemoglu, D. & Restrepo, P. (2017). Secular stagnation? The effect of aging on economic growth in the age of automation. *American Economic Review: Papers and Proceedings*, 107(5), 174–179.

Acemoglu, D. & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3–30.

Blanchard, O. & Tashiro, T. (2019). Fiscal policy options for Japan. Policy Brief 19–7. Peterson Institute for International Economics. Haettu osoitteesta <https://www.piie.com/publications/policy-briefs/fiscal-policy-options-japan>.

Conference Board (2018). Total Economy Database. Haettu osoitteesta <https://www.conference-board.org/data/economydatabase/index.cfm?id=27762>.

Ogawa, N., Mason, A., Chawla, A. & Matsukura, R. (2010). Japan’s unprecedented aging and changing intergenerational transfers. Teoksessa T. Ito & ja A. Rose (toim.), *The Economic Consequences of Demographic Change in East Asia*, NBER-EASE Volume 19. University of Chicago Press.

de Vries, K. & Erumban, A. A. (2017). Total Economy Database: A detailed guide to its sources and methods. Conference Board.

Japan Centre for Economic Research (2014). Vision 2050: Maintain position as a first-tier nation. Haettu osoitteesta https://www.jcer.or.jp/jcer_download_log.php?post_id=51701&file_post_id=51702.

Jones, R. & Fukawa, K. (2017). Ensuring fiscal sustainability in Japan in the context of a shrinking and ageing population”, *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1413

Kawaguchi, D.& Mori, H (2019). *The labor market in Japan, 2000–2018*. IZA World of Labor 2019: 385.”

Kuusi, T. (2015). *Secular stagnation – pitkittyneen pysähtyneisyyden selityksiä ja lääkkeitä*. Talous ja yhteiskunta 1/2015.

Lanzieri, G. (2014). Long-term population dynamics in Japan compared with Europe.” *Japanese Journal of Population Studies*, 50, 7–28.

Mason, A. (2007). Demographic dividends: The past, the present, and the future. Teoksessa A. Mason & M. Yamaguchi (toim.), *Population change, labor markets and sustainable growth: Towards a new economic paradigm*. Elsevier Press.

National Institute of Population and Social Security Research (2014). Social security in Japan.

National Institute of Population and Social Security Research (2018). The financial statistics of social security in Japan FY 2016. Haettu 1.10.2019 osoitteesta <http://www.ipss.go.jp/ss-cost/e/fsss-16/fsss-16.asp>

National Institute of Population and Social Policy Research (2019). Japan life table series. Haettu 25.6.2019 osoitteesta <http://www.ipss.go.jp/p-toukei/JMD/00/index-en.html>

OECD (2017). *OECD economic surveys: Japan 2017*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/eco_surveys-jpn-2017-en.

OECD (2018). Pensions at a glance 2017: OECD and G20 indicators. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en

OECD (2019). OECD economic outlook database.

Statistics of Japan (2019). Labour Force Survey. Haettu osoitteesta <http://www.stat.go.jp/english/data/roudou/index.htm>

Wakatabe, M. (18.1.2015). Japan’s fiscal situation is not as bad as many assume. *Forbes*. Haettu osoitteesta <https://www.forbes.com/sites/mwakatabe/2015/01/18/japans-fiscal-situation-is-not-as-bad-as-many-assume/#72c63f2455f0>

YK (2019). World Population Prospects. <https://population.un.org/wpp/>

Terveys ja ikääntyminen

Terveyden eriarvoisuus sosioekonomisen aseman ja asuinpaikan mukaan

Suvi Parikka, Päivikki Koponen, Timo Koskela, Tommi Härkänen, Katri Kilpeläinen, Lasse Tarkiainen, Katja Borodulin, Annamari Lundqvist, Katri Sääksjärvi, Tuija Martelin, Seppo Koskinen

Tiivistelmä

- Tuloryhmien ja koulutusryhmien väliset terveyserot ovat Suomessa suuria.
- Tuloryhmien väliset suuret kuolleisuuserot eivät kuitenkaan ole enää kasvaneet.
- Useimmissa FinTerveys 2017 -tutkimuksen hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä kuvaavissa mittareissa koulutusryhmien välinen ero on selvä: tilanne on edullisin korkea-asteen koulutuksen saaneilla ja heikoin perusasteen koulutuksen saaneilla.
- Itä- ja Pohjois-Suomessa ennenaikaiset kuolemat ovat yleisempiä kuin lännessä ja etelässä. Miehillä maakuntien väliset kuolleisuuserot ovat suuremmat kuin naisilla.
- Alue-erot eivät ole yhtä johdonmukaisia FinTerveys 2017 -tutkimuksen terveyttä ja toimintakykyä kuvaavissa tuloksissa: osassa mittareita alue-eroja ei ole lainkaan, ja alueiden järjestys vaihtelee ilmiöstä riippuen. Etelä- ja Länsi-Suomessa tilanne on kuitenkin usean osoittimen mukaan hieman muuta maata parempi.
- Tuloryhmien välinen kuolleisuusero on suuri kaikissa maakunnissa, ja sen taustalla ovat erityisesti alkoholista ja verenkiertoelinten sairauksista johtuvat kuolemat.
- Ajankohtaisen epidemiatilanteen ja poikkeusolojen sekä sote- ja sotu-uudistusten vaikutuksia arvioitaessa on tärkeää selvittää, kasvaako vai kaventuuko terveyden eriarvoisuus.

Suomessa väestöryhmien väliset terveyserot ovat suuria. Sukupuolten välisten terveyserojen lisäksi eroja on todettu esimerkiksi alueiden ja sosioekonomisten ryhmien välillä, ja ne ovat olleet varsin johdonmukaisia lähes riippumatta siitä, millaisella mittarilla terveyttä mitataan. Väestöryhmien välillä on osoitettu olevan suuria eroja monien terveydentilan ja toimintakyvyn osoittimien mukaan. Esimerkiksi asuinalue ja monet sosioekonomisen aseman mittarit ovat yhteydessä terveyteen ja toimintakykyyn (Palo-suo ym., 2007; THL, 2019). Väestöryhmien välisiä eroja pidetään eriarvoisuuden ilmentymänä silloin, kun voidaan perustellusti olettaa, että niitä voitaisiin erilaisin toimenpitein kaventaa. Terveyden eriarvoisuuden vähentäminen on ollut jo monien vuosikymmenten ajan terveyspolitiikan tärkeä tavoite Suomessa (Palosuo ym., 2007), mutta toistaiseksi tavoitteen saavuttamisessa on onnistuttu verrattain huonosti (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2008).

Eri taustatekijöiden (kuten koulutus- tai tulotason) mukaisista kuolleisuuseroista voidaan saada koko väestöä koskevaa tietoa yhdistämällä tietoa eri rekistereistä. Tutkimuksissa on havaittu, että erojen kaventamispyrkimyksestä huolimatta erot elinajanodotteessa ovat pikemminkin kasvaneet 1980-luvulta aina viime vuosikymmenen loppupuoliskolle saakka erityisesti tuloryhmien mutta myös koulutusryhmien välillä (Valkonen, Ahonen, Martikainen & Remes, 2007; Tarkiainen, Martikainen, Remes & Valkonen, 2011; Tarkiainen, Martikainen, Peltonen & Remes 2017).

Tässä artikkelissa kuvataan kuolleisuuden tuloryhmittäisten erojen kehitystä koko maassa jaksolla 1996–2014 sekä eroja maakunnittain. Kokonaiskuolleisuuden ohella tarkastellaan keskeisiä kuolemansyyryhmiä. Lisäksi kuvataan terveyden, toimintakyvyn ja niihin vaikuttavien tekijöiden eroja koulutusryhmien

ja asuinalueiden välillä FinTerveys 2017 -tutkimuksen tulosten valossa.

Luvussa hyödynnetyt aineistot ja menetelmät

Kuolleisuus

Tuloryhmien välisiä kuolleisuuseroja koskevat tulokset perustuvat Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen Tilastokeskukselta tilaamaan rekisteriaineistoon, joka on muodostettu kansallisista rekistereistä koottuja tietoja yhdistämällä. Laskelmat on tehty THL:ssä, ja tulokset on julkaistu THL:n Terveystemme.fi- palvelussa sekä Parikan ym. (2017) artikkelissa. Kuolleisuuden mittarina käytetään menetettyjä elinvuosia (PYLL, Potential Years of Life Lost) ikävälillä 25–80 vuotta.

Tilastokeskuksen väestönlaskenta- ja kuolinsyyrekisteritietoja yhdistämällä tehty aineisto kattaa vakinaisesti Suomessa asuvan 25 vuotta täyttäneen väestön vuosina 1996–2014. Vuosittaiset kuolemantapaukset ja henkilövuodet laskettiin erikseen sukupuolen, 5-vuotisikäryhmän, alueen ja koulutuksen mukaan. Asuntokunnan käytettävissä olevat tulot mitattiin vuosina 1995, 2000, 2005 ja 2010, ja kunkin henkilön tulokymmenys määritettiin erikseen miehille ja naisille. Kuolemantapaukset ja henkilövuodet laskettiin vuosittain käyttäen tuoreinta tulotietoa. Käytettävissä olevat tulot sisälsivät kaikkien asuntokunnan jäsenten palkka- ja pääomatulot sekä tulonsiirrot, ja niistä vähennettiin maksetut verot. Yhteenlasketut tulot jaettiin asuntokunnan kulutusyksikköjen määrällä. Laitosväestön kohdalla käytettiin henkilökohtaisia käytettävissä olevia tuloja. Henkilöt, joilla ei ollut lainkaan henkilökohtaisia tai asuntokunnan tuloja tai joiden tuloista ei ollut

tietoja (alle 0.5 % henkilövuosista), poistettiin aineistosta tuloanalyysien osalta.

Kuolemantapaukset ryhmiteltiin kokonaiskuolleisuuden lisäksi peruskuolemansyyn mukaan Tilastokeskuksen 54-luokkaiseen kuolemansyyluokitukseen perustuen. Tutkimuksessa käytetyt viisi luokkaa olivat alkoholikuolemat, verenkiertoelinten sairaudet, tapaturmat (pois lukien alkoholimyrkytys), itsemurha ja syöpäsairaudet. Aluetason tuloksia varten yhdistettiin kolmen peräkkäisen vuoden tiedot riittävän tapausmäärän varmistamiseksi.

Kuolemanvaaraluvut laskettiin kuolemantapausten lukumäärän ja henkilövuosien osamääränä 5-vuotisikäryhmittäin. Luottamusvälit laskettiin käyttämällä Monte Carlo -menetelmää. PYLL-indeksi ilmaisee tarkastellulla ikävälillä tapahtuneiden kuolemien takia menetettyjen elinvuosien lukumäärän väestössä 100 000 vastaavanikäistä asukasta kohti. Indeksissä painottuvat erityisesti sellaiset terveyden ja hyvinvoinnin ongelmat, jotka lisäävät kuoleman riskiä nuoremmassa ikäryhmissä. Ennenaikaisen kuoleman yläikäraja on THL:n tuottamassa PYLL-indeksissä asetettu 80 vuoteen. Sosioekonomisten kuolleisuuserojen tarkastelussa alarajaksi on valittu 25 vuotta, koska suurella osalla sitä nuoremmista koulutus on vielä kesken ja työvoimaan kuuluvien osuus on selvästi pienempi kuin vanhemmissa ikäryhmissä.

Terveys ja toimintakyky

Terveydentilaa, toimintakykyä ja niihin vaikuttavia tekijöitä koskevat tulokset perustuvat FinTerveys 2017 -tutkimukseen, joka on kansallisesti edustava terveystarkastustutkimus (Koponen, Borodulin, Lundqvist, Sääksjärvi & Koskinen, 2018). Otokseen poimittiin 10 305 satunnaisesti valittua yli 18-vuotiasta Suomessa asuvaa henkilöä. Laaja-alainen tutkimus kattoi eri

teemoja, kuten koettu terveys, elämänlaatu, elintavat, toimintakyky, yleisimpien kansantautien ja terveysongelmiin esiintyvyys sekä niiden riskitekijät, hoidon ja avun tarve sekä terveyspalvelujen käyttö. Tiedot kerättiin terveystarkastusmittauksin ja kyselylomakkein. Tutkittavilta otettiin myös veri- ja virtsanäytteitä. Tässä artikkelissa esitetyt tulokset koskevat 30 vuotta täyttänyttä väestöä. Tässä ikäryhmässä otokseen kuuluneista (n= 9288) 71 prosenttia osallistui johonkin tiedonkeruun osaan ja 60 prosenttia osallistui terveystarkastukseen. Otanta-asetelma (eli ositus ja ryvästys) sekä painokertoimet huomioitiin analyyseissä. Analyysit tehtiin käyttämällä jatkuville muuttujille lineaarista, kaksiluokkaisille logistista ja moniluokkaisille yleistä logistista regressiomallia ikävakioinein. Tähän artikkeliin on valittu FinTerveys 2017 -tutkimuksesta joitakin esimerkkejä eri aihealueilta. Koulutusaste luokiteltiin perus-, keski- ja korkea-asteeksi vastaajan itse raportoiman ylimmän suorittamansa tutkinnon perusteella. Perusasteeksi luokiteltiin kansa-, perus- tai keskikoulu, keskiasteeksi ammattikoulu tai vastaava tai lukio ja korkea-asteeksi opistotutkinto tai alempi tai ylempi korkeakoulututkinto. Alueluokituksena käytettiin viisiluokkaista maakuntien yhteistyöaluejakoa, joka noudatti vuonna 2018 eduskunnan käsittelyssä ollutta hallituksen esitystä ja vastasi pitkälti yliopistosairaaloitten erityisvastuualuejakoa.

Monissa tapauksissa ryhmien välinen ero vaihteli eri ikäryhmissä, jolloin kaikki ikäryhmät kattava kokonaistesti ei anna pätevää kuvaa ryhmien välisten erojen suuruudesta. Taulukoiden alaviitteistä käy ilmi, milloin iän ja tarkasteltavan taustamuuttujan välillä oli tilastollisesti merkitsevä yhdysvaikutus (Taulukot 1 ja 2).

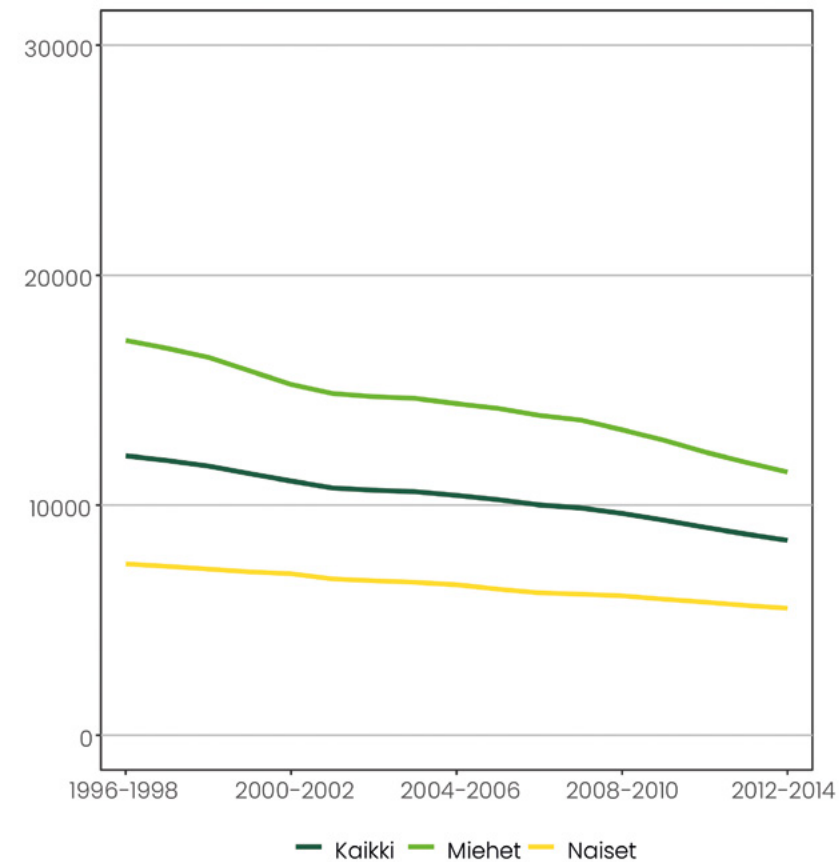
Sukupuolten välinen ero ennenaikaisessa kuolleisuudessa on kaventunut kahden viime vuosikymmenen aikana, mutta edelleen miehet menettävät naisiin verrattuna elinvuosia kaksinkertaisesti.

Kuolleisuuden tuloryhmittäisten erojen kehitys

Tulokset osoittavat, että menetetyt elinvuodet ikävälillä 25–80 vuotta vähentyivät jaksolla 1996–2014 (kuvio 1). Myönteinen kehitys oli miehillä nopeampaa kuin naisilla, minkä ansioista sukupuolten välinen ero on kaventunut kahden viime vuosikymmenen aikana.

Miehillä ennenaikainen kuolleisuus on kuitenkin edelleen selkeästi suurempi kuin naisilla. Jaksolla 2012–2014 kuolemat ikävälillä 25–80 vuotta aiheuttivat koko maassa miehillä noin 11 600 elinvuoden menetyksen 100 000 henkilöä kohden, naisilla vastaava menetyks oli noin 5 500 elinvuotta.

Kuvio 1. Menetetyt elinvuodet (PYLL) sukupuolittain ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti koko maassa jaksolla 1996–2014.



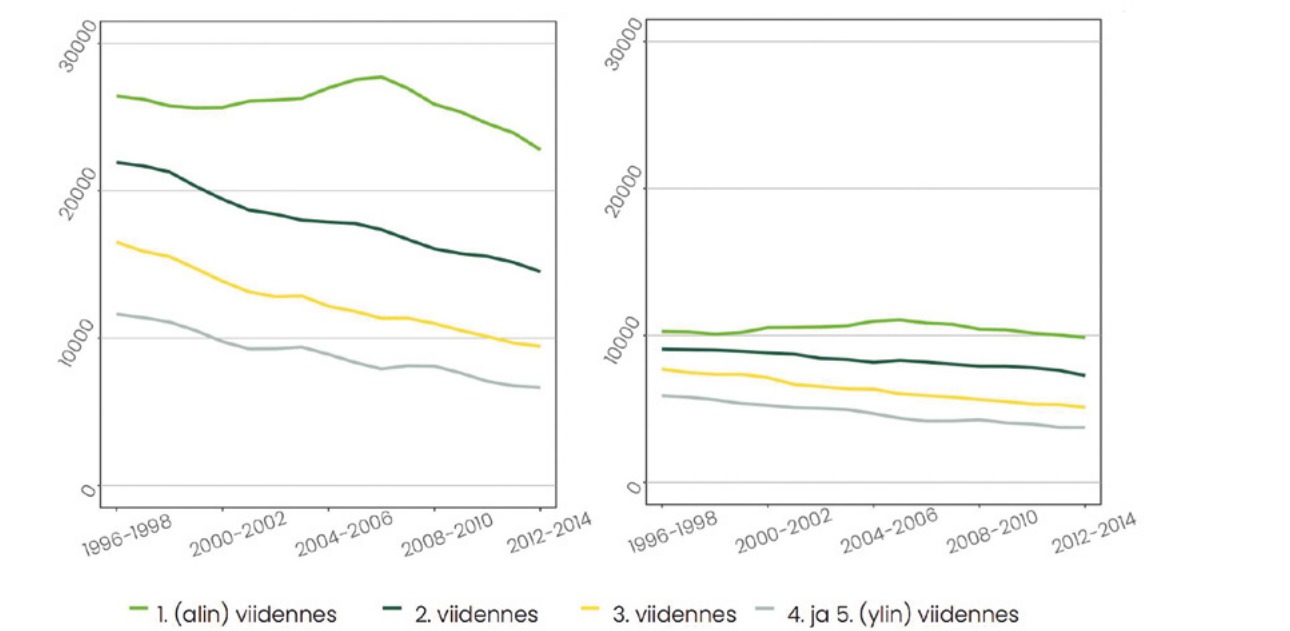
Tuloryhmien väliset kuolleisuuserot olivat erityisen suuret miehillä. Tarkastelujaksolla erot kasvoivat 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puoleenväliin saakka (kuvio 2). Sen jälkeen tuloryhmien välisten erojen kasvu kuitenkin pysähtyi, ja erot hieman kaventuivat. Jaksolla 2012–2014 pienituloisimpaan viidennekseen kuuluvien miesten ryhmässä ennenaikaisesti menetettyjen elinvuosien väestöön suhteutettu määrä oli kolminkertainen verrattuna suurituloisimpaan 40 prosenttiin. Naisilla menetettyjen elinvuosien määrä oli yli kaksinkertainen pienituloisimmassa viidenneksessä suurituloisimpaan 40 prosenttiin verrattuna. Naisilla menetetyt elinvuodet pienituloisimmassa viidenneksessä olivat jaksolla 2012–2014 edelleen lähes samalla ta-

solla kuin 1990-luvun puolivälissä, huolimatta lievästä laskusta 2000-luvun puolivälin jälkeen. Muissa tuloryhmissä naisten kuolleisuus pienentyi tutkimusjaksolla.

Terveyden ja toimintakyvyn koulutusryhmittäiset erot

Koettu elämänlaatu oli FinTerveys 2017 -tutkimuksessa vahvassa yhteydessä koulutusasteeseen: mitä korkeampi koulutus, sitä paremmaksi oma elämänlaatu arvioitiin (kuvio 3). Terveytensä hyväksi kokeminen oli sitä yleisempää ja ainakin yhden pitkäaikaissairauden ilmoittaminen sitä harvinaisempaa, mitä enemmän koulutusta saaneesta ryhmästä oli kyse (taulukko 1).

Kuvio 2. Miesten (vasemmalla) ja naisten (oikealla) menetetyt elinvuodet (PYLL) tuloryhmittäin ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti koko maassa jaksolla 1996–2014.

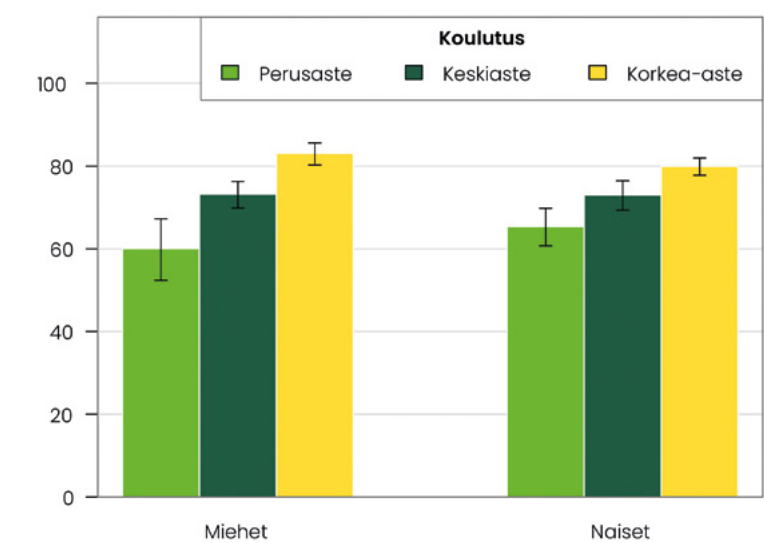


Taulukko 1. Eräiden terveyden ja toimintakyvyn osoittimien ikävakioitu¹ yleisyys (%) tai keskiarvo koulutusryhmittäin (ikäryhmä 30+, ellei toisin mainita).

	Miehet				Naiset			
Muuttuja	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	p ²	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	p ²
Koettu elämänlaatu ja terveys Hyvä koettu elämänlaatu Koettu terveys hyvä tai melko hyvä Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma Elintavat Tupakoi päivittäin Ei käytä alkoholia Vähintään 6 alkoholiannosta kerralla kuukausittain Tuoreita vihanneksia useita kertoja päivässä Hedelmiä tai marjoja useita kertoja päivässä	60	73.2	83.1	<0.001 ³	65.4	73	79.9	<0.001 ³
	52	57.7	73.7	<0.001	52.8	56.7	69.5	<0.001
	56.3	51.2	46.9	0.001	61.8	57.6	53.2	<0.001
	23.2	19.6	9.2	<0.001	21.7	12.3	7.6	0.003 ³
	28.3	20.3	15.4	<0.001	34.7	27.8	19.1	<0.001 ³
	29.3	35.8	30.4	0.008	12.6	8.8	7.7	0.01
	8.3	5.7	11.4	<0.001	10.1	13.8	20.9	<0.001
	8.8	8.9	11.6	0.114	15.3	19.1	25.6	<0.001
Sairausriskit Lihava (BMI 30 tai yli) Kohonnut verenpaine tai verenpainelääkitys Kohonnut sepelvaltimotauti- tai aivohalvausriski (ikä 50–69 vuotta) Kohonnut diabetesriski	35.4	27	23.1	0.004 ³	31.9	31.3	23.2	<0.001
	62.9	57.1	52.9	0.005	57.9	50.2	46.3	<0.001
	57.3	41.7	34.5	<0.001 ³	23.5	11.8	7.8	0.0073
	30	22.3	19.3	<0.001 ³	32.8	31.4	26	0.008
Mielenterveys Psyykkinen kuormittuneisuus (MHI-5 ≤ 52) Ajankohtainen masennusoireilu (BDI-6 yli 4)	12.9	6.9	4.7	<0.001 ³	9.9	7.3	7.7	0.318
	16.5	8.8	7.3	0.004 ³	15.4	13.2	12	0.348
Toiminta- ja työkyky Toimintarajoite pitkäaikaisen terveysongelman takia Puolen kilometrin kävelystä vaikeuksista selviytyvät Viivästetty mieleenpalautus heikentynyt (< 5 sanaa) (ikä 70+) Täysin työkykyinen (oma arvio, ikä 30–69 vuotta) Ei käytä internetiä sähköiseen asiointiin (ikä 70+)	45.9	37.1	29.7	<0.001 ³	46.2	44.1	37	<0.001
	77.9	87.2	92.1	<0.001 ³	77.2	81.6	87	<0.001 ³
	51.0	32.3	18.5	<0.001	27.0	27.7	14.9	0.008
	67.1	73.1	88.9	<0.001	62.5	72	83.4	<0.001 ³
	53.1	40.1	11.5	<0.001	53.6	44.7	19.3	<0.001

1 Luvut on ikävakioitu (20-vuotisikäryhmät 30–49, 50–69, 70+) mallin avulla erikseen kummallekin sukupuolelle.
2 Koulutusryhmien välinen tasoero.
3 Tilastollisesti merkitsevä (p<0.05) ikä–koulutus-yhdysvaikutus.

Kuvio 3. Elämänlaatunsa hyväksi kokevien osuus (%) koulutusryhmittäin ja 95 % luottamusväli.



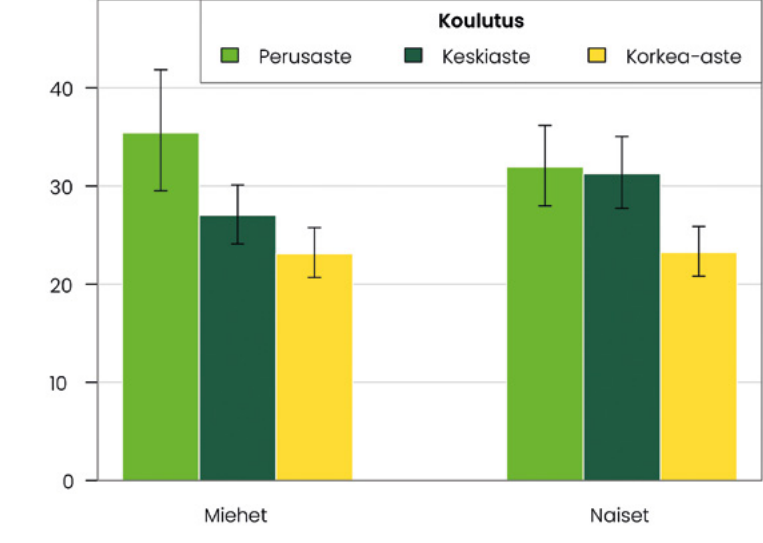
Raittiiden osuus oli suurin perusasteen koulutuksen saaneilla, ja humalajuomista kuvaava vähintään kuuden alkoholiannoksen nauttiminen kerralla oli miesten keskuudessa yleisintä keskiasteen koulutusryhmässä (taulukko 1). Alkoholin käyttöä lukuun ottamatta kaikki muut elintavat olivat ylimmässä koulutusryhmässä terveyden kannalta edullisimmat. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden ryhmässä tupakointi oli harvinaisinta ja tuoreiden vihannesten sekä hedelmien ja marjojen runsas käyttö yleisintä. Koulutusryhmien välillä oli huomattava ero myös lihavuuden yleisyydessä: perusasteen koulutuksen saaneista kolmannes mutta korkea-asteen koulutuksen saaneista alle neljäsosa oli lihavia (kuvio 4). Erot olivat samansuuntaisia myös

monien somaattisten sairauksien riskitekijöiden yleisyydessä: kohonnut verenpaine, sepelvaltimotaudin tai aivohalvauksen (kuvio 5) ja diabeteksen riskit olivat selvästi suurimmat alimmassa koulutusryhmässä.

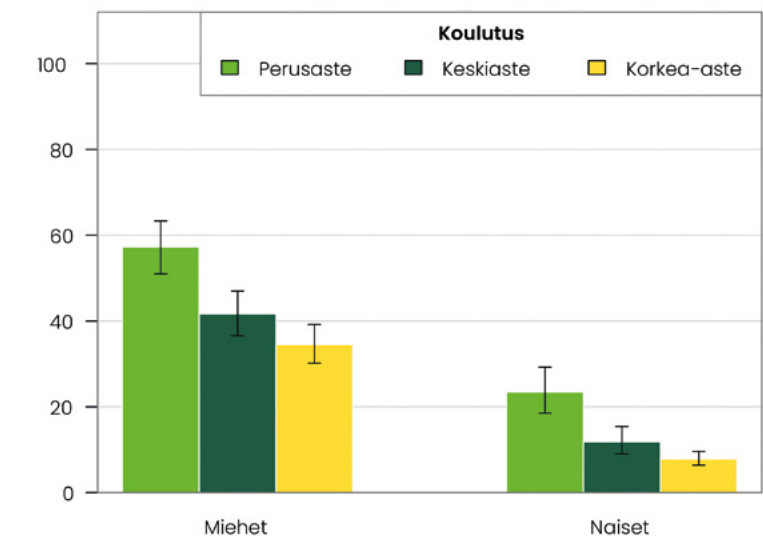
Mielenterveyden ongelmia kuvaava psyykkinen oireilu oli MHI-5-mittarin valossa miehillä tuntuvasti yleisempää perusasteen koulutuksen saaneiden ryhmässä verrattuna enemmän koulua käyneisiin (taulukko 1). Miehillä myös ajankohtainen masennusoireilu oli yleisintä alimmassa koulutusryhmässä. Naisilla vastaavia eroja ei havaittu.

Lähes kaikkien tarkasteltaviksi valittujen mittareiden valossa myös toiminta- ja työkyky oli sitä parempi, mitä koulutetummasta ryhmästä oli kyse (taulukko 1).

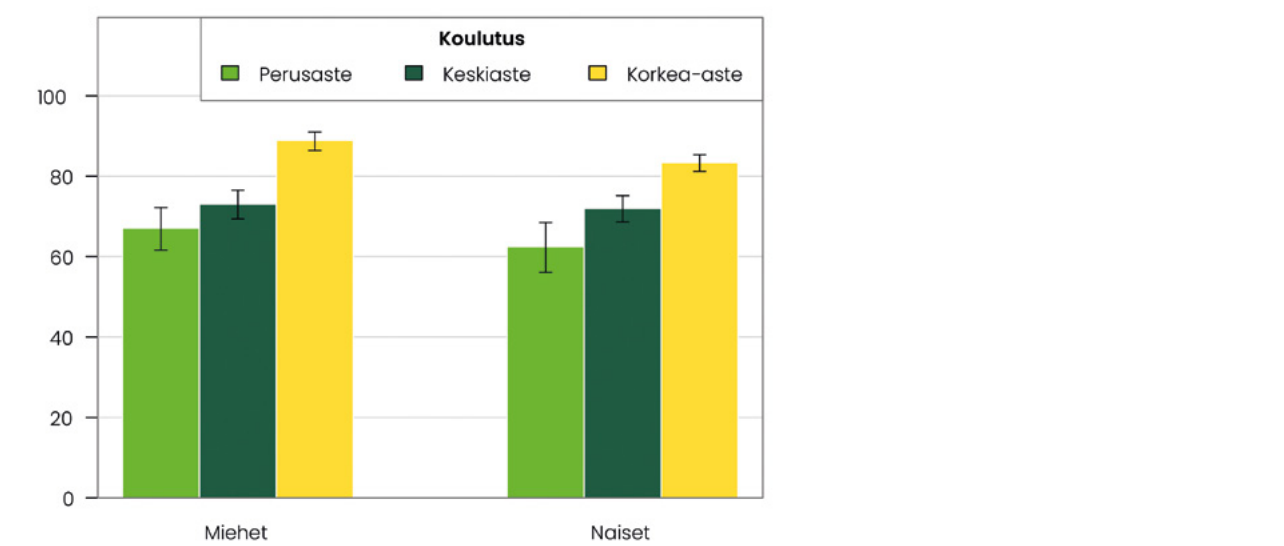
Kuvio 4. Lihavuuden (painoindeksi vähintään 30) yleisyys (%) koulutusryhmittäin ja 95 % luottamusväli.



Kuvio 5. Kohonnut sepelvaltimotaudin tai aivohalvauksen riski (yli 10 % riski 10 vuoden aikana) 50–69-vuotiailla koulutusryhmittäin (%) ja 95 % luottamusväli.



Kuvio 6. Täysin työkykyisenä itseään pitävien osuus 30–69 -vuotiaista (%) koulutusryhmittäin ja 95 % luottamusväli.



Puolen kilometrin kävelystä vaikeuksitta selviytyvien osuus oli korkea-asteen koulutuksen saaneilla suurempi, samoin kognitiivinen toimintakyky (muisti) ja oma arvio työkyvystä olivat heillä parempia kuin vähemmän koulutusta saaneilla (kuvio 6).

Kun monia palveluja pyritään nopeasti digitalisoimaan, on tärkeää huolehtia riittävästä palvelujen saatavuudesta myös niissä väestöryhmissä, joissa digitaalisten palvelujen käyttömahdollisuuksia ei ole. Esimerkiksi 70 vuotta täyttäneistä perusasteen koulutuksen saaneista naisista ja miehistä yli puolet ei käyttänyt itse eikä avustettunakaan internetiä sähköiseen asiointiin, ja keskiasteen koulutusryhmässäkin vastaava osuus oli lähes puolet (taulukko 1).

Tuloryhmien kuolleisuuserot maakunnissa

Maakuntien välillä kuolleisuuserot olivat pysyneet suurina. Miehillä PYLL-indeksi oli jaksolla 2012–2014 Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnissa korkeampi kuin koko maassa keskimäärin ja Pohjanmaalla, Etelä-Pohjanmaalla sekä Uudellamaalla puolestaan matalampi kuin koko maassa (kuvio 7). Naisilla alueelliset erot olivat pääosin samansuuntaiset kuin miehillä, mutta pienemmät. Kainuussa ennenaikainen kuolleisuus aiheutti miehillä noin 15 200 elinvuoden menetyksen 100 000 henkilöä kohden. Kainuun miesten PYLL-indeksi oli 1.8-kertainen suhteessa Pohjanmaan vastaavaan lukuun. Naisilla ennenaikainen kuolleisuus oli korkeinta Satakunnassa (noin 6500 menetettyä elinvuotta), jossa

indeksi oli 1.4-kertainen verrattuna Pohjanmaan vastaavaan lukuun.

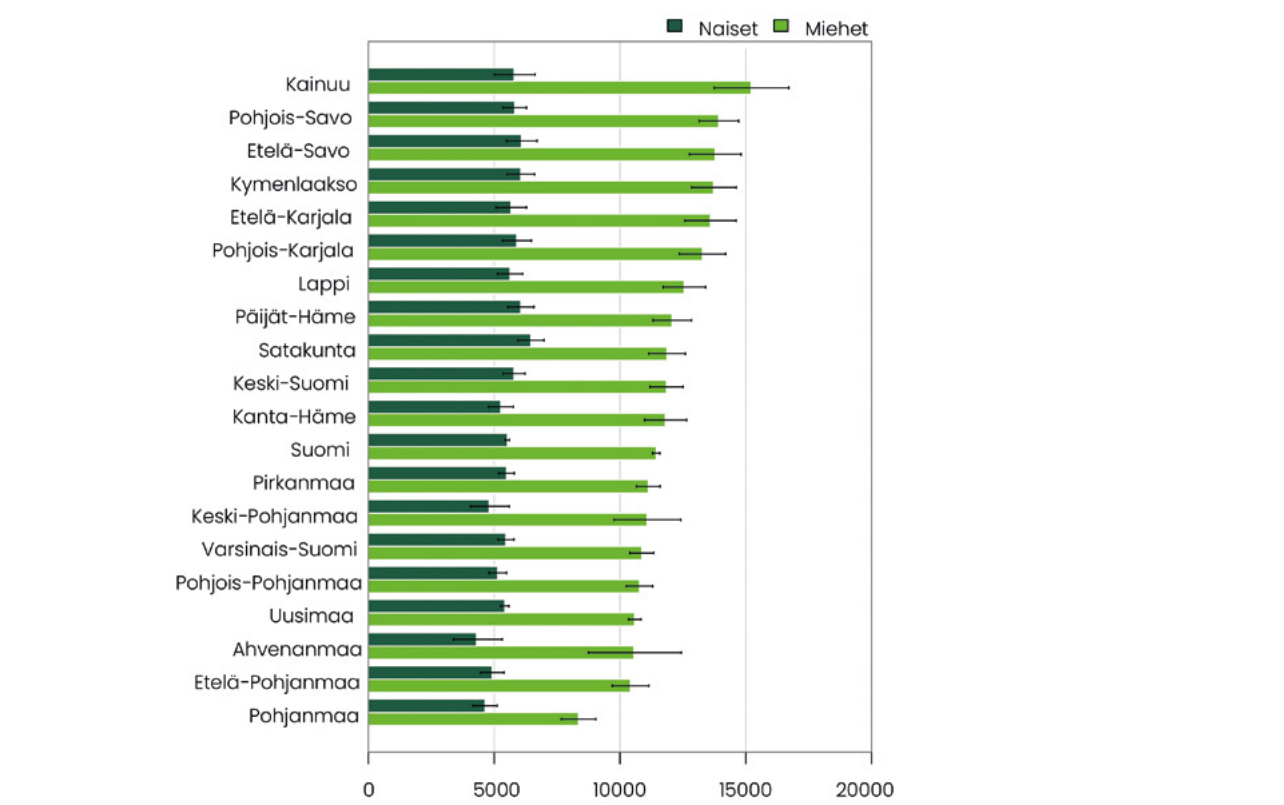
Eniten menetettyjä elinvuosia ikävälillä 25–80 vuotta aiheuttivat jaksolla 2012–2014 verenkiertoelinten sairaudet (miehet 26 %, naiset 19 %) sekä syöpäsairaudet (miehet 23 %, naiset 41 %) (kuvio 8). Alkoholisyyden osuus oli miehillä 15 prosenttia ja naisilla kahdeksan prosenttia. Myös tapaturmien ja itsemurhien osuus oli miehillä suurempi kuin naisilla (19 % vs. 10 %).

Maakuntien välillä oli merkittävää vaihtelua eri kuolemansyyden aiheuttamien menetettyjen elinvuosien määrissä. Alkoholikuolemat aiheuttivat miehillä

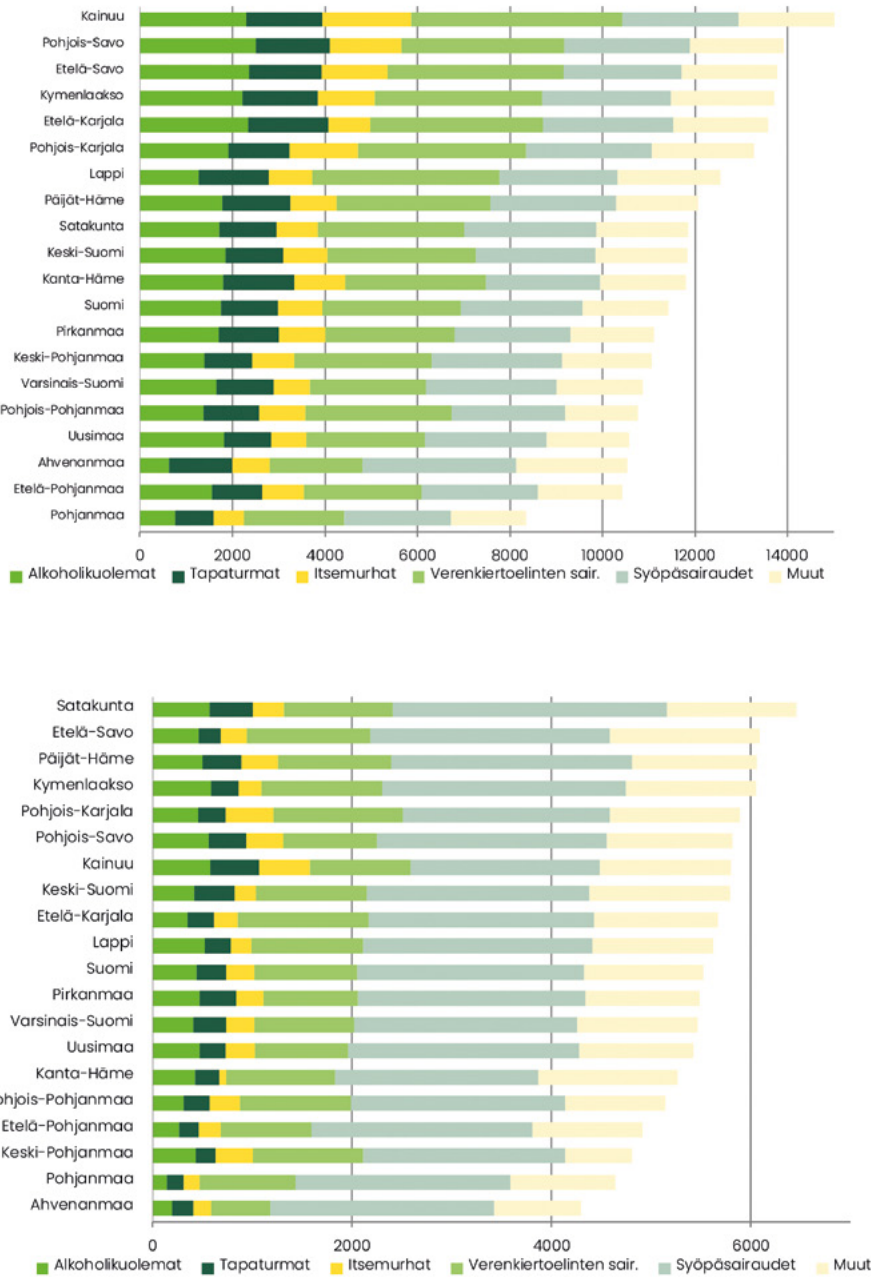
eniten elinvuosien menetyksiä Pohjois- ja Etelä-Savossa, Etelä-Karjalassa, Kainuussa ja Kymenlaaksossa. Verenkiertoelinten sairauksien vuoksi menetettiin eniten elinvuosia Kainuussa, Lapissa, Etelä-Savossa, Etelä- ja Pohjois-Karjalassa, Kymenlaaksossa ja Pohjois-Savossa. Kainuu erottui muista maakunnista myös miesten korkean itsemurhakuolleisuuden vuoksi. Tapaturmien vuoksi eniten elinvuosia menetettiin puolestaan Etelä-Karjalassa, Kainuussa ja Kymenlaaksossa.

Naisilla alkoholikuolemat aiheuttivat eniten elinvuosien menetyksiä Kymenlaaksossa, Kainuussa, Satakunnassa ja Pohjois-Savossa. Verenkiertoelinten

Kuvio 7. Menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti maakunnittain ja sukupuolittain jaksolla 2012–2014 ja 95 % luottamusväli, kaikki kuolemansyyt.



Kuvio 8. Miesten (yllä) ja naisten (alla) menetetyt elinvuodet (PYLL) kuolinsyryryhmittäin ja maakunnittain ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti jaksolla 2012–2014.

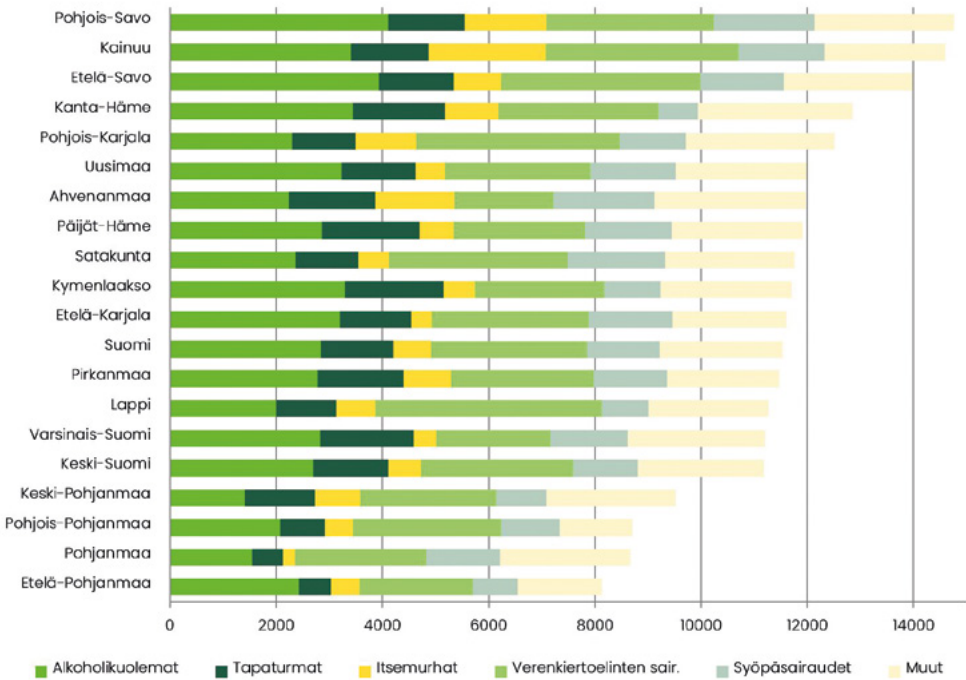


sairauksien vuoksi menetettiin elinvuosia eniten Etelä-Karjalassa, Pohjois-Karjalassa, Etelä-Savossa ja Kymenlaaksossa. Naisilla itsemurhakuolleisuus oli korkeinta Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa. Tapaturmien vuoksi eniten elinvuosia menetettiin puolestaan Kainuussa ja Satakunnassa; pienten lukumäärien vuoksi itsemurha- ja tapaturmakuolleisuuteen liittyy kuitenkin paljon satunnaisvaihtelua näissä maakunnissa. Sekä naisilla että miehillä syöpäsairauksien aiheuttaman ennenaikaisen kuolleisuuden maakunnittaiset erot olivat melko pieniä.

Tuloryhmien väliset ennenaikaisen kuolleisuuden erot näkyivät johdonmukaisina kaikissa maakunnissa jaksolla 2012–2014 (kuvio 9), kun verrattiin alimman ja kahden ylimmän tuloviidenneksen (suurituloisin

40 prosenttia) välistä eroa menetetyissä elinvuosissa. Kainuun ja Etelä- ja Pohjois-Savon maakunnissa tuloryhmien väliset erot olivat kaikkein suurimmat. Menetettyjen elinvuosien määrä oli näissä maakunnissa alimmassa tuloviidenneksessä yli 3,5-kertainen ylimpään tuloryhmään (eli kahteen ylimpään tuloviidennekseen) verrattuna, kun taas Etelä-Pohjanmaalla – jossa ero oli pienin – vastaava suhdeluku oli 2,5. Myös Pohjanmaan sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan maakuntia luonnehtivat maan keskitasoa pienempi ennenaikainen kuolleisuus ja kapeammat tuloryhmien väliset erot. Alkoholi ja verenkiertoelinten sairaudet olivat sekä koko maassa että lähes kaikissa maakunnissa tuloryhmien välisten kuolleisuuserojen tärkeimmät syyt, minkä vuoksi niitä tarkastellaan seuraavassa tarkemmin.

Kuvio 9. Alimman ja kahden ylimmän tuloviidenneksen (40 %) välinen ero menetetyissä elinvuosissa (PYLL) kuolinsyryryhmittäin ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti maakunnittain jaksolla 2012–2014.



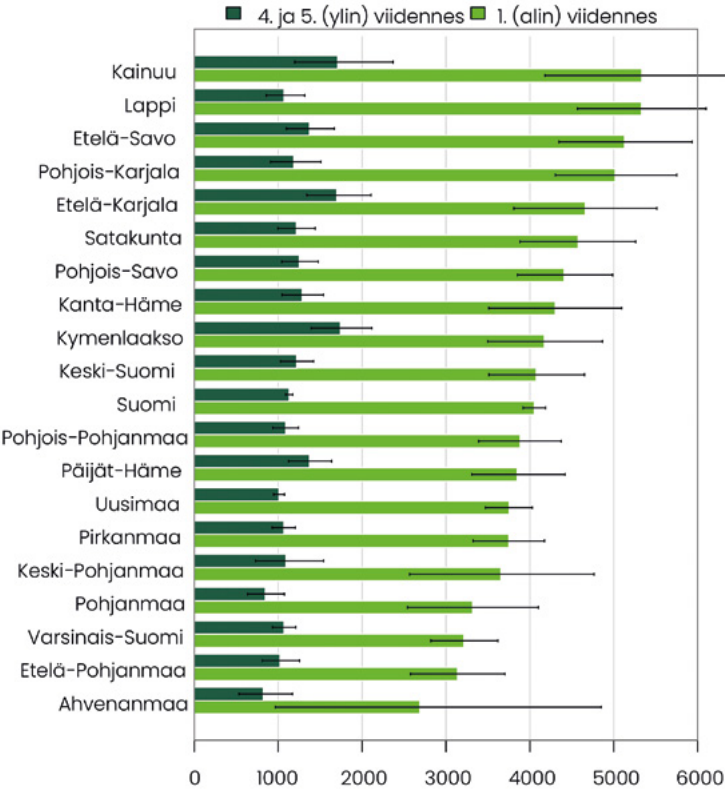
Verenkiertoelinten sairaudet ja alkoholikuolemat kuolleisuus-erojen taustalla

Verenkiertoelinten sairauksien vuoksi menetettyjen elinvuosien ero tuloryhmien välillä oli sekä absoluuttisesti että suhteellisesti suurin Lapissa, missä verenkiertoelinten sairauksien PYLL-indeksi oli pienituloisimmassa viidenneksessä lähes viisinkertainen verrattuna suurituloisimpaan 40 prosenttiin (kuvio 10). Alue-erot verenkiertoelinten sairauksien vuoksi menetetyissä elinvuosissa olivat suuret varsinkin pienituloisimmasa viidenneksessä: Kainuussa, Lapissa, Etelä-Savossa

ja Pohjois-Karjalassa elinvuosia menetettiin enemmän kuin samassa tuloryhmässä koko maassa keskimäärin ja Etelä-Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Pohjanmaalla puolestaan vähemmän kuin koko maassa. Suurituloisimpaan 40 prosenttiin kuuluvilla verenkiertoelinten sairauksien PYLL-indeksi oli koko maan tasoa korkeampi Kainuussa, Etelä-Karjalassa ja Kymenlaaksossa.

Alkoholikuolemien takia menetetyissä elinvuosissa oli kaikkein suurimmat erot pienituloisimman viidenneksen ja suurituloisimman 40 prosentin välillä (kuvio 11). Alue-erot korostuivat erityisesti pienituloisimmasa viidenneksessä. Pienituloisimmassa viidenneksessä alkoholikuolemien PYLL-indeksi oli Pohjois-Savossa,

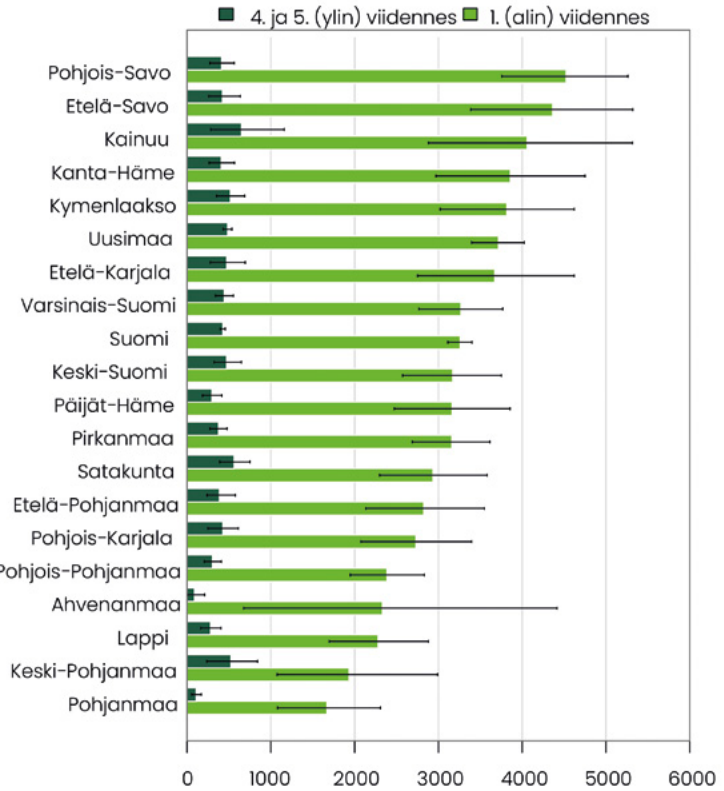
Kuvio 10. Verenkiertoelinten sairauksien vuoksi menetetyt elinvuodet (PYLL) maakunnittain ja tuloluokittain ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti jaksolla 2012–2014 ja 95 % luottamusväli.



Etelä-Savossa, Kainuussa, Kanta-Hämeessä, Kymenlaaksossa, Uudellamaalla ja Etelä-Karjalassa suurempi kuin samassa tuloryhmässä koko maassa keskimäärin. Näistä Pohjois- ja Etelä-Savossa alkoholikuolemien aiheuttama elinvuosien menetys oli pienituloisimmassa viidenneksessä kymmenkertainen suurituloisimpaan 40 prosenttiin verrattuna. Suurituloisimpaan 40 prosenttiin kuuluvilla 25 vuotta täyttäneillä alkoholikuolemien vuoksi menetetyt elinvuodet jakautuivat melko tasaisesti maakuntien välillä lukuun ottamatta Pohjanmaan ja Ahvenanmaan maakuntia, joissa suurituloisten alkoholikuolleisuuden PYLL-indeksi oli selkeästi alle maan keskitason.

Myös muissa kuolemansyissä tuloryhmien väliset erot olivat johdonmukaisia kaikissa maakunnissa. Tapaturmien vuoksi menetettyjä elinvuosia oli alimmassa tuloviidenneksessä eniten Kymenlaaksossa, Kanta-Hämeessä ja Päijät-Hämeessä; itsemurhissa puolestaan Kainuu, Pohjois-Savo ja Pohjois-Karjala olivat synkimät alueet. Syöpäkuolemien vuoksi menetettyjen elinvuosien alue- ja tuloryhmäerot olivat pienempiä kuin muissa kuolemansyissä, ja alue-erot olivat lisäksi osittain erityyppisiä: esimerkiksi Kainuussa menetettiin sekä alimmassa että ylimmässä tuloryhmässä syöpätautien vuoksi vähemmän elinvuosia kuin koko maassa keskimäärin. (Ks. www.terveytemme.fi.)

Kuvio 11. Alkoholikuolemien vuoksi menetetyt elinvuodet (PYLL) maakunnittain ja tuloluokittain ikävälillä 25–80 vuotta 100 000 vastaavanikäistä kohti jaksolla 2012–2014 ja 95 % luottamusväli.



Terveyden ja toimintakyvyn alue-erot

Taulukko 2. Eräiden terveyden ja toimintakyvyn osoittimien ikävakioitu¹ yleisyys (%) tai keskiarvo yhteistyöalueittain² (ikäryhmä 30+, ellei toisin mainita).

	Miehet						Naiset					
Muuttuja	Uusimaa ²	Varsinais-Suomi ²	Pirkanmaa ²	Pohjois-Savo ²	Pohjois-Pohjanmaa ²	p ³	Uusimaa ²	Varsinais-Suomi ²	Pirkanmaa ²	Pohjois-Savo ²	Pohjois-Pohjanmaa ²	p ³
Koettu elämänlaatu ja terveys												
Hyvä koettu elämänlaatu	75.9	75.2	72.7	72.9	75.3	0.641	74.8	74.5	72	75.6	75.4	0.563
Koettu terveys hyvä tai melko hyvä	64.4	64.9	58.5	57.8	63.4	0.026	64.2	62	59.1	59.1	58.9	0.047
Pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma	48.9	46.7	52.4	53.2	55.1	0.090	55.5	50	60.8	56	62.2	<0.001 ⁴
Elintavat												
Tupakoi päivittäin	14	17	17.5	16.2	18.9	0.137	11.2	8.3	11	9.3	11.2	0.433
Ei käytä alkoholia	18.5	20.2	19	20.2	26	0.030	23.5	24.8	27.4	25	32.6	0.044 ⁴
Vähintään 6 alkoholiannosta kerralla kuukausittain	35.4	31.5	32.9	30.3	25.6	0.008	9.2	6.8	9.3	8.3	8.7	0.517
Tuoreita vihanneksia useita kertoja päivässä	10.5	6.6	7.4	6.8	7.7	0.036	16.6	17.5	15	16.6	17.2	0.803
Hedelmiä tai marjoja useita kertoja päivässä	10.2	9.7	8.4	11.4	9.3	0.160 ⁴	21.7	23.1	17	24	18.6	0.043
Sairausriskit												
Lihava (BMI 30 tai yli)	22.8	29.3	27.3	27.1	30.1	0.035	27.8	22.6	30.2	28.3	30.8	0.018
Kohonnut verenpaine tai verenpainelääkitys	57.9	51.4	59.3	55.8	56.9	0.165	48.8	46	49.1	55.2	52.5	0.024 ⁴
Kohonnut diabetesriski	20.7	18.7	23.4	25.2	23	0.119	27.9	25	33.4	30.1	33.2	0.066
Mielenterveys												
Psyykkinen kuormittuneisuus (MHI-5 ≤ 52)	7.4	8	7.6	4.6	5.3	0.439	8.6	6.8	9.8	5.8	7.9	0.077 ⁴
Ajankohtainen masennusoireilu (BDI-6 yli 4)	8.4	9.3	9.3	9.2	7.9	0.927	14.1	12.5	12.2	9.8	14.8	0.213
Toiminta- ja työkyky												
Toimintarajoite pitkäaikaisen terveysongelman takia	33.4	35.2	35.1	38.6	42	0.004	39.5	40.5	42.9	40.2	44	0.685 ⁴
Puolen kilometrin kävelystä vaikeuksitta selviytyvät	86.8	87.7	88.2	85.5	86.4	0.254 ⁴	81.2	84	82.2	81	84.2	0.172 ⁴
Viivästetty mieleenpalautus heikentynyt (< 5 sanaa) (ikä 70+)	28.7	30.3	35.2	49.0	44.3	0.038	21.0	18.0	23.4	28.2	44.8	0.012
Täysin työkykyinen (oma arvio, ikä 30–69 vuotta)	79.3	79.4	77.1	79.2	74.3	0.498	79.4	78.5	71.9	75.2	75.8	0.032
Ei käytä internetiä sähköiseen asiointiin (ikä 70+)	30.4	30.1	44.7	45.8	32.4	0.205	41.2	41.7	50.7	46.3	32.8	0.219

1 Luvut on ikävakioitu (20-vuotisikäryh-
mät 30–49, 50–69, 70+) mallin avulla
erikseen kummallekin sukupuolelle.

2 Uudenmaan yhteistyöalue (Etelä-Kar-
jala, Kymenlaakso, Päijät-Häme ja
Uusimaa), Pirkanmaan yhteistyöalue
(Etelä-Pohjanmaa, Kanta-Häme ja
Pirkanmaa), Pohjois-Savon yhteis-
työalue (Etelä-Savo, Keski-Suomi,
Pohjois-Karjala ja Pohjois-Savo),
Pohjois-Pohjanmaan yhteistyöalue
(Kainuu, Keski-Pohjanmaa, Lappi ja
Pohjois-Pohjanmaa), Varsinais-Suo-
men yhteistyöalue (Pohjanmaa,
Satakunta ja Varsinais-Suomi).

3 Koulutusryhmien välinen tasoero.

4 Tilastollisesti merkitsevä (p<0.05) ikä -
koulutus-yhdysvaikutus.

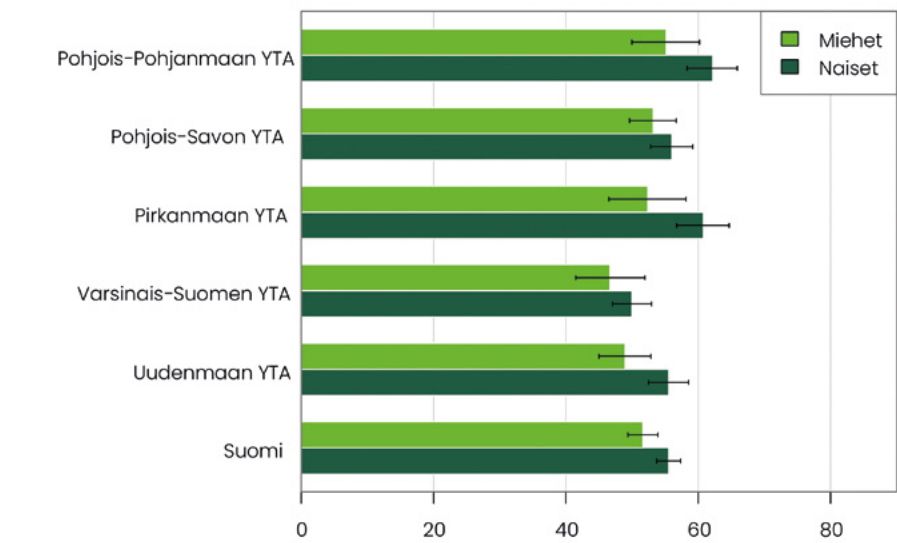
FinTerveys 2017 -tutkimuksessa merkitseviä alue-eroja ei monissa ilmiöissä havaittu lainkaan, ja alueiden järjestys vaihteli niissäkin ilmiöissä, joissa alue-eroja löytyi (taulukko 2). Alue-eroja ei ilmennyt esimerkiksi koetussa elämänlaadussa, useissa elintavoissa eikä myöskään kohonneen diabetesriskin ja mielenterveysoireiden esiintyvyydessä.

Etelä- ja Länsi-Suomea edustavien Uudenmaan ja Varsinais-Suomen yhteistyöalueiden tilanne oli usean osoittimen mukaan hieman muuta maata parempi. Esi-

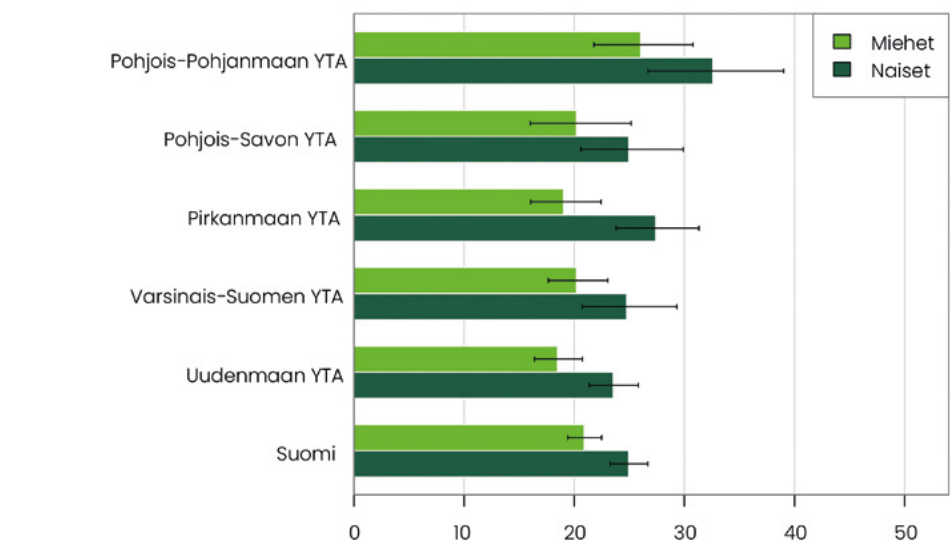
merkiksi koettu terveys oli näillä alueilla jonkin verran parempi ja pitkäaikaissairaiden osuus (kuvio 12) hieman pienempi verrattuna muihin alueisiin.

Kaikilla alueilla oli kuitenkin sekä vahvuuksia että heikkouksia. Raittiiden osuus oli suurin Pohjois-Suomessa (Pohjois-Pohjanmaan yhteistyöalue) (kuvio 13). Hedelmiä ja marjoja useita kertoja päivässä syövien osuus oli puolestaan Itä-Suomessa (Pohjois-Savon yhteistyöalue) hieman suurempi kuin muilla alueilla (kuvio 14).

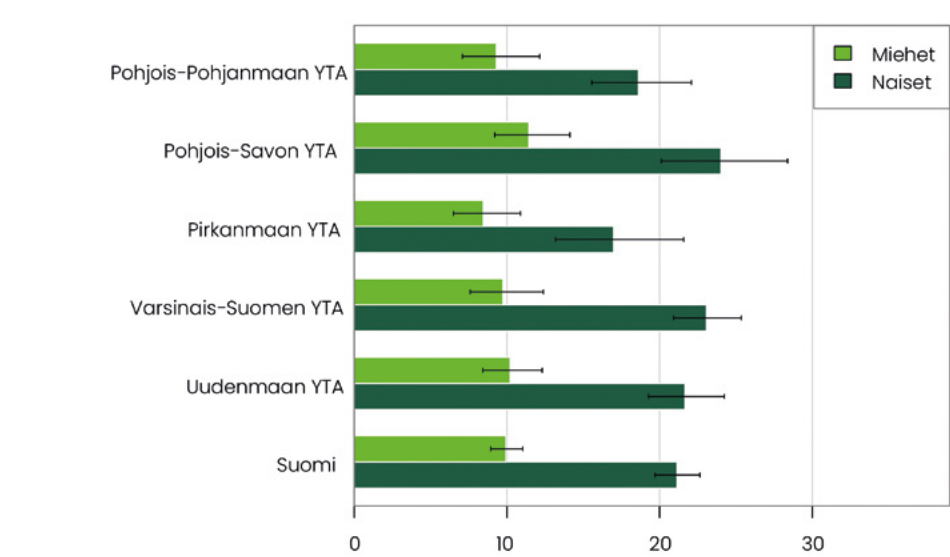
Kuvio 12. Pitkäaikaisen sairauden tai muun pitkäaikaisen terveysongelman ilmoittaneiden osuus (%) alueittain ja 95 % luottamusväli.



Kuvio 13. Raittiiden osuus (%) alueittain ja 95 % luottamusväli.



Kuvio 14. Hedelmiä tai marjoja useita kertoja päivässä syövien osuus (%) alueittain ja 95 % luottamusväli.





Tuloryhmien väliset kuolleisuuserot ovat edelleen suuria, vaikka ne ovat alkaneet hieman kaventua 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulta alkaen.

Pohdinta

Terveysten eriarvoisuus on edelleen suurta tuloryhmien välillä, vaikka ennen aikainen kuolleisuus on pienentynyt miehillä kaikissa tuloryhmissä 20 viime vuoden aikana ja naisillakin muissa ryhmissä paitsi pienituloisimmassa viidenneksessä. Tuloryhmien välisten kuolleisuuserojen kasvu pysähtyi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmen loppupuolella, ja erot ovat sen jälkeen hieman kaventuneet.

Tarkiaisen ym. (2017) tutkimuksessa on tarkasteltu 2010-luvulla havaittua sosioekonomisten ryhmien välisten elinajanodote-erojen kasvun pysähtymisen ja hienoisen kaventumisen taustalla olevia kuolemansyitä. Pääosa kuolleisuuserojen kaventumisesta johtui alkoholiperäisen, tapaturmaisen ja väkivaltaisen kuolleisuuden vähenemisestä alimmassa tuloviidenneksessä erityisesti työikäisillä miehillä. Alkoholien suuri merkitys kuolleisuuserojen kehityksessä korostui, kun otettiin huomioon kuolemat, joissa alkoholisairaus tai päihtymys on ollut myötävaikuttavana tekijänä. Tulosten mukaan myös osa verenkiertoelinten sairauksiin, tapaturmiin ja väkivaltaisiin syihin liittyvän kuolleisuuden positiivisesta kehityksestä saattaa olla yhteydessä vähentyneeseen alkoholinkulutukseen. Vertailtavat ajankohdat, tuloryhmät, kuolemansyyluokitus ja kuolleisuusmittari ovat tässä tutkimuksessa erilaiset, mutta samat tekijät selittävät pääosan erojen kasvun pysähtymisestä myös menetettyjä elinvuosia tarkasteltaessa.

FinTerveys 2017 -tutkimuksessa koulutusryhmien välillä on selviä eroja useimpien tarkasteltujen terveyden, hyvinvoinnin ja toimintakyvyn mittareiden valossa. Erojen suunta on enimmäkseen samanlainen: useimmat ongelmat ovat yleisimpiä perusasteen koulutuksen saaneilla ja harvinaisimpia korkea-asteen

koulutuksen saaneilla. Tämä havainto on yhdenmukainen aiempien tietojen kanssa (Palosuo ym., 2007), ja se vastaa myös Terveys 2011 -tutkimuksen tuloksia (Martelin, Karvonen, Linnanmäki, Prättälä & Koskinen, 2012). Koulutusryhmäerot koetussa terveydessä ovat pysyneet merkitsevinä yli 30 vuoden aikatrendien tarkastelussa (Lahelma, Pietiläinen, Pentala-Nikula, Helakorpi & Rahkonen, 2019). Terveiden ja toimintakyvyn koulutusryhmäeroihin vaikuttaa se, että monet terveyden kannalta merkittävät elinoloihin ja työhön liittyvät asiat ovat yhteydessä koulutusasteeseen. FinTerveys 2017 -tutkimuksessa perusasteen koulutusryhmään kuuluvilla parisuhteessa elävien osuus oli pienin ja yksin asuvien osuus suurin, kun toimeentulon kokeminen riittäväksi oli selvästi yleisintä korkea-asteen koulutusryhmässä (Koskinen ym., 2018). Myös tulotason mukaiset terveyserot ovat useilla mittareilla arvioituna pysyneet Suomessa 2000-luvulla merkittävinä (Karvonen, Martelin, Kestilä & Junna, 2019).

Terveiden alueelliset erot ovat Suomessa selkeitä. Menetettyjen elinvuosien tarkastelussa (PYLL-indeksi) maakuntien väliset kuolleisuuserot ovat suuria erityisesti miehillä. Itä- ja Pohjois-Suomessa ennen aikaiset kuolemat ovat edelleen yleisempiä kuin lännessä ja etelässä. Naisilla alueelliset erot ovat pääosin samansuuntaiset kuin miehillä, mutta pienemmät. Tuloryhmien väliset erot koko väestössä näkyvät johdonmukaisina kaikissa maakunnissa, ja kaikkein korostuneimpia ne ovat Pohjois- ja Etelä-Savossa sekä Kainuussa. Verenkiertoelinten taudit ja alkoholikuolemat ovat merkittävimmät tuloryhmien kuolleisuuseroja selittävät tekijät. Jos koko maassa ja kaikissa tuloryhmissä saavutettaisiin yhtä hyvä tilanne kuin tällä hetkellä edullisimmassa asemassa olevassa väestöryhmässä eli Pohjanmaan suurituloisimmassa 40 prosentissa, menetettyjen elinvuosien määrä koko väestössä pienenesi lähes puoleen

nykytilanteeseen verrattuna. Vastaavasti verenkiertoelinten tautien vuoksi menetettyjen elinvuosien määrä pienenisi miltei 60 prosenttia, ja alkoholikuolemien aiheuttamat elinvuosien menetykset supistuisivat peräti kymmenesosaan nykyisestä.

Alue-eroja havaittiin myös FinTerveys 2017 -tutkimuksessa, mutta ne eivät olleet läheskään yhtä johdonmukaisia kuin kuolleisuuden alue-erot, ja niitä ilmeni harvemmissa osoittimissa kuin vuoden 2011 analyyseissä (Martelin ym., 2012). Yleisesti ottaen erot tarkasteltujen laajojen alueiden välillä ovat pääsääntöisesti verrattain pieniä, selvästi pienempiä kuin maakuntien väliset kuolleisuuserot. Tämä johtuu suurelta osin siitä, että FinTerveys -tutkimuksen tulokset kuvaavat maakuntien yhteistyöalueiden välisiä eroja, ja useimmat näistä laajoista alueista sisältävät sekä keskimääräistä terveempiä että keskimääräistä sairaampia maakuntia. Osittain pienet erot voivat johtua siitä, että heikoimmassa asemassa olevat ryhmät jäävät katoon kyselytutkimuksissa. Maakuntien välillä on kuitenkin huomattavia eroja monissa rekisteritietoon perustuvissa terveyden ja toimintakyvyn mittareissa. Esimerkiksi THL:n sairastavuusindeksin valossa sairaimmassa maakunnassa (Pohjois-Savo) sairastavuus on noin kaksinkertaista terveimpään maakuntaan (Ahvenanmaa) verrattuna. Maakuntien sisälläkin sairastavuus vaihtelee huomattavasti: joissakin maakunnissa jopa naapurikunnissa asuvien ihmisten terveydessä on suuria eroja (THL, 2019).

Alueittaisten kuolleisuus- ja terveyserojen syntymekanismit ovat monimutkaisia ja liittyvät usein alueen sosioekonomiseen väestörakenteeseen ja muuttoliikkeen, joka saattaa olla valikoitunutta terveyden mukaan. Myös sosioekonomisten terveyserojen taustalla on useita tekijöitä: toisaalta heikko sosiaalinen asema voi erilaisten mekanismien välityksellä johtaa

huonoon terveyteen ja ennenaikaisen kuoleman riskin kasvuun, mutta toisaalta terveysongelmat voivat heikentää henkilön sosiaalista asemaa (Kröger, Pakpahan & Hoffmann, 2015). Lisäksi rekisteritietoihin perustuvat erot voivat kuitenkin osittain heijastaa eroja hoitokäytännöissä eikä väestön terveydentilassa, mutta tämän varmistamiseksi tarvittaisiin myös maakunnittaisia terveystarkastustutkimuksia.

Mitä erojen kaventamiseksi voisi tehdä?

Terveyden eriarvoisuuden vähentäminen edellyttää monen tasoisia toimenpiteitä. Tärkeitä ovat valtakunnan tasoiset ratkaisut, kuten verotukselliset keinot alkoholi-, tupakka-, liikunta- ja ravitsemuspolitiikassa sekä koulutus ja työllistymismahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen. Sosiaali- ja terveystalouden uudistamisessa alueellisen eriarvoisuuden kaventaminen edellyttää, että resursseja suunnataan etenkin niille alueille, missä kuolleisuuden taso ja tuloryhmien välinen eriarvoisuus on suurinta (Mäkelä, Martikainen & Peltonen, 2017; Koskinen & Puska, 2017). Erityisesti alkoholihaittojen ja mielenterveysongelmien ehkäisyssä ja hoidossa tärkeitä ovat myös monialaiset palvelut sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden yhdenvertainen saatavuus. Yleisimpien kansanterveysongelmien ehkäisyssä ja hoidossa keskeistä on myös taata tasavertaiset mahdollisuudet ongelmien varhaiseen toteamiseen, hoitoon ohjaukseen ja hoidon saatavuuteen. Pienituloisimpien kohdalla haasteena on etenkin haja-asutusalueilla huolehtia matalan kynnyksen lähipalveluiden saavutettavuudesta.

Kansallisten rakenteellisten toimien lisäksi myös alueelliset toimet elinolojen ja terveyttä edistävien elintapojen valinnan mahdollisuuksien parantamiseksi



Sosiaali- ja terveystalouden uudistamisessa alueellisen eriarvoisuuden kaventaminen edellyttää, että resursseja suunnataan etenkin niille alueille, missä kuolleisuuden taso ja tuloryhmien välinen eriarvoisuus on suurinta.

si ovat tärkeitä. Alueellinen hyvinvointikertomus on tässä hyödyllinen väline, joka määrittelee tavoitteet ja toimenpiteet sille, mitä alueellinen toimija, kuten maakunnan liitto tai sairaanhoitopiiri tekee yhdessä muiden toimijoiden kanssa asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sekä eriarvoisuuden vähentämiseksi. Maakunnittaiset tiedot kuolleisuuseroista sekä alueellista tietoa tuottavat väestötutkimukset tarjoavat tärkeän lähtökohdan tähän tehtävään.

Väestöryhmien välisten terveyserojen kaventaminen on ollut jo pitkään suomalaisen terveystalouden keskeisiä tavoitteita, mutta siinä on onnistuttu vain osittain. Joissakin tapauksissa erot ovat jopa kasvaneet parin viime vuosikymmenen aikana, kuten esimerkiksi tuloluokkien väliset erot elinajanodotteessa (Tarkiainen ym., 2017; Parikka ym., 2017). Kansanterveysongelmia ratkaistaan tehokkaimmin silloin, kun parannetaan niiden väestöryhmien terveyttä, joissa ongelmat ovat yleisempiä. FinTerveys 2017 -tutkimusaineisto yhdessä aiempien FINRISKI- ja Terveys 2000/2011 -aineistojen kanssa tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet terveyden, toimintakyvyn, elintapojen ja palveluiden käytön väestöryhmittäisten erojen muutosten sekä niiden syiden selvittämiseen (mm. lapsuuden olosuhteet, sosiaalinen liikkuvuus, elinolot ja työolot, palvelujärjestelmä, ks. Lahelma ym., 2007). Seurantatutkimuksissa tulisi myös keskittyä huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta (”periytyvyyttä”) ennustaviin ja siltä suojaaviin tekijöihin (Vauhkonen, Kallio & Erola, 2017). Jo julkaistut tutkimustulokset kuitenkin osoittavat, että terveyserojen kaventamisen on jatkossakin syytä pysyä yhteiskuntapolitiikan keskeisenä tavoitteena.

Lähteet

Karvonen, S., Martelin, T., Kestilä, L. & Junna, L. (2019). Tulotason mukaiset terveyserot. Teoksessa L. Kestilä & S. Karvonen (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2018* (ss. 101–119). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).

Koponen, P., Borodulin, K., Lundqvist, A., Sääksjärvi, K. & Koskinen, S. (toim.). (2018.) *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa*. Raportti 4/2018. THL.

Koskinen, S. & Puska, P. (2017.) SOTE ja alueelliset terveyserot. *Erikoislääkäri*, 27(1), 24–27.

Koskinen, S., Martelin, T., Borodulin, K., Lundqvist, A., Sääksjärvi, K. & Koponen P. (2018.) Terveyden, toimintakyvyn ja niihin vaikuttavien tekijöiden vaihtelu koulutuksen ja asuinalueen mukaan. Teoksessa P. Koponen, K. Borodulin, A. Lundqvist, K. Sääksjärvi, S. Koskinen (toim.), *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa* (s. 178–186). Raportti 4/2018. THL.

Kröger, H., Pakpahan, E. & Hoffmann, R. (2015). What causes health inequality? A systematic review on the relative importance of social causation and health selection. *European Journal of Public Health*, 25(6), 951–960.

Lahelma, E., Rahkonen, O., Koskinen, S., Martelin, T. & Palosuo, H. (2007). Sosioekonomisten terveyserojen syyt ja selitysmallit. Teoksessa H. Palosuo, S. Koskinen, E. Lahelma, R. Prättälä, T. Martelin, A. Ostamo, ... & E. Linnanmäki (toim.), *Terveyden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005* (s. 25–37). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 23. Yliopistopaino.

Lahelma, E., Pietiläinen, O., Pentala-Nikula, O., Helakorpi, S. & Rahkonen, O. (2019). 36-year trends in educational inequalities in self-rated health among Finnish adults. *SSM – Population Health*, 9 [100504]. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100504>

Martelin, T., Karvonen, S., Linnanmäki, E., Prättälä, R. & Koskinen, S. (2012). Terveyden, toimintakyvyn ja niihin vaikuttavien tekijöiden vaihtelu koulutuksen ja asuinalueen mukaan. Teoksessa S. Koskinen, A. Lundqvist & N. Ristiluoma (toim.), *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011* (s. 202–10). Raportti 68/2012. THL.

Mäkelä, P., Martikainen, P. & Peltonen, M. (2017). Sosioekonomiset erot alkoholikuolleisuudessa ja alkoholin käytössä. Tutkimuksesta tiiviisti 4/2017. THL.

Palosuo, H., Koskinen, S., Lahelma, E., Prättälä, R., Martelin, T., Ostamo, A., ... & Linnanmäki, E. (toim.) (2007). *Terveyden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 23. Yliopistopaino.

Parikka, S., Martelin, T., Koskela, T., Härkänen, T., Kilpeläinen, K., Tarkiainen, L. & Koskinen, S. (2017). Tuloryhmien väliset kuolleisuuserot maakunnissa 1996–2014. Tutkimuksesta tiiviisti 5/2017. THL.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2008). Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008—2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 16. Yliopistopaino.

Tarkiainen, L., Martikainen, P., Remes, H. & Valkonen, T. (2011). Tuloluokkien väliset erot elinajanodotteessa ovat kasvaneet vuosina 1988–2007. *Suomen lääkärilehti*, 66(48), 3651–3657.

Tarkiainen, L., Martikainen, P., Peltonen, R. & Remes, H. (2017). Pitkään jatkunut sosiaaliryhmien välisten elinajanodote-erojen kasvu on pääosin pysähtynyt 2010-luvulla. *Suomen lääkärilehti*, 72(9), 53–9.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019). THL:n sairastavuusindeksi 2014–2016. Tilastoraportti 30/2019. Haettu osoitteesta www.thl.fi/sairastavuusindeksi

Valkonen, T., Ahonen, H., Martikainen, P. & Remes, H. (2007). Sosioekonomiset kuolleisuuserot. Teoksessa H. Palosuo, S. Koskinen, E. Lahelma, R. Prättälä, T. Martelin, A. Ostamo, ... & E. Linnanmäki (toim.), *Terveyden eriarvoisuus Suomessa: sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005* (s. 44–64). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 23. Yliopistopaino.

Vauhkonen, T., Kallio, J. & Erola, J. (2017). Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 82(5), 501–512.

Maahamme muuttajat

Maahanmuutto – uhka vai mahdollisuus?

Mauri Kotamäki

Tiivistelmä

- Suomen nettomaahanmuutto on noin kolminkertaistunut 1990-luvulta ollen nyt keskimäärin noin 15 000 henkilöä vuodessa. Kansainvälisesti vertailtuna Suomen muuttoliike on kuitenkin edelleen vähäistä.
- Suomen väestö vanhenee ja syntyvyys laskee, mikä johtaa epäedulliseen vanhushuoltosuhteeseen työ- ja eläkeikäisten väestönosuuksien välillä. Maahanmuuton kasvattamisesta on esitetty ratkaisua huoltosuhteen ongelmaan.
- Tässä luvussa tarkastellaan matemaattisten mallien, laskelmien ja empiirisen tutkimusevidenssin avulla, millaisia vaikutuksia maahanmuutolla on maahanmuuttomaan työmarkkinoihin ja julkiseen talouteen. On kuitenkin syytä muistaa, että Suomen kansantalouden tukeminen ei ole ainoa syy vastaanottaa maahanmuuttajia, vaan myös esimerkiksi humanitääriset syyt ovat itsessään tärkeitä.
- Maahanmuuton vaikutukset *kantaväestön palkkatasoon ja työllisyyteen* ovat keskimäärin vähäiset, vaikka lyhyellä aikavälillä yksittäisillä toimialoilla maahanmuutto voi syrjäyttää matalasti koulutetun kantaväestön työtä. Pitkällä aikavälillä maahan-

muutto kasvattaa kokonaistaloudellista aktiviteettia ja mahdollistaa kantaväestön siirtymisen korkeamman osaamistason työpaikkoihin. Korkean osaamistason maahanmuuton vaikutukset työmarkkinoihin ovat pelkästään positiiviset sekä muuttajille että kantaväestölle.

- Maahanmuutto vaikuttaa *julkiseen talouteen* eri tavoin riippuen maahanmuuttajien työllistymisestä ja maahanmuuttoikästä. Jos maahan muutetaan noin 10–45-vuotiaana, ja jos muuttajan työllisyys on suunnilleen kantaväestön tasolla, muuttaja vaikuttaa julkistalouteen positiivisesti.
- Maahanmuuttajan työllisyysaste on yhteydessä maahanmuuttosyyhyn ja maassaoloaikaan. Työperustaisesti maahan muuttaneiden työllisyysaste on heti muuton jälkeen jopa kantaväestöä korkeampi ja pysyy sellaisena. Opiskelujen takia maahan muuttaneiden työllisyysaste nousee kantaväestöä korkeammalle tasolle 5–10 vuotta maahan muuttamisen jälkeen. Muista syistä maahan muuttaneiden työllisyysaste jää kantaväestöä matalammaksi, mutta nousee mitä pidempään maassa ollaan.
- Maahanmuutto voi siis olla osa ratkaisua heikentyneeseen huoltosuhteeseen, kunhan se on pääsääntöisesti työ- tai opiskeluperäistä. Keinoja

tällaisen maahanmuuton saamiseksi ovat esimerkiksi kansainvälisten opiskelijoiden opiskelu- ja työpaikkaprosessin helpottaminen, tiettyjen kriteerien täyttävien maahanmuuttajien oleskelulupien nopeutettu käsittely sekä maahanmuuttajien palkkaamisen helpottaminen. Lisäksi tarvitaan tutkimusta, miten talouspoliittiset muutokset vaikuttavat tai vaikuttaisivat nimenomaan maahanmuuttajiin.

Maahanmuutto herättää voimakkaita tunteita puolesta ja vastaan. Jotkut kokevat, että maahanmuutto kaventaa kantaväestön mahdollisuuksia elää ja yrittää Suomessa. Toiset taas näkevät, että maahanmuutto on elinehto suomalaisen hyvinvointivaltion säilyttämiselle.

Suomalaisten ennakoasenteet maahanmuuttajia kohtaan ovat keskimäärin hieman muuta Eurooppaa kielteisempiä. Vastauksia suomalaisten ja myös muiden eurooppalaisten asenteista maahanmuuttoa kohtaan voi hakea mm. European Social Survey (2014) -kyselytutkimuksesta. Tutkimuksessa kysyttiin, kuinka paljon Suomen tulisi sallia sellaisten ihmisten muuttaa maahan asumaan, jotka tulevat Euroopan köyhemmistä maista. Suomessa noin 43 prosenttia vastasi paljon tai melko paljon, kun Ruotsissa vastaava luku oli 88 prosenttia. Kaikkien tutkimukseen osallistuvien maiden keskiarvo tässä vastauksessa oli 55 prosenttia. Tämän kyselyn perusteella Suomi vaikuttaa vähemmän maahanmuuttomyönteiseltä maalta kuin Ruotsi tai EU-maat keskimäärin. Työvoimakapeikot ja väestörakente huomioiden on kuitenkin syytä kysyä: onko suomalaisilla varaa edellä kuvattuun ennakoasenteeseen?

Kysymystä voi pohtia myös maahanmuuttajan näkökulmasta, jolloin huomataan, ettei Suomi näytädykään niin houkuttelevana paikkana kuin joskus ajatellaan. Maahanmuuttopolitiikan lievennykset ja muutokset työperäisen maahanmuuton edistämiseksi eivät aiheuttaisi hallitsematonta maahanmuuttajien vyöryä Suomeen. Edes moninkertaisesti Suomea köyhemmistä EU-maista ei riitä Suomeen tulijoita, vaikka ihmisten liikkuvuus sisämarkkinoilla on vapaata. Maahanmuutto kohdistuu ensisijaisesti muihin maihin.

Isossa kuvassa Suomi on ollut maahanmuuttokysymyksissä passiivinen sivustakatsoja tai pahimmillaan työperäisen maahanmuuton jarruttaja. Suomi on valinnut tyystin erilaisen poliittisen linjan kuin muut Pohjoismaat, joissa maahanmuuttajien osuus väestöstä on huomattavasti suurempi.⁷ Viimeistään tässä vaiheessa on syytä analyttisesti käydä aiempaa laajempaa keskustelua siitä, kuinka väestörakenteen muutoksen aiheuttamat pulmat kohdataan ja minkälaista roolia aikaisempaa aktiivisempi maahanmuuttopolitiikka näyttlee tässä kokonaisuudessa.

Tämän artikkelin tarkoitus on taustoittaa väestörakenteen muutoksesta aiheutuvaa taloudellisiin tekijöihin kytkeytyvää ongelmapyyhtiä maahanmuuton näkökulmasta. Maahanmuuttoa käsitellään laajana kokonaisuutena, joskin on syytä pitää mielessä, että lopulta lähes kaiken maahanmuuton tulisi olla työperäistä maahanmuuttoa. Toisin sanoin maahanmuuton syistä riippumatta, kaikkien työikäisten maahanmuuttajien tapauksissa tulisi pyrkiä työllistymiseen avoimille työmarkkinoille – aivan kuten kantaväestönkin kohdalla.

Tämän artikkelin toisessa luvussa kysytään, mitä voimme tilastojen perusteella sanoa maahanmuutosta



Suomi on ollut maahanmuuttokysymyksissä passiivinen sivustakatsoja tai pahimmillaan työperäisen maahanmuuton jarruttaja.

⁷ Vuonna 2018 maahanmuuttajien osuus väestöstä oli Suomessa 7 %, Tanskassa 10 %, Ruotsissa 18 % ja Norjassa 15 %.

Suomessa. Kolmannessa luvussa käydään lyhyesti läpi yksi talousteoreettinen kokonaisuus, joka auttaa hahmottamaan maahanmuuttajien toimintaa työmarkkinoilla ja kirkastaa ajatteluumme aiheesta. Entä mitä empiirinen tutkimuskirjallisuus sanoo maahanmuuton vaikutuksesta työmarkkinoilla? Tätä kysymystä pohditaan neljännessä luvussa. Ulkomailta Suomeen suuntautuva maahanmuutto on ilmiönä uusi ja pienimuotoinen, eikä nimenomaan Suomea koskevaa tutkimuskirjallisuutta ole lainkaan kattavasti. Siksi joudumme turvautumaan pitkälti kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen erilaisia vaikutuskanavia pohdittaessa.

Viidennessä luvussa kysytään, mitä tutkimuskirjallisuus tai eri organisaatioiden tekemät laskelmat sanovat maahanmuuton kansantaloudellisista vaikutuksista.

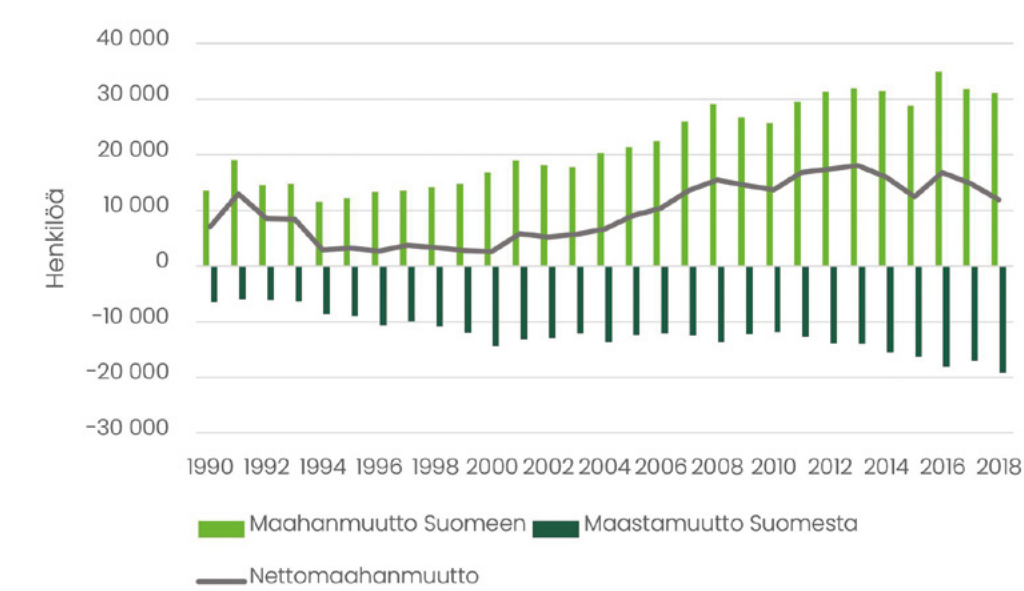
Samalla on kuitenkin alleviivattava, ettei taloudellinen kannattavuus ole maahanmuuton ainut mittari. Maahanmuuttoon, erityisesti humanitääriseen maahanmuuttoon, liittyy myös poliittisia arvovalintoja, jotka eivät määrity pelkästään taloudellisten mitareiden perusteella. Kuudennessa luvussa esitetään ehdotuksia, joiden avulla suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa voisi pyrkiä parantamaan. Seitsemäs luku on yhteenveto.

Katsaus maahanmuuton tilastoihin Suomessa

Suomessa on hyviä julkisia tilastoja, joiden perusteella voimme sanoa paljon maahanmuuttajien tilastollisesta taustasta. Tiedämme jokseenkin tarkasti esimerkiksi

Kuvio 1. Maahanmuutto, maastamuutto ja nettomaahanmuutto vuosina 1990–2018 Suomessa.

Lähde: Tilastokeskus, 2018.



sen, kuinka maahanmuuttajat sijoittuvat työmarkkinoille, paljonko he maksavat veroja, minkälaisille aloille he päätyvät ja missä määrin he käyttävät sosiaalietuuksia. Seuraavassa esitetään lyhyt katsaus maahanmuuton tilastoihin Suomessa.

Kuviosta 1 nähdään, että maahanmuuton virrat Suomessa ovat kasvaneet viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana. 1990-luvulla vuosittainen nettomaahanmuutto oli keskimäärin 5 600 henkilöä vuodessa, 2000-luvulla 9 000 henkilöä ja 2010-luvulla runsaat 15 000 henkeä. Samana ajanjaksona maahanmuuton rakenne on muuttunut. Vuonna 1990 Suomesta pois muuttaneista liki 90 prosenttia ja Suomeen muuttaneista yli 50 prosenttia oli suomalaisia. Viimeisimpänä tilastovuonna eli vuonna 2018 Suomeen muuttaneista enää 26 prosenttia oli Suomen kansalaisia, mutta toisaalta enää 60 prosenttia Suomesta pois muuttaneista oli kantaväestöä. Ihmisten liikkuminen maiden rajojen

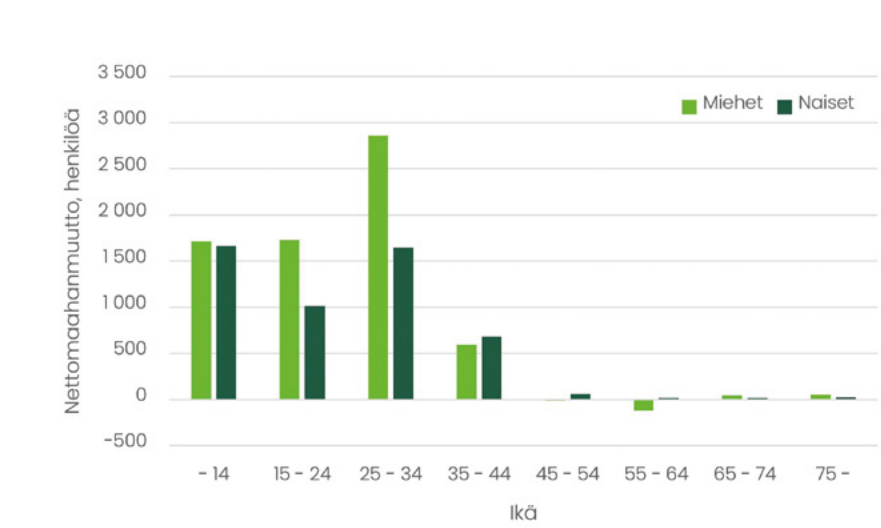
yli on ylipäättänsä lisääntynyt. Suomeen muuttaneista erityisesti Aasia on kasvattanut osuuttaan. Vuonna 1990 noin yhdeksän prosenttia maahanmuutosta tuli Aasian maista, kun vuonna 2018 vastaava prosenttiosuus oli jo 27.

Kansainvälisesti vertaillen (netto)maahanmuutto Suomessa on vähäistä: OECD:n (2020) tilastojen mukaan vuonna 2018 seitsemän prosenttia väestöstä oli syntynyt ulkomailla. Esimerkiksi Tanskassa vastaava luku oli noin 10, Norjassa 15, Ruotsissa 18 ja Sveitsissä jopa 30 prosenttia. Yhtäältä maahanmuuttajien pieni osuus on seurausta Suomen maahanmuuttopolitiikasta, mutta toisaalta voidaan sanoa, ettei Suomi ole myöskään houkutellut kansalaisia vapaan liikkuvuuden EU-maista – edes selvästi matalamman elintason yhteiskunnista.

Maahanmuuton ikä- tai sukupuolijakaumassa ei ole tapahtunut suurta muutosta vuosien 1990 ja 2018 välil-

Kuvio 2. Nettomaahanmuutto iän ja sukupuolen mukaan lajiteltuna vuonna 2018.

Lähde: Tilastokeskus, 2018.



lä. Kuvioon 2 on raportoitu nettomaahanmuuton ikä- ja sukupuolijakauma vuodelta 2018. Nettomaahanmuutto painottuu enemmän miehiin, joita muuttaa naisia enemmän maahan. Sen sijaan naisia muuttaa jonkin verran enemmän pois maasta kuin miehiä.

Maahanmuuttajien työllisyys ja työttömyys puhuttaa ja syystäkin – kuten myöhemmin tässä artikkelissa todetaan tutkimuskirjallisuuteen viitaten, maahanmuuttajien työmarkkinamenestys määrittää pitkälti maahanmuuton taloudellisen kannattavuuden. Taulukko 1 avaa sekä Suomessa että ulkomailla syntyneiden miesten ja naisten työmarkkina-asemaa vuonna 2018.

Suomessa syntyneiden ihmisten työllisyysaste on noin 10 prosenttiyksikköä ulkomailla syntyneitä korkeampi. Erityisesti naisten kohdalla ulkomaalaisten tilanne poikkeaa merkittävästi Suomessa syntyneiden tilanteesta, kun työllisyysaste on 17 prosenttiyksikköä alhaisempi. Myös osallistumisaste eli työllisten ja työttömien osuus väestöstä on alhaisempi, mikä heijastelee osaltaan maahanmuuttajanaisten kotihoidontuen laajempaa käyttöä. Tervolan (2015) mukaan kantaväestön kaksivuotiaista lapsista reilu kaksi viidestä oli kotihoidossa, kun maahanmuuttajaväestössä osuus oli keskimäärin puolet korkeampi.

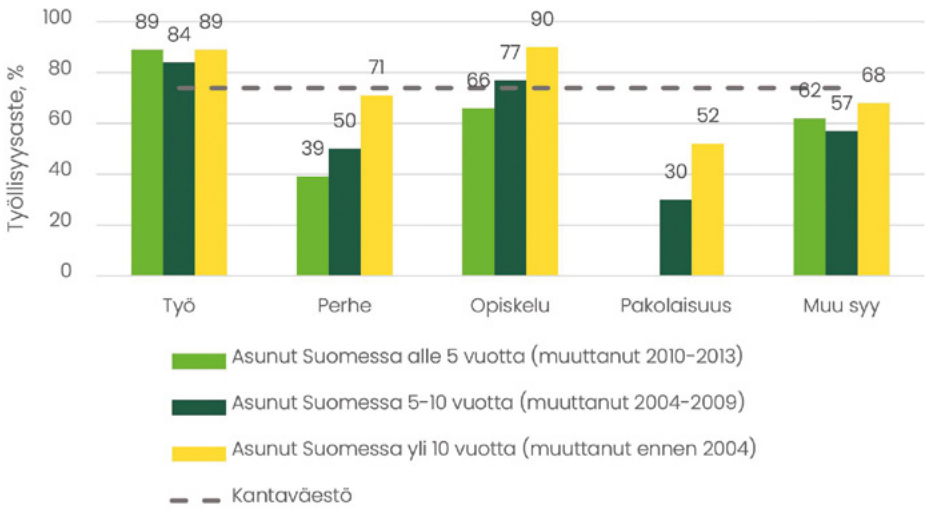
Päättäjille tärkeä tieto on, kuinka eri syiden perus-

teella Suomeen tulleet menestyvät työmarkkinoilla. Yksi harvoista tilastolähteistä, joka dokumentoi maahanmuuton syyn, on joka kahdeksas vuosi Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen yhteydessä kerättävä UTH-aineisto (Larja & Sutela, 2015). Sen mukaan (kuvio 3) puhtaasti työperustaisesti maahan muuttaneiden työllisyysaste on korkea aina maahanmuuttopäivästä lähtien ja pysyy ajan kuluessa korkealla tasolla. Opiskelujen takia maahan muuttaneiden työllisyysaste on myös korkea ja sitä korkeampi, mitä kauemmin henkilö maassa on asunut. Sen sijaan esimerkiksi pakolaisuuden, perhesyiden tai muiden syiden takia maahan tulleilla työllisyys jää kantaväestöä matalammalle tasolle. Yhteys työllisyyden ja maassaoloajan välillä näyttäisi kuitenkin olevan positiivinen niin perheen, opiskeluiden kuin pakolaisuudenkin takia maahan tulleilla.

Busk, Jauhiainen, Kekäläinen, Nivalainen ja Tähti-nen (2016) tutkivat maahanmuuttajien työuria vuosina 1995, 1996, 2000, 2001, 2005 ja 2006 Suomeen muuttaneiden ulkomaan kansalaisten osalta. Henkilöitä seurattiin vuoteen 2013 saakka tai kunnes henkilö muutti pois Suomesta. Valtaosa, noin 70–80 prosenttia, aineistossa tutkituista ulkomaan kansalaisista oli työikäisiä. Tutkijoiden saamat tulokset ovat linjassa Tilastokeskuksen UTH-tutkimuksen kanssa, eli työllisyysaste

Kuvio 3. 20–64-vuotiaiden ulkomaalaistaustaisten työllisyysaste maassa asumisajan ja maahanmuuton syyn mukaisesti.

Lähde: Tilastokeskuksen UTH-tutkimus, 2014



nousi maassaoloajan mukaan. Tasoerot työllisyysasteissa UTH-tutkimuksen ja rekisteriaineistojen välillä ovat tosin huomattavia. Erot selittyvät pääasiassa rekisteriaineistojen ja kyselytutkimuksen työllisyyden erilaisesta määritelmästä.

Busk ym. tutkivat myös ansiotulojen kehitystä, joka oli selvästi nousevaa (Kuvio 4). Ansiotulojen kehitys vaihteli myös voimakkaasti maaryhmittäin sekä sukupuolittain. Miesten ansiotulojen kehitys oli naisia nopeampaa, joskin naistenkin mediaanitulo nousi maassaoloajan kasvaessa. Maaryhmittäin erityisesti Länsi- ja Etelä-Euroopasta tulleiden mediaanitulot kehittyivät suotuisasti maassaoloajan funktiona.

Maahanmuuton työmarkkina-vaikutusten taustaa

Tässä luvussa esitetään lyhyesti yksi tapa kirkastaa ajattelua maahanmuuton työmarkkinavaikutuksista. Luku on luonteeltaan tekninen, joskin matemaattiset yhtälöt on tiputettu tekstistä ja ne on pyritty kuvaamaan sanallisesti.⁸

Yksi tutkimuskirjallisuudessa käytetty menetelmä tarkastella maahanmuuton vaikutuksia työmarkkinoilla on pyrkiä arvioimaan tuotantofunktion muotoa. Tuotantofunktio on matemaattinen kuvaus siitä, kuinka tuotannontekijöitä yhdistelemällä tuotetaan hyödyk-

Taulukko 1. Suomessa syntyneiden ja ulkomaalaisten työmarkkina-asema (%) vuonna 2018.

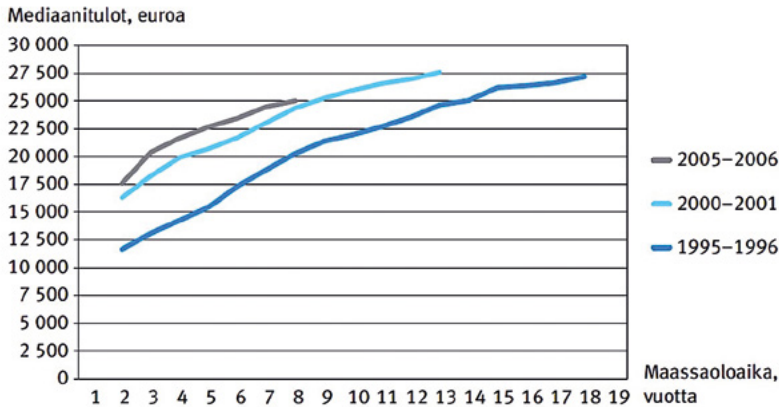
Lähde: OECD (Työvoimatutkimus).

		Työllisyys	Työttömyys	Osallistumisaste
Suomessa syntyneet	Miehet	73,7	7,3	79,5
	Naiset	71,9	6,8	77,1
Ulkomaalaiset	Miehet	70,0	11,9	79,5
	Naiset	54,9	16,6	65,8

8 Itse matemaattinen malli on kirjoitettu auki elektroniseen liitteeseen, joka löytyy raportin Internet-version kanssa osoitteesta www.vaestoliitto.fi/kestavavaestonkehitys.

Kuvio 4. Maahanmuuttajien mediaanitulojen kehitys maassaoloaikana vähintään yhden työpäivän vuodessa omaaville.

Lähde: Buskym., 2016, kuvio 4.13.



keitä. Yksinkertaistaen esimerkiksi ravintola yhdistää panoksia maksamalla palkkaa työntekijöille, jotka tekevät ravintolan keittiössä ruokaa, jota myydään hyödykkeenä asiakkaille. Tuotannon tekijöitä ovat siis työ (kokit, tarjoilijat) ja pääoma (keittiö, keittiövälineet).

Otetaan tässä yhteydessä pohjaksi Cardin (2009) artikkeli, jossa argumentoidaan työn kysyntämallin olevan yhdenmukainen CES-tuotantofunktion kanssa, joka ottaa huomioon sekä koulutustason että maahanmuuttostatuksen. Näin voidaan esimerkiksi tarkastella kysymystä, kuinka paljon matalasti koulutettujen maahanmuuttajien tulo maahan syrjäyttää samanlaisen koulutustason omaavan kantaväestön työtä. Tuotantofunktion avulla pystytään johtamaan yritysten tarjoama palkkataso tai käänteisesti työn kysyntä olettamalla, että pitkällä aikavälillä yritys palkkaa lisää työntekijöitä niin kauan, kuin se on kannattavaa.

Analyysissä oletetaan tavanomainen taloustieteellinen lähestymistapa työn tarjonnalle, jossa ihmisten mieltymykset ja palkkataso määrittävät, kuinka paljon työpanosta tarjotaan työmarkkinoille. Ydinajatuksena on huomioida palkkatason ja työn tarjonnan välinen yhteys. Työmarkkinoiden tasapainossa kysyntä on yhtä suurta kuin tarjonta. Palkkataso on siis se hinta, joka tasapainottaa markkinat. Annettuna edellä kuvattu oletukset sekä tavalliset matemaattiset vaatimukset funktiomuodoille, on mahdollista havainnollistaa graafisesti maahanmuuton vaikutuksia eri väestöryhmien palkkatasoon ja työllisyyteen.

Keskeiset parametrit analyysin suhteen liittyvät tuotantofunktion. Cardin (2009) yhteenveto empiirisestä tutkimuskirjallisuudesta on, että matalan ja korkean koulutustason ihmisten välinen substitutiojousto (δ) on noin 1.5–2.5 ja koulutusryhmien sisällä maahanmuuttajien ja kantaväestön välinen substitutiojousto

(σ) on noin 20. Mitä suurempi substitutiojouston arvo on, sitä enemmän tuotannon tekijät muistuttavat toisiaan. Substitutiojouston ollessa ääretön ovat tuotannon tekijät täydellisiä substituuhteja: ei ole väliä, onko tehtaassa töissä 100 maahanmuuttajaa, 100 kantaväestön edustajaa tai mikä tahansa lineaarinen kombinaatio näistä.⁹ Toisaalta substitutiojouston ollessa nolla ovat hyödykkeet täydellisiä komplementteja eli yhden tuotannon tekijän lisääminen ei kasvata tuotantoa lainkaan.

Kuvioon 5 on graafisesti havainnollistettu edellä lyhyesti kuvatun mallin perusteella pääteltävissä oleva konkreettinen esimerkki, *kun matalasti koulutettujen maahanmuuttajien määrä yhteiskunnassa kasvaa*. Kuviossa vihreät, nousevat suorat ovat tarjontakäyriä ja siniset, laskevat suorat kysyntäkäyriä.¹⁰ Analyysi alkaa siitä, kun maahanmuutto lisääntyy matalasti koulutettujen ihmisten osalta (vasen ylälaita) – tarjontakäyrä siirtyy oikealle, palkkataso alenee, yksilöiden työn tarjonta alenee, jolloin siirrytään tarjontakäyrää pitkin matalammalle kysyntäkäyrälle. Joka väestöryhmälle löytyy palkkataso, joka tasapainottaa työmarkkinat. Tarjontakäyrä siirtyy ainoastaan matalasti koulutettujen maahanmuuttajien kohdalla. Muissa tapauksissa liikutaan pitkin tarjontakäyrää ja kysyntäkäyrät siirtyvät – tarjontakäyrähän oli funktio vain ja ainoastaan ihmisten mieltymyksistä sekä ryhmäkohtaisesta palkkatasosta.

Tulokset ovat intuitiivisia. Matalasti koulutettujen maahanmuuttajien määrän lisääntyminen työmarkkinoilla syrjäyttää matalasti koulutettujen kantaväestön ihmisten työtä. Samaan aikaan kuitenkin kokonaisky-

syntä kasvaa, jolloin korkeasti koulutettujen ihmisten palkkataso ja työllisyys kasvavat. Kasvanut työvoima matalasti koulutettujen maahanmuuttajien muodossa saa aikaan taloudellisen aktiviteetin kasvua.

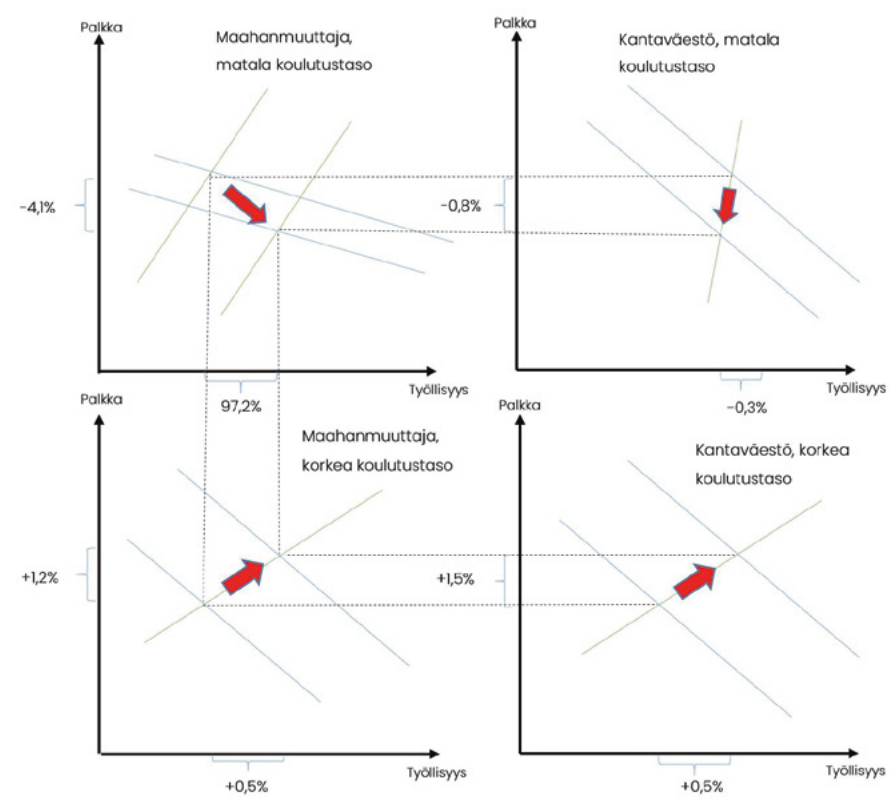
Laadullisten tulosten lisäksi olennaisia ovat myös määrälliset tulokset, erityisesti eri muuttajien väliset suhteet. Syrjäyttääkö ulkomaisen työvoiman lisääntyminen paljon vai vähän kantaväestön työllisyyttä? Entä polkeeko maahanmuutto kantaväestön palkkoja? Empiiriseen tutkimusevidenssiin palataan tarkemmin seuraavissa luvuissa, mutta tämän luvun teoreettisen pohdinnan ja muutaman empiirisesti identifioidun parametrin perusteella voimme todeta, että maahanmuuton haitalliset taloudelliset vaikutukset kantaväestöön ovat *keskimäärin* varsin pieniä, jos eivät mitättömiä. Kuviossa havainnollistettu vaikutus on keskimääräinen koko kansantalouden tasolla. On toki niin, että yksittäisellä toimialalla suuri maahanmuuttajista koostuva työvoiman lisääntyminen saattaisi muuttaa kantaväestön työmarkkina-asemaa enemmän.

Elektronisessa liitteessä kuvatun mallin avulla määristetään edellä kuvattu tulos. Toisin sanoin etsitään vastausta kysymykseen: ”Mitä tapahtuisi työmarkkinoilla, jos matalasti koulutettujen maahanmuuttajien määrä *kaksinkertaistettaisiin?*” Taulukko 2 raportoi tulokset. Luonnollisesti tulokset ovat riippuvaisia tehdyistä oletuksista, mutta uskottavilla parametriarvoilla intuitio säilyy. Toisin sanoin suhteellisesti merkittävä maahanmuuttajien määrän kasvu vaikuttaisi työmarkkinoihin keskimäärin vain hyvin vähän. Sadan prosentin kasvu matalasti koulutettujen maahanmuuttajien

9 Olettaen vakioinen tuotantomäärä sekä mitätön tuottavuusero ryhmien välillä. Itse analyysissä molemmat yksinkertaistavat oletukset avataan.

10 Tarjontakäyrä on nouseva, koska mitä korkeampi palkkataso on (*ceteris paribus*), sitä hanakammin ihmiset ovat valmiita työskentelemään. Toisaalta kysyntäkäyrä on aleneva, koska mitä pienempi työvoimakustannus on, sitä hanakammin yritykset ovat valmiita palkkaamaan ihmisiä.

Kuvio 5. Palkka- ja työllisyysvaikutukset, kun matalan koulutustason maahanmuuttajat lisääntyvät työmarkkinoilla.



Taulukko 2. Esimerkkitulokset matalasti koulutetun maahanmuuttajaväestön kasvun vaikutuksesta työllisyyteen ja palkkatasoon.

		Muutos, %		
		Väestö	Työllisyys	Palkka
Matala koulutustaso	Maahanmuuttajat	+100	+97.2	-4.1
	Kantaväestö	0	-0.3	-0.8
Korkea koulutustaso	Maahanmuuttajat	0	+0.5	+1.5
	Kantaväestö	0	+0.5	+1.5

määrässä alentaisi kyseisen väestöryhmän palkkatasoa vain noin neljällä prosentilla.

Yllä esitetty malli ei ole täydellinen kuvaus maailmasta, mutta se antaa hyvän kehyksen analyysille. Malli kirkastaa ajatteluamme ja paljastaa mielenkiintoisia mekanismeja maahanmuuton vaikutuksista. Mallin tuottamat kaksi keskeisintä tulosta siis ovat:

- 1. Maahanmuuton kielteiset vaikutukset kantaväestön työmarkkinoihin ovat keskimäärin vähäiset.
- 2. Maahanmuutto haittaa suhteellisesti eniten jo maassa olevien maahanmuuttajien asemaa.

Seuraavassa luvussa perehdytään empiiriseen tutkimuskirjallisuuteen ja vahvistetaan edellä nostetut väitteet.

Aikaisempi kirjallisuus maahanmuuton taloudellisista vaikutuksista

Tässä luvussa keskitytään maahanmuuton vaikutuksiin taloustieteellisen tutkimuskirjallisuuden näkökulmasta. Seuraavassa luodaan lyhyt katsaus esimerkiksi siihen, kuinka maahanmuutto vaikuttaa kantaväestön

asemaan työmarkkinoilla sekä siihen, kuinka maahanmuutto vaikuttaa julkisen talouden tasapainoon.

Vaikka käsillä oleva artikkeli on kiinnostunut erityisesti työperäistä maahanmuutosta, liittyvät tässä luvussa dokumentoidut tulokset maahanmuuttoon laajemmin. Tämä johtuu siitä, että tyypillisesti kansainvälinen tutkimuskirjallisuus tarkastelee maahanmuuttoa melko yleisellä tasolla, eikä pelkästään työperäistä maahanmuuttoa.

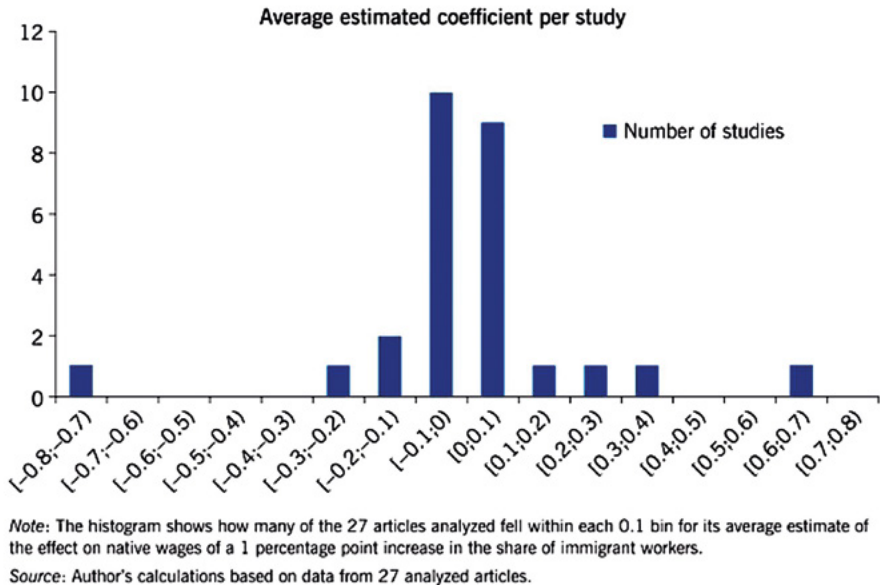
Maahanmuuton palkkavaikutukset ovat vähäisiä

Kuinka maahanmuutto vaikuttaa kantaväestön palkkoihin ja työllisyyteen? Tuhotaako maahanmuutto kantaväestön työpaikkoja ja alentaa yleistä palkkatasoa? Yksinkertaisin kysynnän ja tarjonnan mallikehikko viittaisi siihen, että työvoiman tarjonnan lisääntyessä palkkojen nousupaineet helpottaisivat. Toisin sanoen palkkataso jäisi matalammalle tasolle verrattuna tilanteeseen, jossa maahanmuuttoa ei olisi. Kuten edellisessä luvussa havainnollistettiin, asia ei kuitenkaan ole ihan niin suoraviivainen. Yksinkertainen kysynnän ja tarjonnan kehikko ei välttämättä kuvaa työmarkkinoiden toimintaa riittävän hyvin.

Peri (2014) toteaa kokooma-artikkelissaan, että em-

Kuvio 6. Tutkimusartikkeleiden lukumäärä (Y-akseli) maahanmuuton palkkavaikutusarvion (X-akseli) mukaan.

Lähde: Peri, 2014, sivu 3.



piirinen evidenssi viimeisen 30 vuoden ajalta ei tue näkökulmaa, että maahanmuutto alentaisi kantaväestön palkkoja – ainakaan merkittävästi. Kyseisessä kokooma-artikkelissa käydään läpi 27 tutkimusta, joiden maahanmuuton palkkavaikuttavuusarvioiden jakautuma on dokumentoitu kuvioon 6. Suurin osa tarkastelluista tutkimustuloksista asettuu lähelle nollaa. Peri dokumentoi yhdeksän mahdollista syytä, miksi maahanmuuton vaikutus kantaväestön palkkoihin on vähäinen:

1. Maahanmuuttovirrat ovat todellisuudessa usein niin pieniä, ettei merkittävää vaikutusta voi syntyä.
2. Maahanmuuttajat eivät kilpaile samoista työpaikoista kantaväestön kanssa.
3. Maahanmuuttajat tuovat uusia taitoja ja näkökul-

mia kohdemaahan, mikä saattaa lisätä innovaatio-toimintaa ja lopulta nostaa kantaväestön palkkatasoa.

4. Maahanmuuttajien kanssa työmarkkinoilla kilpaileva kantaväestö reagoi erikoistumalla vuorovaikutusintensiivisempiin työtehtäviin, joissa heillä on suhteellinen etu. Erikoistuminen auttaa kantaväestöä päivittämään työtehtäviään ja suojaa heidän töitään (palkkojaan) maahanmuuton luomalta kilpailulta.
5. Maahanmuuttajien matalampi palkka mahdollistaa yritysten laajentumisen, mikä työllistää erityisesti kantaväestöä.
6. Maahanmuuttajien saapuminen tietyille maantieteelliselle alueelle aiheuttaa kantaväestön poismuuttoa, jolloin paikallisesti palkat tai työllisyys eivät reagoi.

7. Maahanmuuttajat ovat myös kuluttajia, jotka nostavat kohdemaan tavaroiden ja palveluiden kokonaiskysyntää johtaen investointeihin sekä palkkatason ja työllisyyden kasvuun.
8. Matalan ja korkean tuottavuuden työt ovat usein toisiaan tukevia. Näin ollen matalan osaamistason maahanmuuttajien lisääntyminen tukee korkean tuottavuustason henkilöiden työmarkkinatoimintaa.
9. Riittävä työn tarjonta mahdollistaa paremmin uusien yritysten perustamisen ja olemassa olevien yritysten laajentamisen, mikä nostaa sekä maahanmuuttajien että kantaväestön palkkatasoa.

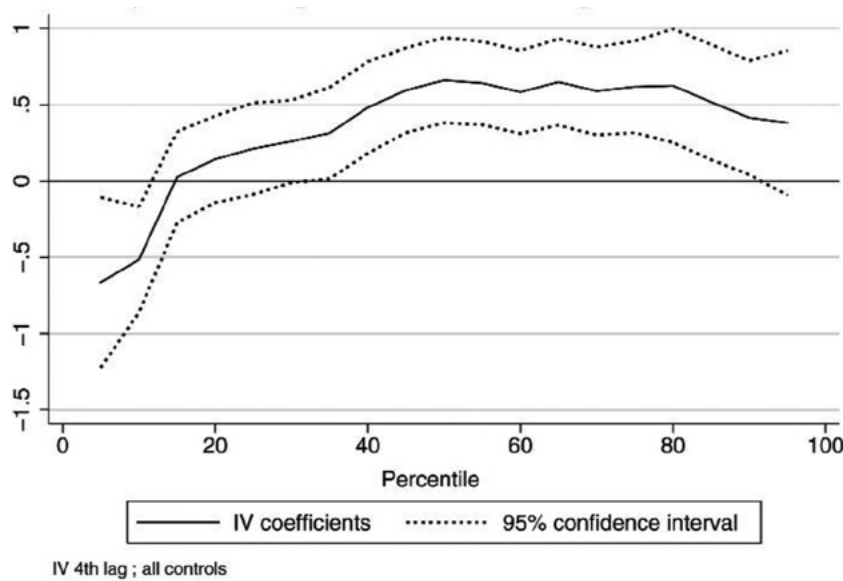
2012 tiivistää palkkavaikutuksen näin: ”Studies estimating the impact of migrants on UK wages have generally found little or no impact on average wages. However, in some studies migrants were found to increase wages at the top of the UK wage distribution and to lower wages at the bottom.” (Migration Advisory Committee, 2012, s. 10)

Dustmann, Frattini ja Preston (2013) pureutuvat palkkakysymykseen tarkastelemalla palkkajakaumaa eikä pelkästään tiettyjen ryhmien keskipalkkoja (ks. Kuvio 7). Tulosten mukaan jo maassa olevien maahanmuuttajien asema palkkajakaumalla heikkenee tyypillisesti maahanmuuton seurauksena. Toiseksi maahanmuutto vaikuttaa palkkatasoon negatiivisesti matalilla palkkatasoilla eli kahdessa alimmassa tulokymmenyksessä. Kolmanneksi maahanmuuton vaikutus ylempiin palkkaluokkiin on positiivinen.

Edellä mainitun kokooma-artikkelin lisäksi esimerkiksi Isossa-Britanniassa työstetty laaja komiteatyö vuodelta

Kuvio 7. Maahanmuuton vaikutus koko väestön palkkatasoon palkkajakauman kymmenyksittäin.

Lähde: Dustmann ym., 2013.



Maahanmuuton palkkavaikutuksia voi tarkastella myös käänteisestä näkökulmasta. Maahanmuuttajien tiedetään tienaavan kantaväestöä matalampia palkkoja, mutta sulkeutuuko palkkakuilu ikinä? Anderson ja Huang (2019) käsittelevät nimenomaisesti tätä kysymystä artikkelissaan, joka on otsikoitu: *”Can immigrants ever earn as much as native workers?”*

Artikkelin mukaan kehittyneissä maissa ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajan palkkataso on lähellä kantaväestöä noin 20–30 vuoden maassaolon jälkeen. On tosin olemassa maahanmuuttajaryhmiä, joiden tulotaso ei ikinä saavuta kantaväestöä. Esimerkiksi naiset assimiloituvat miehiä hieman nopeammin. Kulttuuri- tai kielitaustalla on luonnollisesti merkitystä: maahanmuuttajien kantaväestön kanssa yhteinen kieli nopeuttaa assimilaatiota. Yleensä korkeamman osaamistason (koulutustason) henkilöt sopeutuvat nopeammin kuin matalan osaamistason henkilöt. Myös kohdemaan vihamielinen tai vihamielisemmäksi muuttunut ilmapiiri vähentää maahanmuuttajien halua jäädä kohdemaahan ja integroitua maan kulttuuriin. Viimeaikaisia esimerkkejä löytyy esimerkiksi 1990-luvun Saksasta, jossa väkivaltainen muukalaisvastaisuus lisääntyi merkittävästi (Steinhardt, 2018) samoin kuin syyskuun 11. päivän terrori-iskujen jälkeen kävi muslimiväestön kohdalla Yhdysvalloissa (Gould & Klour, 2016).

Maahanmuutto ei syrjäytä kantaväestön työtä
Ison-Britannian komitealaitos on tuottanut useita laadukkaita kokooma-artikkeleita eri osa-alueilla. Yksi sellainen raportti syntyi Ison-Britannian EU-eroon valmistautumisen takia maahanmuuton vaikutuksista (MAC,

2018). Raportissa käydään läpi vuosien 2003–2018 välillä julkaistuja 12 tutkimusartikkelia tämän alaluvun otsikon aiheesta. Seuraavassa kuvataan raportin kolme johtopäätöstä Ison-Britannian tapauksessa (MAC, 2018, s. 24–25) sekä käydään lisäksi lyhyesti läpi esimerkinomaisesti yksi tutkimus kustakin aiheesta. Kattavampi kirjallisuuskatsaus kohtien 1–3 tutkimuskirjallisuudesta löytyy MAC:n raportista.

1. ”Little or no overall impact of immigration on the level of employment or unemployment of existing workers”
- Dustmann, Fabbri ja Preston (2005) tutkivat alueellisia maahanmuuttovirtoja ja muutoksia alueellisilla työmarkkinoilla vuosina 1983–2000 käyttäen hyväksi Britannian työvoimatutkimusta. Tutkijat käyttivät kolmea erilaista identifioivaa oletusta, jotka johtuvat eri ekonometrisistä menetelmistä. Tutkijat argumentoivat, että suoraviivaiset OLS ja erotusestimaattori (*engl. difference estimator*) kärsivät mittausvirheistä sekä simultaanisuusharhasta. Sen sijaan instrumenttimuuttujamenetelmällä he pyrkivät huomioimaan edellä mainitut mahdolliset pulmat. Instrumenttimuuttujamenetelmillä saatujen tulosten mukaan maahanmuuton kasvu, jonka suuruus on yksi prosentti suhteessa kantaväestön määrään, johtaa 0.07 prosentin alenemaan kantaväestön työllisyydessä.¹¹ Estimoitu vaikutus on vähäinen eikä se ole tilastollisesti merkitsevä. Työttömyyden tapauksessa pseudojouaston arvo on 0.66, joka on edelleen pieni vaikutusarvio eikä myöskään tilastollisesti merkitsevä.

2. *"Where an impact is found it tends to be concentrated among certain groups"*

Edelleen Dustmann ym. (2005) lajittelevat vaikutuksia myös koulutusryhmäkohtaisesti. Vaikutus korkean koulutustason henkilöihin (*advanced*) on 0.111 eli maahanmuutto näyttäisi lievästi parantavan näiden henkilöiden työllisyyttä. Sen sijaan keskitason koulutustason omaaviin henkilöihin (*intermediate*) ja ilman tutkintoa oleviin henkilöihin (*unqualified*) maahanmuutto vaikuttaa negatiivisesti pseudojoustojen ollessa samassa järjestyksessä -0.179 ja -0.028. Karkeasti ottaen tulokset summautuvat edellä esitettyyn kokonaisjouston arvoon, joka oli 0.07. Tulokset kuitenkin estimoituvat jokseenkin epätarkasti.

3. *"Impact differs depending on the economic cycle"*
Lucchino, Rosazza-Bondibene ja Portes (2012) havaitsivat, ettei maahanmuutolla ole Britanniassa vaikutusta työttömyyteen riippumatta suhdannekierron vaiheesta. Kenties vakuuttavampaa evidenssiä esittävät kuitenkin Dustmann, Glitz ja Vogel (2009), jotka tutkivat maahanmuuttajien ja kantaväestön työttömyyden vaihtelua suhteessa suhdannekiertoon Saksassa ja Isossa-Britanniassa. Tulosten mukaan maahanmuuttajat reagoivat suhdanteisiin voimakkaammin kuin kantaväestö. Keskitason koulutuksen omaavat saksalaiset reagoivat 2.4 kertaa yhtä vahvasti suhdanneshokkeihin kuin korkeakoulututkinnon omaavat saksalaiset. Sen sijaan OECD-maista tulevien maahanmuuttajien vastaava luku on 4.2 ja OECD-maiden ulkopuolelta tulevien 5.7. Matalamman koulutustason tapauksessa OECD-maista tulleiden maahanmuuttajien ja kantaväestön reaktio suhdanneshokkiin on samanlainen eli työttömyys reagoi 4.5-kertaisesti suhteessa korkeakoulutettuihin saksalaisiin, mutta

OECD-maiden ulkopuolelta tulevien henkilöt reagoivat 6.7 kertaa yhtä voimakkaasti.

Kysymystä on käsitelty myös toisessa kokooma-artikkelissa vuonna 2014, jolloin Constant (2014) kysyi otsikossaan ”vievätkö maahanmuuttajat kantaväestön työpaikkoja” ja tulkitsi tutkimusevidenssin perusteella, että yleensä eivät. Päinvastoin tyypillisesti maahanmuutto lisää tuotantoa, yrittäjyyttä ja innovaatiotoimintaa sekä mahdollistaa kantaväestön siirtymän korkeamman osaamistason työpaikkoihin. Lyhyen aikavälin vaikutukset kantaväestön työllisyyteen ovat yleisesti ottaen pieniä ja merkityksettömiä. Pahimmillaan maahanmuuttajat vaikuttavat kielteisesti aikaisemmin maahan tulleiden maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan. Korkean osaamistason maahanmuutto puolestaan koventaa kohdemaan tuottavuutta ja talouskasvua ja siten parantaa kaikkien asemaa.

Constant (2014) lisää tuloksiinsa kuitenkin tärkeän alaviitteen: edellä mainitut suotuisat tulokset pätevät vain, kun työmarkkinat joustavat riittävästi. Vain silloin yritykset pystyvät tehokkaasti sopeutumaan muutoksiin maahanmuutossa ja siis työn tarjonnassa. Esimerkiksi irtisanomissuojan tiukkuus on tekijä, joka vaikuttaa vähentävästi yritysten työllistämismallitieteen erityisesti matalan osaamistason ammateissa ja siten vaikuttaa juuri tiettyihin maahanmuuttajaryhmiin (d'Amuri & Peri, 2011).

Maahanmuutto parantaa tuottavuutta

Pitkällä aikavälillä maahanmuutto parantaa tuottavuutta ja siten nostaa palkkatasoa, koska palkkakehitys seuraa kansantalouden yleistä tuottavuuskehitystä. Käydään seuraavaksi läpi kolme taloustieteen eturintamaa edustavaa artikkelia maahanmuuton ja tuottavuuden välisestä yhteydestä.

11 Jos kantaväestön koko on 100 ja maahanmuutto lisääntyy 10 yksiköllä, alenee kantaväestön työllisyys keskimäärin 0.7 yksiköllä.

Ottaviano ja Peri (2006) osoittivat empiirisesti, että Yhdysvalloissa kantaväestön korkeampi palkka- ja vuokrataso korreloi positiivisesti monikulttuuriseman asuinympäristön kanssa. Empiirinen löydös on sopusoinnussa kausaalipäätelmän kanssa: monikulttuurinen ympäristö tekee yhdysvaltalaisista ihmisistä tuottavampia. Toisaalta tutkijat eivät pystyneet sulkemaan pois kilpailevaa selitysmallia, jonka mukaan kyse saattaisi olla kantaväestön ominaisuuksista. On siis mahdollista, että esimerkiksi korkeamman koulutustason omaavat ihmiset suhtautuvat suopeammin monikulttuurisuuteen ja ovat siksi valikoituneet asumaan kansainvälisempään ympäristöön. Tällöin monikulttuurisuuden ja tuottavuuden yhteys ei välttämättä olisi kausaalinen.

Peri (2012) tutki maahanmuuton pitkän aikavälin vaikutuksia työllisyyteen ja tuottavuuteen. Maahanmuutolla ei tämän tutkimuksen valossa näyttäisi olevan vaikutusta kantaväestön työllisyyteen, mutta sen sijaan maahanmuuton yhteys kokonaistuottavuuteen on vahva. Erityisesti tuottavuus näyttäisi kasvavan matalan osaamistason aloilla. Todennäköisesti ainakin osa tuottavuuden kasvusta on seurausta siitä, että maahanmuuttajat erikoistuvat työntensiivisiin tehtäviin, minkä seurauksena aikaisempaa suurempi osa kanta- väestöstä siirtyy erikoistumaan vaativampaa vuorovai- kutusta vaativiin työtehtäviin.

Grossmann (2016) tarkasteli kokooma-artikkelis- saan maahanmuuton vaikutuksia investointeihin ja tuottavuuteen sekä maahanmuuttajan koti- että kohde- maassa. Tulosten mukaan korkean koulutustason maa- hanmuutto lisää suoria ulkomaisia investointeja, minkä lisäksi yritysten mahdollisuudet investoida ulkomaille paranevat. Korkeasti koulutetuilla maahanmuuttajilla on merkittäviä ja positiivisia vaikutuksia tulotasoon ja tuottavuuteen; erityisesti ulkomaalaistaustaiset in-

sinöorit lisäävät yhteiskunnan innovaatioalttiutta ja siten parantavat tuottavuutta. Toisaalta Grossmann toteaa tuottavuusvaikutusten olevien pieniä matalasti koulutettujen maahanmuuttajien tapauksessa.

Peri (2014) dokumentoi mielenkiintoisen yksityis- kohdan maahanmuuton ja tuottavuuden välillä. Maa- hanmuuton positiiviset vaikutukset jäävät pieneksi, jos palkkajäykkyys on merkittävää ja instituutiot ovat joitain ryhmiä poissulkevia. Peri viittaa artikkelissaan joihinkin Etelä-Euroopan maihin, mutta on mahdol- lista argumentoida myös Suomen työmarkkinan täyt- tävän nämä ehdot jäykkyydestä (ks. esim. WEF, 2019). On syytä alleviivata, että maahanmuuton vaikutus on mahdollinen kohdeyhteiskunnan instituutioille.

Suomessa tutkimusta asiakokonaisuudesta ovat tehneet Mika Maliranta ja Satu Nurmi (2019) yritys- näkökulmasta. Tutkijoiden tulosten mukaan maa- hanmuuttajataustaisten yritysten arvonlisän kasvu ja työpaikkojen syntyminen on ollut nopeaa vuosina 2007–2016. Maahanmuuttajataustaiset yritykset eivät näyttäisi kuitenkaan lisäävän Suomen kansantalouden tuottavuutta, sillä kasvu perustuu ennen kaikkea voi- makkaaseen työpanoksen kasvuun – maahanmuutta- jayritykset näyttäisivät työllistävän muita enemmän, joskin keskimääräistä matalammalle palkkatasolle. Työllisyyden kasvun vaikutus on rajallinen johtuen kyseisten yritysten vähäisestä määrästä. Maahanmuut- tajataustaisten yritysten osuus yrityskannasta on ollut muutaman prosentin luokkaa vuosina 2007–2016.

Maahanmuuton yhteys julkiseen talouteen on monimutkainen

Maahanmuuton vaikutukset julkiseen talouteen ovat kuuma peruna niin poliittisesti kuin tutkimuksellises- tikin. Poliittinen kalabaliikki nousee siitä, että maa- hanmuuttoa vastustetaan usein julkistaloudellisista



Maahanmuutto lisää tuotantoa, yrittäjyyttä ja innovaatiotoimintaa sekä mahdollistaa kantaväestön siirtymän korkeamman osaamis- tason työpaikkoihin.

lähtökohdista käsin väittämällä, että maahanmuutto heikentää julkisen talouden rahoitusasemaa. Toisaalta maahanmuuttoa myös kannatetaan taloudellisista syistä työvoimapulan tilkitsijänä tai väestörakenteen korjaajana. Tutkimuksellisesti maahanmuutto herättää keskustelua, koska maahanmuuton julkistaloudellisia vaikutuksia on vaikea arvioida, minkä lisäksi arviot perustuvat suurelle määrälle oletuksia.

Maahanmuutto on kuitenkin siinä määrin tärkeä yhteiskunnallinen kysymys, että sen vaikutuksia julkistalouteen on tutkittu monissa eri maissa. Käydään seuraavaksi läpi, kuinka maahanmuuton fiskaalista vaikutusta on tutkimuskirjallisuudessa yleensä arvioitu ja käydään lisäksi muutaman verrokkimaan laskelmia läpi. Tässä luvussa tarkasteltavat artikkelit käsittelevät maahanmuuttoa kokonaisuudessaan, eikä tarkastelu rajoitu siis työperäiseen maahanmuuttoon – tosin maahanmuuton työmarkkinavaikutus on kenties olennaisin yksittäinen tekijä tässä yhteydessä.

Maahanmuuton vaikutusta julkiseen talouteen ei tule tarkastella pelkästään staattisena, yhteen tarkasteluvuoteen rajoittuvana julkistaloudellisena kysymyksenä, vaan ennemmin sukupolvinäkökulmasta. Maahanmuuton julkistaloudellisiin kustannuksiin nimittäin vaikuttaa voimakkaasti esimerkiksi minkä ikäisenä maahan tullaan ja kuinka kauan maassa asutaan.

Maahanmuuton kontekstissa on tyypillisesti käytetty sukupolvitilinpidon metodologiaa (ks. Esim. Auerbach ym., 1994 sekä Kotamäki & Vaittinen, 2019). Sukupolvitilinpidon johtoajatuksena on jyvittää julkiset tulot ja menot ikäryhmäkohtaisesti näin muodostaen ikäryhmäkohtaiset nettoveroprofiilit. Siten on mahdollista laskea eri kohorttien eli tiettyinä vuonna syntyneiden henkilöiden vaikutus julkiseen talouteen annettuna tietyt oletukset talouden sekä väestörakenteen

kehityksestä. Maahanmuuttoa analysoitaessa väestö on lisäksi jaoteltava kahtia kantaväestöön ja maahanmuuttajiin ja muodostettava molemmille ryhmille omat nettoveroprofiilit.

Ikäryhmäkohtaisten (tulevien) nettoverojen diskontattu summa on itsessään kiinnostavaa, koska se kertoo kestävyysvajeesta – siis ovatko julkisen talouden tulot ja menot tasapainossa pitkällä aikavälillä olettaen valitseva politiikka. Maahanmuuton julkistaloudellisten vaikutusten arvioinnissa on kuitenkin keskitytty etupäässä kantaväestön ja maahanmuuttajien eroavaisuuksiin eikä niinkään kestävyysvajeen käsitteeseen.

Käydään seuraavaksi läpi Saksan tapaus hieman yksityiskohtaisemmin. Suomea verrataan usein Saksaan ja vaikka yhteiskunnat eroavatkin toisistaan, väestörakenteellinen kehitys on saman tyyppistä – molempien maiden väestörakenteet ovat haasteellisia ja molemmat maat vanhenevat EU-maiden eturintamassa.

Hinte ja Zimmermann (2014, luku 5) laskevat Saksan sukupolvitilit maahanmuuton näkökulmasta. Tutkijoiden nettoveroprofiilit on kopioitu kuvioon 8 ja taulukkoon 3. Kuvion 8 ja taulukon 3 perusteella käy selväksi eri ikäryhmien kontribuutio julkiseen talouteen. Aineistovuonna 1996 sekä saksalaisten että maahanmuuttajien nettoverot ovat negatiivisia vähän yli 20 ikävuoteen asti. Toisin sanoin he saavat enemmän tulonsiirtoja kuin maksavat veroja. Tämän jälkeen alkaa aktiivivaihe työmarkkinoilla, jolloin nettoverot ovat positiivisia suurin piirtein 60 ikävuoteen asti. Ikähaarukassa 20–60 kantaväestö kontribuoi euromääräisesti enemmän julkiseen talouteen kuin maahanmuuttajat. Toisaalta 60 ikävuoden jälkeen kantaväestön kontribuutio julkiseen talouteen on enemmän negatiivinen kuin maahanmuuttajien.

Yhteenlaskettuna molempien väestöryhmien yhden poikkileikkausvuoden ikäryhmäpainotettu kontribuu-

tio julkiseen talouteen on henkeä kohti 2000–3000 euron verran positiivinen. On tärkeää huomata, että tämä positiivinen luku seuraa yhden vuoden poikkileikkauksesta, joka ei huomioi esimerkiksi väestörakenteen kehitystä ajassa.

Relevantti vaikutus ei ole siis taulukon 3 mukainen nettoveroluku, vaan lopullinen kokonaisvaikutus saadaan vasta, kun huomioidaan väestörakenteen kehitys. Itse asiassa taulukon 3 lukuja väärin tulkiten voisi tulla johtopäätökseen, että talous olisi voimakkaasti kestävyysylijäämäinen – näin ei tuolloin ollut Saksassa Hinten ja Zimmermannin mukaan.

Kuvioon 9 ja taulukkoon 4 on raportoitu sukupolvitilinpidon mukaiset luvut. Toisin sanoin niihin on ra-

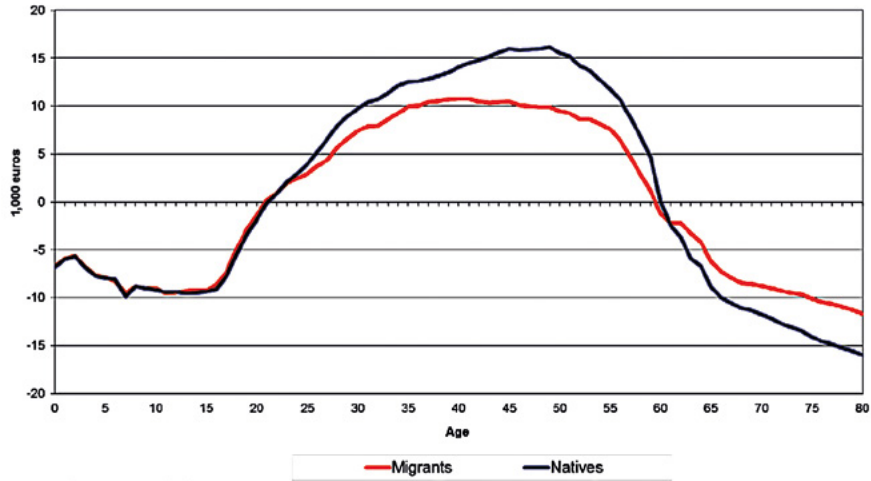
Taulukko 3. Yhteenlasketut nettoverot ikäryhmittäin Saksassa vuonna 1996.

Lähde: Hinte ja Zimmermann, 2014, taulukko 10.

	Saksalaiset		Maahanmuuttajat	
Ikä	Prosenttia populaatiosta	Nettoverot per capita	Prosenttia populaatiosta	Nettoverot per capita
<20	21,3	-8 000	28,2	-7 700
20-60	60,4	10 500	67,1	6 900
60-80	18,4	-10 300	4,7	-6 200
Yhteensä	100	2 700	100	2 100

Kuvio 8. Maksetut nettoverot ikäryhmittäin Saksassa vuonna 1996.

Lähde: Hinte ja Zimmermann, 2014, kuva 3.



portoitu sekä kantaväestön että maahanmuuttajien laskennallinen kontribuutio julkiseen talouteen ikäryhmien jäljellä olevalta elinkaarelta, jolloin luvut muuttuvat radikaalisti edellä esitettyihin yhden vuoden poikkileikkauslukuihin verrattuna.

Tutkijoiden tulosten mukaan kantaväestön ja maahanmuuttajien sukupolvitilit ovat jokseenkin lähellä toisiaan aina noin 45 ikävuoteen asti. Huomionarvoinen seikka on se, että vastasyntyneiden sukupolvitili on negatiivinen, mikä indikoi sitä, että vastasyntyneen tuottama tulo julkiselle taloudelle elinkaaren aikana ei riitä kattamaan julkisia menoja eli finanssipolitiikka ei ole kestävällä tolalla. Taloutta on ennen pitkää sopeutettava joko veronkirstysten tai menonleikkausten kautta.

Noin 45 ikävuoden jälkeen kantaväestön ja maahanmuuttajien sukupolvitilit alkavat erkaantua toisistaan siten, että kantaväestön sukupolvitili on selvästi maahanmuuttajia enemmän negatiivinen. Tämä on

ongelmallista julkisen talouden näkökulmasta, nimitäin Saksan väestö on vanhenemaan päin. Johtuen kantaväestön merkittävästi suuremmasta vanhusväestön osuudesta, Saksassa kantaväestön sukupolvitili on keskimäärin noin 14 000 euroa miinuksella. Toisaalta maahanmuuttajien suuri työikäisten osuus ja pienehkö, vuonna 1996 vain noin viiden prosentin vanhusväestön osuus, kääntävät maahanmuuttajien yhteenlasketut sukupolvitilit 35 500 euroa positiivisen puolelle.

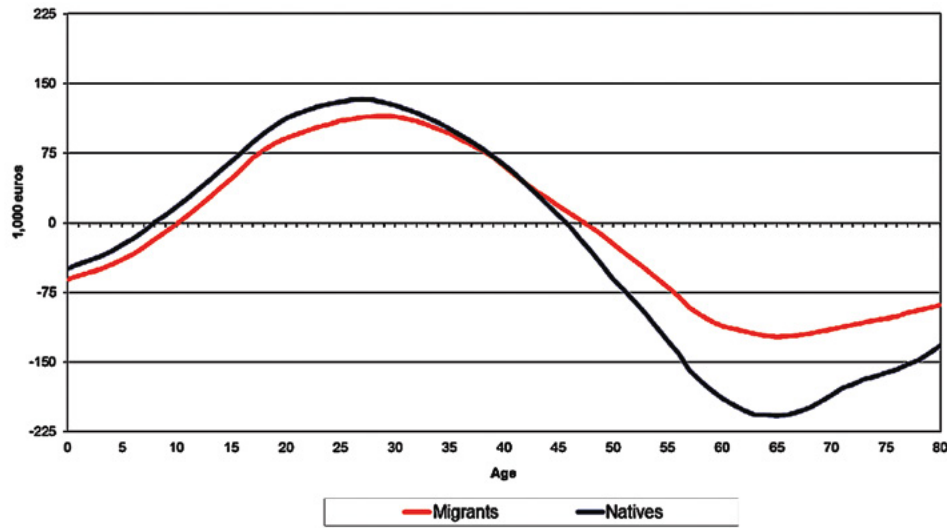
Hinten ja Zimmermannin tulosten mukaan elinkaarituloilla laskettuna maahanmuuttajat parantavat merkittävästi julkisen talouden tasapainoa, kun taas kantaväestö on nettomääräisesti saajapuolella. Olennaisin tekijä on demografia – maahanmuuttajien ikärakenne on julkisen talouden näkökulmasta kantaväestöä suotuisampi. Noin kaksi kolmasosaa maahanmuuttajista on nettomaksajia, kun kantaväestön kohdalla nettomaksajia on vain noin puolet väestöstä.

Tutkijoiden laskelmat osoittavat, kuinka tärkeää laskelmissa on ottaa huomioon ikäryhmien koko elinkaari sekä väestörakenteen kehitys. Laskelmien yhtenä rajoituksena on, että julkisen talouden nettoveroprofiilit ovat vuodelta 1996. On mahdollista, oikeastaan jopa todennäköistä, että nettoveroprofiili on Saksassa muuttunut sen jälkeen suotuisammaksi muun muassa voimakkaasti nousseen työllisyysasteen myötä. Ongelmaksi kuitenkin muodostuu se, ettei nimenomaan maahanmuuttoa koskevia sukupolvitilinpitolaskelmia Saksasta ole tehty viime aikoina.

Myös muille maille on tehty vastaavia laskelmia. Yhdysvalloissa Auerbach ja Oreopoulos (2000) laskivat, että maahanmuutto on jokseenkin kustannusneutraalia julkisen talouden suhteen. Espanjassa maahanmuutolla on todettu olevan merkittäviä positiivisia julkistaloudellisia vaikutuksia (Collado, Iturbe-Ormaetxe & Valera, 2004), ei vähiten siksi, että Espanjassa syntyvyys

Kuvio 9. Sukupolvitilit ikäryhmittäin Saksassa.

Lähde: Hinte & Zimmermann, 2014, kuvio 4.



on alentunut, mikä puolestaan on aiheuttanut paineita julkiselle taloudelle laajemmin. Maahanmuutto on yksi mekanismi, joka voi paikata syntyvyyden alenemisesta johtuvia pulmia. Hollannissa taas Roodenburg, Euwals ja ter Rele (2003) laskivat, että länsimaiden ulkopuolelta tulevien maahanmuuttajien työttömyys on korkeaa, tulonsiirrot ovat merkittäviä ja heidän kontribuutionsa julkiseen talouteen on negatiivinen. Hinte ja Zimmermann (2014) toteavat Hollannin tuloksia mukaillen, että Tanskassa vuoden 2000 aineistolla länsimaisten maahanmuuttajien sukupolvitili on positiivinen, kun taas länsimaiden ulkopuolelta tulevien maahanmuuttajien tapauksessa tili on vahvasti negatiivinen. Suomen tuloksia käydään läpi luvussa 5.

Maahanmuuton muita vaikutuksia

Edellä käsiteltyjen suorien taloudellisten vaikutusten lisäksi maahanmuutolla on paljon erilaisia vaikutuksia erilaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Seuraavassa käydään esimerkinomaisesti läpi muutamia kiinnostavia vaikutuskanavia.

Kansainvälinen kauppa on yksi ihmiskunnan vaurastumisen tekijöistä. Genç (2014) käy läpi yhteensä 48 tutkimusta vuosien 1994 ja 2010 välillä ja toteaa, että maahanmuutolla on kausaalinen ja positiivinen yhteys kansainväliseen kauppaan. Vaikutuksen suuruus riippuu mm. maahanmuuttajan lähtömaasta, kansainvälisen kaupan hyödykekorista sekä maahanmuuttajien lukumäärästä ja koulutustasosta. Tulosten

mukaan keskimäärin 10 prosentin kasvu maahanmuuttajien määrässä lisää kaupankäyntiä noin yhdellä prosentilla. Tutkija kiinnittää erityistä huomiota korkeasti koulutettuihin maahanmuuttajiin, joilla on suurempi myönteinen vaikutus kansainväliseen kauppaan, jolloin yksittäiselle maalle voi olla hyödyllistä yrittää houkutella korkean osaamistason maahanmuuttajia jo pelkästään kansainvälisen kaupan lisääntymisen näkökulmasta.

Maahanmuuton kontekstissa suurimman huomion vievät suorat taloudelliset vaikutukset, kuten vaikutukset työmarkkinoihin. Vähemmän huomiota on kiinnitetty maahanmuuton muihin hintavaikutuksiin. Furtado (2015) käy läpi vaikutusta *lasten päivähoidon kustannuksiin*, jotka puolestaan voivat vaikuttaa sukupuolten väliseen palkkatasa-arvoon sekä syntyvyyteen. Tutkimustieto aiheesta viittaa siihen, että maahanmuutto alentaa kotitalouspalveluiden hintoja ja sitä kautta erityisesti korkeasti koulutetut naiset reagoivat tarjoamalla enemmän työtä työmarkkinoille tai vaihtoehtoisesti kasvattamalla lapsilukua. Furtadon (2016) mukaan yhden prosenttiyksikön kasvu matalasti koulutettujen maahanmuuttajien määrässä lisää korkeasti koulutettujen naisten todennäköisyyttä 1) työskennellä yli 50 tuntia viikossa 0.78 prosenttiyksiköllä ja 2) saada enemmän kuin yksi lapsi 0.29 prosenttiyksiköllä. Furtadon artikkeliin liittyy toki sellainen huomio, että se on tehty Yhdysvaltojen aineistolla, ja on epäselvää, missä määrin tulokset yleistyvät erilaisen päivähoitojärjestelmän maahan, kuten Suomeen.

Maahanmuuton kontekstissa puhutaan usein myös rikollisuudesta. Onhan niin, että monissa maissa maahanmuuttajat tekevät suhteellisesti enemmän rikoksia (Lehti, Aaltonen, Hinkkanen & Niemi, 2014.). Sellaisia empiirisiä artikkeleita on vähän, joissa kausaalinen vaikutus on pystytty eristämään puhtaasta korrelaa-

tiosta. Bell (2019) käy läpi syitä, miksi tässä asiayhteydessä korrelaatio ei välttämättä johda kausaaliyhteyteen, sekä keskustelee niistä vähistä artikkeleista, joissa kausaaliyhteys pystytään uskottavasti muodostamaan.

Bell, Fasani ja Machin (2013) tutkivat Englannin ja Walesin tapauksia, jonne 2000-luvulla saapui kaksi suurta maahanmuuttoaaltoa: turvapaikanhakijoita mm. Irakista, Afganistanista, Somaliasta ja entisen Jugoslavian alueelta sekä EU:n laajentumisen myötä maahanmuuttajia entisen Neuvostoliiton alueelta. Tutkimuksen mukaan turvapaikanhakijoiden lisääntymisen seurauksena omaisuusrikollisuus lisääntyy hieman: yhden prosenttiyksikön kasvu turvapaikanhakijoiden määrässä johti noin 1.1 prosentin kasvuun omaisuusrikollisuudessa. Sen sijaan Itä-Euroopasta tulevien maahanmuuttajien tapauksessa käy päinvastoin: yhden prosenttiyksikön lisäys Itä-Euroopasta tulevien maahanmuuttajien määrässä johti rikollisuuden 0.39 prosentin vähentymiseen. Väkivaltarikollisuus ei lisäänny kummassakaan tapauksessa.

Bianchi, Buonanno ja Pinotti (2012) tutkivat Italian maahanmuuttoa vuosina 1990–2003. He näyttivät, että maahanmuuttajien kokonaismäärä on 0.1 prosentin kertoimella yhteydessä rikollisuuteen. Kuten aiemmin kuitenkin jo todettiin, kausaalisuus ei ole yhtä kuin korrelaatio. Kun tutkijat soveltavat instrumenttimuutujamenetelmiä samaan tapaan kuin Bell ym. (2013), kausaalista ja tilastollisesti merkitsevää vaikutusta rikollisuuteen ei löydy.

Kolmas kausaaliyhteyden löytävä tutkimus aihepiiristä on Spenkuch (2014), joka keskittyy Yhdysvaltoihin vuosina 1980, 1990 ja 2000. Tälläkään kertaa tutkijat eivät löytäneet vaikutusta väkivaltarikollisuuteen, mutta kausaalinen yhteys omaisuusrikollisuuteen löytyi: 10 prosentin kasvu maahanmuuttajien osuudessa johti omaisuusrikollisuuden noin 1.2 prosentin kasvuun.

Lisäksi Spenkuch jakaa aineiston meksikolaisiin ja muihin maahanmuuttajiin. Meksikolaisilla on muita maahanmuuttajaryhmiä heikompi työmarkkina-asema, mikä ennustaa myös korkeampaa rikollisuutta. Tulosten mukaan meksikolaisilla estimoitu kerroin onkin tilastollisesti merkitsevästi positiivinen, kun taas muilla maahanmuuttajilla se on negatiivinen (ja tilastollisesti merkitsemätön).

Muun muassa Bell (2019) ottaa edellä esitetyn yhtenä palasena evidenssiä maahanmuuton, rikollisuuden ja työllisyyden välisestä yhteydestä. Niin kantaväestön kun maahanmuuttajienkin tapauksessa sosiaalinen vähäosaisuus aiheuttaa rikollisuutta. Mikäli ihminen ei pääse osalliseksi työmarkkinoille, on hänellä korkeampi riski ajautua tekemään rikos. Johtopäätös siis on, että pitämällä huolta niin kansaväestön kuin maahanmuuttajien työllisyydestä, pystytään tehokkaasti kitkemään rikollisuutta. Maahanmuutosta itsessään ei juuri seuraa enempää rikollisuutta, mutta vähäosaisuudesta seuraa.

Maahanmuuton kansantaloudelliset vaikutukset Suomessa

Tämän artikkelin edellisissä luvuissa on maahanmuuttoa käsitelty suurimmaksi osaksi yhtenä laajana kokonaisuutena. Tämä on seurausta kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden luonteesta, jossa erottelua työperäisen ja muunlaisen maahanmuuton välillä ei useinkaan tehdä. Suomessa maahanmuuton kansantaloudellisia vaikutuksia on tutkittu jonkin verran, mutta puhtaasti työperäisen maahanmuuton vaikutuksista ei tiedetä paljoakaan. Tarkastellaan seuraavassa maahanmuuton vaikutuksia julkiseen talouteen ja yritetään haarukoida työperäisen maahanmuuton vaikutusta Suomessa.

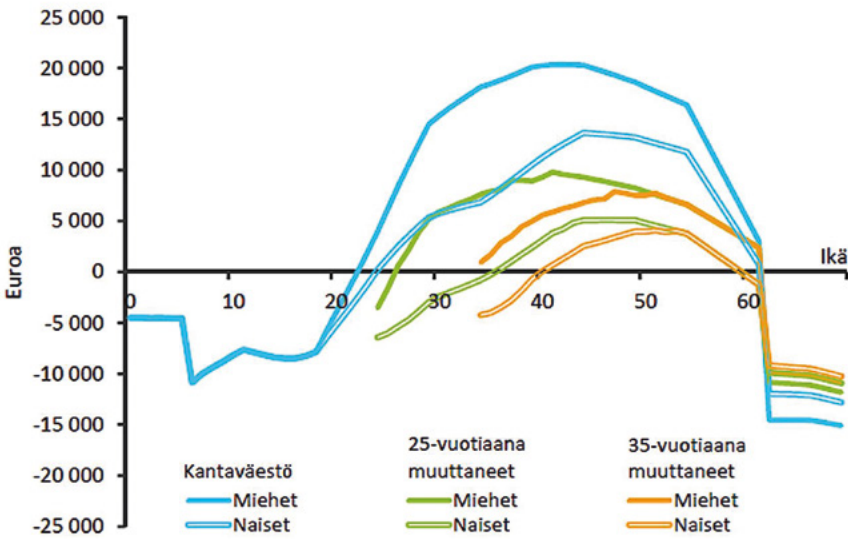
VATT-työryhmä (2014, luku 5) käy läpi maahan-

muuton taloudellisia vaikutuskanavia julkiseen talouteen. Nämä vaikutukset riippuvat neljästä tekijästä: i) maahanmuuttajien ja heidän lastensa menestyksestä työmarkkinoilla, ii) maahantulo- ja maastamuuttoiästä, iii) kollektiivisten julkisten palveluiden rahoituksesta, sekä iv) vaikutuksista työ- ja hyödykemarkkinoiden kautta. VATT-työryhmän tutkimuksessa käydään läpi suoria vaikutuksia eli kohtia i ja ii kaikkien maahanmuuttajien näkökulmasta.

Samalla menetelmällisellä periaatteella, kuin Hinte ja Zimmermann (2014), VATT-työryhmä luo ikäryhmäkohtaiset nettoveroprofiilit, jotka on havainnollistettu kuvioon 10. Näyttää siltä, että alle 20-vuotiaat ovat selvästi saajapuolella julkisessa taloudessa, kun taas laskelmassa hieman yli 20-vuotiaasta aina 63 ikävuoteen kantaväestön ihmiset ovat tyypillisesti työelämässä ja siten nettomaksajia. Maahanmuuttajat sen sijaan tulevat maahan tyypillisesti 25–40-vuotiaina ja vaikutus julkiseen talouteen poikkeaa selvästi kantaväestöstä.

Lopullisia tuloksia ei kuitenkaan pysty päättelemään kuvion 10 mukaisten ikäprofiilien avulla, vaan vaikutukset tulee ottaa huomioon koko elinkaarella. VATT-työryhmä tarkasteleekin kolmea skenaariota, joissa varioidaan maahanmuuttajien ja heidän lastensa tuloja ja nettotulonsiirtoja *koko elinkaarella*. *Ensimmäisessä skenaariossa* maahanmuuttajat ja heidän lapsensa menestyvät yhtä hyvin kuin kantaväestön edustajat. Tätä oletusta on käyttänyt mm. Valtiovarainministeriö kestävyysvajeen herkkyystarkasteluissaan (VM, 2019). *Toisessa skenaariossa* maahanmuuttaja pärjää yhtä hyvin kuin vuosina 1983–2002 saapuneet maahanmuuttajat keskimäärin, mutta heidän lapsensa ovat identtisiä kantaväestön lasten kanssa. Kolmannessa skenaariossa maahanmuuttajat ja heidän lapsensa pärjäävät samalla tavalla kuin maahanmuuttajat keskimäärin vuosina 1983–2002.

Kuvio 10. Kantaväestön ja maahanmuuttajien vuotuinen nettovaikutus julkiseen talouteen, euroa.
Lähde: VATT-työryhmä, 2014, kuvio 14.



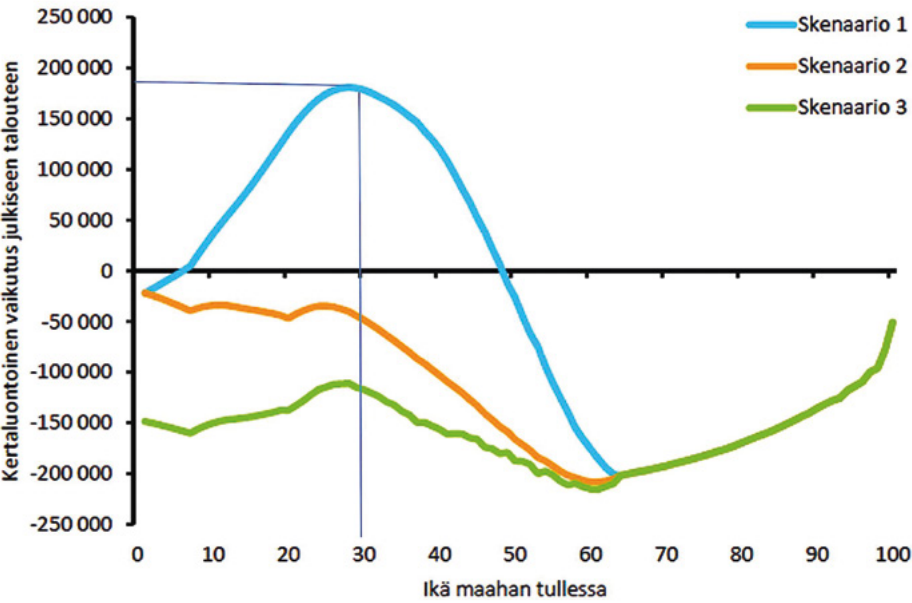
Kuviosta 11 nähdään, että maahanmuuton vaikutus julkiseen talouteen riippuu eritoten työmarkkinamenestyksestä ja maahantuloiästä. On syytä ensiksi huomata, että esimerkiksi vastasyntynyt kantaväestön edustaja¹² kasvattaa julkisen talouden alijäämää heijastellen suomalaisen kansantalouden pulmia ja julkisen talouden kestävyysvajetta. Ensimmäisessä skenaariossa noin 30-vuotiaana maahan muuttaneen henkilön vaikutus julkiseen talouteen on huomatta-

van positiivinen ollen liki 200 000 euron verran. Yli 50-vuotiaiden tapauksessa taas vaikutus julkiseen talouteen on alijäämiä lisäävä.

Mitä pessimistisempää työmarkkinamenestystä maahanmuuttajille ja heidän lapsilleen oletetaan, sitä huonommalta näyttää vaikutus julkiseen talouteen (skenaariot 2 ja 3). VATT-työryhmän mukaan, mikäli maahanmuuttajien (ja heidän lastensa) työmarkkinamenestys heijastelee vuosien 1983–2002 keskimää-

12 Ks. kuviossa 11 ensimmäinen skenaario ja ikä maahan tullessa on nolla.

Kuvio 11. Maahanmuuttajien ja kantaväestön vaikutus julkiseen talouteen.
Lähde: VATT-työryhmä, 2014, kuvio 15.



raistä menestystä, on minkä tahansa ikäisenä maahan tulleen henkilön keskimääräinen vaikutus julkiseen talouteen negatiivinen.

VATT-työryhmän laskelmat demonstroivat, paljonko maahantuloiällä ja integraatiolla on potentiaalia maahanmuuton julkistaloudellisten vaikutusten kannalta. Ne eivät huomioi tärkeitä yleisen tasapainon vaikutuksia (esim. kulutuksen lisääntyminen) tai esimerkiksi sosiaaliturvassa tapahtuneita tärkeitä muutoksia (esim. eläkeiän sitominen elinajanodotteeseen). On myös mahdollista, että työperäisen maahanmuuton ta-

pauksessa vaikutukset olisivat lähempänä ensimmäistä skenaariota kuin toista skenaariota.

Myös Salminen (2015, 2019) käy yksityiskohtaisesti läpi maahanmuuton kustannuksia. Salmisen vuonna 2015 ilmestynyt artikkeli käsittelee julkisen talouden nettovaikutuksia, mutta maahanmuuton kannalta kärjistetyn olennaiset lapsuus ja nuoruus sekä vanhuus jäävät tutkimuksen ulkopuolelle ja yleisemmät johtopäätökset saattavat siten olla harhaanjohtavia. Vuoden 2019 raportissa Salminen tarkastelee maahanmuuton elinkaarivaikutuksia,

mutta keskittyy kahteen syntymäpaikan perusteella valittuun maahanmuuttajaryhmään. Salmisen ajatus maahanmuuttajaryhmien voimakkaista eroista on huomionarvoinen. Toisaalta yleisempiä johtopäätöksiä maahanmuutosta on vaikea tehdä tarkastelemalla yksittäisistä maista pääasiassa humanitäärisin syin tulevia maahanmuuttajia.

Kinnunen, Mäki-Fränti ja Viertola (2013) tarkastelevat maahanmuuton elinkaarivaikutuksia Suomessa. Laskelmassa oletetaan, että vuotuinen nettomaahanmuutto kasvaisi 17 000 hengestä 25 000 henkeen vuosina 2021–2060 ja että maahanmuuttajien ikäjakauma pysyisi ennallaan. Painelaskelman mukaan edellä mainittu 8 000 henkilön nettomaahanmuuton kasvu johtaisi 0.6 prosenttiyksikköä pienempään kestävyysvajeeseen eli se mahdollistaisi verotuksen pysyvää keventämistä tai menojen pysyvää lisäämistä 1.4 miljardilla eurolla vuoden 2018 bruttokansantuotteeseen suhteutettuna.

Kinnusen ym. kanssa saman kaltaiseen vaikutukseen päätyy myös Valtiovarainministeriö (VM, 2020) laskiessaan, että nettomaahanmuuton 7 500 henkilön kasvu pienentäisi kestävyysvajetta 0,84 prosenttiyksiköllä . Edelleen taustaoletus on optimistinen eli että maahanmuuttajien työmarkkinamenestys olisi samanlaista kuin kantaväestöllä. Oletus on siis optimistinen, kun tarkastellaan maahanmuuttoa laajasti (ks. luku 2), mutta on mahdollista argumentoida, että oletus on kohtalaisen uskottava työperäisen maahanmuuton tapauksessa. Onhan kuitenkin niin, että työn perusteella maahan muuttaneiden henkilöiden työllisyysaste on Tilastokeskuksen Työvoimatutkimuksen mukaan kantaväestöä korkeampi (ks. kuvio 3). Lisäksi lapsuuteen ja nuoruuteen kohdistuvat merkittävät julkisen talouden kustannukset jäävät syntymättä täysikäisenä maahan tulleiden kohdalla.

Kuinka suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa voisi parantaa?

Lähes kaikki maahanmuutto on tai ainakin pitäisi olla lopulta työperäistä maahanmuuttoa – sekä Suomessa että muualla syntyneiden työikäisten ja työkykyisten tulisi pyrkiä työmarkkinoille mahdollisuuksiensa mukaisesti. Tässä luvussa pohditaan toimia, joilla maahanmuuttajien työllisyyttä voitaisiin parantaa. Yksi työkalu ei sovellu kaikkiin ongelmiin ja siksi erilaiset toimenpiteet ovat tehokkaita erilaisille maahanmuuttajaryhmille. *Kysymys siis kuuluu, kuinka Suomi voisi tehokkaammin houkutella ulkomaalaisia ihmisiä Suomeen tekemään töitä tai kannustaa jo nyt Suomessa asuvia paremmin työmarkkinoille?*

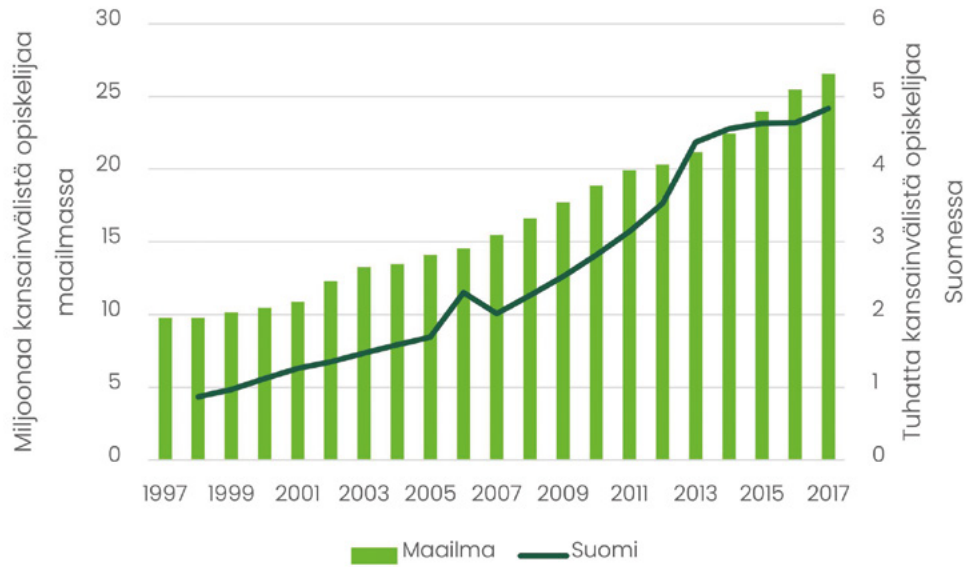
Opiskelijoista työvoimaa

Globaali korkeakoulutuksen kysyntä on kasvanut voimakkaasti 1960-luvulta lähtien (Chevalier, 2014). Kuvioon 12 on piirretty kansainvälisten opiskelijoiden määrä maailmassa ja Suomessa vuosina 1997–2017. Kansainvälisiä opiskelijoita oli maailmassa vuonna 1997 noin kaksi miljoonaa, kun vuonna 2017 heitä oli yli viisi miljoonaa. Suomessa opiskelevien ulkomaalaisten opiskelijoiden lukumäärä on kuusinkertaistunut vuoden 1998 reilusta neljästä tuhannesta vuoden 2017 reiluun 24 tuhanteen opiskelijaan. Ihmisten kansainvälinen liikkuvuus on lisääntynyt ja niin on myös kansainvälisten opiskelijoiden lukumäärä. Suomeen tästä suuresta määrästä päätyy vain hyvin pieni, vaikkakin viime aikoina kasvanut osa.

Suomessa valmistuneista kansainvälisistä korkeakouluopiskelijoista noin neljännes muuttaa pois maasta vuoden jälkeen valmistumisesta (CIMO, 2014) ja viiden vuoden jälkeen noin 35 prosenttia on muuttanut pois Suomesta (CIMO, 2016).

Kuvio 12. Kansainvälisten opiskelijoiden määrä maailmassa ja Suomessa korkeakoulussa opiskelevien ulkomaalaisten opiskelijoiden määrä.

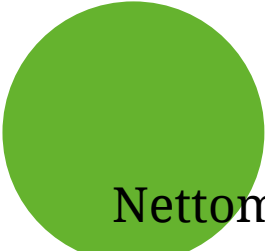
Lähde: UNESCO.



Opiskeluperustainen maahanmuutto on julkisen talouden näkökulmasta erityisen tehokasta politiikkaa ainakin kolmesta syystä. *Ensinnäkin* aikuisopiskelijana eli täysikäisenä maahan tuleva henkilö ei tuota julkiselle taloudelle lainkaan kustannuksia lapsuuden ja nuoruuden osalta, jolloin julkiset menot ja tulonsiirrot ovat korkealla tasolla (ks. esim. Kotamäki & Vaittinen, 2019). *Toiseksi* opiskelemaan tulevat ja korkeakoulusta valmistuvat maahanmuuttajat ovat määritelmällisesti korkeasti koulutettuja eli keskimäärin vähäisemmän työttömyysriskin ja korkeamman palkkatason henkilöitä. *Kolmanneksi* opiskelijaksi maahan tulleiden työllisyys on tilastoaineistojen perusteella keskimäärin hyvällä tasolla (ks. kuvio 3).

Seuraava kysymys on, kuinka opiskeluperustaista maahanmuuttoa tulisi lisätä? Chevalier (2014) kysyy juuri tämän kysymyksen artikkelissaan ja seuraavassa esitetään kyseisessä artikkelissa esiin tuotuja politiikkaneuvoja ja huomioita, jotka pätevät myös Suomen yhteiskuntaan.

1. Matalilla lukukausimaksutasoilla opiskelijoiden muuttopäätökset kytkeytyvät vahvemmin opintojen laatuun kuin hintaan.
2. Englanninkieliset ohjelmat houkuttelevat kansainvälisiä opiskelijoita.
3. Ammatillisten pätevyysvaatimusten yhdenmukaistaminen maiden välillä voi edesauttaa opiskelijoiden liikkuvuutta.



Nettomaahanmuuton
7 500 henkilön
kasvu pienentäisi
kestävyysvajetta
0.84 prosentti-
yksiköllä.

- 4. Kohdemaan työmarkkinoille pääsemisen vaikeut-
taminen pienentää maahanmuuttovirtoja.
- 5. Rajoitukset ihmisten liikkuvuudelle sekä pois koti-
maasta että kotimaahan vähentävät kannustimia
opiskella.
- 6. Toimiva ja kilpailullinen työmarkkina sekä enem-
män kykyihin kuin virkaikään perustuva palkan-
määräytyminen kasvattaa ulkomaille lähteneiden
opiskelijoiden palaamisen todennäköisyyttä.

On myös mahdollista visioida tarkemmin Suomi-spe-
sifejä uudistuksia. Tällä hetkellä opiskeluperustainen
oleskeluluvan saanti saattaa kestää niin kauan, että yk-
sittäinen korkeakoulu voi jopa joutua palauttamaan lu-
kukausmaksuja.¹³ Maahanmuuton lupaprosessia voisi
keventää siirtymällä toimeentulon edellytysten tarkas-
tuksessa ETA-maiden ulkopuolelta tulevien kohdalla
samaa malliin kuin EU- ja ETA-maiden kansalaisilta.
Nykyisin esimerkiksi kahden vuoden opiskelua varten
maahan tulevalle on oltava tilillään 13 440 euroa (Maa-
hanmuuttovirasto, 2020), mikä luo tarpeettoman kyn-
nyksen maahanmuutolle. Toiseksi voisi olla järkevää
luoda uusi viisumi, jolla opiskelijat saataisiin opintojen
alkaessa maahan, vaikka oleskelulupaprosessi olisi vie-
lä kesken. Kolmanneksi tulisi pohtia mahdollisuutta,
jossa korkeakouluille annettaisiin oikeus laittaa opiske-
lijoiden oleskelulupahakemus vireille sen jälkeen, kun
opiskelupaikka on vastaanotettu.

Kaikki edellä mainitut kolme uudistusta helpottai-
sivat opiskelijan maahanmuuttoprosessia ja muutta-
sivat järjestelmää asiakaslähtöiseen suuntaan vähen-
täen tarpeetonta hallinnollista taakkaa.

Maahanmuuttajien valinta, nopeutettu
hakuprosessi ja naturalisaatio

Eräät maat, kuten Australia ja Kanada, ovat ottaneet
käyttöön pistejärjestelmiä, jotka pisteyttävät maahan
haluavia henkilöitä tiettyjen kriteerien mukaisesti.
Esimerkiksi Kanadan järjestelmä pisteyttää maahan
haluavan perhettä iän, kielen, työkokemuksen, koulu-
tuksen tai työpaikan olemassaolon suhteen. Tietyn pis-
temäärän ylittävät maahanmuuttajat läpäisevät maa-
hanmuuttoprosessin.¹⁴

Todennäköisesti Suomen ei kannata siirtyä *vastaa-
vaan* pistejärjestelmään, koska Suomi ei kohdemaana
houkuttele samanlaisia maahanmuuttovirtoja kuin esi-
merkiksi Kanada, joka OECD:n tilastoaineiston mukaan
otti vuonna 2017 liki 300 000 maahanmuuttajaa.

Suomessa potentiaalisen maahanmuuttajan oleske-
luluvan hakuprosessi kestää tavattoman kauan. Marras-
kuussa 2019 Maahanmuuttoviraston mukaan odotettu
käsittelyaika ensimmäiselle työntekijän oleskeluluvulle
on noin neljä kuukautta, mutta pahimmassa tapauksessa
koko prosessi saattaa kestää jopa vuoden. Käsittelyaikaa
tulisi pystyä lyhentämään. Pääministeri Sanna Marinin
hallitus on hallitusohjelmassaan asettanut tavoitteekseen
työlupaprosessille keskimäärin kuukauden odotusajan.
Se saattaa olla hyvä välitavoite, mutta kuukausi on sekä
yrityksen että toisaalta työntekijän näkökulmasta edel-
leen liian pitkä aika. Lisäksi se tarkoittaa, että osalle ha-
kijoista hakuprosessi kestäisi kuukautta pidemmän ajan.
Kuukauden enimmäiskesto ja keskimäärin alle kahden
viikon odotusaika on se kunnianhimon taso, jota pitäisi
tavoitella pitkällä aikavälillä. Yli kuukauden auki olleet
hakemukset tulisi katsoa automaattisesti hyväksytyiksi.

13 Ks. aihetodiste esim. <https://www.hs.fi/talous/art-2000006306736.html>

14 Kuvaus Kanadan pistejärjestelmästä löytyy mm. Kanadan valtion kotisivuilta osoitteesta <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/express-entry/eligibility/federal-skilled-workers/six-selection-factors-federal-skilled-workers.html>

Nopeutettu ja siten kevennetty maahanmuuttoprosessi tietyt kriteerit täyttävälle maahanmuuttajaryhmille saattaisi olla järkevää Suomen kaltaiselle maalle. Esimerkiksi korkeakoulutetuille henkilöille, joilla on tiedossaan yli vuoden määräaikainen työsuhte, voitaisiin myöntää lähes automaattisesti pysyvä tai ainakin hyvin pitkä työ- ja oleskelulupa, tai vähintäänkin keventää prosessia merkittävästi. Vaihtoehtoisesti karsinta voitaisiin tehdä myös palkan perusteella, jolloin esimerkiksi yli 3000 euroa kuukaudessa tienavat pääsisivät kevyemmän prosessin piiriin. Johtoajatus on identifioida hakijoista jokseenkin suoraviivaiset ja selkeät ominaisuudet, jotka ennustavat korkealla todennäköisyydellä hyvää työmarkkinamenestymistä. Mallin keskeinen periaate on siten kanadalaisen järjestelmän mukainen.

Myös työvoimapulaa kokevien alojen kohdalla olisi syytä miettiä nykyistä kevyempää prosessia. Työ- ja elinkeinoministeriön ylläpitämän Ammattibarometrin perusteella voisi olla mahdollista identifioida ammattinimikkeet, joista Suomessa on pulaa ja myöntää näihin työtehtäviin pitkiä työ- ja oleskelulupia kevennetyllä prosessilla. Kyse olisi ikään kuin käänteisestä saatavuusharkinnasta, jossa harkinnanvaraisesti pyrittäisiin edistämään maahanmuuttoa estämisen tai hidastamisen sijaan.

Myös viranomaisten toiminnalle olisi syytä luoda kannustin toimia tehokkaasti vaatimalla konkreettisia tuloksia. Kevyemmän hakuprosessin mukainen lupa olisi myönnettävä esimerkiksi viikon kuluessa tai muuten hakemus katsottaisiin automaattisesti hyväksytyksi.

Edellä mainituilla tai niiden suuntaisilla toimenpiteillä voitaisiin toisaalta mahdollistaa työvoimapulasta kärsivien yritysten rekrytointeja ulkomailta ja toisaalta houkutella Suomeen eri alojen osaajia entistä matalammalla kynnyksellä.

Maahanmuuttajien tehokkaan valinnan ja oleskeluluvan järkevöittämisen lisäksi myös maahanmuuttajien naturalisaatio on todettu toimivaksi etenemistavaksi (Chevalier, 2014). Naturalisaatio viittaa suhteellisen helppoon kansalaisuuden tai pysyvien oleskelulupien myöntämiseen, joka puolestaan rohkaisee maahanmuuttajaa investoimaan maasidonnaiseen osaamiseen. Ilman pitkäaikaista oleskelulupaa tai muuten merkittävän epävarmuuden vallitessa maahanmuuttajalla on korkea kynnys opetella kieltä tai kulttuuria, joista ei juurikaan ole hyötyä Suomen rajojen ulkopuolella. Toisaalta kansalaisuuden myöntäminen antaa työnantajalle signaalin onnistuneesta integraatiosta, kasvattaa työllistämisen riskiä ja siten parantaa työmarkkinatulemia.

Instituutiot kuntoon myös matalan osaamistason maahanmuuttajille

Keskimääräistä heikommassa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden kohdalla työmarkkinainstituutioiden toimivuus nousee tärkeään rooliin. Tyypillisesti esimerkiksi humanitaarisin perustein tulleet maahanmuuttajat, matalasti koulutetut henkilöt ja osatyökykyiset on luettu tähän väestöryhmään. Tilastokeskuksen Työssäkäyntitilaston mukaan perusasteen jälkeistä tutkintoa vailla olevien henkilöiden työllisyysaste vuonna 2018 jäi 45 prosenttiin ja muiden kuin Suomen kansalaisten kohdalla 49 prosenttiin, kun koko maan työllisyysaste oli 72 prosenttia.

Erityisesti siis matalasti koulutettujen maahanmuuttajien tapauksessa työmarkkinoiden joustavuus on tärkeää. Työmarkkinoiden joustavuudella viitataan tässä yhteydessä erityisesti yritysten mahdollisuuksiin sopeutua ulkoisiin shokkeihin sekä työllistämiskynnyksen sopivan matalaan tasoon. Lisäksi aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteet saattavat olla perusteltuja erityisesti silloin, kun henkilön tuottavuus työmarkki-



Odotettu käsittelyaika ensimmäiselle työntekijän oleskeluluvalle on noin neljä kuukautta, pahimmassa tapauksessa prosessi saattaa kestää jopa vuoden. Kuukauden enimmäiskesto ja keskimäärin alle kahden viikon odotusaika on se kunnianhimon taso, jota pitäisi tavoitella pitkällä aikavälillä.

noilla on joko matala tai siihen liittyy epävarmuutta suhteessa työvoimakustannukseen.

Irtisanomissuoja on tekijä, joka vaikuttaa työmarkkinoiden virtoihin ja irtisanomissuojan lieventäminen alentaa yrityksen riskiä palkata työntekijöitä (ks. esim. Kugler & Saint Paul, 2004). Irtisanomissuojan tasolla on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia, mutta asia on laajemmin ottaen tämän luvun aiheen ulkopuolella. Käydään asiakokonaisuus kuitenkin läpi siltä osin, kun se liittyy maahanmuuttajien työmarkkinatilanteeseen. Havainnollistava ja uskottavalla tutkimusasetelmalla tutkittu esimerkki löytyy Ruotsin järjestelmästä.

Ruotsissa on voimassa ns. *last-in-first-out* eli LIFO-järjestelmä, jossa työsuhteen kesto antaa suojaa. Irtisanomistilanteissa yrityksen tulee aloittaa irtisanomiset virkaiältään nuorimmista työntekijöistä. Vuonna 2001 Ruotsissa tehtiin uudistus, jossa alle 11 työntekijän yritykset saattavat poiketa LIFO-säännöstä kahden työntekijän osalta. Uudistus loi luonnollisen tutkimusasetelman, jossa esimerkiksi alle 11 työntekijän yrityksiä voi verrata oletettavasti jokseenkin samanlaisiin, mutta vain hieman suurempiin yrityksiin. Esimerkiksi Bjuggrenin (2018) mukaan uudistus lisäsi työmarkkinoiden joustavuuden kautta yritysten tuottavuutta. Toisaalta von Below ja Thoursie (2010) tulivat johtopäätökseen, että kokonaisuudessaan uudistus lisäsi työmarkkinavirtoja sekä työsuhteisiin että pois niistä, jolloin nettovaikutus työllisyyteen oli lopulta pieni.

Von Below ja Thoursie tarkastelivat myös väestöryhmäkohtaisia vaikutuksia nuorien, vanhojen, maahanmuuttajien, miesten ja naisten suhteen. Kaikkien muiden paitsi maahanmuuttajien kohdalla sekä työllistymisen todennäköisyys että irtisanomismäärät kasvoivat, mutta nettovaikutus työllisyyteen oli tutkijoiden mukaan vähäinen. Sen sijaan maahanmuuttajien kohdalla työllistyminen lisääntyi selvästi enemmän kuin

irtisanomiset, eli työmarkkinoita joustavoittavan uudistuksen työllisyysvaikutus näyttäisi olevan positiivinen.

Myös perustulokokeilun loppuraportista (ks. Kangas, Jauhiainen, Simanainen & Ylikännö 2020, s. 42) kävi ilmi, että muiden kuin kotimaisia kieliä äidinkielenään puhuvien reaktio taloudellisten kannustimien muutokseen on merkittävästi Suomea tai Ruotsia äidinkielenään puhuvien reaktiota suurempaa. Tämäkin tieto viittaa siihen, että nimenomaan maahanmuuttajat, tässä tapauksessa työttömyyttä kohdanneet maahanmuuttajat, reagoivat voimakkaasti työllisyysmarginaalilla taloudellisten kannustimien muutoksiin.

Joustavampi työmarkkina näyttäisi siis tukevan tässä yhteydessä maahanmuuttajien työllisyyttä. Sama loogikka pätee todennäköisesti suurimpaan osaan rakenteellista työttömyyttä nostavista tekijöistä. Toisaalta on todettava, ettei maahanmuutto todennäköisesti ole keskeisin päätöstekijä, jonka perusteella suomalaisia työmarkkinainstituutioita tulisi muokata. Kokonaisuutta pohdittaessa on kuitenkin pidettävä mielessä vaikutukset maahanmuuttajiin.

Myös palkkatuki on taloustieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa havaittu hyödylliseksi työvälineeksi maahanmuuttajiin suunnatussa aktiivisen työvoimapolitiikan kokonaisuudessa. Asplund, Kauhanen, Päällysaho ja Vanhala (2018) toteavat tutkimuskirjallisuuteen viitaten, että palkkatuki edistää maahanmuuttajien työllisyyttä kaikista aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteistä parhaiten. Kirjoittajat käyivät läpi tutkimuksia, jotka on tehty niin Pohjoismaissa kuin Saksassakin. Esimerkiksi Ruotsin 12 palkkatuen (tai työllisyystuen) muodoista monet kohdistuvatkin maahanmuuttajiin (Avorin 2017). Suomessakin tulisi entistä tarkemmin pohtia, kuinka aktiivisella työvoimapolitiikalla voitaisiin avittaa vaille työtä jääneiden maahanmuuttajien tilannetta.

Kokeilemalla kohti parempaa maailmaa

Suomessa tehtyä taloustieteellistä tutkimusta maahanmuuton vaikutuksista on jokseenkin vähän. On toki myös niin, että maahanmuuttajien vähäisen määrän takia empiiriset tulokset esimerkiksi aiemmin esitetyn mallin parametrien estimoinnissa saattaisivat kärsiä epätarkkuuksista. Tiedossa ei ole yhtään Suomea koskevaa tutkimusta, jossa olisi yritetty arvioida maahanmuuttajien ja kantaväestön kysynnän substituutiojoustoja tai työn tarjonnan joustoja. Niinkin olennaisen parametrin kuin työn tarjonnan joustoja on arvioitu jopa kantaväestön kohdalla harvakseltaan. Ei siis ihme, ettei yksittäisen ja pienehkön väestöryhmän kohdalla empiirisesti uskottavia tutkimustuloksia ole kosolti.

Maahanmuuttajat ei myöskään väestöryhmänä ole ollut sellainen, johon monessakaan tutkimushankkeessa olisi kiinnitetty erityistä huomiota. Periaatteessa monet väestötasolla tehdyt tutkimusasetelmat pystyttäisiin toistamaan myös maahanmuuttajien kohdalla, mutta näin ei olla menetelty. Olisi kiinnostavaa saada tietoa kausaaliyhteyksistä esimerkiksi maahanmuuttajaväestön reaktiosta päivähoitomaksuun tai toisaalta työttömyysturvajärjestelmän muutoksiin Suomessa. Maahanmuutto ei Suomen taloustieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa ole yksinkertaisesti ollut kärkiaiheita.

Kausaaliyhteyksistä on vähän tietoa ja siksi julkisella sektorilla voisi olla tärkeä tehtävä satunnaistettujen kokeilujen järjestäjänä. Kaikkiin tutkimuskysymyksiin satunnaistettu koeasetelma ei sovellu, mutta moniin kyllä. Olennainen kysymys kuuluu, missä asiayhteyksissä maahanmuuttajia olisi mahdollista jakaa koe- ja kontrolliryhmiin. Vastauksia voisi etsiä esimerkiksi koulutuspolitiikan, sosiaaliturvan ja perhepolitiikan,

verotuksen, työmarkkinasääntelyn tai aktiivisen työvoimapolitiikan kokonaisuuksista.

Yhtenä hyvänä ja jo pitkälti konkretisoituneena esimerkkinä toimii työ- ja elinkeinoministeriön tilaama kotouttamisen SIB-hanke.¹⁵ Kyse on vaikuttavuusinvestoinnista (Social Impact Bond), jossa yksityiset ja institutionaaliset sijoittajat sijoittavat koto-SIB-rahastoon. Rahasto tuottaa, mikäli hankkeen tarkasti määritellyt maahanmuuttajan työllistymiseen liittyvät tavoitteet toteutuvat. Olennaista on hankkeen suunnittelu, joka on tehty tutkimuksellisesti siten, että hankkeessa on muodostettu kohde- ja kontrolliryhmät, jolloin kausaalinen vaikuttavuusarviointi on mahdollista. Myös perustulokokeilu oli tässä mielessä askel oikeaan suuntaan.

Satunnaistetut kenttäkokeet eivät ole oikotie onneen, vaan niihin liittyy monia pulmia. Siltikin satunnaistettujen koeasetelmien huomattavasti nykyistä laajempi käyttö tutkimuksissa parantaisi todennäköisesti päätöksenteon laatua myös maahanmuuttokysymyksissä.

Jotta empiirisesti uskottavaan kokeilukulttuuriin voitaisiin päästä, tulisi sekä julkisen hallinnon että erityisesti poliittisten päättäjien pää kääntää myötämielisemmäksi tutkimuksen suhteen. Yhteiskunnalliseen tutkimukseen tulisi tietyssä mielessä suhtautua kuin lääkekehitykseen. Emme salli lääkkeitä markkinoille, jotka eivät ole läpäisseet tiukkoja, usean vaiheen tutkimuksia. Samaa yleistä periaatetta tulisi soveltaa sellaisiin yhteiskuntapolitiikan lohkoihin, joissa se on mahdollista. Näin pystyisimme paremman politiikan kautta säästämään miljoonia ja taas miljoonia euroja yhteiskunnan resursseja samalla tuottaen parempia lopputuloksia kansalaisille.

15 Lisätietoa ks. esim. <https://www.sitra.fi/caset/koto-sib/> (viitattu 20.5.2020).

Johtopäätökset

Maahanmuutto on yhteiskunnallisesti tärkeä kysymys ja sen tärkeys kasvaa ajassa, kun suomalainen yhteiskunta vanhenee. Tämä artikkeli pyrkii laventamaan maahanmuuttoon liittyvää tietopohjaa sekä herättämään ajatuksia asiakokonaisuudesta.

Tilastojen perusteella maahanmuuttajien määrä on selvästi vähäisempi kuin muissa Pohjoismaissa. Myös suomalaisten asennoituminen maahanmuuttoon on muuta Eurooppaa keskimääräistä nuivempaa. Vuoden 2014 tietojen mukaan työperäisten tai opiskelun perusteella maahan tulleiden työllisyysaste on hyvä ja ajassa kasvava. Tämän Tilastokeskuksen tilaston perusteella haasteet liittyvät erityisesti humanitäärisin perustein maahan tulleiden työmarkkinaintegraatioon.

Teoreettisesti ajateltuna yksinkertainen kysynnän ja tarjonnan kehikko ei kuvaa maahanmuuttoa riittävän hyvin, koska se ei huomioi maahanmuuttajien ja kantaväestön tarkempaa työnjakoa. Empiirisen tutkimustiedon perusteella on keskimäärin niin, että matalasti koulutetut maahanmuuttajat eivät juurikaan kilpaile kantaväestön kanssa samoista työpaikoista.

Kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta onkin mahdollista tehdä tulkinta, että maahanmuutto ei keskimäärin merkittävästi syrjäytä kantaväestön työtä tai alenna palkkatasoa. Sen sijaan maahanmuutto saattaa parantaa tuottavuutta, tukea kansainvälistä kauppaa, lieventää työvoimapulaa ja parantaa julkisen talouden tasapainoa. Viimeiseksi mainittu tulema tosin riippuu useista tekijöistä eikä ole ihan selvää mihin suuntaan maahanmuuton vaikutus kääntyy.

Maahanmuuton julkistaloudelliset vaikutukset riippuvat pitkälti maahanmuuttajien pitkällä aikavälillä realisoituneesta työllisyyskehityksestä. Työ- ja opiskeluperäiset maahanmuuttajat todennäköisesti parantavat julkisen talouden tasapainoa, kun taas nykyisten

työmarkkinainstituutioiden ja aktiivisen työvoimapolitiikan kontekstissa humanitäärisin syin perusteella tulleet keskimäärin heikentävät sitä.

Suurin osa työikäisen väestön maahanmuutosta on työperäistä. Saattaa kuitenkin olla hyödyllistä jakaa poliittinen keskustelu maahanmuutosta kahteen kategoriaan: työperäiseen ja humanitääriseen maahanmuuttoon.

Työperäisen maahanmuuton tapauksessa on kyseistä, kuinka Suomesta voitaisiin tehdä mahdollisimman houkutteleva yhteiskunta kansainvälisesti liikkuvalla työvoimalla. Hallinnollisen kitkan vähentäminen on ensimmäinen, mutta ei vielä riittävän pitkä askel. Yhteiskunnan on muinkin tavoin oltava niin houkutteleva, että esimerkiksi huippuosaja valitsee nimenomaan Suomen eikä kilpailijamaata. Kaikkiin tekijöihin ei pysty poliittisin toimin vaikuttamaan, kuten kieleen tai ilmastoon, mutta monia muita houkutustekijöitä voidaan edistää.

Humanitäärisen maahanmuuton eli turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten tapauksessa kyse on vahvemmin kansainvälisten sitoumusten kautta arvovalinnasta, sillä yhteiskunnan nykyiset instituutiot eivät johda tämän maahanmuuttajaryhmän riittävän korkeaan työllisyysasteeseen ja siten kyse on taloudellisessa mielessä julkista taloutta heikentävästä maahanmuutosta. Näin ei tosin tarvitsisi olla. Maahanmuuttajien integraation tehokkuuteen tulisi satsata ja lähteä analyyttisesti purkamaan keskeisiä syitä, joiden vuoksi työllisyysaste jää matalaksi. Systemaattinen ja tutkimuksellisesti korkeatasoinen kokeilukulttuuri olisi oivallinen ensiaskel.

Lähteet

Anderson, K. H. & Huang, Z. (2019). Can immigrants ever earn as much as native workers? *IZA World of Labor, Institute of Labor Economics (IZA)*, 159. doi: 10.15185/izawol.159.v2

Asplund, R., Kauhanen, A., Päällysaho, M. & Vanhala, P. (2018). *Palkkatuen vaikuttavuus – palkkatukijärjestelmän ja sen uudistuksien arviointi*. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 75/2018.

Auerbach, A. J., Gokhale, J. & Kotlikoff, L. J. (1994). Generational Accounting: A Meaningful Way to Evaluate Fiscal Policy. *Journal of economic perspectives*, 8(1), 73–94.

Auerbach, A. J. & Oreopoulos, O. (2000). The fiscal impact of US immigration: a generational accounting perspective. Teoksessa J. M. Poterba (toim.), *Tax Policy and the Economy, Vol. 5* (s. 123–156). MIT Press.

Avorin, D. (2017). *Displacement jobs – On the Swedish employment subsidies*. Timbro Arbetsmarknad rapporter. Haettu osoitteesta <https://timbro.se/arbetsmarknad/displacement-jobs-swedish-employment-subsidies/>

Bell, B. (2019). Crime and immigration. *IZA World of Labor*, 33. doi: 10.15185/izawol.33.v2

Bell, B., Fasani, F. & Machin, S. (2013). Crime and immigration: Evidence from large immigrant waves. *Review of Economics and Statistics* 95(4), 1278–1290.

Bianchi, M., Buonanno, P. & Pinotti, P. (2012). Do immigrants cause crime? *Journal of the European Economic Association* 10(6), 1318–1347.

Bjuggren, C. M. (2018). Employment protection and labor productivity. *Journal of Public Economics*, 157, 138–157.

Busk, H., Jauhiainen, S., Kekäläinen, A., Nivalainen, S. & Tähtinen, T. (2016). Maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus eri vuosina Suomeen muuttaneiden työurista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 6/2016. Suomen yliopistopaino.

Card, D. (2009). Immigration and Inequality. *American Economic Review*, 99(2), 1–21.

Chevalier, A. (2014). How to attract foreign students. *IZA World of Labor* 2014, 36. doi: 10.15185/izawol.36

CIMO. (2014). Ulkomaalaisten opiskelijoiden työllistyminen Suomeen. Fakta Express 5A/2014. Haettu osoitteesta http://cimo.innofactor.com/palvelut/julkaisut/selvitykset/faktaa_express_5a_2014

CIMO. (2016). Suomessa, töissä, muualla? Fakta Express 1A/2016. Haettu osoitteesta <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/faktaa-express-1a2016-suomessa-toissa-muualla>

Collado, M. D., Iturbe-Ormaetxe, I. & Valera, G. (2004). Quantifying the impact of immigration on the Spanish welfare state. *International Tax and Public Finance*, 11, 335–353.

Constant, A. (2014). Do migrants take the jobs of native workers? *IZA World of Labor*, 10. doi: 10.15185/izawol.10

D’Amuri, F., & Peri, G. (2011). Immigration, jobs and employment protection: evidence from Europe. *NBER Working Paper No. 17139*.

Dustmann, C., Fabbri, F. & Preston, I. (2005). The impact of immigration on the British labour market. *The Economic Journal*, 115(507), F324–F341.

Dustmann, C., Frattini, T. & Preston, I. (2013). The effect of immigration along the distribution of wages. *Review of Economic Studies* 80(1), 145–173.

Dustmann, C., Glitz, A. & Vogel, T. (2009). Employment, wages, and the economic cycle: differences between immigrants and natives. *European Economic Review*, 54(1), 1–17.

European Social Survey. (2014). ESS Round 7 Data. Data file edition 2.2. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS7-201

Furtado, D. (2016). Fertility responses of high-skilled native women to immigrant inflows. *Demography*, 53(1), 27–53. <https://doi.org/10.1007/s13524-015-0444-8>

Furtado, D. (2015). Immigrant labor and work-family decisions of native-born women. *IZA World of Labor*, 139. doi: 10.15185/izawol.139

Genc, M. (2014). The impact of migration on trade. *IZA World of Labor*, 82. doi: 10.15185/izawol.82

Gould, E. D. & Klor, E. F. (2016). The long-run effect of 9/11: Terrorism, backlash, and the assimilation of Muslim immigrants in the west. *The Economic Journal*, 126(597), 2064–2114. <https://doi.org/10.1111/econj.12219>

Grossmann, V. (2016). How immigration affects investment and productivity in host and home countries. *IZA World of Labor*, 292. doi: 10.15185/izawol.292

Hinte, H. & Zimmermann, K. F. (2014). Does calculation hold? The fiscal balance of migration to Denmark and Germany. *IZA Policy Paper, No. 87*. Institute for the Study of Labor (IZA). Bonn, Saksa.

Kinnunen, H., Mäki-Frän­ti, P. & Viertola, H. (2014). *Julkisen talouden kestävyystarkasteluja*. BOF Online 1/2013. Suomen Pankki. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi-bof-20140807718>

Kangas, O., Jauhiainen, S., Simanainen, M. & Ylikännö, M. (toim.) (2020). Suomen perustulokokeilun arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:15.

Kotamäki, M. & Vaittinen, R. (2019). Suomalaisten sukupolvi­tilien laskeminen – julkinen talous eri sukupolvien näkökulmasta. Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/2019.

Kugler, A. D. & Saint-Paul, G. (2004). How do firing costs affect worker flows in a world with adverse selection? *Journal of Labor Economics*, 22(3), 553–584.

Larja, L. & Sutela, H. (17.12.2015). Ulkomaalaistaustaisten miesten työllisyysaste lähes samalla tasolla kuin suomalaistaustaisilla – naisilla enemmän vaikeuksia työllistyä. Tilastokeskus. Haettu osoitteesta https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/art_2015-12-17_001.html

Lehti, M., Aaltonen, M., Hinkkanen, V. & Niemi, H. (2014). Maahanmuuttajat rikosten uhreina ja tekijöinä rekisterilähteiden valossa. Teoksessa M. Lehti, V. Salmi, M. Aaltonen, P. Danielsson, V. Hinkkanen, H. Niemi, R. Sirén & K. Suonpää (toim.), *Maahanmuuttajat rikosten uhreina ja tekijöinä*, (s. 3–107). Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 265. Tammerprint.

Lucchino, P., Rosazza-Bondibene, C. & Portes, J. (2012). Examining the relationship between immigration and unemployment using National Insurance Number registration data. *NIESR Discussion Paper*, 386.

Maahanmuuttovirasto. (2020). Toimeentuloedellytys opiskelijoille. Haettu osoitteesta <https://migri.fi/opiskelu-suomessa/toimeentulo>

Maliranta, M. & Nurmi, S. (2019). Maahanmuuttajien yritystoiminnan merkitys Suomen työllisyyden ja tuottavuuden yritysdynamiikalle. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115(2), 289–316. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201906243398>

Migration Advisory Committee [MAC]. (2012). *Analysis of the impacts of migration*. Haettu osoitteesta <https://www.gov.uk/government/publications/analysis-of-the-impacts-of-migration>

MAC. (2018). EEA migration in the UK: Final report. Haettu osoitteesta <https://www.gov.uk/government/publications/migration-advisory-committee-mac-report-eea-migration>

OECD. (2020). International Migration Database. Haettu osoitteesta <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG>

Ottaviano, G. I. P., & Peri, G. (2006). The economic values of cultural diversity: Evidence from US cities. *Journal of Economic Geography* 6, 9–44. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbi002>

Peri, G. (2012). The effect of immigration on productivity: Evidence from U.S. states. *Review of Economics and Statistics*, 94(1), 348–358. https://doi.org/10.1162/REST_a_00137

Peri, G. (2014). Do immigrant workers depress the wages of native workers? *IZA World of Labor*, 42. doi: 10.15185/izawol.42

Roodenburg, H., Euwals, R. & ter Rele, H. (2003). *Immigration and the Dutch economy*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.

Salminen, S. (2015). Maahanmuutot ja Suomen julkinen talous. Osa 1: Toteutuneet julkisen talouden tulot ja menot. Suomen perusta. Haettu osoitteesta <https://www.suomenperusta.fi/content/uploads/2019/10/Maahanmuutot-ja-Suomen-julkinen-talous-osa-1-toteutuneet-julkisen-talouden-tulot-ja-menot-v4.pdf>

Salminen, S. (2019). Maahanmuutot ja Suomen julkinen talous. Osa 2: Elinkaarivaikutukset: Suomi, Irak ja Somalia. Suomen perusta. Haettu osoitteesta <https://www.suomenperusta.fi/content/uploads/2019/03/Maahanmuutot-ja-Suomen-julkinen-talous-Elinkaarivaikutukset-pdf.pdf>

Schwab, K. (toim.) (2019). *The Global Competitiveness Report*. World Economic Forum.

Spenkuch, J. L. (2014). Understanding the impact of immigration on crime. *American Law and Economics Review*, 16(1), 177–219.

Steinhardt, M. (2018). The impact of xenophobic violence on the integration of immigrants. *IZA Discussion Paper No. 11781*.

Tervola, J. (2015). Maahanmuuttajien kotihoidon tuen käyttö 2000-luvulla. *Yhteiskuntapolitiikka*, 80(2), 121–133.

Tervola, J. (19.5.2016). Kotihoidon tuki vai kotouttaminen? *Sosiaalivakuutus*. Haettu osoitteesta <https://sosiaalivakuutus.fi/kotihoidon-tuki-kotouttaminen/>

Tilastokeskus. (2018). Suomen virallinen tilasto (SVT). Muuttoliike [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6766. Haettu osoitteesta <http://www.stat.fi/til/muutl/index.html>

UNESCO. (2020). UNESCO Institute for Statistics (UIS) [verkkoaineisto]. Haettu osoitteesta <http://data.uis.unesco.org/>

Valtiovarainministeriö. (2020) Suomen julkisen talouden kestävyys, Talousnäkymät. Valtiovarainministeriön julkaisuja, 2020:59.

VATT-työryhmä. (2014). Maahanmuuttajien integroituminen Suomeen. VATT Julkaisut 67. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Edita Prima.

von Below, D. & Thoursie P. S. (2010). Last in, first out? Estimating the effect of seniority rules in Sweden. *Labour Economics*, 17(6), 987–997. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2010.02.007>

Työtä, perhettä, turvaa — muuttajat ja Suomen väestöllinen tulevaisuus

Minna Säävälä

Suomen kestävän väestönkehityksen näkökulmasta kuulostaa hyvältä ajatukselta, että työikäisiä ihmisiä muuttaisi Suomeen työn perässä. Vaikka COVID-19-pandemian aiheuttama taloustilanne heijastuu myös ulkomaalaistaustaisten mahdollisuuksiin työllistyä Suomessa, eivät väestörakenteen tuoman haasteet taloudelle häviä minnekään. Mauri Kotamäen artikkeli tässä julkaisussa tuo esiin työperäisen muuttoliikkeen taloudelliset hyödyt ja hankaluudet. Muuttoliike nyky maailmassa ei kuitenkaan toimi tilauksesta talouden tarpeiden mukaisesti, eikä toimivaa monikulttuurista yhteiskuntaa synny itsestään. Tarvitaan tietoisia päätöksiä.

Vaikka töihin pääsevästä maahanmuuttajista on välitöntä hyötyä väestöllisesti ja talouden kannalta, muuttajia ei pidä ajatella välineellisesti vain työvoimana. Jokainen heistä on myös yksilö ja ihminen, jolla on perhesiteitä, tarpeita, toiveita, velvollisuuksia ja oikeuksia. Tulevaisuuden väestönkehitys voi olla tasapainoista ja kestävää vain silloin, jos onnistumme rakentamaan ihmisoikeuksia kunnioittavan ja syrjimättömän, mukaan ottavan yhteisön.

Mistä muuttajia?

Verrattuna läntisen Euroopan maihin ja Pohjoismaihin, Suomessa on hyvin vähän ulkomailla syntyneitä (7 %), ulkomaalaistaustaisia (7 %) tai ulkomaan kansalaisia (5 %) (Tilastokeskus, 2019a). Suomi on nyky maahanmuuton kohdemaana nuori. Maahanmuuttoa on rajoitettu esimerkiksi työvoiman saatavuusharkinnalla ja tiukalla perheenyhdistämis- ja pakolaispolitiikalla.

Tutkimus ei pysty kovinkaan tarkkaan ennustamaan, miten siirtolaisuus maailman mittakaavassa kehittyy. Tällä hetkellä noin 3 prosenttia ihmisistä asuu muussa kuin synnyinmaassaan. Alueelliset erot ovat valtavia. Maailman suurimmassa maahanmuuttomaassa Yhdistyneissä Arabiemiirikunnissa yli 80 prosenttia asukkaista on maahan muuttaneita. Ennusteiden tekeminen muuttoliikkeestä on varsin vaikeaa, koska poliittiset, taloudelliset ja ekologiset olosuhteet voivat muuttua yllättävästi. Nämä muutokset heijastuvat muuton mahdollisuuksiin ja muuttohalukkuuteen. (esim. Bijak ym., 2019.) Koronatilanteen pidempiaikaisia vaikutuksia maailmanlaajuiseen muuttoliikkeeseen.

seen on vielä liian aikaista ennustaa, vaikka nyt muutoliike on lähes pysähdyksissä. Jos globaali talouslama iskee, ihmisiä liikkeelle työntävät voimat vahvistuvat.

Todennäköisintä on, että globaali liikkuvuus lisääntyy. Vähintäänkin muuttohalukkuus lisääntyy. Toisaalla on puoleensa vetäviä tekijöitä kuten työtä, vapautta tai vaurautta; toisaalla pois ajavia olosuhteita kuten sortoa, köyhyyttä tai mahdollisuuksien rajallisuutta. Muuttoliikkeet ovat aina reagoineet näihin tekijöihin: niin viikinkien valloitusretkien, Amerikan uudisasutuksen kuin Lähi-idästä tulevien nykyisten muuttoaaltojen aikaan. Muutto edellyttää monenlaisia resursseja: rahaa, tietoa, koulutusta, uskallusta ja verkostoja.

Jos halutaan Suomeen lisää muuttajia, olisi hyvä pohtia, millä tavalla he voisivat tänne päästä ja jäädä. Mistä uudet työntekijät ja osaajat ylipäättään saavat tietää, että Suomessa, kaukaisessa pienessä yhteiskunnassa, voisi olla heidän tulevaisuutensa? Työperäisen maahanmuuton lisäämistä toivovat eivät aina tunnu olevan selvillä Euroopan ulkopuolelta muuttamisen kovista realiteeteista ja rajoituksista. Euroopan ulkopuolelta voi muuttaa Suomeen lähinnä seuraavilla tavoilla:

- saada työpaikan jo ennen muuttoa (työperäinen maahanmuutto),
- avioitua maassa pysyvästi asuvan, tarpeeksi ansaitsevan maahanmuuttajan tai Suomen kansalaisen kanssa,
- päästä opiskelijaksi tai
- tulla turvapaikanhakijana tai kiintiöpakolaisena.

Työ oli viime vuonna ulkomaalaisten yleisin syy muuttaa Suomeen. Vuonna 2019 työ nousi ensi kertaa merkittävimmäksi muuton perusteeksi. Työn vuoksi

ensimmäisen oleskeluluvan tai EU-kansalaisen rekisteröinnin sai 35 prosenttia muuttajista, perhesiteen vuoksi 34 prosenttia (ks. kuvio 1). Perheside oli pitkään selvästi merkittävin muuton peruste. Viime vuoden tilanteessa näkyy EU-muuton lisääntyminen erityisesti työn vuoksi, jonka taustalla lieenee Brexitin luoma tilanne. Suomeen muutti vajaat 33 000 ihmistä ulkomailta, joista joka neljäs oli Suomen kansalainen. Nettomaahanmuutto on ollut viime vuosikymmenellä 12 000–18 000 henkeä vuosittain. (Tilastokeskus, 2019b.)

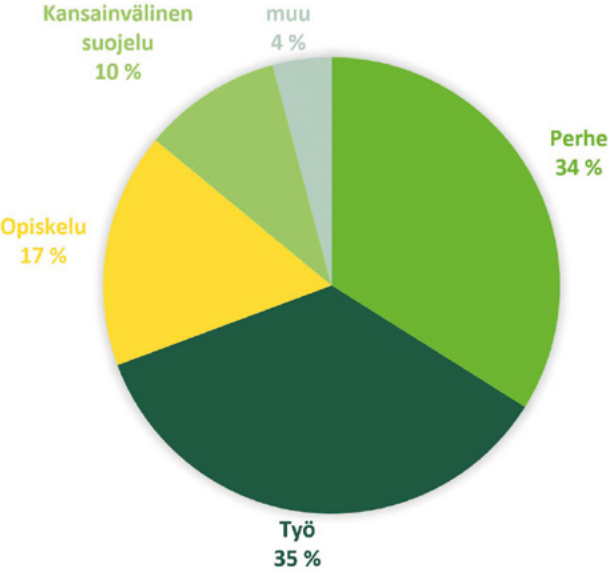
Perhe kannattelee ja kotouttaa

Vaikka perheside on työn ohella merkittävin peruste tulla Suomeen, ydinperheen saaminen tänne on kaikkea muuta kuin itsestään selvää. Keskeisin syy tähän on niin sanottu toimeentuloedellytys, joskin muihinkin syihin vedoten voidaan perheenjäsenten maahantulo kieltää. Esimerkiksi erossaolon venyminen voidaan tulkita perhesiteen katkeamiseksi lapsen ja vanhemman välillä. Perheenkokoajan on pystyttävä tuloiltaan elättämään koko ydinperhe ilman yhteiskunnan etuuksia.¹⁶ Toimeentuloedellytykset työssäkäyvän perheenyhdistämiselle ovat niin korkeat, että esimerkiksi bussinkuljettajana työskentelevällä henkilöllä on vaikeuksia saada tänne puolisoaan ja kahta lastaan.

Perhe saa tulijan sitoutumaan elämään ja yhteiskuntaan täällä. Korkeat toimeentuloedellytykset perheenyhdistämiselle viestivät, ettei muuttajien perhe-elämän tarpeilla ole tšekäläisen yhteiskunnan silmissä merkitystä. Ihmisten ei kuitenkaan voi olettaa jäävän Suomeen töihin pidemmäksi aikaa, jos heillä ei ole mahdollisuutta saada ydinperhettään tänne. Toimintatapa on ristiriitainen yhdenvertaisuuden sekä väestöpolitiikan kestävyysnäkökulmasta.

Kuvio 1. Perhe ja työ ovat ulkomaalaisten merkittävimmät perusteet muuttaa Suomeen. Maahanmuuttoviraston myöntämät ensimmäiset oleskeluluvat kolmansien maiden kansalaisille sekä EU-kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä oleskeluoikeuden rekisteröinnit vuonna 2019.

Lähde: Maahanmuuton tunnusluvut 2019, Maahanmuuttovirasto, 2020 ja verkkosivu <https://tilastot.migri.fi/index.html#decisions/23340?start=588&end=599>



16 Tämä ei koske perheenkokoajia, jotka ovat Suomen kansalaisia tai kolmen kuukauden sisällä turvapaikan saamisesta tai kiintiöpakolaisena maahan tulon jälkeen.



Ihmisten ei voi olettaa jäävän Suomeen töihin pidemmäksi aikaa, jos heillä ei ole mahdollisuutta saada ydinperhettään tänne.

Koulutus on mahdollisuus

Muuttoliikkeitä halutaan ohjailla poliittisilla päätöksillä, mutta ohjailu ei aina onnistu. Esimerkiksi on vaikeaa estää koulutettuja nuoria lähtemästä maasta etsimään mahdollisuuksia muualta. Muuttoliikkeen vaikutusten tarkastelussa olisikin tärkeää kiinnittää enemmän huomioita myös maastamuuttoon. Suomesta muuttaa pois koulutetumpaa väkeä kuin maahan muuttaa ulkomailta. Vuonna 2018 maasta muutti korkeakoulutuksen suorittaneita Suomen kansalaisia ulkomaille lähes tuhat enemmän kuin ulkomailta muutti korkeakoulutettuja Suomen kansalaisia Suomeen päin. (Tilastokeskus, 2020.)

Korkeakoulutetut ovat globaalia eliittiä, jota kaikkialla houkutellessaan muuttamaan maahan. Suomesta ulkomaille lähteviä nuoria aikuisia on hyödytöntä ajatella menetyksinä yhteiskunnalle. Kannattaa keskittyä siihen, miten heidät saataisiin myöhemmin palaamaan takaisin Suomeen täkäläistä elämää, väestöä ja taloutta rikastuttamaan.

Suomessa opiskelee tuhansia ulkomaalaisia opiskelijoita, joiden maahan jäämistä olisi edistettävä. Vastikään valmistuneen tutkimuksen perusteella tutkinnon Suomessa suorittaneet ulkomaalaiset jäävät itse asiassa monia vertailumaita useammin maahan myös tutkinnon jälkeen: kolme vuotta valmistumisen jälkeen 60–70 prosenttia asui edelleen maassa. (Mathies & Karhunen, 2019.) Maahan jäämisen ja työllistymisen hyväksi pitäisi tehdä vielä enemmän, ettei kolmasosa lähtisi pois. Riittävät pakolliset suomen- tai ruotsinopinnot osana jokaista tutkintoa helpottaisivat työllistymistä ja siten maahan jäämistä.

Työn perässä tulijat

Muuttajista ei pidä puhua vain työvoimana, josta maa tai suomalaiset voivat hyötyä. Tässä puhunnassa ulkomailta maahan muuttava jää välineeksi jonkun toisen hyvinvoinnin rakentamiseksi. Tällainen ajattelutapa vallitsi esimerkiksi Saksassa ja Ruotsissa 1950–1970-luvuilla, kun siirtotyöläisiä tuotiin maahan. Ajatuksena oli, että he tekevät työtä niin kauan kuin tarvitaan ja lähtevät sitten pois. Heidän ei toivottu rakentavan itselleen pysyvämpää elämää maassa.

Välineellinen ajattelutapa tekee muuttaneille vaikeaksi tulla hyväksytyksi osana yhteiskuntaa. Tulijat eivät itsekään helposti koe maata omakseen eivätkä sitoudu sen elämäntapaan tai arvoihin. Siirtotyöläistyyppinen hyötyajattelu on ihmisarvoa loukkaavaa ja vahingollista tulijoiden kotoutumiselle. Työhön tulijat on pyrittävä integroimaan osaksi suomalaista yhteiskuntaa.

Suomella on aikamoinen haaste tulla huomatuksi mahdollisena kohdemaana ammattilaisille ja erityisasiantuntijoille, joista kilpailevat monet maat. Suomea ei yleisesti tunneta ennalta, elinkeinoelämä on suhteellisesti kooltaan pieni, suomen kieli vieras, työelämä sisäänpäin lämpiävää ja verkostoja tänne ennestään vain harvalla ulkomaalaisella. Perhepalvelut ja -etudet sekä perheystävällinen työelämä ovat valttikortteja, joilla on merkitystä asuinmaan valinnoissa. Jos monimuotoisuutta ja erilaisia taustoja – diversiteettiä, kuten liike-elämässä nykyisin sanotaan – aletaan hyväksyä ja arvostaa nykyistä enemmän, voi suomalainen työelämä houkutella niin ulkomaalaisia tulijoita kuin täältä muualle muuttaneita suomalaisia paluumuuttajia. Työelämän ja yhteiskunnan sekä piilevästi että avoimesti syrjivät ja rasistiset toimintatavat on saatava kitkettyä.

Maassa asuu jo nyt tuhansia korkeakoulutettuja ulkomaalaistaustaisia työttömänä tai koulutusta vastaa-mattomissa töissä. He ovat näkymätön voimavara, jota harvoin huomataan. Monet heistä ovat tulleet maahan perhesyistä, puolisoina tai lapsina. Rekrytoijien tulisi nähdä tämä osaamispotentiaali ja oppia lukemaan heidän osaamistaan, josta maahan muuttaneet eivät aina osaa viestiä täällä totutulla tavalla.

Kansainvälistä suojelua saavat muuttajat

Kansainvälisen suojelun perusteella maahan tulleita on vain pieni osa maahanmuuttajista. Toisin kuin yleisesti ajatellaan, pakolaistaustaisia on vain pieni osa kaikista maahanmuuttajista. Vuonna 2019 myönnetyistä ensimmäisistä oleskeluluvista 10 prosenttia (3 709) myönnettiin kansainvälisen suojelun tarpeen perusteella tai kiintiöpakolaiselle (ks. kuvio 1). Maahanmuuttokeskustelun käyminen pelkästään pakolaistaustaisten kautta vääristää pahasti käsitystä tilanteesta.

Pakolaistaustaiset työllistyvät hitaasti. Iso osa heistä, myös työllistyvistä, jää vuosienkin kuluttua tulonsiirtojen varaan. Tulonsiirtojen määrä yksikköä kohden jäi pysyvästi noin kaksinkertaiseksi verrattuna kantasuomalaisiin. (Sarvimäki, 2017.) Syinä ovat muita yleisempi työttömyys ja työkyvyttömyys, suuret perheet ja pienipalkkaiset työt.

Kansainvälistä suojelua saavien työllistymisvaikeuksien taustalla on monia syitä. Sotien, kriisien ja romahtaneiden valtioiden keskeltä tulevat eivät ole useinkaan terveitä tai koulutettuja osaajia maahan tullessaan. Aseellisten konfliktien keskellä eläneet ihmiset vaativat huomattavia sosiaali- ja terveyspalveluiden ja kotoutumispalveluiden satsauksia kuntoutuakseen, kouluttautuaan ja voidakseen integroitua työmark-

kinoille. Jos sosiaaliturvan varassa eläminen pitkittyy terveys- tai työllistymisvaikeuksien tai kotoutumisen ja osallisuuden ongelmien seurauksena, aluksi häpeällisenä koettuun tukiriippuvuuteen sopeutuu. Sosiaaliturvan varaan jääminen on monelle vajaatyölliselle tai työttömälle loukku, joka heikentää itsetuntoa ja sosiaalista ja psyykkistä hyvinvointia. (Yijälä & Luoma, 2018.) Hyvinvointia ja työllistymisen mahdollisuuksia heikentää merkittävästi koettu syrjintä ja rasismi. Jos Lähi-Idästä ja Somaliasta peräisin olevia kohtaan tunnetut ennakkoluulot saadaan vähenemään työmarkkinoilla (Ahmad, 2019), voi pakolaistaustaisten työllistyminen helpottua. Kotoutumistoimien kehittäminen nopeaa työllistymistä siivittäväksi osaltaan parantaa tilannetta, kuten on käynyt Ruotsissa.

On ihmisoikeussyistä tärkeää, että kansainvälistä suojelua tarvitsevilla ihmisillä on mahdollisuus hakea turvapaikkaa, jos henki tai terveys on uhattuna. Jo kansainväliset sopimuksemme edellyttävät tätä. Turvapaikkapolitiikka on osa vauraiden maiden globaalia vastuuta. Hädässä ja suojelun tarpeessa olevia on autettava, jos haluamme tehdä osamme epäoikeudenmukaisessa maailmassa. Samalla on edistettävä kansainvälisessä yhteistyössä konfliktien ratkaisua ja oikeudenmukaisempaa talouskehitystä.

Nykyiset oleskelulupasäännökset Suomessa eivät tee helpoksi jäädä maahan, vaikka elämä täällä olisi alkanut rakentua ja kotoutuminen lähtenyt käyntiin. Moni kielteisen päätöksen saanut turvapaikanhakija joutuu järjettömään tilanteeseen: hänellä voi olla työpaikka tai opinnot menossa, mutta silti hänet lähetetään pois maasta.



Suomeen muuttavista suurin osa tulee tänne työn tai perheen perässä. Toisin kuin yleisesti ajatellaan, pakolais-taustaisia on vain pieni osa, noin 10 prosenttia, kaikista maahanmuuttajista.



Hallittua maahanmuuttoa ei ole maahanmuuton estäminen, vaan sen kanavoiminen järkevällä ja inhimillisellä tavalla.

Kestävään maahanmuuttopolitiikkaan

Hallittu maahanmuutto on sekä täällä asuvien että tänne tulevien kannalta tärkeää. Hallittua maahanmuuttoa ei ole maahanmuuton estäminen, vaan sen kanavoiminen järkevällä ja inhimillisellä tavalla.

Työikäisten muutto maahan luo mahdollisuuksia talouden innovaatioille ja talouskasvulle (**ks. Kotamäen luku tästä raportista**). Ilman talouden kestävää kehitystä ei tasa-arvoon tähtäävällä hyvinvointivaltiota ole tulevaisuutta. Siksi työn perässä Suomeen tuloa ja tänne jäämistä tulisi helpottaa. Suurille työnantajille pitäisi saada yksinkertaistettu ja nopea työlupaprosessi, jolloin ulkomailta pääsisi nopeasti suoraan rekrytoituna asiantuntijana maahan osaajapulaa paikkaamaan. Lähitulevaisuudessa iskevä talouden taantuma tai lama menee aikanaan ohitse ja jäljellä ovat väestörakenteen ja hyvinvointivaltion tulevaisuuden haasteet yhä polttavampina. Työvoiman saatavuus mahdollistaa orastavan talouden toipumisen sitten kun pahin on ohi. On syytä jo nyt varautua tuohon tilanteeseen.

Yksi innovaatio olisi mahdollistaa Euroopan ulkopuolisista maista muuttaminen määräaikaisella työvii-sumilla, kanadalaista pisteytysmallia soveltaen. Tämän pitäisi olla Euroopan laajuinen yhteinen projekti, jolla mahdollistettaisiin työperäistä, koulutettujen, kielitaitoisten ja nuorten aikuisten maahanmuuttoa kolmansista maista.

Mikään työperäinen muuttoliike ei yksin kykene siirtämään Suomea taloudellisesti kestävään väestönkehitykseen, jos tulijat eivät halua tai voi jäädä maahan. On edistettävä työmarkkinoiden monimuotoistumista ja syrjimättömyyttä, jotta maassa jo olevien ulkomaalaistaustaisten työllistyminen ja yhdenvertai-

suus toteutuisi ja uusien tulijoiden työ ja elämä täällä toisi heille tyydytystä. Tavoitteena tulisi olla, että mahdollisimman moni tänne tullut ja töihin tai opiskelemaan päässyt jäisi myös rakentamaan omaa elämäänsä ja samalla yhteistä, monimuotoista yhteiskuntaa. Mahdollisuus tuoda perhe lähtömaasta kuuluu osana mielekkääseen elämään. Meistä jokainen on osaltaan vastuussa siitä, että tänne tulijat myös pysyisivät täällä ja tulisivat osaksi Suomea.

Pelkkä talouteen perustuva ajattelutapa ei riitä oikeudenmukaisen, hyvinvointia kehittävän monikulttuurisen yhteiskunnan luomiseen. Pakolaispolitiikan osalta kulmakivi on globaali humanitäärinen vastuu. Sitä pitäisi toteuttaa ottamalla nykyistä enemmän kiintiöpakolaisia suoraan pakolaisleireiltä. Tämä on velvollisuutemme vauraana ja vastuullisena yhteiskuntana. Tämä myös mahdollistaa oikeudenmukaisemman pakolaisten valinnan. Samaan aikaan tulisi pitää yllä toimivaa ja ripeasti päätöksiä tuottavaa turvapaikanhakujärjestelmää.

Perhe on merkittävä syy muuttaa Suomeen. Tätä tosiasiaa harva tietää tai muistaa. Perhesiteen vuoksi maahan tulleiden kotoutumista ja työllistymistä tulisi tukea paljon nykyistä tietoisemmin. Nyt liian moni nainen ja mies jää työelämästä ja yhteiskunnasta syrjään tultuaan Suomeen puolisona tai puolisosksi. Perheenyhdistäminen tulisi mahdollistaa nykyistä alhaisemmilla tulorajoilla. Perhe on voimavara, joka edistää kotoutumista ja sitoo ihmiset maahan. On julmaa pitää ihmisiä erossa lähimmäistään.

Kotouttavat palvelut tulisi suunnata nopeaan työllistymiseen, ei vuosia kestävään välitilaan. Nopeasti työllistyneen tulisi säilyttää oikeus maksuttomiin kieliopintoihin, jonka hän nykyisin menettää. Kotouttavan toiminnan painopiste tulisi siirtää työelämään ja työmarkkinatuki kehittää tätä tukemaan Ruotsissa käytös-

sä olevia malleja mukaillen ja jo käynnistettyjä kotoutumistoimien muutoksia edistäen.

Muuttajat eivät yksin tule ratkaisemaan Suomen väestön huoltosuhteen rakenneongelmaa, jollei syntyvyys palaudu ainakin jonkin verran. He voivat olla osa ratkaisua ja auttaa elinvoimaisuuden ylläpitämisessä ja uudistumisessa. Jotta työikäisten määrän lasku ja kestävyysvajeen kasvu hidastuisi merkittävästi, tarvittaisiin huomattavan paljon nykyistä enemmän uusia, nopeasti työllistyviä eli koulutettuja muuttajia joka vuosi. Ei ole realistista odottaa, että sellaisia muuttajia tulisi yhtäkkiä tuhansittain nykyistä enemmän joka vuosi. Maahanmuutto ei toimi tilauksesta.

Kotoutuminen ei ole jotain, jota tapahtuu vain maahanmuuttajalle. Kotoutumista on rakennettava koko ajan vastaanottavuutta ja yhdenvertaisuutta vahvistaen työelämässä, kouluissa ja oppilaitoksissa sekä asuinalueilla. Molempien osapuolten on muututtava, joustettava ja opittava. Parhaimmillaan väestön monimuotoistumisesta muuttoliikkeen myötä voivat hyötyä Suomessa kaikki – niin tulijat kuin jo täällä olijat.

Lähteet

- Ahmad, A. (2019). When the name matters: An experimental investigation of ethnic discrimination in the Finnish labor market. *Sociological Inquiry*. <https://doi.org/10.1111/soin.12276>
- Bijak, J., Disney, G., Findlay, A. M., Forster, J. J., Smith, P. W. F. & Wiśniewski, A. (2019). Assessing time series models for forecasting international migration: Lessons from the United Kingdom. *Journal of Forecasting*, 38, 470–487.
- Mathies, C. & Karhunen, H. (2019). Suomeen valmistumisen jälkeen jääneet tutkinto-opiskelijat tilastojen valossa. Teoksessa V. Kazi, A. Alitolppa-Niitamo & A. Kaihovaara (toim.), *Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019*: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta, (s. 69–78). TEM oppaat ja muut julkaisut, 10. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Sarvimäki, M. (2017). Labor market integration of refugees in Finland. *Nordic Economic Policy Review*, 7(1), 91–114. VATT-työryhmä (2014).
- Tilastokeskus. (2019a). Tilastokeskuksen PxWeb-tietokannat: Väestö [sähköinen tutkimusaineisto]. Haettu osoitteesta http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm/
- Tilastokeskus. (2019b). Muuttoliike. Haettu osoitteesta <http://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/muuttoliike.html>
- Tilastokeskus. (2020). Maahan- ja maastamuutto muutto- maan, koulutusasteen ja ikäryhmän mukaan, 2005–2018. Tilastokeskuksen PxWeb-tietokannat. Haettu 17.4.2020 osoitteesta http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__muutl/statfin_muutl_pxt_11ac.px/
- Yijälä, A., & Luoma, T. (2018). ”En halua istua veronmaksajan harteilla, haluan olla veronmaksaja itse”: Haastattelututkimus maahanmuuttajien työmarkkinapoluista ja työn- teon merkityksestä heidän hyvinvoinnilleen. Tutkimuksia 2018:2. Helsingin Kaupunginkanslia.

Alueellistuminen ja maan sisäinen muuttoliike

2010-luvun muuttoliike on ollut alueellisesti keskittävää, valikoivaa ja polarisoivaa

Timo Aro

Tiivistelmä

- Suomen maakuntien ja kuntien muuttoliike koostuu alueiden sisäisistä ja niiden välisistä muutoista sekä maahan- ja maastamuutosta. Suurin osa, noin kaksi kolmasosaa, muutoista on kuntien sisäisiä muuttoja.
- Alueellinen liikkuvuus kuntien ja jopa maakuntien välillä on kuitenkin kasvanut tasaisesti viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana.
- Ilman maahanmuuttoa maakuntien ja kuntien väkimäärät pienenisivät lähes kaikkialla Suomessa suurimpia kasvukeskuksia lukuun ottamatta.
- Alueiden kehittymisen kannalta olennaista on muuttomäärien lisäksi, millaisia muuttajat ovat ominaisuuksiltaan, kuten iältään, työmarkkina-asemaltaan ja koulutukseltaan.
- Avainasemassa ovat 25–34-vuotiaat nuoret aikuiset, joista aiheutuu lähtöalueille kielteisiä ja tuloalueille myönteisiä vaikutuksia.
- Muuttoliike oli 2010-luvulla tyypillisesti pääkaupunkiseudulle, korkeakoulukaupunkeihin ja niiden läheiselle kehysalueelle sekä piste-mäisesti muualle maahan keskittyvää. Pääosin muuttajat olivat nuoria ja koulutettuja. Yhdessä nämä tekijät tarkoittavat, että muuttovoittoa saavat alueet saavat myös alueen kehityksen kannalta aiempaakin suotuisamman väestörakenteen, kun taas muuttotappiosta kärsivät alueet kurjistuvat entisestään.
- 2020-luvun muuttoliikkeen kannalta työpaikat ovat olennaisessa roolissa: muuttuuko työn tekemisen fyysinen paikka vihdoinkin merkityksettömäksi, ja alkavatko työpaikat muuttaa työntekijöiden perässä?

Alue- ja väestönkehityksen tilannekuvaa voi luonnehtia polarisoituneeksi 2010-luvulla. Alueet ovat eriytyneet, erilaistuneet ja etään-tyneet toisistaan kaikilla aluetasoilla. Alue- ja väestö-rakenteen voimistuvana muutospiirteenä on saman-aikainen keskittyminen, supistuminen ja vakituisen asutuksen tyhjeneminen. Mikrosijainnin merkitys korostuu aiempaa enemmän sekä kasvavilla että su-pistuvilla alueilla. Lisäksi väestö vähenee, vanhenee ja keskittyy. Useat alueet ovat ajautuneet demografiseen neloskierteeseen, jossa syntyvyys alenee, iäkkäiden määrä moninkertaistuu, työkäiset vähenevät ja muut-totappiot lamauttavat. Samalla on ensimmäisen kerran nähtävissä merkkejä väestö- ja työpaikkakehityksen keskinäisriippuvuuden murtumisesta. Alueella voi olla samanaikaisesti positiivinen rakennemuutos taloudes-sa, työllisyydessä ja investoinneissa ja negatiivinen rakennemuutos väestönkehityksessä, vetovoimassa ja liikkuvuudessa.

Suomen väestönkasvu on hidastunut 2010-luvun aikana. Koko maan väkiluku olisi kääntynyt laskuun jo vuonna 2015 ilman maahanmuuttoa. Kansantalou-den kehityksen kannalta työkäisen väestön vähene-minen aiheuttaa kiperiä haasteita. Työkäinen väestö on vähentynyt joka vuosi koko 2010-luvun ajan. Netto-maahanmuutosta on tullut ainoa väestöä kasvattava tekijä koko maan tasolla, ja ainoa positiivinen väestön-kehityksen osatekijä jo kahdessa kolmesta kunnasta. Syntyvyys on alentunut lapsiluvun alenemisen vuoksi. Elävänä syntyneiden lasten määrä jäänee noin 15 000 lasta pienemmäksi vuonna 2019 kuin 2010-luvun vaihteessa. Kyse on merkittävästä muutoksesta yhden vuosikymmenen aikana. Kokonaishedelmälli-syysaste on alentunut melko korkealta pohjoismaiselta tasolta Euroopankin tasolla poikkeuksellisen alhaiseksi (ks. Rotkirchin syntyvyysluku).

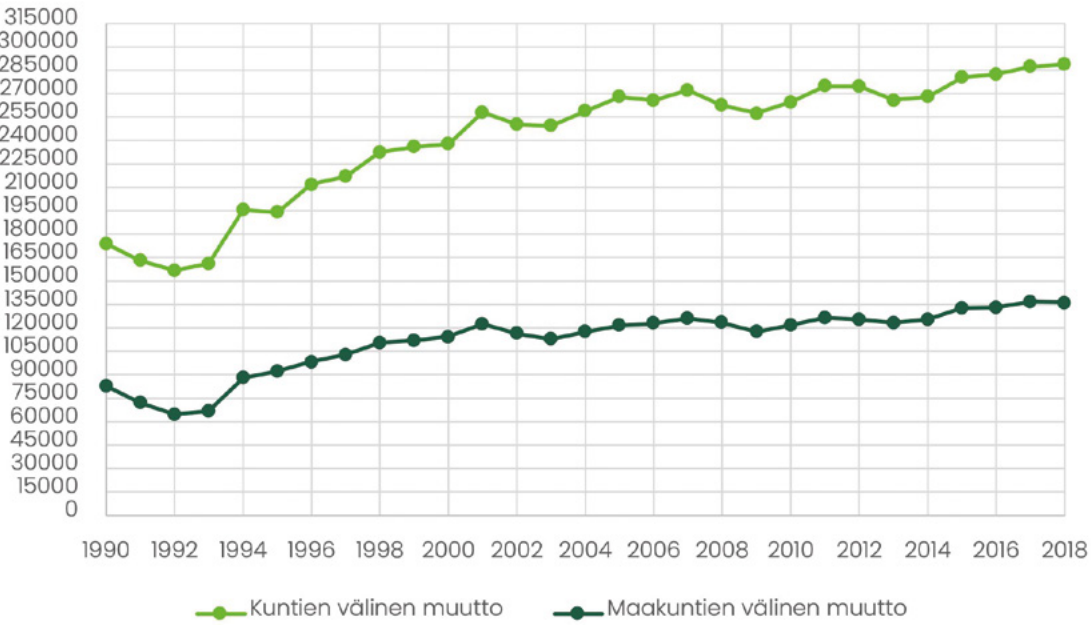
Syntyvyyden laskun vaikutukset heijastuvat 2020-luvulla palvelurakenteeseen ja työvoiman mää-rän kehitykseen (ks. [Tikanmäen ja Seurin luku](#)). Muutokset ilmenevät ensimmäisenä neuvoloissa, sit-ten varhaiskasvatuksessa, sen jälkeen ala- ja yläkou-luissa ja myöhemmin toisella ja kolmannelle asteella.

Alueellinen liikkuvuus on kasvanut tasaisesti vuo-sien 1990–2018 aikana. Vuosina 2017–2018 tehtiin kun-tien ja maakuntien välillä muuttoja enemmän kuin kertaakaan vuoden 1990 jälkeen, jos kehitystä tarkas-tellaan takautuvasti nykyisellä alueluokituksella. Kun-tien välillä tehtiin 288 433 ja maakuntien välillä 136 294 muuttoa vuonna 2018. Muuttoliike on ollut vilkas-ta 2010-luvulla. Vuosina 2010–2019 tehtiin yhteensä noin 9,1 miljoonaa muuttoa: kuntien sisällä ja välillä sekä maasta- ja maahanmuuttoa. 2010-luvulla on tehty vuosittain keskimäärin noin 914 000 muuttoa. Vuon-na 2018 tehtiin noin 40 prosenttia enemmän kuntien välisiä muuttoja kuin vuonna 1990, noin 18 prosenttia enemmän kuin vuonna 2000 ja noin 8 prosenttia enem-män kuin vuonna 2010. Kuviossa 1 on kuvattu alueel-lista liikkuvuutta kuntien ja maakuntien välillä vuosi-na 1990–2018.

Muuttoliike jakautuu kuntien väliseen nettomuut-toon (maan sisäinen muuttoliike) ja nettomaahanmuut-toon (kansainvälinen muuttoliike). Kuntien välinen nettomuutto vaikuttaa suoraan ja epäsuorasti alueel-lisiin eroihin. Muuttojen volyymejä tarkasteltaessa on hyvä huomioda, että hieman alle kaksi kolmesta (64.6 %) muutosta suuntautuu oman kunnan sisälle ja hie-man yli yksi kolmesta (35.4 %) muutosta ylittää kuntien väliset rajat. Kuntien rajat ylittävistä muutoista noin 86 prosenttia on maan sisällä tapahtuvia muuttoja ja noin 14 prosenttia maasta- tai maahanmuuttoja. Alle puolet (45 %) kuntien rajatkin ylittävistä muutoista tapahtuu maakuntien sisällä. Tiivistettynä noin neljä viidestä

Kuvio 1. Kuntien ja maakuntien välisten muuttojen määrä vuosina 1990–2018 (1.1.2019 alueluokituksella).

Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike



muutoista tapahtuu saman toiminnallisen alueen tai työssäkäyntialueen sisällä. Muutot ovat luonteeltaan niin sanottuja lähimuuttoja. Muuttojen syyt liittyvät ensisijaisesti asumiseen, asuin- ja elinympäristöön sekä muuttajan elinvaiheeseen. Vain yksi viidestä muutosta on luonteeltaan niin sanottu kaukomuutto, jossa koko päivittäinen elinpiiri muuttuu. Kaukomuuttojen muuttomotiivit liittyvät ensisijaisesti työhön, potentiaaliin työmahdollisuuksiin, koulutukseen tai muihin elämäntilanteeseen kytkeytyviin syihin. Vaikka erilaisten palveluiden ja mukavuuksien (amenities) on esitetty vaikuttavan etenkin niin sanotun ”luovan luokan” muuttopäätöksiin (esim. Florida, Glaeser), on työllistymismahdollisuuksien havaittu yhä olevan pitkän välimatkan kaukomuutoissa keskeisin muuttopäätöksiin vaikuttava motiivi. Muilla tekijöillä on lähinnä toissijainen vaikutus kaukomuuttoihin liittyviin muuttopäätöksiin.

Maakuntien välinen nettomuutto vuosina 2010–2019

Maakuntien välillä tehtiin keskimäärin noin 129 400 muuttoja vuosina 2010–2019. Maakuntien välisten muuttojen määrä kasvoi varsinkin 2010-luvun jälkipuoliskolla. Maakuntien nettomuutto oli kaksijakoista, kun tarkastellaan erikseen kuntien välistä nettomuuttoa ja nettomaahanmuuttoa. Maan sisäisestä muuttoliikkeestä saivat muuttovoittoa vain niin sanotun Kasvukolmion alueen kärjessä olevat maakunnat eli Uusimaa, Pirkanmaa ja Varsinais-Suomi. Nettomaahanmuutosta saivat sen sijaan muuttovoittoa kaikki maakunnat vuosina 2010–2019. Kokonaisnettomuutto oli nettomaahanmuuton ansiosta positiivinen yhteensä yhdeksässä maakunnassa.

Uusimaa sai kaikista maakunnista ylivoimaisesti

eniten muuttovoittoa 2010-luvulla. Uudenmaan kokonaisnettomuutto oli yhteensä noin 107 000 henkilöä eli keskimäärin noin 10 700 henkilöä vuodessa. Uudenmaan muuttovoitosta 41 prosenttia tuli maan sisältä ja 59 prosenttia ulkomailta. Pirkanmaa sai määrällisesti toiseksi eniten muuttovoittoa. Pirkanmaan kokonaisnettomuutto oli yhteensä noin 26 000 henkilöä, josta lähes kaksi kolmasosaa tuli maan sisältä. Varsinais-Suomen kokonaisnettomuutto oli noin 16 600 henkilöä, josta Pirkanmaasta poiketen kaksi kolmasosaa tuli ulkomailta. Kokonaisnettomuutto oli lisäksi positiivinen maahanmuuton ansiosta Keski-Suomessa, Päijät-Hämeessä, Pohjois-Savossa, Pohjois-Karjalassa, Pohjanmaalla ja Kanta-Hämeessä. Väkilukuun suhteutettuna kokonaisnettomuutto oli positiivisin Keski-Suomessa, Päijät-Hämeessä, Pohjois-Savossa, Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa, Etelä-Karjalassa ja Kanta-Hämeessä.

Kokonaisnettomuutto jäi negatiiviseksi kahdeksassa maakunnassa vuosina 2010–2019. Määrällisesti suurimmat muuttotappiot kärsivät Etelä-Savo, Kainuu, Kymenlaakso, Lappi ja Etelä-Pohjanmaa. Esimerkiksi Kainuun maakunta kärsi lähes 4 000 henkilön muuttotappiot 2010-luvulla: kyse on merkittävän suuresta muuttotappiosta, sillä maakunnan väestöpohja on hie- man yli 72 000 asukasta. Ilman maahanmuuton tasapainottavaa vaikutusta muuttotappiot olisivat nousseet määrällisesti korkeiksi useimmissa maakunnissa. Väkilukuun suhteutettuna kokonaisnettomuutto oli negatiivisin Kainuussa, Etelä-Savossa, Lapissa, Etelä-Pohjanmaalla ja Kymenlaaksossa.

Uusimaa sai muuttovoittoa kaikista muista maakunnista paitsi Kanta-Hämeestä (-1483 henkilöä) vuosina 2010–2018. Uusimaa sai määrällisesti eniten muuttovoittoa Pohjois-Pohjanmaalta, Pirkanmaalta, Keski-Suomesta ja Pohjanmaalta. Pirkanmaa sai muuttovoittoa 2010-luvun aikana kaikista muista maakunnista



**Työllistymis-
mahdollisuudet
ovat pitkän
välimatkan
kaukomuuttojen
keskeisin motiivi.
Muilla tekijöillä on
lähinnä toissijainen
vaikutus muutto-
päätökseen.**

Taulukko 1. Maakuntien kuntien välinen nettomuutto, nettomaahanmuutto ja kokonaisnettomuutto vuosina 2010–2019.

Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike.

MAAKUNTA	KUNTIEN VÄLINEN NETTOMUUTTO	NETTO MAAHANMUUTTO	KOKONAIŠ- NETTOMUUTTO
Uusimaa	51 737	64199	115936
Pirkanmaa	17649	9458	27107
Varsinais-Suomi	7388	11513	18901
Keski-Suomi	-1302	4472	3170
Päijät-Häme	-1121	4222	3101
Pohjois-Savo	-1984	4194	2210
Pohjois-Karjala	-3564	4084	520
Pohjanmaa	-7275	8325	1050
Kanta-Häme	-3320	3512	192
Etelä-Karjala	-3822	4235	353
Pohjois-Pohjanmaa	-8713	8181	-532
Keski-Pohjanmaa	-3168	1538	-1530
Satakunta	-7118	5246	-1942
Kymenlaakso	-8711	5440	-3271
Lappi	-8123	5058	-3065
Etelä-Pohjanmaa	-6182	3232	-2950
Etelä-Savo	-7148	3128	-4020
Kainuu	-5704	2042	-3662

Taulukko 2. Maakuntien välinen muuttoliike lähtö- ja tuloalueen mukaan vuosina 2010–2018.

Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike

Maakunta	Etelä-Karjala	Etelä-Pohjanmaa	Etelä-Savo	Kainuu	Kanta-Häme	Keski-Pohjanmaa	Keski-Suomi	Kymenlaakso	Lappi	Pirkanmaa	Pohjanmaa	Pohjois-Karjala	Pohjois-Pohjanmaa	Pohjois-Savo	Päijät-Häme	Satakunta	Uusimaa	Varsinais-Suomi
Etelä-Karjala	0	26	313	-2	103	9	-259	554	-26	-735	31	-17	45	-35	-287	-37	-2847	-231
Etelä-Pohjanmaa	-26	0	38	43	13	183	-936	-35	-20	-2200	-91	-73	-150	-136	3	-42	-1347	-524
Etelä-Savo	-313	-38	0	69	73	-14	-1296	366	-56	-939	31	-840	-27	-1265	-406	-43	-801	-374
Kainuu	2	-43	-69	0	-36	-19	-345	-53	-26	-664	-72	-208	-1272	-679	-59	-28	-1544	-128
Kanta-Häme	-103	-13	-73	36	0	12	-373	-6	-116	-2270	13	-77	103	-114	-543	-77	1483	-1124
Keski-Pohjanmaa	-9	-183	14	19	-12	0	-272	38	-43	-723	-153	-15	108	-75	-16	-17	-952	-322
Keski-Suomi	259	936	1296	345	373	272	0	309	256	-2849	143	350	964	764	218	242	-4655	-275
Kymenlaakso	-554	35	-366	53	6	-38	-309	0	-29	-983	86	-121	83	-178	-690	22	-4102	-344
Lappi	26	20	56	26	116	43	-256	29	0	-835	-30	-22	-3761	-14	-70	33	-2127	-390
Pirkanmaa	735	2200	939	664	2270	723	2849	983	835	0	1097	978	2488	1466	1741	1878	-6202	153
Pohjanmaa	-31	91	-31	72	-13	153	-143	-86	30	-1097	0	-29	263	2	-77	71	-4275	-1031
Pohjois-Karjala	17	73	840	208	77	15	-350	121	22	-978	29	0	137	-401	-175	21	-2313	-301
Pohjois-Pohjanmaa	-45	150	27	1272	-103	-108	-964	-83	3761	-2488	-263	-137	0	-190	-96	-122	-7600	-852
Pohjois-Savo	35	136	1265	679	114	75	-764	178	14	-1466	-2	401	190	0	-122	18	-1835	-382
Päijät-Häme	287	-3	406	59	543	16	-218	690	70	-1741	77	175	96	122	0	132	-902	-345
Satakunta	37	42	43	28	77	17	-242	-22	-33	-1878	-71	-21	122	-18	-132	0	-1653	-2346
Uusimaa	2847	1347	801	1544	-1483	952	4655	4102	2127	6202	4275	2313	7600	1835	902	1653	0	2146
Varsinais-Suomi	231	524	374	128	1124	322	275	344	390	-153	1031	301	852	382	345	2346	-2146	0

Huom. Taulukossa 2. on tarkasteltu maakuntien välistä nettomuuttoa ristiin vuosina 2010–2018. Jokaisen maakunnan osalta on laskettu muuttotase suhteessa muihin maakuntiin. Vaakarivillä olevat värit kertovat, onko maakunta saanut muuttovoittoa (tummanvihreä väri) vai muuttotappiota (vaaleanvihreä väri) kyseisestä maakunnasta.

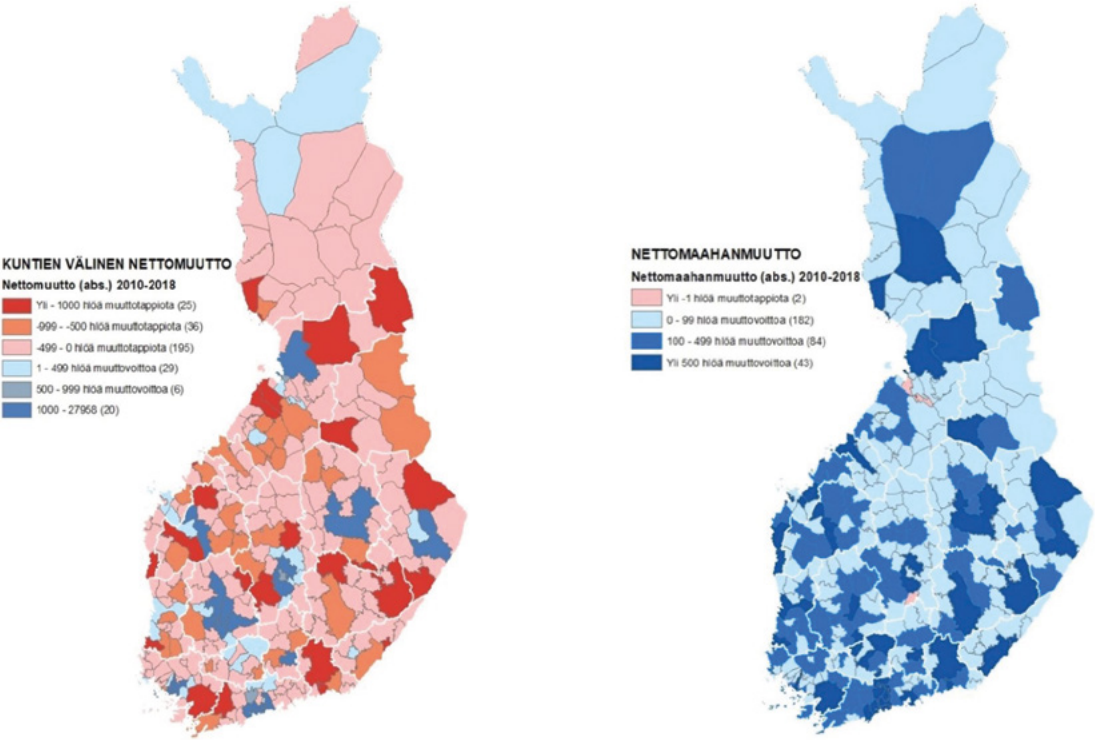
lukuun ottamatta Uttamaata (-6202). Varsinais-Suomi sai puolestaan muuttovoittoa kaikista muista maakunnista paitsi Uudeltamaalta (-2146) ja Pirkanmaalta (-153). Muiden maakuntien kohdalla muuttovoitot ja -tappiot jakautuivat kaksijakoisesti: maakunnat kärsivät muuttotappioita Uudellemaalle, Pirkanmaalle ja Varsinais-Suomelle sekä saivat joko muuttovoittoja tai -tappioita yksittäisistä maakunnista. Keski-Suomi oli muista maakunnista positiivinen poikkeus siinä mielessä, että se kärsi muuttotappiota vain kasvukolmion maakunnille, mutta sai muuttovoittoja kaikista muista maakunnista. Toisessa ääripäässä oli esimerkiksi Kainuu, joka sai marginaalisen muuttovoiton vain yhdestä maakunnasta (Etelä-Karjala +2 henkilöä) ja kärsi kaikille muille maakunnille muuttotappiota.

Kuntien välinen nettomuutto ja nettomaahanmuutto vuosina 2010–2019

Maan sisäinen muuttoliike on ollut 2010-luvulla alueellisesti polarisoitunutta ja kaksijakoista: muuttovoittoa sai enää keskimäärin vain joka kuudes kunta (52/311) vuosina 2010–2019. Muuttovoittoisten kuntien määrä on nykyisellä alueluokituksella vähemmän kuin kertaakaan aikaisemmin vuoden 1972 jälkeen. Muuttovoittoiset alueet ovat keskittyneet alueellisesti ryppäiksi ensisijaisesti pääkaupunkiseudulle, korkeakoulukaupunkeihin ja niiden läheiselle kehysalueelle sekä piste-mäisesti muualle maahan. Noin joka 11. kunta sai yli 1 000 henkilöä muuttovoittoa maan sisältä 2010-luvulla. Eniten määrällistä muuttovoittoa saaneen 20 kunnan joukossa olivat suurista ja keskisuurista kaupungeista Helsinki, Tampere, Turku, Espoo, Vantaa, Oulu, Jyväskylä, Kuopio, Seinäjoki, Lahti ja Joensuu sekä niiden

kehyskunnista Järvenpää, Sipoo, Lempäälä, Pirkkala, Kaarina, Nokia, Lieto, Kangasala ja Ylöjärvi. Väkilukuun suhteutettuna eniten muuttovoittoa maan sisältä saivat eräät suurten kaupunkien kehyskunnat: 20 suhteellisesti eniten muuttovoittoa saaneen kunnan joukossa olivat kaupungeista Tampere (6.), Seinäjoki (11.), Turku (12.), Helsinki (13.), Kuopio (16.) sekä Jyväskylä, Vantaa ja Espoo (19.) Kartassa 1. tarkastellaan kuntien välistä nettomuuttoa kunnittain vuosina 2010–2018. Kansainvälinen muuttoliike (nettomaahanmuutto) eroaa maan sisäisestä muuttoliikkeestä eniten siinä, että muuttovoittoja saivat de facto kaikki kunnat (309/311). Suomi sai yhteensä noin 156 000 henkilöä muuttovoittoa ulkomailta vuosina 2010–2019 eli enemmän kuin nykyisen Jyväskylän asukasluvun verran vuosikymmenessä. Joka seitsemäs kunta sai yli 500 henkilöä muuttovoittoa maahanmuutosta. Määrällisesti ylivoimaisesti eniten muuttovoittoa saivat pääkaupunkiseudun keskuskaupungit Helsinki (25 740), Espoo (15 434) ja Vantaa (13 568). Näiden kolmen kaupungin osuus oli yhteensä noin 54 700 henkilöä eli hieman yli kolmannes (35.7 %) koko maan saamasta muuttovoitosta. Seuraavaksi eniten määrällisesti muuttovoittoa saivat Turku (7 050), Tampere (5 910) ja Oulu (5 027). Lisäksi huomattavaan yli 2 000 henkilön muuttovoittoon ylsivät Vaasa, Jyväskylä, Kotka, Lappeenranta, Lahti, Kuopio ja Joensuu. Väkilukuun suhteutettuna eniten muuttovoittoa maahanmuutosta saivat pienet vastaanottokeskuspaikkakunnat, kuten Kristiinankaupunki, Vöyri, Siikajoki, Punkalaidun, Pudasjärvi, Lappajärvi, Pietarsaari ja Närpiö. Suurista ja keskisuurista kaupungeista 20 eniten muuttovoittoa saaneen kunnan joukossa olivat Vantaa (9.), Kotka (13.) ja Espoo (16.). Nettomaahanmuuton kohdalla on tärkeä kiinnittää huomiota jatkomuuttoihin Suomen rajojen sisällä. Tilastojen perusteella voidaan havaita, että suuri osa

Kartat 1–2. Kuntien välinen nettomuutto ja nettomaahanmuutto kunnittain vuosina 2010–2018. Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike



ulkomaalaistaustaisten jatkomuutoista suuntautuu pääkaupunkiseudulle tai muihin suurin kaupunkeihin. Muutot ovat luonteeltaan keskittymishakuisempia kuin kantaväestöllä. Kartassa 2 on tarkasteltu netto-maahanmuuttoa kunnittain vuosina 2010–2018.

Muuttajien ikärakenne on yksi valikoivan muuttoliikkeen erityispiirre

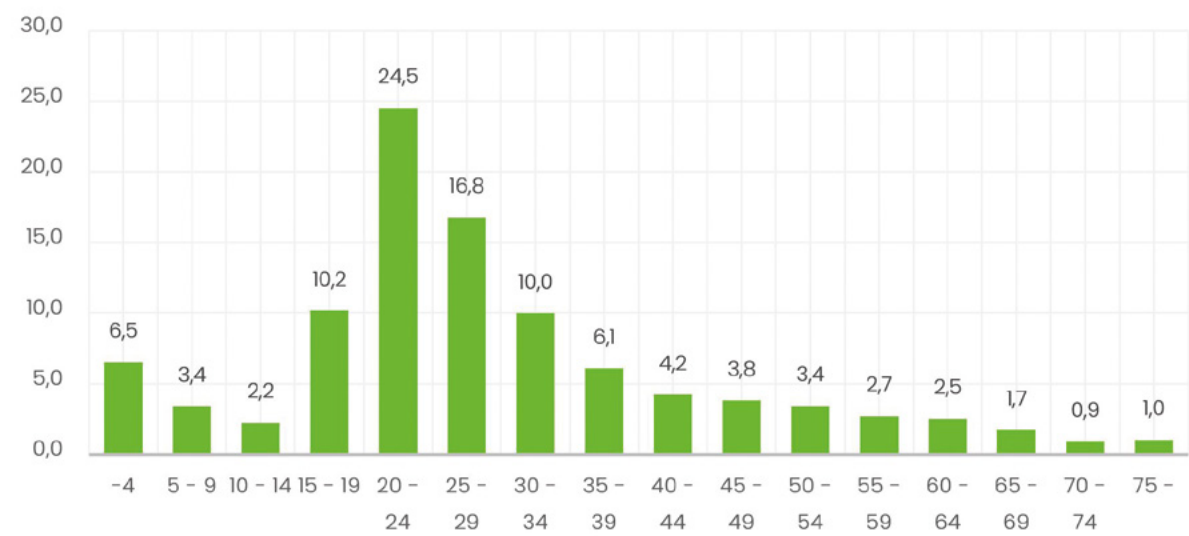
Muuttoliikkeen määrän ohella on tärkeää kiinnittää huomiota muuttajien rakenteeseen eli siihen, millainen on alueen tulo- ja lähtömuuttajien profiili tai rakenne. Muuttajien rakenneominaisuudet liittyvät muun muassa ikä-, koulutus- ja tulo- rakenteeseen sekä

työmarkkina-asemaan. Muuttoliikkeen aiheuttamia vaikutuksia seurataan tavallisesti käyttämällä muutamaa tunnuslukua, kuten tulo-, lähtö- ja nettomuuttoa, joita seurataan jopa neljännesvuosittain. Määrällisen kehityksen perusteella tehdään usein pitkälle meneviä johtopäätöksiä alueen kehityksestä, vaikka määrälliset pintatason tiedot ovat usein harhaanjohtavia muuttajien taloudelliseen, sosiaaliseen ja demografiseen rakenteeseen verrattuna. Alueen kehityksestä voidaan tehdä paljon luotettavampia päätelmiä, jos samanaikaisesti tarkastellaan sekä muuttajien määrää että muuttajien rakennetta. Muuttoliikkeestä tekee alueiden kannalta pirullisen ongelman se, että se on perusluonteeltaan valikoivaa, polarisoivaa ja keskittävää. Yksinkertaistettuna muuttoliike vahvistaa jo ennestään vahvoja aluei-

Muuttoliikkeestä tekee alueiden kannalta pirullisen ongelman se, että se on perusluonteeltaan valikoivaa, polarisoivaa ja keskittävää. Yksinkertaistettuna muuttoliike vahvistaa jo ennestään vahvoja alueita ja heikentää supistumiskierteessä olevia heikompia alueita.

Kuvio 2. Kuntien välisten muuttojen osuus (%) ikäryhmittäin vuosina 2010–2018.

Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike



ta ja heikentää supistumiskierteessä olevia heikompia alueita. Muuttoliikkeen valikoivuudella tarkoitetaan sitä, että muuttajien ominaisuudet poikkeavat ikärakenteen, työmarkkina-aseman, koulutuksen ja tulojen osalta muusta väestöstä. Yksi keskeinen rakennepiirre liittyy muuttajien ikärakenteeseen, jota tarkastellaan tässä artikkelissa tarkemmin yhtenä esimerkkinä muuttoliikkeen valikoivuudesta.

Jokainen muuttaja aiheuttaa tulo- ja menovaikutuksia sekä luovuttavalla että vastaanottavalla alueella. Alueiden tulovaikutukset liittyvät verotuloihin, verotulotasaukseen ja valtionosuuksiin sekä menovaikutukset puolestaan julkisten palveluiden kysyntään, asuin- ja tonttitilan tarpeeseen, infrastruktuuriin ja palvelutuotantoon. Kaikki muuttoliikkeen tulo- ja menovaikutukset kytkeytyvät suoraan tai epäsuoraan muuttajien ikärakenteeseen. Muuttajissa ovat yliedustettuina 15–24-vuotiaat nuoret ja 25–34-vuotiaat nuoret aikuiset. Vuosina 2010–2018 tehtiin yhteensä noin 2.5 miljoonaa kuntien välistä muuttoa, joissa enemmän kuin seitsemän kymmenestä (73.6 %) muutosta oli alle 35-vuotiaiden tekemiä ja vain noin joka neljäs muutto (26.4 %) yli 35-vuotiaiden tekemä. Määrällisesti eniten muuttoja tehtiin viisivuotisikäryhmittäin tarkasteltuna 20–24-vuotiaiden ikäryhmässä: noin joka neljäs (24.5 %) kaikista muutoista tapahtui em. ikäryhmässä. Toiseksi eniten muuttoja tehtiin 25–29-vuotiaiden ikäryhmässä (16.8 %) ja kolmanneksi eniten 15–19-vuotiaiden ikäryhmässä (10.2 %). Hieman yli puolet kaikista muutoista tehtiin 15–29-vuotiaiden ikäryhmässä (51.5 %). Muuttojen määrä alenee viisivuotisikäryhmä kerrallaan 25-vuotiaiden ikäryhmästä alkaen. Yli 65-vuotiaiden muuttojen määrä on edelleen marginaalinen kaikissa muuttovirroissa, sillä vain 3.6 % kaikista kuntien välisistä muutoista oli iäkkäiden tekemiä vuosina 2010–2018. Lisäksi iäkkäiden muutot ovat pääosin lähi-

muuttoja saman kunnan osa-alueiden tai naapurikuntien välillä.

Nuorten 15–19-vuotiaiden muutot heijastavat toisen asteen koulutuspaikkojen sijaintia. Nuorista sai muuttovoittoa keskimäärin vain joka 11. kunta (28/311) vuosina 2010–2018. Muuttovoittoisten kuntien yhteisenä piirteenä on runsas koulutustarjonta. Muuttovoittoa saivat määrällisesti eniten suurimmat opiskelukaupungit. Yli tai noin 10 000 henkilön muuttovoittoihin ylsivät Helsinki, Tampere ja Turku. Yli 6 000 nuoren muuttovoitot saivat Oulu ja Jyväskylä. Yli 1000 nuoren muuttovoittoihin ylsi yhteensä 15 kaupunkia, jotka olivat edellä mainittujen lisäksi muuttovetovoimajärjestyksessä Joensuu, Kuopio, Lahti, Vaasa, Espoo, Seinäjoki, Vantaa, Rovaniemi, Lappeenranta ja Pori. Nuorista kärsivät eniten määrällistä muuttotappiota koulutustarjonnaltaan rajalliset suurten kaupunkien kehyskunnat ja eräät maakuntakeskukset. Yli 1000 nuoren muuttotappioista kärsivät Nurmijärvi, Tuusula, Kouvola, Ylöjärvi ja Hollola. 15–19-vuotiaiden ikäryhmässä näkyy vahvasti toisen asteen koulutuksen perässä tehdyt muutot, jotka hyödyttävät perinteisten korkeakoulutuskaupunkien lisäksi maakunta- ja seutukeskuksia. Kartassa 3. kuvataan 15–19-vuotiaiden nettomuuttoja vuosina 2010–2018.

Nuorten 20–24-vuotiaiden ikäryhmän muuttovoitot jakautuvat alueiden välillä vielä epätasaisemmin kuin 15–19-vuotiaiden ikäryhmän muutot. 20–24-vuotiaista sai muuttovoittoa yhteensä vain 18 kuntaa, jotka olivat monipuolisen ja laaja-alaisen koulutustarjonnan omaavia kasvu- ja maakuntakeskuksia. Muuttotappiota kärsi 20–24-vuotiaiden ryhmästä 95 prosenttia kaikista kunnista. Helsingin muuttovoitto oli määrällisesti omaa luokkaansa: noin 29 000 henkilöä vuosina 2010–2018. Tampere sai muuttovoittoa noin 13 600 ja Turku noin 11 600 henkilöä 20–24-vuotiaista nuorista.

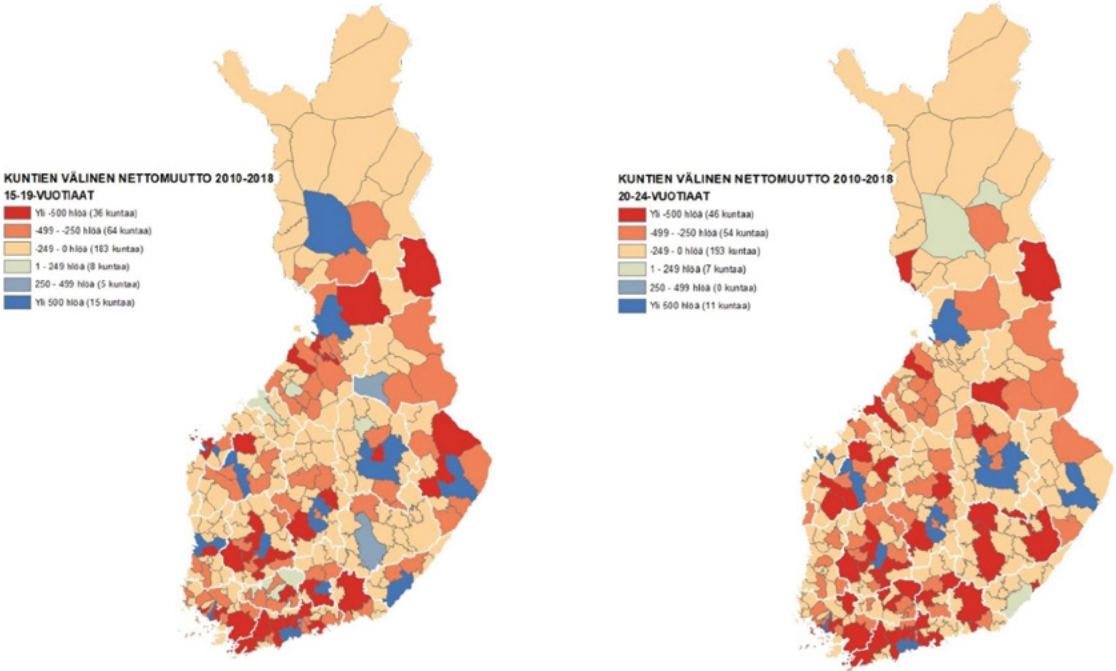
Oulu ja Jyväskylä saivat muuttovoittoa yli 5 000 henkilöä. Merkittäviä määrällisiä muuttovoittoja saivat lisäksi Vantaa, Kuopio, Vaasa, Joensuu, Seinäjoki ja Espoo. Nuorista kärsivät määrällisesti eniten muuttotappiota useat maakunta- ja seutukeskukset sekä suurten kaupunkien kehyskunnat. Kymmenen kuntaa kärsi yli tai noin 1000 henkilön muuttotappion. Suurimmat

määrälliset muuttotappiot kärsivät Salo, Kouvola, Nurmijärvi, Tuusula, Lohja, Porvoo, Kirkkonummi, Savonlinna, Hämeenlinna ja Vihti.

25–34-vuotiaat nuoret aikuiset ovat yksi muuttoliikkeen avainryhmistä. Ikäryhmässä on runsaasti vasta valmistuneita, koulutettuja, perheen perustamis- tai laajenemisvaiheessa olevia tai työuran alkuvaihees-

Kartat 3–4. Nuorten 15–19- ja 20–24-vuotiaiden kuntien väliset nettomuutot vuosina 2010–2018.

Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike

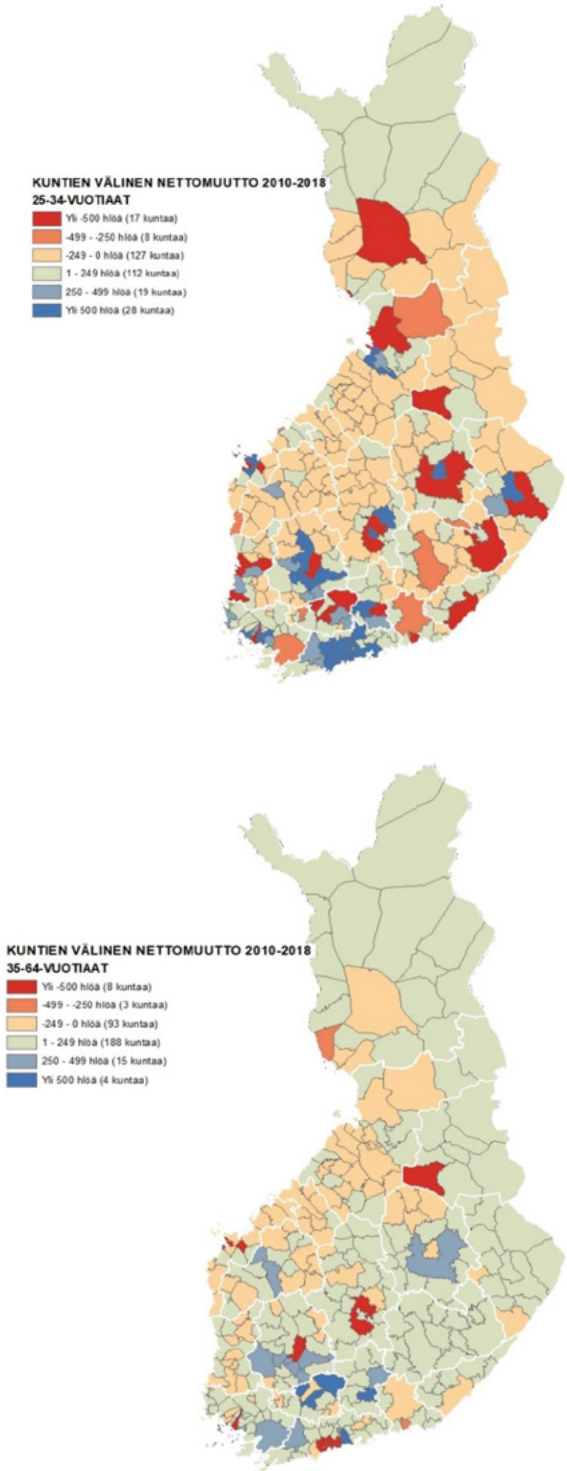


sa olevia. Nuorten aikuisten paikkaan ja asumiseen liittyvät valinnat ovat merkittäviä alueiden tulevan kehityksen kannalta. Ikäryhmän muutoista aiheutuu lähtöalueille kielteisiä ja tuloalueille myönteisiä kerrannaisvaikutuksia ajan myötä. Nuorten aikuisten muuttovoitot ja -tappiot jakautuvat tasaisemmin kuntien välillä toisin kuin nuorten 15–24-vuotiaiden ikäryhmissä. Muuttovoittoa sai 159 kuntaa ja muuttotappiota 152 kuntaa vuosina 2010–2018. Nuorista aikuisista saivat määrällisesti eniten muuttovoittoa pääkaupunkiseudun keskustaupungit ja suurten kaupunkien kehyskunnat. Yli 1000 nuoren aikuisen muuttovoittoon ylsi yhteensä 17 kuntaa 2010-luvulla. Suurimmat muuttovoitot keräsivät Vantaa ja Espoo: Vantaa sai noin 6 300 ja Espoo noin 5 600 henkilöä muuttovoittoa nuorista aikuisista. Yli 1000 henkilön muuttovoittoon ylsivät lisäksi Nurmijärvi, Ylöjärvi, Kaarina, Tuusula, Kangasala, Lieto, Kirkkonummi, Helsinki, Lempäälä, Nokia, Järvenpää, Pirkkala, Sipoo, Vihti ja Laukaa. Nuorista aikuisista kärsivät eniten määrällistä muuttotappiota pääkaupunkiseudun ulkopuolella olevat suuret opiskelukaupungit kuten Turku, Tampere, Jyväskylä, Oulu, Joensuu, Vaasa ja Kuopio. Nämä menettävät runsaasti vastavalmistuneista erityisesti pääkaupunkiseudulle. Turku kärsi noin 9 900 henkilön muuttotappiot nuorista aikuisista. Suuria määrällistä muuttotappiota kärsivät lisäksi Tampere (-8 600), Jyväskylä (-5 700), Oulu (-4 900), Joensuu (-3 200), Vaasa (-2 800), Kuopio (-1 900), Lappeenranta (-1 800) ja Lahti (-1 100). Kartassa 5 on kuvattu nuorten aikuisten nettomuuttoja kunnittain 2010-luvulla.

35–64-vuotiaan aikuisväestön muuttojen volyymit ovat merkittävästi alhaisemmat kuin nuorten ja nuorten aikuisten ikäryhmissä. Aikuisväestön osuus kaikista muutoista on noin viidennes kaikista muutoista 2010-luvulla. Aikuisväestöstä sai muuttovoittoa kaksi

Kartat 5–6. 25–34- ja 35–64-vuotiaiden nettomuutto kunnittain vuosina 2010–2018.

Lähde: Tilastokeskus, väestö; muuttoliike



kolmesta (206) kunnasta ja muuttotappiota yksi kolmesta (105) vuosina 2010–2018. Hämeenlinna oli ainoa kunta, joka sai 35–64-vuotiaista yli 1000 henkilöä muuttovoittoa. Yli tai noin 500 henkilöä muuttovoittoa sai seitsemän kuntaa: Sipoo, Lahti, Naantali, Seinäjoki, Kauniainen, Kaarina ja Kuopio. Aikuisväestöstä suurimmat muuttotappiot keskittyivät pääkaupunkiseudun muihin isoihin keskustaunkeihin. Helsingin muuttotappiot olivat noin -9 700 henkilöä, Vantaan -1 800 ja Espoon -950 henkilöä vuosina 2010–2018. Lisäksi merkittäviä yli 500 henkilön muuttotappiota kärsivät Vaasa, Jyväskylä, Tampere, Kajaani ja Turku. Kartassa 6 on kuvattu 35–64-vuotiaan aikuisväestön kuntien välisiä nettomuuttoja vuosina 2010–2018.

Muuttoliikkeen erityispiirteet 2010-luvulla

Muuttoliike on tasapainoisen alue- ja väestörakenteen kannalta haastava ilmiö kahdesta toisiinsa kietoutuvasta syystä: (1) Muuttoliike on luonteeltaan keskittävää ja polarisoivaa, sillä se lisää alueiden välisiä eroja ja alueellista eriytymistä. Muuttoliikkeen seurauksena vahvat ja elinvoimaiset alueet vahvistuvat entisestään sekä heikot ja supistumiskiarteessä olevat alueet heikentyvät. (2) Muuttoliike on luonteeltaan selektiivistä eli valikoivaa. Lähes neljä viidestä muuttajasta on nuoria tai nuoria aikuisia. Kahdeksan muuttajaa kymmenestä on iältään alle 35-vuotiaita. Joka toinen muuttaja on iältään 15–29-vuotias. Muuttajissa ovat lisäksi yliedustettuina koulutetut.

2010-luvun muuttoliikkeen erityispiirre vaikuttaa olevan se, että kasvavillakin alueilla tai liikenne- ja kasvukäytävillä on merkittävää hajontaa väestönlisäyksessä saman toiminnallisen alueen sisällä. Kasvupaine suuntautuu aiempaa enemmän reunoilta kohti

kaupunkiseutujen ydintä tai ydinkaupunkiseutua sekä rataverkoston varrelle tai läheisyyteen. Muutos on tältä osin suuri verrattuna 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen kehitykseen. Niin sanottu Nurmijärvi-ilmiö tarkoitti 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä pientalovaltaisuuteen ja pendelöintiin perustuvaa kaupunki- ja yhdyskuntarakenteen hajautumista kasvavillakin kaupunkiseuduilla kuntataajamien ulkopuolelle. 2010-luvulla voidaan puhua vastaavalla tavalla niin sanotusta Järvenpää-ilmiöstä, jolle on tyypillistä kaupunkirakenteen tiivistyminen ja pakkautuminen monimuotoistuneen asuntotuotannon ansiosta kunta- taajamiin sekä lähelle hyviä (rata)yhteyksiä ja palvelukeskittymiä.

2010-luvun muuttoliikkeen erityispiirteet voidaan tiivistää viiteen ydintekijään:

1. Alueellinen eriytyminen ja erilaistuminen on kiihtynyt. Muuttovoittoa saavien alueiden määrä on vähentynyt ja muuttovoittoiset alueet ovat keskittyneet suurille ja keskisuurille kaupunkiseuduille sekä pistemäisesti muualle maahan. Luonnollisen väestönlisäyksen hiipuminen korostaa alueellisia eroja.
2. Muuttoliike on luonteeltaan jopa aiempaa keskittävämpää, polarisoivampaa ja valikoivampaa. Muuttoliikkeen valikoivat piirteet, erityisesti muuttajien ikä-, työmarkkina-asema ja koulutustaso, lisäävät alueiden välisiä ja sisäisiä eroja. Yhdet alueet hyötyvät sekä määrällisestä muuttoliikkeestä että muuttajien rakenteesta, kun toiset alueet taas kärsivät samanaikaisesti määrällisistä muuttotappioista ja elinvoimaa rapauttavasta muuttajien rakenteesta. Muuttoliike ja muuttajien rakenne lisäävät alueiden välisiä ja sisäisiä eroja. Kaikkien



2010-luvulla voidaan puhua *Järvenpää-ilmio*stä, jolle on tyypillistä kaupunkirakenteen tiivistyminen ja pakkautuminen kunta-
taajamiin sekä lähelle hyviä (rata)yhteyksiä ja palvelukeskittymiä.

- alueiden kannalta korostuu erityisesti työikäisen väestön ja työllisten muuttojen suuntautuminen. Työikäisen väestön ja työllisten muutot ovat kriittisiä alueiden menestymisen näkökulmasta.
3. Kaupunkialueiden sisäinen dynamiikka on muuttunut. Kasvavien kaupunkiseutujen sisällä keskikaupunkien muuttovoitot ovat kasvaneet aikaisempaan kehitykseen verrattuna suhteessa kehyskuntiin ja kehyskuntien välillä on aikaisempaa enemmän hajontaa. Kasvavillakin alueilla sisäiset erot ovat kasvaneet saman toiminnallisen alueen sisällä ja kasvupaine suuntautuu aikaisempaa enemmän reunoilta kohti ydintä tai ydinkaupunkiseutua sekä rataverkoston läheisyyteen.
 4. Maahanmuuton merkitys on kasvanut alueiden väestödynamiikassa. Maahanmuuton merkitys on kasvanut alueiden väestönkehityksessä luonnollisen väestönlisäyksen heikentyessä, erityisesti syntyvyyden nopeasti alentuessa. Maahanmuutto on yhä useammassa kunnassa ainoa väestönkehityksen dynaaminen osatekijä. Maahanmuuttajien jatkomuutot ovat luonteeltaan keskittymishakuisempia kuin kantaväestön.
 5. Helsingin seudun ja muiden suurten kaupunkiseutujen veto- ja pitovoima on kasvanut suhteessa koko maahan ja niiden omiin vaikutusalueisiin. Suurkaupungistuminen on vahvistunut 2010-luvun kuluessa, kun suurten kaupunkien ja kaupunkiseutujen muuttovoitot ovat kasvaneet 2010-luvulla aiempaan verrattuna. Nopeaan kasvuun liittyy myönteisiä ja kielteisiä lieveilmiöitä. Metropolialue ja metropolipolitiikka värittävät 2020-luvulla kaikkea kaupunki- ja yhteiskuntapolitiikkaa Suomessa. Suurkaupungistuminen näkyy pienemmässä mitakaavassa kaikilla suurilla kaupunkiseuduilla.

2020-luvun muuttoliikekehityksen kannalta ensimmäinen olennainen kysymys liittyy digitalisaation, tietoteknologian kehityksen ja työn muutoksen aiheuttamiin vaikutuksiin. Toistaiseksi digitalisaatioon liittyy niin sanottu ”*paradox of place*” eli paikan paradoksi. Sillä viitataan siihen, ettei digitalisaatio ole vastoin oletuksia vähentänyt aikaan, paikkaan ja etäisyyteen liittyvää riippumattomuutta, vaan on korostanut entisestään sekä keskittymien että ihmisten kasvokkain tapahtuvien kohtaamisten ja kontaktien merkitystä. Digitalisaatioon liittyvä paradoksi aluekehittämisen kannalta lienee se, että se mahdollistaa samanaikaisesti sekä keskittämisen että hajauttamisen. Tekoälyn käytön lisääntyminen sekä tuhoaa että luo uusia työtehtäviä, mutta automatisoitumisen todellisia vaikutuksia muuttoliikkeeseen on vaikea arvioida. Digitaaliyhteiskunnan ja kaupungistumisen välinen keskinäisyhteys onkin suurelta osin toistaiseksi kehityskulkuihin liittyvien arvailujen varassa.

Toinen 2020-luvun muuttoliikekehityksen kannalta olennainen kysymys on, seuraavatko ihmiset työpaikkoja vai työpaikat ihmisiä. Ihmiset ovat perinteisesti seuranneet työpaikkoja. Jatkossa on mahdollista, että useammat toimialat seuraavat ihmisiä ja hakeutuvat olemassa oleviin keskittymiin tai saman toimialan muiden yritysten läheisyyteen. Osaamisella on vahva tendenssi keskittyä olemassa oleviin keskittymiin. Jos ja kun kilpailu osaavasta työvoimasta kiihtyy, työpaikat seuraavat ihmisen asumiseen ja paikkaan liittyviä valintoja eikä päinvastoin.

On kuitenkin selvää, että työn murros ja muutos tulee myös jatkossa vaikuttamaan muuttoliikkeeseen ja ylipäättään alueelliseen liikkuvuuteen. Tulevaisuuden työelämässä korostuu monipaikkaisuus ja –muotoisuus. Monipaikkainen asuminen on vähentänyt sidonnaisuutta yhteen paikkaan. Työtä voidaan teh-

dä periaatteessa mistä, miten ja milloin tahansa. Toisin Osmo Soininvaaraa lainaten voi myös todeta, että ”työ, jota voidaan tehdä missä päin Suomea hyvänsä, voidaan yleensä tehdä missä päin maailmaa tahansa”. Monipaikkaisuus tarkoittaa työn näkökulmasta toisin sanoen sitä, että työtä voidaan tehdä työpaikalla, etänä, asiakkaan luona, yhteisöllisissä tiloissa, kahviloissa tai missä tahansa kulkuneuvossa. Monipaikkaisuus voi tarkoittaa yhtä hyvin työn tekemisen paikkojen hajautumista sekä kaupungeista maaseudulle että kaupungeista kaupunkeihin tai ulkomaille. Monipaikkaisuuden mielletään usein liittyvän vapaa-ajan asumiseen, tai sen ajatellaan toimivan pienten kuntien, maaseudun tai harvaan asuttujen alueiden pelastusrenkaana, mutta se voi tarkoittaa myös entistä useammin kakkosasuntojen hankkimista suuremmista kaupungeista maan sisältä tai ulkomailla. Yhä useammalla pendelöivällä, aktiivi-ikäisellä, koulutetulla ja säännölliset tulot omaavalla henkilöllä voi olla kakkosasunto suurissa asutus- ja työpaikkakeskittymissä. Työ- ja asuinpaikan ero hämärtyy digitalisaation ja työelämän muutoksessa.

Lapsiperheiden urbanisoituminen ja muut kaupungistumisen trendit

Emma Terämä

Tiivistelmä

- Suurin osa suomalaisista asuu kaupungeissa, ja kaupungistuminen jatkuu edelleen.
- Tässä luvussa tarkastellaan eräitä kaupungistumisen kanssa saman aikaisia ja mahdollisesti sen kanssa vuorovaikuttavia trendejä: yksinasumisen yleistymistä, asumispreferenssien muutosta, syntyvyyden laskua eri alueilla, työn murrosta ja sen tuomaa monipaikkaisuutta sekä kestäväen kehityksen huomioimista alueiden suunnittelussa.
- Nuorten yksinasumisen lisääntyminen ja kaupungistuminen ovat toisiaan ruokkivia trendejä. Ikääntyneiden yksinasumisessa vastaavaa yhteyttä kaupungistumiseen ei ole vielä havaittavissa.
- Asunnon sijainti ja liikenneyhteydet ovat nykyisin perheiden eniten arvostamia viihtyisyystekijöitä asunnon valinnassa. Vaikka osa perheistä suosii edelleen omakotitaloasumista, kerrostaloasumisen suosio on ollut nousussa 1990-luvun lopulta asti. Sitä asumispreferenssit näyttävät kääntyneen suosiin kaupungistumista.
- Syntyvyys on alentunut niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Kaupungeissa syntyvyys on maaseutua alhaisempaa, ja asuineliöt kalliimpia. Kaupungistuminen voi olla osaltaan yhteydessä syntyvyyden laskuun.
- Pirstaloitunut työelämä ja työpaikkojen digitalisoituminen pakottavat ja mahdollistavat ihmisten asumisen useammalla kuin yhdellä paikkakunnalla. Tämä saattaa tulevaisuudessa vaikuttaa ihmisten asumispreferensseihin ja sitä kautta kaupungistumiskehitykseen odottamattomilla tavoilla.
- Tiivistyvä rakennettu ympäristö ja toimiva yhdyskuntarakenne edesauttavat resurssiviisaan yhteiskunnan toteutumista ja mahdollistavat näin osaltaan kestäväen kaupunkiasumisen.

Loppuvuodesta 2018 alkaen on nähty lukuisia uutisia väestönkehityksestä. Syntyvyyden laskun dramaattiset käänneet ja toisaalta kaupungistumiskehitys ovat saaneet kosolti huomiota, ainakin alkuvuoden ja kevään 2020 koronan esiinmarssiin asti. Tilastoinnin lisäksi tarvitsemme entistä enemmän ymmärrystä ennakointia ja oikea-aikaista päätöksentekoa varten. Ennakoivassa työssä onkin väestöntutkimuksessa eli demografiassa pitkät, joskin trendeille herkat perinteet.

Väestön hitaasta luonnollisesta uusiutumisesta huolimatta kehityksen ennakointi on haastanut ennen ja haastaa edelleen. Tästä ovat esimerkkinä kuolevuuden pitkäaikainen lasku ja nyttemmin syntyvyyden nopea lasku. Kun väestörakenteen analyysiin yhdistyy muuttoliike, ennakointi vaikeutuu entisestään. Kaupungistuminen, eli väen muuttaminen kaupunkeihin, on yksi esimerkki muuttoliikkeestä. Tutkittua tietoa ja kiinnostusta aiheeseen on nyt kansallisesti enemmän kuin ehkä koskaan ennen, joten tarvitsemme tueksi ymmärrystä syventävää keskustelua sekä hitusen malttia poh-tiessamme tulevaisuuden Suomen väestönkuvaan myös kaupunkinäkökulmasta.

Tässä kirjoituksessa pohdin, miltä kaupungistumiskehitys näyttää Suomen ympäristökeskuksen ja yhteistyökumppanien analyysien valossa. Kirjoitustyön levittäytyttyä välille aikaan ennen koronakriisiä ja nyt kriisin huipun tietämille on sanottava, että loppupäätelmien tekeminen oli haastavaa. Muuttunutta toimintaympäristöä kuvaa se, että aiemmat trendit eivät todennäköisesti peilaa tulevaa. Kaupunkien ja kaupunkiseutujen tilanne on väestön, rakennetun ympäristön ja preferenssien osalta kehittynyt huimasti sitten vuoden 2015, ja oletettavasti edelleen koronakriisin myötä. Työn murros, monipaikkaisuus ja kestävä kehitys ovat kaikki ilmiöitä, jotka liittyvät väestötrendeihin, mutta

joihin on myös tavalla tai toisella vaikuttanut kevään 2020 koronatilanne. Kysymys tulevista trendeistä on täten erittäin ajankohtainen ja koskettaa montaa päätöksenteon tasoa, ei vähiten kaupunkeja ja kaupunkiseutuja.

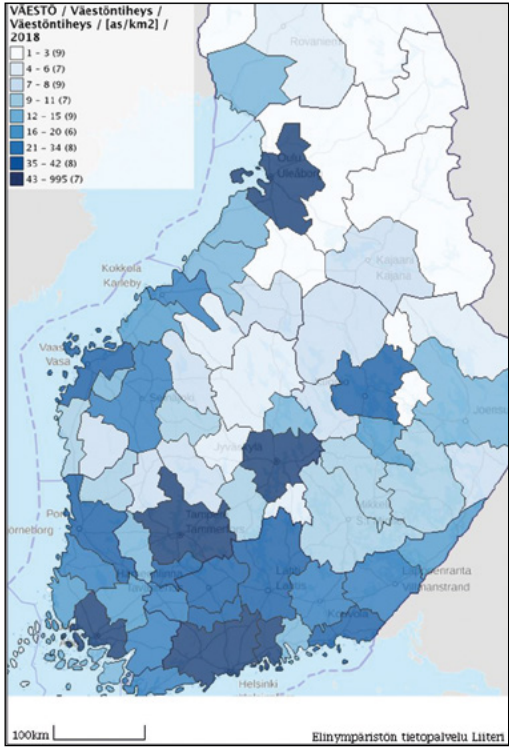
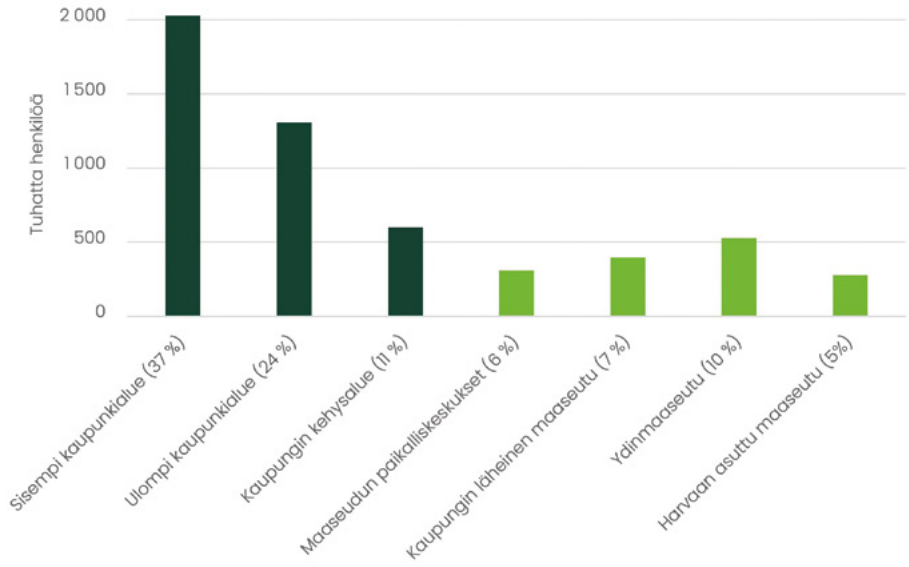
Missä suomalaiset asuvat

Tämän raportin luvussa Timo Aro tarkastelee muuttoliikkeen trendejä ja niiden vaikutuksia alueiden kehitykselle 1990-luvulta tähän päivään. Hän toteaa, että muuttoliikkeen ja väestön luonnollisen kehityksen yhteisvaikutus on viime vuosina ollut kaupunkeihin keskittyminen ja alueiden välinen, mutta myös niiden sisäinen eriytyminen. Tässä luvussa tarkastellaan vuoden 2018 staattista tilannetta ihmisten jakautumisesta eri alueille (kuvio 1 ja kartta 1) sekä ennakoidaan tulevaa väestönkehitystä olemassa olevan tiedon valossa.

Toimintaympäristön kartoittamiseksi voidaan Suomen väestöä kuvata erinomaisia rekisteriaineistoja hyödyntämällä asuinpaikan mukaan. Tarkastellaksemme väestöä ja rakennettua ympäristöä hallinnollisista rajoista riippumatta jaetaan Suomi seitsemään paikkatietopohjaiseen kaupunki- ja maaseutuluokkaan (Helminen ym., 2014). Suurin osa suomalaisista asuu tiiviisti rakennetulla, niin sanotulla sisemmällä kaupunkialueella (kuvio 1). Sisemmällä kaupunkialueella tarkoitetaan kaupunkien tiivistä ja yhtenäistä rakennettua aluetta, jonka rakentamistehokkuus vastaa vähintään tiivistä pientaloaluetta. Ulompi kaupunkialue taas koostuu erillisistä lähiöistä, kaupan, teollisuuden ja toimistojen alueista sekä viheralueista, mutta myös alemman tehokkuuden asuinalueista, jotka ovat osa yhtenäistä kaupunkialuetta (Helminen ym., 2014). Kehysalueella tarkoitetaan välittömästi fyysiseen kaupunkialueeseen kytkeytyvää osaa kau-

Kuvio 1. Suomalaisen sijoittuminen kaupunki-maaseutuluokkiin, lukumäärä ja osuus koko maan väestöstä (%).

Lähde: Elinympäristön tietopalvelu Liiteri (SYKE) ja Tilastokeskus, 2018.

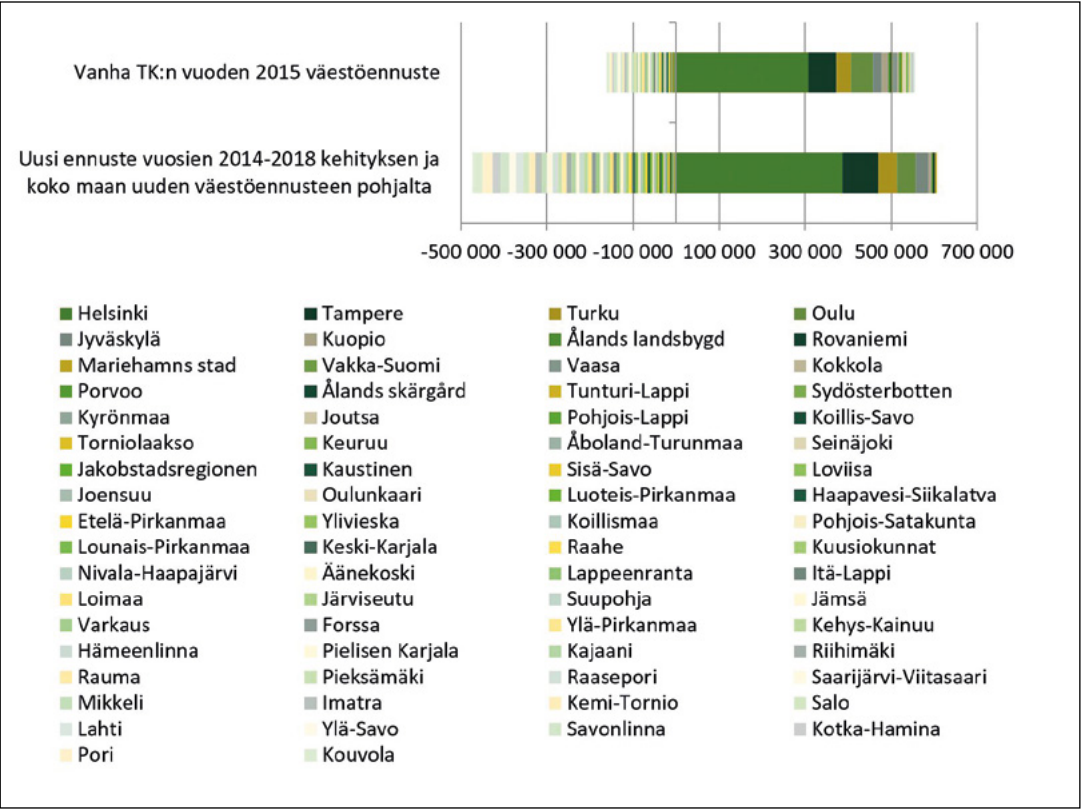


Kartta 1. Väestötiheys seutukunnittain (suluissa kappalemäärä, yhteensä 70). Kartassa näkymättömät pohjoisen seutukunnat kuuluvat harvimmin asuttuihin.

Lähde: Liiteri (SYKE) ja Tilastokeskus.

Kuvio 2. Seutukuntien väestönmuutos uuden ja vanhan ennusteen valossa. Eri värit kuvastavat eri seutukuntia.

Lähde: SYKE YKR-tietokanta ja Tilastokeskus.



pungin ja maaseudun välivyöhykkeestä. Kehysalueen asuntokanta on omakotitalovoittoista. Tiiviimpää rakennettua aluetyyppeä edustaa vielä neljäs, maaseudun paikalliskeskus. Muut kolme aluetyyppeä ovat kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu. Karttakuva (Kartta 1) puolestaan näyttää väestötiheyden seutukunnittaisen jakautumisen Suomessa. Karttanäkymässä korostuvat suuret, korkean väestötiheyden kaupunkiseudut. Kuvioden perusteella voidaan todeta, että vaikka laskettaisiin eri tavoin (eri luokituksia, eri raja-arvoja käyttäen), noin kahdeksan kymmenestä suomalaisesta asuu kaupunkimaisella alueella.

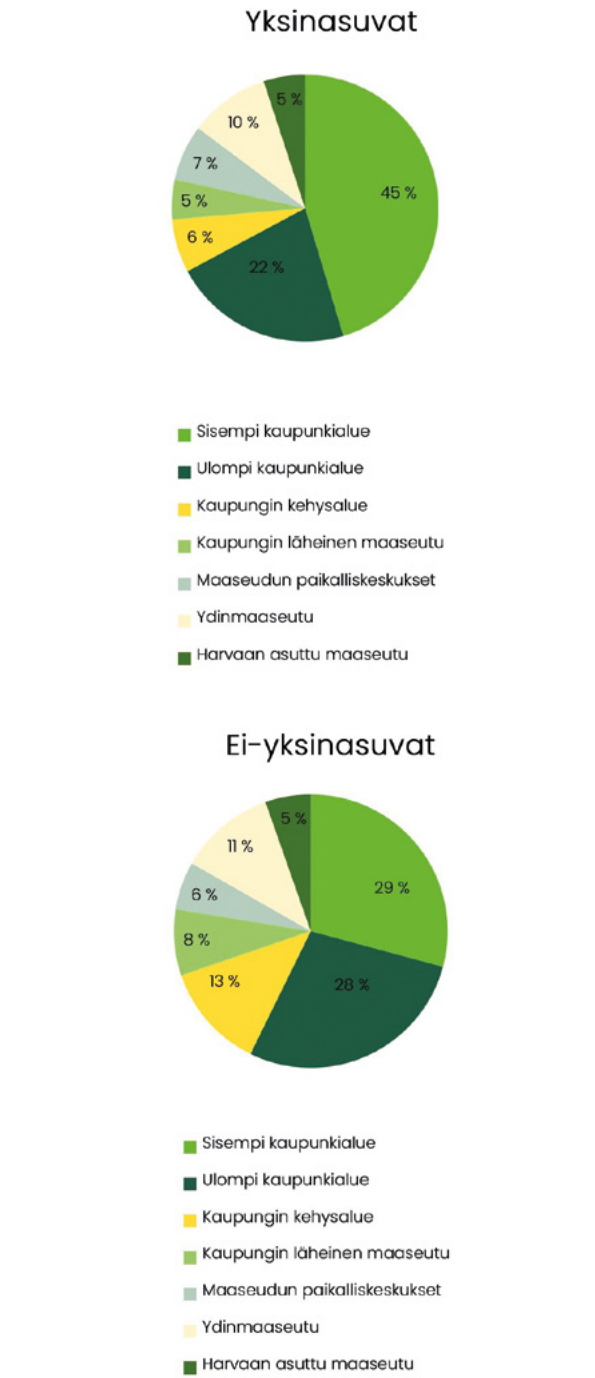
Kun halutaan ennakoivaa tietoa alueiden kehityksestä, on mielekästä verrata useampana eri aikana tehtyjä trendilaskelmia. Näin on tehty kuviossa 2. Siinä näytetään, miten seutukunnat (70) ovat muuttuneet väestöennusteeltaan vuodesta 2015 vuoteen 2018. Aiemmassa, vuoden 2015 tilanteeseen pohjautuvassa ennusteessa harvempi seutukunta menetti asukkaita ja useampi voitti, kun taas sitä seuranneiden vuosien kehityksen ja uudemman Tilastokeskuksen väestöennusteen valossa huomattavasti useampi seutukunta menettää ja harvempi kasvaa vuoteen 2040 mennessä.

Yksinasuvat ja kaupungistuminen

Koko väestön ja alueiden tarkastelu ei vielä kerro meille asumisen yksiköistä eli asuntokunnista. Näiden ja perheiden koko vaihtelee aluetyypeittäin. Esimerkiksi yhden hengen asuntokunnat ovat huomattavasti yleisempiä sisemmällä kaupunkialueella, kun taas useamman hengen asuntokunnat sijoittuvat yhtä paljon sisemmälle kuin ulommalle kaupunkialueelle (kuvio 3). Yksinasuvien ja muun väestön asuminen maaseudulla

Kuvio 3. Yksinasuvien ja ei-yksinasuvien jakautuminen kaupunki- ja maaseutualueille vuonna 2016.

Lähde: SYKE/YKR ja Rakennus- ja huoneistorekisteri (RHR), julkaistu raportissa Terämä ym., 2018.



on vertailussa lähes yhtä yleistä, mutta kaupunkien pientalovoittoisella kehysalueilla yksinasuminen on muita asuntokuntia harvinaisempaa.

Yksinasuminen on lisääntynyt. Vuonna 2017 Suomen kotitalouksista 43 prosenttia oli yhden hengen talouksia, kun vastaava luku oli 28 prosenttia vuonna 1985. Samalla aikavälillä yksinasuvien henkilöiden lukumäärä yli kaksinkertaistui (Terämä ym., 2018). Tämä on jossain määrin seurausta väestön ikärakenteen muutoksesta (korkealla iällä puolisonsa menettäneet asuvat tyypillisesti yhden hengen talouksissa), mutta toisaalta myös perheenmuodostuksen muutoksista, kuten myöhäisemmästä parinvalinnasta ja yhteen muuttamisesta. Tästä näkyvänä esimerkkinä on myös ensisynnyttäjien keski-ikä tasainen nousu (Suomessa nyt 29.4 vuotta) kuten Tilastokeskuksen väestötilastoista käy ilmi (SVT, 2016–2018, kts. myös Rotkirchin luku tässä raportissa). Tämä trendi, kuten yksinasuminen, ei koske vain Suomea, vaan on nähtävissä myös muualla Euroopassa (Eurostat 2017; Terämä ym., 2018).

Yksinasuminen nousevana trendinä koskee useita ikäluokkia. Yksinasuminen on lisääntynyt paitsi vanhuusiällä, myös nuorten ja keski-ikäisten ikäryhmissä, mutta jakautuu sukupuolittain epätasaisesti. Enemmistö yksinasuvista on naisia vanhimmissa (yli 65-vuotiaiden) ikäryhmissä, ja miehiä puolestaan 25–54-vuotiaissa. Alle 24-vuotiaiden ja 55–64-vuotiaiden ikäluokissa sukupuolten välillä on vähemmän eroa (Terämä ym., 2018 ja kuvio 4). Asumispreferensseissä näkyy myös se, että yksinasuvien naisten osuus on korkeampi kaupunkimaisissa kunnissa, erityisesti Etelä-Suomessa, kun taas yksinasuvia miehiä on enemmän Pohjois-Suomessa, Kainuussa ja Itä-Suomen maaseutumaisissa kunnissa (mt.). Nuoret yksinasuvat, niin miehet kuin naiset, sijoittuvat kuitenkin tyypillisesti kaupunkialueille. Kasvavilla kaupunkialueilla onkin jo pulaa pienemmistä

asunnoista, vaikka yksiöitä on rakennettu runsaasti (Kannisto, Kokkonen, Korhonen & Vuorio, 2019).

Yksinasumisen suhde kaupungistumiseen vaikuttaa suoraviivaiselta. Kun kerran molemmat ovat samansuuntaisia (lisääntymään päin), voinko myös sanoa, että ne ovat toisiaan ruokkivia? Tämän pohtimisessa voi auttaa käänteisen hypoteesin tunnustelu. Jos kaupungistuminen ei olisi kasvussa, voisiko yksinasuminen silti olla? Nuorten osalta vastaus vaikuttaisi selvältä: yksin asuvien alle 30-vuotiaiden osuus on kasvanut selvästi nimenomaan kaupunkialueilla, ja vähentynyt maaseudulla (Nikander & Pietiläinen, 2015). Toisaalta tiedämme, että eliniänodotteen (epätasaisen) kasvun myötä vanhuusiän yksinasuminen tulee yleistymään entisestään. Mihin nämä henkilöt alueellisesti sijoittuvat tulee olemaan yksi merkittävä tekijä sen arvioinnissa, tuleeko yksinasuminen jatkossa kytkeytymään kaupungistumiseen vai ei.

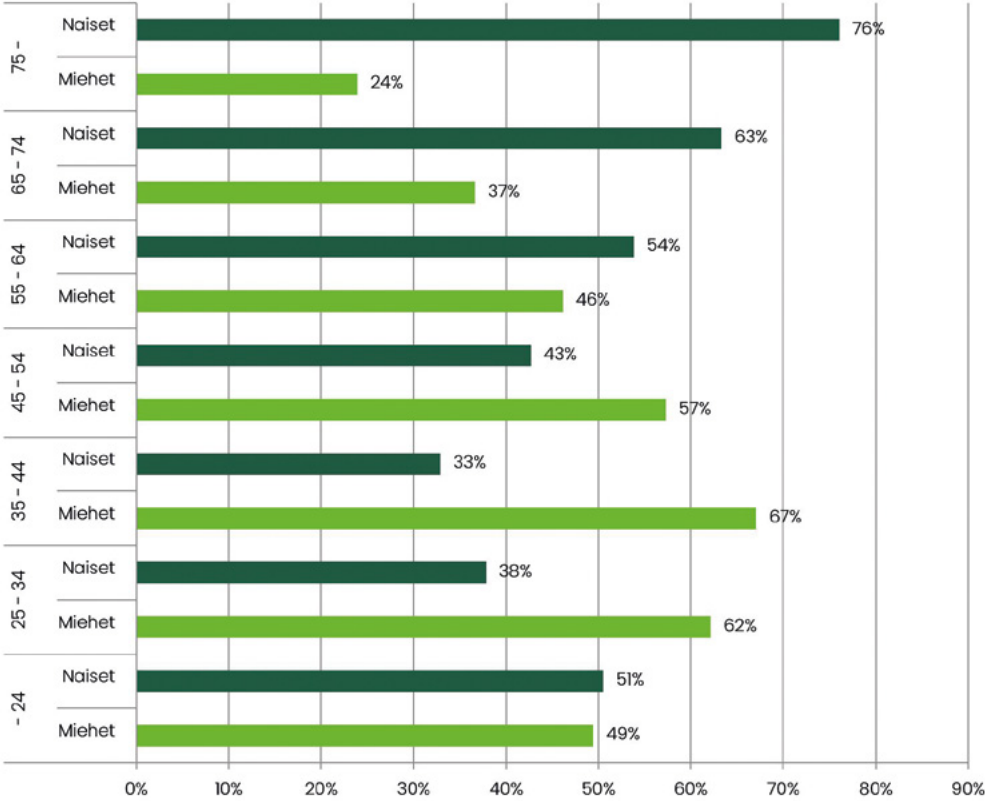
Tällä hetkellä vaikuttaa kuitenkin siltä, että yksinasumisen lisääntymisen ja kaupungistumisen välillä on yhteys. Esimerkiksi Ruotsissa yksinasumisen kasvu ei enää ole niin suurta kuin meillä Suomessa (Terämä ym., 2018). Voidaan hyvin olettaa, että Suomessakin tullaan näkemään niin yksinasumisessa kuin kaupungistumisessa jonkinlainen lakipiste, minkä jälkeen muutosvauhti laantuu.

Suomalaisten asumispreferenssit

Neljättä kertaa vuonna 2016 toteutettu valtakunnallinen asukasbarometri-seurantatutkimus (N=3005) antoi kiinnostavaa pohdittavaa. Asunnon sijainti ja liikenneyhteydet nousivat eniten mainintoja saaneiksi viihtyvyystekijöiksi aikaisempien kyselyiden ykköstekijän, rauhallisuuden, sijaan (Strandell, 2017). Toisaalta kaupungistuminen, tässä tapauksessa keskustamaisen ker-

Kuvio 4. Yksinasuvien miesten ja naisten osuus ikäryhmittäin vuonna 2016.

Lähde: Tilastokeskus.





Yksinasumisen lisääntymisen ja kaupungistumisen välillä on yhteys.

rostaloasumisen suosion kasvu ja omakotitalotoiveiden väheneminen, on ollut vähitellen kehittyvä trendi jo vuodesta 1998 lähtien.

Pellervon (Haltia ym., 2019) kaupunkiseutuja koskevan asumispreferenssitutkimuksen (N=2900) mukaan kaupunkilaiset ovat jaettavissa neljään asukasprofiiliin: Viherkaupungin pientaloasujat (24 % vastaajista), Urbaanit kaupunkilaiset (15 %), Hintatietoiset omistusasujat (50 %) ja Modernit viherkaupunkilaiset (11 %). Profiilista riippumatta vastaajat olivat halukkaita maksamaan vehreydestä asunnon läheisyydessä, mutta alle 40-vuotiaat olivat muita vähemmän halukkaita maksamaan autopaikoista (Haltia ym., 2019).

Kiinnostavaa väestönkehityksen ja kaupungistumisen näkökulmasta on lapsiperheiden asumiskriteereiden muutos. Kuten Aro toteaa tämän raportin luvussa, 2000-luvun Nurmijärvi-ilmiön voidaan sanoa muuttuneen 2010-luvun Järvenpää-ilmiöksi. Tätä tukee muun muassa se, että joukkoliikenteen merkitys kasvaa perheissä, kun lapset alkavat liikkua itsenäisesti. Samoin se, että aiemmista kyselykierroksista poiketen nyt myös lapsiperheet toivovat palveluiden osalta eniten kahviloita ja ravintoloita (Strandell, 2017). Ensisijaisina kriteereinä asumiselle pidetään paitsi rauhallisuutta, turvallisuutta ja luonnonläheisyyttä niin nyt myös sitä, että lapsilla on kavereita kävelymatkan päässä ja että lähikoulun taso on hyvä (Strandell, 2017). Monille lapsiperheille on kuitenkin edelleen tärkeää niin kutsuttu oma päätösvalta asumisessa. Useimmissa tapauksissa tämä tarkoittaa edelleen omaa taloa, pihaa ja autopaikkaa (mt.). Näitä ei toki tiiveimmiltä kaupunkialueilta löydy.

Kuten Pellervon tutkimuksessa (Haltia, 2019), elämäntapojen yksilöllistyminen näkyy myös lapsiperheiden jakautumisessa urbaaneihin ja pientaloihmisiin ja sen myötä myös asumisen kriteereiden erilaistumi-

sessä samasta elämänvaiheesta huolimatta (Strandell, 2017). Lapsiperheiden urbanisoituminen on jo pidemmän aikaa näkynyt kaupungeissa pienten lasten määrän kasvuna, mutta nyt myös nuorten määrä on alkanut kasvaa. Perheet eivät siis muuta pois kaupungista lasten kasvaessa, ainakaan samassa määrin kuin ennen (vrt. Nurmijärvi-ilmiö).

Syntyvyyden murros kaupungissa ja maaseudulla

Syntyvyyden raju lasku on tullut Suomessa tutuksi niin suurelle yleisölle kuin tutkijoille ja päättäjille. Kuten tämän raportin syntyvyyttä käsittelevässä luvussa esitetään, syntyvyys mitattuna kokonaishedelmällisyysluvun avulla, eli naisille keskimäärin syntyvien lasten lukuna, on laskenut jo koko 2010-luvun ajan ja lasku on jyrkentynyt vuoden 2015 jälkeen (SVT, 2018). Vuonna 2018 kokonaishedelmällisyysluku oli 1.41 (ja enää 1.35 vuoden 2019 ennakkotilastossa), kun uusiutumistaso edellyttäisi keskimäärin 2.1 lapsen syntymää naista kohti. Vuonna 2018 syntyvyys laski ensimmäistä kertaa 2010-luvulla kaikissa maakunnissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lasku olisi tasaista, tai että alhainen syntyvyys jakautuisi tasaisesti eri aluetyypeille.

Voidaksemme arvioida laskevan syntyvyystrendin suhdetta kaupungistumiseen, tarkastellaan syntyvyyden murrosta hieman tarkemmin alueellisesti. Jotta pääsisimme maakuntien sisäisiin eroihin käsiksi, voimme jälleen hyödyntää kaupunki-maaseutuluokkia. Lähes poikkeuksetta kaupunkialueiden syntyvyys on alhaisempi kuin maaseudulla (kts. taulukko 1). Kaupunkien sisällä on kuitenkin eroja: lähiöissä ja pienemmissä kaupungeissa tai kylissä (ulompi kaupunki / kaupungin kehysalue), missä keskimääräinen asuntokoko on ydinkeskustaa suurempi, neliöhinta halvempi ja

luonnonläheisyys houkuttaa perheitä (kääntöpuolena autoriippuvuus), on tyypillisesti suurempi syntyvyys kuin ydinkeskustassa. Toisaalta ydinkeskustassa myös sijaitsee tyypillisesti enemmän pieniä asuntoja ja perheille sopivista asunnoista voi olla pulaa.

Taulukko 1. Kaupunki-maaseutuluokittainen kokonaishedelmällisyys eri maakunnissa vuoden 2019 kuntakohtaisista hedelmällisyyslukuista laskettuna. Kaikissa maakunnissa ei ole kaikkia alueluokkia edustettuina, niissä on käytetty koko maan sen alueluokan keskiarvoa (kursiivi).

Lähde: Tilastokeskus ja SYKE-YKR.

Luokka/ Maakunta	Sisempi kaupunki- alue	Ulompi kaupunki- alue	Kaupungin kehysalue	Maaseudun paikallis- keskus	Kaupungin läheinen maaseutu	Ydin- maaseutu	Harvaan asuttu maaseutu	Maakunnan keskiarvo
Uusimaa	1.28	1.50	1.67	1.54	1.80	1.53	1.70	1.58
Varsinais-Suomi	1.07	1.65	1.68	1.52	1.79	1.70	1.70	1.59
Satakunta	1.40	1.63	1.53	1.66	1.85	1.68	2.06	1.69
Kanta-Häme	1.44	1.38	1.64	1.64	1.72	1.13	1.70	1.52
Pirkanmaa	1.11	1.68	1.82	1.57	1.47	1.57	1.70	1.56
Päijät-Häme	1.30	1.50	1.78	1.59	1.50	1.55	1.70	1.56
Kymenlaakso	1.28	1.35	1.79	1.64	1.89	1.46	1.70	1.59
Etelä-Karjala	1.28	1.22	1.66	1.64	1.85	1.52	1.70	1.55
Etelä-Savo	1.28	1.28	1.78	1.48	1.89	1.61	1.42	1.54
Pohjois-Savo	1.28	1.37	1.78	1.67	1.89	1.67	1.54	1.60
Pohjois-Karjala	1.28	1.13	1.86	1.65	1.89	1.63	1.44	1.55
Keski-Suomi	1.28	1.15	1.66	1.79	1.87	1.84	1.89	1.64
Etelä-Pohjanmaa	1.28	1.46	1.78	1.76	1.89	1.77	1.70	1.66
Pohjanmaa	1.29	1.54	2.41	1.64	1.85	1.82	1.70	1.75
Keski-Pohjanmaa	1.28	1.71	1.78	1.64	1.89	1.92	2.41	1.81
Pohjois-Pohjanmaa	1.28	1.60	1.99	1.81	2.48	2.31	2.15	1.95
Kainuu	1.28	1.37	1.78	1.65	1.89	1.63	1.63	1.61
Lappi	1.28	1.46	1.76	1.40	1.89	1.67	1.49	1.57
Ahvenanmaa	1.28	1.48	1.78	1.75	1.89	1.67	1.32	1.60

Taulukko 2 kuvaa kokonaishedelmällisyyden muutosta vuodesta 2015 vuoteen 2018. Silmiinpistävää on, että lasku on tapahtunut maakuntien sisällä kautta linjan, aluetyypistä riippumatta. Ahvenanmaata (ja sielläkin vain yhtä alueluokkaa) lukuun ottamatta syntyvyys on ollut laskussa kaikkien maakuntien kaikissa alueluokissa! Toisin sanottuna, esimerkiksi valmiiksi al-

haisemman syntyvyyden kaupunkimaiset alueet ovat kärsineet syntyvyyden alenemisesta entisestään. Suurimmassa osassa alla kuvattuja alueita on syntyvyys ollut uusiutumistason 2.1 alapuolella jo vuoden 2015 lukujen perusteella, oli kyseessä sitten kaupunkimainen alue tai ei.

Taulukko 2. Kaupunki-maaseutuluokittainen kokonaishedelmällisyyden muutos (%) eri maakunnissa 2015–2019. Suurimmat muutokset korostettu tummanvihreällä, pienimmät vaaleanvihreällä.

Lähde: Tilastokeskus ja SYKE-YKR.

Luokka/ Maakunta	Sisempi kaupunki- alue	Ulompi kaupunki- alue	Kaupungin kehysalue	Maaseudun paikallis- keskus	Kaupungin läheinen maaseutu	Ydin- maaseutu	Harvaan asuttu maaseutu
Uusimaa	-24 %	-29 %	-26 %	-26 %	-18 %	-13 %	-23 %
Varsinais-Suomi	-21 %	-16 %	-23 %	-30 %	-13 %	-22 %	-23 %
Satakunta	-21 %	-33 %	-31 %	-8 %	-10 %	-21 %	-6 %
Kanta-Häme	-4 %	-27 %	-23 %	-22 %	-21 %	-31 %	-23 %
Pirkanmaa	-25 %	-27 %	-21 %	-29 %	-16 %	-27 %	-23 %
Päijät-Häme	-15 %	-26 %	-22 %	-20 %	-39 %	-13 %	-23 %
Kymenlaakso	-22 %	-28 %	-10 %	-22 %	-20 %	-28 %	-23 %
Etelä-Karjala	-22 %	-33 %	-13 %	-22 %	-33 %	-28 %	-23 %
Etelä-Savo	-22 %	-27 %	-22 %	-13 %	-20 %	-19 %	-30 %
Pohjois-Savo	-21 %	-30 %	-22 %	-19 %	-20 %	-22 %	-25 %
Pohjois-Karjala	-22 %	-33 %	-25 %	-24 %	-20 %	-26 %	-13 %
Keski-Suomi	-22 %	-35 %	-27 %	-22 %	-28 %	-40 %	-29 %
Etelä-Pohjanmaa	-22 %	-27 %	-22 %	-19 %	-20 %	-21 %	-23 %
Pohjanmaa	-24 %	-19 %	-15 %	-22 %	-17 %	-9 %	-23 %
Keski-Pohjanmaa	-22 %	-20 %	-22 %	-22 %	-20 %	-27 %	-9 %
Pohjois-Pohjanmaa	-22 %	-34 %	-29 %	-26 %	-28 %	-19 %	-30 %
Kainuu	-22 %	-41 %	-22 %	-13 %	-20 %	-44 %	-22 %
Lappi	-22 %	-28 %	-21 %	-39 %	-20 %	-29 %	-30 %
Ahvenanmaa	-22 %	-27 %	-22 %	21 %	-20 %	-23 %	-5 %

Syitä 2010-luvun laskeneeseen syntyvyyteen pohditaan Rotkirchin luvussa tässä raportissa. Taulukkojen 1 ja 2 valossa syntyvyyden laskussa myös alueellinen jakauma ja siinä havaittujen erojen syyt ovat kiinnostavia. Pääsyyksi kokonaishedelmällisyyden laskuun 2010–2017 Hellstrand totesi ensimmäisen lapsen laskeneet määrät niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Lisäksi kaupunkien ulkopuolisilla alueilla yli kolmen lapsen saanti väheni selvästi vuodesta 2010 vuoteen 2017. Toisaalta alhainen syntyvyys ei ainakaan näiden tietojen valossa ”kurjistuta” joitain alueita toisten kustannuksella, vaan kyseessä on harvinaisen tasaisesti kaikkia alueita kohteleva väestötrendi.

Monipaikkaisuus ja työn murros

Väestön sijoittuminen, asuminen ja asutokuntien koko liittyy tiiviisti myös toiseen aiheeseen, työn murrokseen. Työmarkkina-alueiden, kestävien, kiinnostavien ja houkuttelevien asuinympäristöjen ja toimivan päivittäisen liikkumisen väliset suhteet säätelevät pitkälti yksilöiden ja kotitalouksien kykyä toimia joustavasti niin asunto- kuin työmarkkinoilla. Kysymys siitä, mikälainen on suomalainen kaupunki vaikkapa vuonna 2030, liittyy olennaisesti tulevaisuuskuvaan, jossa kaupunki toimii alustana työelämälle, elämäntapa- ja asumisvalinnoille. Mikäli tähtäämme tämän toimintaympäristön kestävään kehitykseen, työvoiman liikkuvuus ja työelämän joustot yhdistyvät resurssiviisaaseen elämäntapaan ja resurssitehokkaaseen asumiseen.

Työn pirstaloituva luonne, jota kuvaavat lyhyet ja määräaikaaiset sopimukset, useat samanaikaaiset työnantajat, matalapalkkaisuus tai vaikkapa keikkapalkka, ei välttämättä mahdollista yhdessä paikassa asumista ja/tai työskentelyä. Yhä useampi valitseekin monipaikkaisen elämäntavan, kuten kunta- ja uudistusministeri

Anu Vehviläinen (2018) totesi taannoin kolumnissaan. Tulevaisuuden väestö- ja kaupunkivisiolle tämä merkitsee uusia haasteita. Monipaikkaisuuden problematiikkaa ei pysty ratkaisemaan kertaheitolla. Ei edes kaksoiskuntalaisuuden selvitys (VM, 2018) tuonut tähän ratkaisua, joskin siinä ehdotetaan e-kuntalaisuuden edistämistä jatkossakin osallisuus-, viestintä- ja päätöksentekokokeiluina.

Monilla aloilla teknologian tuoma ajan ja paikan riippumattomuus mahdollistaa yhä paremmin teki-jäkohtaisen työnteon räätälöimisen ja joustavuuden, vaikka sitten pakon edessä, kuten nyt koronakriisin keskellä koemme. Niissä työpaikoissa, joissa etätönn tekeminen on mahdollista, toimintaympäristö voi olla fyysisen sijaan virtuaalinen, ja työpaikaksi käy oma keittiö, yleinen kahvila, julkinen kulkuväline tai tarpeen vaatiessa mikä tahansa tila. Monitilaisuus ja –paikkaisuus lisää työn joustavuutta, mutta asettaa samalla uudenlaisia haasteita niin työnantajalle kuin työntekijälle. Yhteiset pelisäännöt, työympäristön mukavuuden varmistaminen ja ergonomia, turvallisuus, jopa sopimuskäytännöt korostuvat (Oksanen, 2017).

Paikkariippumattoman työn ja monipaikkaisuuden vahva edellytys on digitaalisuus. Digitaalisuuden merkitys työelämässä korostuu niin yksityisellä kuin julkisella sektorilla (Dufva ym., 2017). Tämä näkyy esimerkiksi valtioneuvoston toimenpide-ehdotuksessa (2018), jossa korostettiin digialustojen merkitystä työntekoon ja sen organisointiin. Alustojen hyödyntämisessä nähtiin merkittäviä etuja työn tehokkuuden näkökulmasta. Alustojen käytön lisäämisellä voi olla myös potentiaalia valtioiden ja kuntien muuttuvien, ja ihmisten keskittymisen seurauksena vaikeasti tyydytettävien työvoimatarpeiden paikkaukseen.

Väestön demografinen muutos ja muuttoliike luovat uudenlaisia haasteita tulevaisuuden työelämäl-



Riippumatta
siitä, missä lapset
syntyvät, tuntuu
väki kulkeutuvan
kaupunkeihin.

le ja hyvinvoinnin ylläpidolle. Syntyvyyden matala taso ja huoltosuhteen kasvu vaikuttavat niin valtion kuin kuntien taloudellisiin raameihin. Hyvinvoinnin varmistaminen muuttuvassa toimintaympäristössä onkin tärkeää, sillä työvoiman tarjonnan ja pidemmän aikavälin työikäisten ikäluokkien pieneminen vaikuttaa olennaisesti koko maan huoltosuhteeseen ja kestävyysvajeeseen. Korjausliikkeeksi on ehdotettu nettomaahanmuuton lisäämistä ja eläkeiän nostoa (kts. esim. Tikanmäen ja Seurin luku tässä raportissa). Lisäksi korostuu ihmisten työ-, toiminta- ja osaamiskyvystä huolehtiminen, jotta ihmiset saataisiin pysymään ja viihtymään pidempään työelämässä (VN, 2018).

Kestävän kehityksen kaupungit

Riippumatta siitä, missä lapset syntyvät, tuntuu väkikulkeutuvan kaupunkeihin. Mitä väen pakkautuminen harvoille kaupunkiseuduille merkitsee kaupunkirakenteen näkökulmasta ja millainen kehitys on kestävää? Taajamat ovat tiivistyneet täydennysrakentamisen ansiosta ja asukastiheys on kääntymässä kasvuun erityisesti suurimmilla kaupunkiseuduilla. Kaupunkiseutujen kehitys onkin ollut aiempaa suunnitelmallisempaa: yhä suurempi osuus uusista asunnoista on viime vuosina sijoittunut asemakaava-alueille. Tästä huolimatta asemakaava-alueen ulkopuolisen harvan asutuksen pinta-ala on kasvanut. Hajautumiskehitystä pidetään yleisesti kestäväan aluekehityksen vastakohtana (Terämä ym., 2017).

Meillä Suomessa on vielä varaa tiivistää. Tiivistyvä

rakennettu ympäristö ja toimiva yhdyskuntarakenne edesauttavat resurssiviisaan yhteiskunnan toteutumista. Tilaa Suomen kaupungeissa on, kun suurin keskimääräinen tiheys löytyy Helsingistä (3002 as/km²)¹⁷ ja toiseksi tulee Kauniainen (1634 as/km²). Kaupungistumisen jatkuessa on kuitenkin tärkeää kehittyä kestävästi, mikä onkin mahdollista hyvällä suunnittelulla, kunhan kaupungistumisen tahti säilyy nykyisen kaltaisesti maltillisena¹⁸.

Vastikään päättyneessä strategisen tutkimuksen neuvoston BEMINE-hankkeessa (Mäntysalo, Kanninen, Purkarthofer & Koste, 2019) tarkasteltiin muun muassa kaupungistumista suunnittelunäkökulmasta. Pääosa väestöpaineista seuraavasta uudisrakentamisesta on sijoittunut aiemmin rakennettujen alueiden yhteyteen johtaen tiivistyvään kaupunkirakenteeseen (Rehunen, Ristimäki, Strandell, Tiitu & Helminen, 2019). Suurimmilla kaupunkiseuduilla rakennetun ympäristön laajeneminen luontoalueille on ollut viimeisten vuosien aikana melko vähäistä suhteutettuna rakennusten kerrosalan kasvuun (mt.). Taajama-alueet ovatkin täydennysrakentamisen myötä aiempaa tehokkaammin rakennettuja.

Suomalaiset kaupunkiseudut ja maaseututaajamat ovat kuitenkin keskenään hyvin erilaisessa asemassa sen suhteen, miten ne pystyvät vaikuttamaan kaupunkirakenteen kehitykseen. Valintoja on mahdollista tehdä erityisesti suurimmilla kasvavilla seuduilla, joille asuntorakentaminen yhä enemmän keskittyy. Silti myös maltillisemman kasvun tai supistumisen seuduilla voidaan johdonmukaisella suunnittelulla vaikuttaa yhdyskuntarakenteen ja sitä kautta palveluiden ja

työpaikkojen saavutettavuuden ja liikkumistarpeiden muotoutumiseen (Rehunen ym., 2018).

Kun väestörakenne muuttuu, väki muuttaa ja preferenssit niin asumisessa kuin työn tekemisessä ovat myllerryksessä, on perusteltua kysyä, kenelle me oikein suunnittelemme kaupunkeja? Kaupungeissa asuvat ja asioivat toivovat paitsi toimeentulon myös elämänlaadun kannalta toimivia ratkaisuja, ja niitä kaupungit ovatkin alkaneet palveluissaan ja kehittämissään rakenteissa vaalia. Tarjotuissa ratkaisuissa (esim. liikkumisen suhteen) on usein hyötyä korkeasta tiheydestä kestävyysdun kannalta arvioituna. Laaja-alaisesti suunnitellut ratkaisut voivat tuoda mukanaan niin kutsuttuja rinnakkaishyötyjä (*co-benefits*) ja sitä kautta parantaa hyvinvoinnin ja kestäväan kehityksen edellytyksiä.

Kaupunkien elinvoimaisuus, pitovoima ja kestäväälle pohjalle perustuvat kasvunäkymät ovatkin pitkälti kytköksissä asukkaiden hyvinvointiin. Tästä on kiinnostuttu nyt entistä enemmän eri tasojen päätöksenteossa ja kaupunkitutkimuksessa. On siis perusteltua kysyä paitsi sitä, minkälainen kaupunki on kestäväan kehityksen periaatteiden mukainen, myös sitä, millaisen kaupungin asukkaat haluavat. Yksilön preferenssien kytkeytyminen aikamme trendeihin koronalla tai ilman tulee vääjäämättä muokkaamaan myös kaupunkikehitystä. Ennakoinnilla on paikkansa päätöksentekokoneistossa, ja kevään 2020 koronatilanne toi hyvin esiin myös rankempiin skenaarioihin varautumisen merkityksen. Suomen väestö- ja kaupungistumiskehitykseen voi, ja pitää voida, varautua eri tasoilla.

Kiitokset: Julia Hellstrand, HY; Antti Rehunen, SYKE; Kaisa Schmidt-Thomé, Demos Helsinki; Anna Strandell, SYKE sekä Strategisen tutkimuksen neuvoston päättänyt BEMINE-hanke, joka tarjosi rahoitusta kaupunkimaaseutuluokittaiselle väestömallinnustyölle.

Lähteet

- Anttila, J., Eranti, V., Jousilahti, J., Koponen, J., Koskinen, M., ... & Malkamäki, M. (2018). *Pitkän aikavälin politiikalla läpi murroksen – tahtotiloja työn tulevaisuudesta* (s. 93–94). Tulevaisuusselonteon taustaselvitys. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 34/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-538-9>
- Dufva, M., Halonen, M., Kari, M., Koivisto, T., Koivisto, R. & Myllyoja, J. (2017). *Kohti jaettua ymmärrystä työn tulevaisuudesta*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisu 33/2017.
- Eurostat (2017). *Fertility statistics*. Haettu 9.8.2019 osoitteesta https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics.
- Eurostat. (2015). *Population density in local administrative units (LAU2), 2015 (inhabitants km²)*. Haettu 8.7.2019 osoitteesta https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban_Europe_%E2%80%94statistics_on_cities_towns_and_suburbs_%E2%80%94life_in_cities
- Haltia, E., Keskinen, P., Karikallio, H., Alho, E., Vuori, L. & Alimov, N. (2019). *Kaupunkiseutujen asukkaiden asumispreferenssit – Miten ja missä kaupunkilaiset haluavat asua?* PTT raportteja 260.
- Hellstrand, J. (2018). *All-time low period fertility in Finland: tempo or quantum effect?* (pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto).
- Helminen, V., Nurmio, K., Rehunen, A. Ristimäki, M., Oinonen, K. Tiitu, M., Kotavaara, O., Antikainen, H. & Rusanen, J. (2014). *Kaupunki-maaseutu-alueuokitus – Paikkatietoihin perustuvan alueuokituksen muodostamisperiaatteet*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 25/2014.
- Kannisto, O., Kokkonen, P., Korhonen, M. & Vuorio, E. (2019). *Myös yksiöiden rakennusbuumi hiipuu – mitä tilastot kertovat ilmiöstä?* Tieto ja Trendit. Tilastokeskus.
- Mäntysalo, R., Kanninen, V., Purkarthofer, E. & Koste, O-W. (toim.) (2019). *Kaupunkiseudut: Ristiinvalotuksia ja rajanylityksiä. BEMINE-hankkeen loppuraportti*. Aalto-yliopiston julkaisusarja CROSSOVER 2/2019. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/38724>
- Nikander, T. & Pietiläinen, M. (2015). *Kaupunkialueet vetävät nuoria asumaan yksin*. Tieto ja Trendit. Tilastokeskus.

17 Arvoja voi verrata esim. Euroopan tiiveimpiin kuuluviin Pariisin 11. arrondissementin yli 40 000 as/km², Lontoon City of Westminsterin yli 20 000 as/km² tai vaikkapa lähempänä meidän lukujamme oleviin pääkaupunkeihin Berliinin 3837 as/km² (ei maansa tiheimmin asuttu kaupunki) tai Tukholman vajaa 5000 as/km² (ei myöskään maansa tihein). Lähde: Eurostat, 2015.

18 Suomen keskimääräinen vuotuinen kaupungistumistahti 2015–2020 on arviolta 0.42 %, vrt. Ruotsi 1.05 %, Iso-Britannia 0.89 %, Intia 2.37 %, Kiina 2.42 %. Lähde: YK, 2018.

Oksanen, K. (2017). *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa: Jaettu ymmärrys työn murroksesta*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 13a/2017.

Rehunen, A., Nissinen, A. & Terämä, E. (2019). Kaupungistumisen kehityskulut vaikuttavat ekologiseen kestävyyteen. Teoksessa R. Mäntysalo, V. Kanninen, E. Purkarthofer & O-W. Koste (toim.), *Ristiinvaltuksia ja rajanylityksiä – BEMINE-hankkeen loppuraportti* (s. 46–50). <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/38724>

Rehunen, A., Ristimäki, M., Strandell, A. Tiitu, M. & Helminen, V. (2018). *Katsaus yhdyskuntarakenteen kehitykseen Suomessa 1990–2016*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 13/2018. Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/236327>

Strandell, A. (2017). *Asukasbarometri 2016 – Kysely kaupunkimaisista asuinympäristöistä*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 19/2017. Suomen ympäristökeskus. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/193009>

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2018). Syntyneet. Tilastokeskus. Haettu 2.7.2019 osoitteesta http://www.stat.fi/til/synt/2018/synt_2018_2019-04-26_tie_001_fi.html.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2016). Syntyneet (02). Tilastokeskus. Haettu 9.8.2019 osoitteesta http://www.stat.fi/til/synt/2016/02/synt_2016_02_2017-12-04_tie_001_fi.html

Terämä, E., Tiitu, M., Paavola, J.M., Vainio, A., Määttänen, N., Miettinen, A., Kontula, O. & Hiilamo, H. (2018). *Yksin osana elinkaarta*. VNK Selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 66/2018.

Terämä, E., Clarke, E., Rounsevell, M. D. A., Fronzek, S. & Carter, T. R. (2017). Modelling population structure in the context of urban land use change in Europe, *Regional Environmental Change* 19(3), 667–677. <https://doi.org/10.1007/s10113-017-1194-5>

Valtiovarainministeriö (VM). (2018). *Millaista monipaikkaisuutta Suomeen – Selvitys kaksoiskuntalaisuudesta. Valtiovarainministeriön julkaisuja 3/2018*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-251-927-6>

Vehviläinen, A. (2018). Millaista monipaikkaisuutta Suomeen? [kolumni] Haettu osoitteesta https://vm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/millaista-monipaikkaisuutta-suomeen-

Valtioneuvosto (VN). (2018). *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. Osa: Ratkaisuja työn murroksessa*. Valtioneuvoston julkaisusarja 30/2018.

YK [United Nations], Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. Haettu osoitteesta <https://population.un.org/wup/DataQuery/>

Kestävän väestönkehityksen haasteet

Ekologinen kestävyys ja väestö Suomessa

Pasi Heikkurinen

Tiivistelmä

- Meneillään oleva kuudes massasukupuuttoaalto on aiempiin aaltoihin verrattuna poikkeuksellinen, sillä sen ovat pitkälti aikaansaaneet yhden lajin edustajat, ihmiset.
- Sukupuuttoaalto uhkaa muiden lajien lisäksi myös ihmisiä, sillä ilman luonnon monimuotoisuutta myös omat edellytyksemme säilyä elossa heikenevät. Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä yhteiskunta on mahdollinen ainoastaan, mikäli ekologinen kestävyys toteutuu.
- Merkittävimpien ympäristöongelmien syynä ovat globaalin ihmisväestön koko ja sen vauraus. Yhdessä ne johtavat maapallon ekologisen kantokyvyn ylittymiseen.
- Vaikuttavin keino ekologisen kestävyiden parantamiseen nykyisellä väestöpohjalla on vauraiden yhteiskuntien, kuten Suomen, kuluttamisen radikaali vähentäminen.
- Tavoite kulutuksen vähentämisestä on ristiriidassa kasvuun perustuvan talousjärjestelmämme kanssa. Sosiaalisen kestävyiden kanssa tavoite ei välttämättä ole ristiriidassa, mutta kuluttamisen vähentämisen lisäksi vaurautta pitäisi jakaa nykyistä tasaisemmin.
- Jotta ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyiden tasapaino saavutettaisiin, tarvitaan niin tieteiden, yksityisten ihmisten, yritysten, poliitikkojen kuin kansalaisjärjestöjen yhteistyötä sekä paikallisesti että globaalisti. Olen- naista on pyrkiä saavuttamaan ymmärrys kestävyysongelman juurisyistä, joihin elimellisesti kuuluvat sekä vaurauden että väestön kasvu.



Altruistisen
kiinnostuksen
lisäksi voimme
siis olla huolissamme
muista lajeista myös
siksi, että biosfäärinen
romahdus uhkaa
meitä itseämme.

Sekä maantieteellinen Suomi että suomalainen kulttuuri ovat osa biosfääriä, kaikkien ekosysteemien summaa. Biosfääri tunnetaan myös elonkehän nimellä, joka viittaa erityisesti maapallon osiin, joilla elämä on mahdollista. Elämä voidaan laajasti määritellä asiantilaksi, jossa jokin on syntynyt ja elossa, eikä vielä kuollut. Elämän määritelmä on kuitenkin hankala sen ajallisen ja paikallisen rajanvedon sekä ilmiön monimuotoisuuden ja keskinäisriippuvuuksien vuoksi. Vaikka emme pysty antamaan tarkkaa määritelmää elämälle, on se monelle kokemuksellisesti totta – koemmehan olevamme elossa.

Niin yksilöiden kuin myös ihmisryhmien ja kulttuurien elämät ovat kautta aikojen olleet jatkuvassa vaarassa. Henkiinjäämistaiseluita käydään alati ympäri maailmaa. Yhteisöt syntyvät, elävät ja kuolevat. Viimeisen sadan vuoden aikana kysymys elämästä on kuitenkin saavuttanut globaalit mittasuhteet. Johtavien biologien ja paleontologien tutkimukset kertovat, että elämme keskellä kuudetta massasukupuuttoaaltoa (Wake & Vredenburg, 2008; Barnosky ym., 2011; Ceballos ym., 2015). Tämänkertaisesta lajikadosta poikkeuksellisen tekee ainakin kaksi seikkaa. Ensimmäinen on se tieteellinen tosiasia, että sukupuutot ovat pitkälti yhden lajin – *homo sapiensin* – aikaansaannoksia. Toinen erikoinen seikka taas on seuraava: vaikka ihmis-yhteisöillä on ollut laajasti tietoa saatavilla meneillään olevasta romahduksesta, sen syistä ja seurauksista, tarvittavia toimenpiteitä lajikuolemien hidastamiseksi saatikka pysäyttämiseksi ei ole pystytty toteuttamaan.

Elämä maapallolla perustuu ilmiöiden (kuten lajien ja ekosysteemien) keskinäisriippuvuuteen (Capra, 1996; Heikkurinen, Rinkinen, Järvensivu, Wilén & Ruuska, 2016), joten ilman monimuotoista lajien kirjoa myös ihmislajin elämän jatkuvuuden edellytykset heikkenevät. Tämä tarkoittaa sitä, että planetaarinen

massasukupuutto voi edetessään merkitä myös ihmisten sukupuuttoa. Altruistisen kiinnostuksen lisäksi voimme siis olla huolissamme muista lajeista myös siksi, että biosfäärinen romahdus uhkaa meitä itseämme (ks. Barnosky ym., 2012; Ehrlich & Ehrlich, 2013).

Mitkä tekijät sitten mahdollistaisivat elämän jatkuvuuden maapallolla? Tätä kysymystä pyrkii selvittämään kestävyystutkimus, joka tarkastelee ympäristön, yhteiskunnan ja talouden välisiä yhteyksiä tavoitteenaan sekä lisätä ymmärrystä ilmiöstä ja tarjota työkaluja kestävään muutokseen. Tutkimuskenttä sisältää myös näkemyksen niistä tekijöistä, joista ihmisten vaikutus ympäristöön koostuu (Bonnedahl & Heikkurinen, 2019). Niin kutsutun IPAT-yhtälön mukaan kolme keskeisintä tekijää, jotka vaikuttavat ympäristöön ($I = Impact$), ovat väestö ($P = Population$), vauraus ($A = Affluence$) ja teknologia ($T = Technology$) (Holdren & Ehrlich, 1974; Chertow, 2000; Holdren, 2018). Yhtälössä ihmisen vaikutus ympäristöön (eli nk. ekologinen jalanjälki) koostuu siis ihmisten yhteenlasketusta lukumäärästä, heidän materiaalisesta elintasostaan (tai kulutuksesta) ja ihmisten rakentaman ja käyttämän teknologian ympäristövaikutuksista. Kaksi ensimmäistä tekijää, väestö ja vauraus, ovat elonkehän kannalta niin kutsuttaja juuriongelmia. Kolmas tekijä taas usein nähdään keinona lieventää kahden ensimmäisen tuottamia vaikutuksia, niin kutsuttujen teknologisten ekotehokkuustoimien avulla.

Teknologian lieventävään rooliin liittyy myös kriittisiä näkemyksiä (ks. esim. Heikkurinen, 2018; Ruuska & Heikkurinen, 2018). On nimittäin huomionarvoista, että teknologian kautta saavutetusta tehostumisesta huolimatta globaali kokonaiskulutus- ja tuotanto eivät ole vähentyneet vaan ovat jatkaneet kasvuaan (IEA, 2018). Toteutuneet tehostamisvaatimukset ovat suuruusluokkaa, jotka eivät lainkaan vastaa väestön

ja vaurauden määrästä koituvia haittoja. Paikallisesti raportoidut hyödyt, kuten Suomen valtion pienentyneet hiilipäästöt, taas johtuvat pitkälti alueellisesta mittaustavasta, jolloin muualla tuotettuja ja ostettuja tuotteita ja palveluita ei huomioida laskutoimituksessa. Teknologian ja niin kutsutun irtikytken kysymyksestä löytyy paljon tuoretta tutkimuskirjallisuutta (mm. Wiedmann ym. 2015; Heikkurinen, 2018; Giampietro, 2019; Hickel & Kallis, 2019; Parrique ym., 2019). Helne, Hirvilammi ja Laatu (2012) ovat kirjoittaneet myös teknologian roolista ja IPAT-yhtälöstä suomalaisen sosiaalipolitiikan kontekstissa (ks. myös Bonnedahl & Heikkurinen, 2019). Näiden tutkimusten keskeinen argumentti on se, että talouskasvua ei olla onnistuttu irrottamaan haitallisesti ympäristövaikutuksista, eikä irtikytcentä myöskään ole näköpiirissä.

Vaurauden suhdetta elonkehän turmeltumiseen on puolestaan yhdistetty tieteellisessä keskustelussa mm. tulotasoon (Ulvila & Pasanen, 2009; Ulvila & Wilén, 2017) ja kulutuksen määrään (Brown & Cameron, 2000; Lorek & Fuchs, 2013; Bonnedahl & Caramujo, 2019). Eli, vauraus tulotasolla ja kulutuksen määrällä mitattuna nähdään ensisijaisena syypäänä ihmisten negatiiviseen ympäristövaikutukseen. Myös tuotannon ja liiketoiminnan määrällistä kasvua on kritisoitu kestävyystutkimuksissa (Bonnedahl & Eriksson, 2007; Heikkurinen & Bonnedahl, 2013). Vaurauden kasvun ongelma on myös noussut yleiseen keskusteluun kulutuksen vähentämisyhtymysten mm. median (esim. Yle, 2007; Kansan uutiset, 2018), ympäristöjärjestöjen (esim. WWF, 2019) ja kansainvälisen degrowth-liikkeen kautta.

Näistä kolmesta IPAT-tekijästä väestökysymystä on käsitelty selvästi vähiten. Tämä kirjoitus tarkastelee väestön määrää suhteessa ekologiseen kestävyYTEEN ja pohtii, miksi juuri väestökysymys on jäänyt vähemmälle huomiolle. Kirjoituksen tavoitteena on lisätä ymmär-

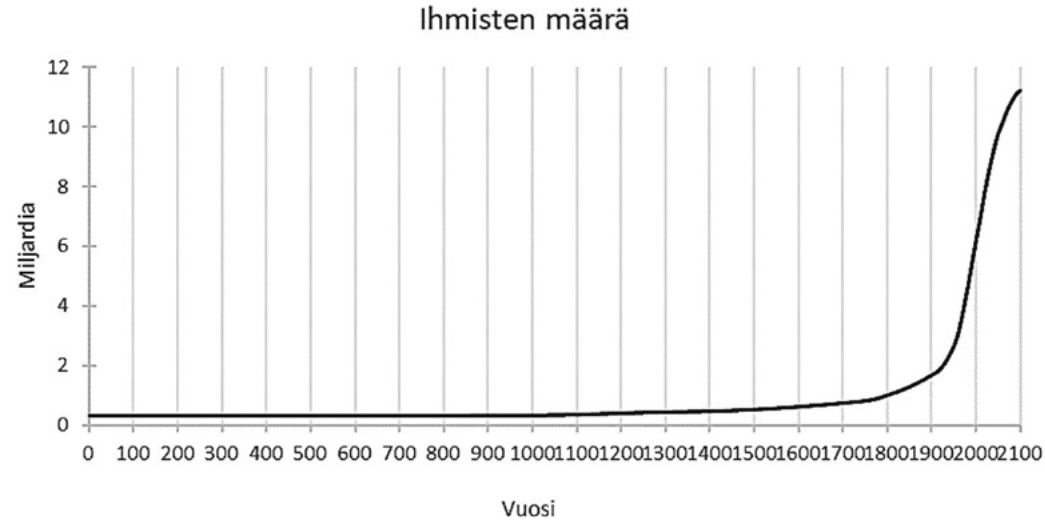
rystä ympäristö- ja väestöpolitiikan yhtymäkohdista ja tuottaa tutkimukseen pohjautuvaa tietoa poliittisen keskustelun ja päätöksentuen tueksi.

Kirjoituksen lähtökohtana on oletus, että sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys ovat riippuvaisia ekologisesta kestävyYdestä (joka viittaa erityisesti biosfäärin tilaan, joka mahdollistaa monimuotoisen elämän jatkuvuuden). Toisin sanoen, ilman ekologista kestävyYttä yksikään yhteiskunta, talous, organisaatio tai yksilö ei voi olla kestävä, eli monimuotoista elämää ylläpitävä yksikkö tai järjestelmä. Tämä oletus nostaa esiin keskeisen kysymyksen siitä kuinka kansallisella ja paikallisella tasolla tulisi reagoida globaaleihin haasteisiin, kuten teollista vallankumousta seuranneeseen väestöräjähdykseen (kuvio 1).

Vielä vuonna 1800 ihmisväestön määrä oli alle miljardin, kun se nyt on yli 7.7 miljardia. Tämä on merkittävä lisäys ihmislajin aiheuttamaan ekologiseen jalanjälkeen. Radikaalilla elintason laskulla voidaan vaikuttaa korjaavasti tähän epätoivottuun kehitykseen, kuten myös oikeanlaisella teknologisella järjestäytymisellä, mutta on selvää, että jokainen uusi ihmiselämä tarkoittaa lisäystä ihmislajin kollektiiviseen ympäristövaikutukseen. Tässä yhteydessä on huomionarvoista mainita, että olemassa olevien ja syntyvien eri ihmisyksilöiden (sekä kulttuurien) ekologinen jalanjälki voi poiketa huomattavastikin keskiarvokysilöistä. IPAT-kaavan mukaisesti se riippuu pitkälti tarkasteltavan yksikön vaurauden tasosta. Toisin sanoen, mitä materiaalisesti varakkaampaa elämää ko. yksilö tai kulttuuri elää, sitä enemmän se kuluttaa luonnonvaroja ja tuottaa haitallisia päästöjä, kuten kasvihuonekaasuja, ja näin ollen sitä suurempi sen ekologinen jalanjälki on. Yksinkertaistetusti vielä: jos siis esimerkkiyhteisö A elää 10 kertaa vauraampaa elämää kuin yhteisö B, niin silloin yhteisö B:ssä voi olla 10 kertaa enemmän

Kuvio 1. Ihmisten määrä globaalisti vuosina 0–2100.

Lähde: YK, 1999; 2015



ihmisiä ja silti A:n ja B:n ekologiset jalanjäljet pysyvät samoina (*ceteris paribus*). Suurimmat ympäristöhaitat aiheutuvat siis yhteisöistä ja kansakunnista, joissa on paljon vauraita pitkään eläviä ihmisiä.

Etenkin vauraiden kansojen ja ihmisten saattaa olla vaikea hyväksyä tätä tosiasiaa syyllisyyden ja häpeän vuoksi sekä myös sen takia, että kulutus nähdään oikeutena (esim. Miller & Stovall, 2019). Yksi yritys kiertää tämä kohtalo on ajatella (kehittyneemmän teknologisen organisoitumisen kautta), että ”vaikka olen vauras, niin en ensinnäkään kuluta kaikkea omaisuuttani”, ja toiseksi ”kulutanhan kestävästi”. Tämä ajattelu perustuu kuitenkin kahteen virheoletukseen. Ensimmäinen niistä on harha siitä, että vaurautta voisi olla olemassa ilman, että se olisi käytössä (joko omasta tai jonkun muun toimesta) tai että kasaantunut vauraus ei olisi hankittaessa aiheuttanut negatiivista ympäristövaikutusta. Nykyisessä globaalissa markkinaperus-

taisessa ja kasvuun perustuvassa talousjärjestelmässä esimerkiksi kaikki pankkeihin talletettu vauraus on jatkuvassa käytössä. Sillä rahoitetaan sekä pankin omia että sen asiakkaiden tekemiä lisäinvestointeja ja tarvitsemia luottoja. Toisin sanoen, tässä rahajärjestelmässä on äärimmäisen hankala omistaa mitään ilman, että niitä käytettäisiin talouden kasvattamiseen. Jos talletat palkkasi tai omistat asuinhuoneiston, niin tämä vauratesi on välillisesti kulutuksessa rahoitusinstrumenttien kautta.

Toinen ajatusvirhe taas liittyy myyntiin kestävästä kulutuksesta. Tuotteiden ja palveluiden laadullisella parantamisella ei voida vaikuttaa tuotteiden ja palveluiden määrään kuin rajoitetusti. Tämä johtuu niin kutsutusta ripariefektistä (*rebound effect*), joka tunnetaan myös Jevonsin paradoksin nimellä (Jevons, 1906; Alcott, 2005). Siinä laadukkaammalla ostopäätöksellä ”säästetty” ympäristöhyöty kulutetaan muuhun. Eli

Sosiaalinen ja
taloudellinen
kestävyys ovat
riippuvaisia
ekologisesta
kestävyydestä.

voimme syödä kasvisruokaa, ajaa sähköautolla, liikkua julkisilla ja asua energiatehokkaassa talossa, mutta jos kokonaiskulutus (esim. tulotasolla tai euroilla mitattuna) ei pienene niin ei myöskään ekologinen jalanjälkiään pienene. Biosfääri vähät välittää siitä *mihin* sen tarjoamia resursseja käytetään. Elon jatkumisen näkökulmasta ensisijaista onkin se, *kuinka paljon* resursseja käytetään. Ja tähän tietenkin elimellisesti vaikuttaa se, kuinka paljon ihmisiä (tai kuluttajia) ylipäänsä on niitä käyttämässä. Tähän ajatusvirheeseen kytkeytyy myös utopia immateriaalisesta kulutuksesta, jossa yhteiskunnat voisivat ylläpitää korkeaa elintasoja siirtymällä tuotteiden kulutuksesta palveluihin. Harmillisesti kuitenkin mitään inhimillistä toimintaa ei olla onnistuttu irtikytkemään materiaalisenergeettisestä todellisuudesta. Toisin sanoen, näyttö niin kutsutuista ”immateriaalisista palveluista” puuttuu.

Suomalaisessa talouspoliittisessa keskustelussa ollaan toki huolissaan ihmisten määrästä, mutta syystä, joka on enemmän taloudellinen (joka tähtää taloudellisen vaurauden ylläpitämiseen ja kasvuun) kuin ekologinen. Jos yhteiskunnassa ei nimittäin ole tekijöitä – sekä työsuoritteiden tekijöitä että niiden kuluttajia – niin talouden kasvunäkyvät heikkenevät. Ja jos talouden koko ei kasva, niin globaaleihin markkinoihin kiinnittyvän kasvuperustaisen yhteiskunnan on vaikeaa, ellei mahdotonta, nostaa tai edes ylläpitää sen hetkistä elintasoja. Syntyvyyden laskuun Suomessa liittyy keskeisesti myös huoli väestörakenteen muutoksesta ja siihen kytkeytyvästä eläkejärjestelmän maksukyvyttömyydestä. Kansantaloudelliset näkyvät ovat oikeastaan melko katastrofaaliset Suomessa, mikäli syntyvyys jatkaa laskevaa kehitystään (kuvio 2). Mitä käykään nyt vielä vaurastuvalle Suomelle, jos se

Kuvio 2. Elävänä syntyneet Suomessa.

Lähde: Tilastokeskus, 2019.



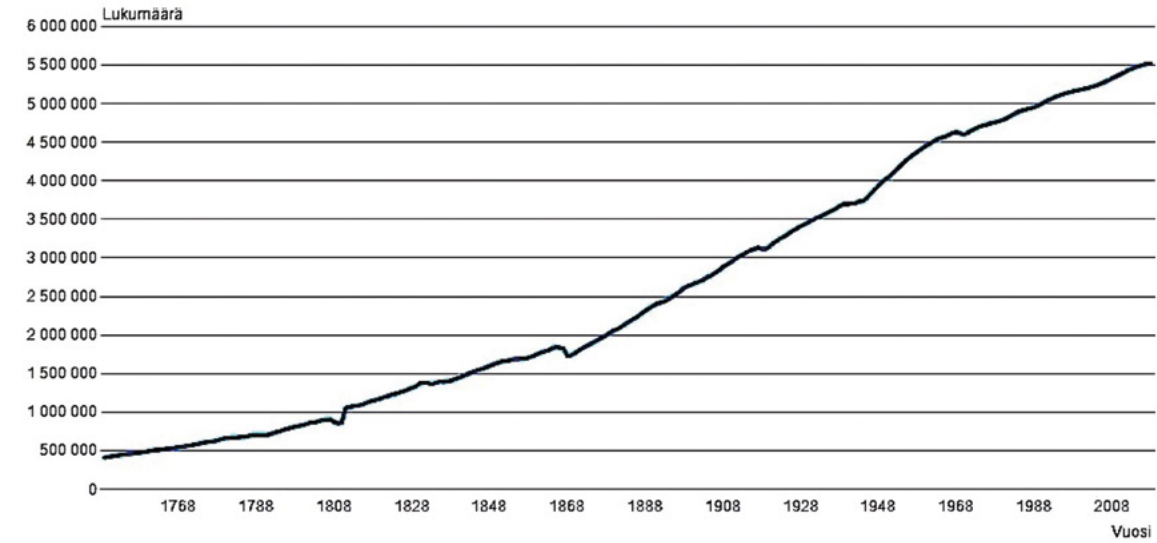
ei pysy kansainvälisessä talouskilpailussa mukana?

Jos syntyvyys tosiaan jatkaa ennustetusti laskuaan ja elintaso Suomessa romahtaa sen myötä, ekologisen kestävyymyden näkökulmasta tulevaisuus näyttää lupaa-valta. Kasvuun perustuva talous tarvitsee jatkuvasti lisää inhimillisiä ja ei-inhimillisiä resursseja, ja mikä-li näitä ei ole saatavilla, oletetusti järjestelmä sakkaa (Ruuska, 2017). Lyhyen aikavälin haitat tietenkin koi-tuvat ihmisille, mutta jokainen hidastus ja katkos teol-lisuudessa antavat biosfäärille aikaa toipua (Ruuska & Heikkurinen, 2018). Syitä ei tosin vielä ole riemuun, sil-lä Suomen kansantalouden osuus maailman taloudes-

ta on hyvin pieni, vaikkakin per henkilö kulutuksessa Suomi on maailman kärjessä. Toinen syy rajoittaa in-nostusta löytyy siitä, että väestön määrä Suomessa jat-kaa kasvuaan ja syntyvyyden aiheuttama lasku tuskin näkyy suomalaisten lukumäärässä vielä pitkään aikaan (kuvio 3). Tähän suurimmat syyt ovat ilmastonmuutok-sen aiheuttama muuttoliike ja globaali väestönkehitys, joka tarkoittaa nyt yli 130 miljoonan ihmisen lisäystä vuosittain (Maailmanpankki, 2019). YK:n (2015) ennus-teen mukaan olemme globaalisti lähellä 10 miljardia ihmistä kolmen vuosikymmen kuluttua ja vuonna 2100 ihmisiä on jo yli 11 miljardia.

Kuvio 3. Suomen väestönkasvu.

Lähde: Tilastokeskus, 2019.



Talouden näkökulmasta huoli suomalaisten syn-tyvyydestä ei siis välttämättä olekaan tarpeen. Mikäli Suomi jatkaa osana globaaleja virtoja, jossa vauraus ja väki liikkuvat suhteellisen vapaasti, sekä tuotteiden ja palveluiden tekijöitä että kuluttajia tulee riittämään. Tosin nämä ihmisyksilöt eivät luultavasti tule olemaan syntyperäisiä suomalaisia. Hyvin rajatusta kansalli-sidentiteetisistä tai etnisestä näkökulmasta (jossa halutaan säilyttää ns. suomalaista geen- ja kulttuuri-perimää) tämä saatetaan nähdä ongelmana, mutta ta-loudellisiin kysymyksiin ne tuskin vaikuttavat. Pääoma ei katso ihonväriä niin kauan kuin talouden rattaat py-syvät liikkeessä. Toki Suomen talous hyötyisi siitä, että omakin väestö kasvaisi. Ekologisen kestävyymyden näkö-kulmasta tällä liiallisella kulutuksen ja lisääntymisen aikakaudella kuitenkin syntyvyyden väheneminen lisää monimuotoisen elämän jatkumisen edellytyksiä.

Etenkään biosfääri ei ole kiinnostunut kuluttajien etnisestä alkuperästä tai muista demografisista tekijöis-tä. On siis aivan merkityksetöntä ekologisen kestävyymyden näkökulmasta, kuka resursseja kuluttaa ja missä. Sosiaalisen kestävyymyden näkökulmasta tämä kysymys taas on tärkeä. Mitä tasaisemmin resurssit ja elintaso jakautuvat sekä ajassa että paikassa, sitä paremmat mahdollisuudet sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle on toteutua. On kuitenkin muistettava, että jokainen sosiaalinen järjestelmä on alisteinen biosfäärille. Käy-tännössä tämä tarkoittaa, että vaikka jakaisimme vau-rauden täysin tasaisesti kaikkien ihmisten kesken (ja toistaisimme sen, mikäli resurssit jälleen kasaantuisi-vat epätasaisesti), ei ylikulutuksen ongelma valitetta-vasti poistu. Siitä huolimatta, ja toisin sanoen, yliku-luttuvan ihmiskunnan ja sen vauraiden yhteiskuntien (kuten Suomen) tulisi samanaikaisesti vähentää omaa kokonaiskulutustaan ja jakaa vaurautta tasaisemmin. Kun ekologisen kestävyymyden näkökulmasta tärkeää on,

että kokonaiselintaso kääntyy laskuun, sosiaalisen kes-tävyymyden näkökulmasta merkittävää on, että jo olemas-sa oleva vauraus jaetaan tasaisemmin.

Jotta kokonaiskulutus saadaan laskemaan, tulee elintason vauraisa yhteiskunnissa siis laskea huomata-vasti. Suomi ilman muuta kuuluu näihin ylikulutta-viin maihin. Bruttokansantuotteemme (markkinahin-taan käyvin hinnoin) oli vuonna 2018 oli 234.5 miljardia euroa, merkiten 42 504 euroa per asukas (Tilastokes-kus, 2019). Bruttokansatuotteen (BKT) on havaittu kor-reloivan läheisesti ekologisen jalanjäljen kanssa (Daly, 1996; Victor, 2008; Jackson, 2009; Latouche, 2009), ja sillä voidaan edelleenkin mitata kansatalouksien toi-vottua suuntaa, vaikkakin käännetysti. Tosin valitetta-vasti dystooppista irtikytkentävaihtoehtoa, jossa talous laskee BKT:llä mitattuna, mutta ekologinen jalanjälki ei pienene, ei voida poissulkea yhtenä tulevaisuuden ske-naarioista.

Tulevaa kehitystä pohdittaessa on historian ja ti-lastojen lisäksi käännettävä katse niihin tekijöihin ja toimijoihin, jotka mahdollistavat muutoksen. Yhtäältä lainsäätäjät toimivat pitkältä demokraattisen logiikan pohjalta, ja toisaalta yritykset ja kotitaloudet toimivat yksityisellä sektorilla markkinalogiikan pohjalta. Kol-mannella sektorilla kansalaisyhteiskunta taas mää-rittää normeja sosiokulttuurisen kehkeytymisen tu-loksena. Käytännössä suomalaisessa yhteiskunnassa muutostekijät eivät rajaudu mihinkään näistä kolmes-ta sektorista, vaan yhteisiä ongelmia rajataan ja ratko-taan niin politiikan, lakien kuin normien ja markkina-voimien kautta. Olisikin järjetöntä väittää, että jotain kestävyymyteen läheisesti kytkeytyvää asiaa, kuten väes-tökysymystä, tulisi käsitellä ainoastaan yhdellä yhteis-kunnan osa-alueista. Aivan kuten vaurauden luomaa ongelmaa ei voida jättää kuluttajien ja yritysten har-teille, ei väestökysymystäkään voida sulkea pois jul-



On turvallista
upota utooppiseen
ajatukseen siitä,
että ihmislaji kyllä aina
pystyy ratkaisemaan
eteen tulevat ongelmat
teknologian keinoin.

kisesta keskustelusta. Silti väestönkasvun ongelmista usein vaietaan jättämällä ne yksiöiden vastuulle.

Toimittaja David Roberts (2018) esimerkiksi listaa syitä miksi hän on päättänyt olla puhumatta väestönkasvusta ympäristöongelmien yhteydessä, vaikka hän tunnustaaakin väestönkasvun yhteyden ekologiseen jalanjälkeen. Keskeisimpänä lienee ajatus, että keskittymällä erilaisiin ohjauskeinoin (kuten tyttöjen koulutukseen) väestönkasvua voidaan hidastaa ja jopa laskea ilman, että siitä edes puhutaan. Tämä on jonkinlainen ympäristö- ja sosiaalipolitiikan piilostrategia, joka toisaalta vähentää moraalisia ja poliittisia hankauksia, mutta toisaalta estää moraalisen ja poliittisen toiminnan läpinäkyvyyttä. Tämä lähestymistapa on luultavasti poliittisesti mahdollinen, mutta samaan aikaan ajatus siitä, että voimme ratkaista väestöngelman ilman, että siitä puhutaan, tuntuu erikoiselta. Onko todella tarpeen luoda piiloagendoja?

Ne riskit, joita Roberts ja monet muut pyrkivät tällä strategialla välttämään, ovat aiheellisia ja vakavasti otettavia huolia tässä ajassa. Kirjoituksessaan hän kytkee väestökysymyksen ”rasismiin, muukalaisvihaan ja rodunjalostusoppiin”. Hänen mukaansa väestönkasvusta puhuminen tarkoittaa juuri halua vähentää tiettyjen väestöryhmien määrää. Tällaista jaettua tarkoituspää väestönkasvusta puhuvien keskuudessa ei varmastikaan ole. Lisäksi, on itse asiassa melko ongelmallista ajatella, että juuri kipeistä asiaista tulisi vaieta. Vain vuosikymmen sitten oli hankalaa puhua talouskasvusta kriittiseen sävyyn, koska sen nähtiin johtavan kommunismiin. Nyt jotkut taas yhdistävät väestönkasvukeskustelun fasismiin.

Robertsin mielipiteiden taustalla on toki luultavasti altruistinen huoli ihmisten välisestä oikeudenmukaisuudesta sekä jonkinlainen heräneisyys siihen, että ihmislaji tarvitsee biosfääriä jatkaakseen elämää.

Monilla v-sanasta puhuvilla saattaa kuitenkin olla (enemmän tai vähemmän) itsekäs pelko tulla leimatuksi. Varsinkin tietyissä sosiaalisissa yhteyksissä normit kieltävät väestönkasvusta puhumisen jyrkästi. Jos v-sanan sanoo ääneen voi tosiaan tulla leimatuksi rassistiksi, muukalaisvihamieliseksi tai rotuhygienistiksi. Leimaantumisen pelko on siis aiheellinen ja varmasti selittää osittain, miksi julkinen keskustelu väestönkasvusta on olematonta.

Nykyisessä ympäristöpolitiikassa laajalti vallitseva tekno-optimismi myös tukee väestökysymyksestä vaikeumista. On turvallista upota utooppiseen ajatukseen siitä, että ihmislaji (ja eritoten innovatiiviset yhteiskunnat, kuten Suomi) kyllä aina pystyy ratkaisemaan eteen tulevat ongelmat teknologian keinoin. Vaikka biosfäärin tilan parantumiseen ei löydy empiiristä näyttöä kuin hyvin paikallisesti, silti tekno-optimismin ajattelu on suuressa suosiossa. Näin on luultavasti juuri siitä syystä, että tällöin yksilöiden ja yhteisöjen ei tarvitse radikaalisti muuttaa nykyisiä arvojaan ja asenteitaan tai toimintaansa ja rakenteitaan. Talouspolitiikan kentällä ei taas toisaalta puhuta väestönkasvusta kriittiseen sävyyn muuten kuin käänteisessä merkityksessä (esim. Antti Rinteen ehdottamat synnytystalkoot). Tämä taas johtuu todennäköisesti siitä, että väestönkasvu tukee talouskasvua. Suomalaisen väestömäärän laskua ei haluta taloususkovaisten keskuudessa, ja toisaalta talouskriittiset äänet eivät halua puhua väestön määrästä, koska kapitalistinen talousjärjestelmä lisää kulutusta niin paljon, että väestönkasvua ei pidetä relevanttina tekijänä.

Monissa kestävyyskeskusteluissa ekologinen ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus rinnastetaan toisiinsa, tai jopa ekologisuus alistetaan sosiaaliselle kestävyydelle. Eli sen sijaan, että sosiaalinen nähtäisiin alisteisena ekologiselle kestävyydelle, kirjoituksen taustalla saat-

taa olla lyhytnäköinen ja ihmiskeskeinen maailmakuva, jossa ekologiset ja pitkän aikavälin tavoitteet eivät nouse nykyisten inhimillisten tavoitteiden tasolle tai ylitse. Tämän kaltaisessa ajattelussa ihmiset nähdään lajina ylitse muiden ja nykyiset sukupolvet tulevia sukupolvia tärkeämpinä, jolloin on mahdollista oikeuttaa sellaisiakin tekoja, jotka on havaittu haitallisisiksi muille lajeille ja tuleville ihmisille.

Lopuksi: on selvää, että materiaalisen elintason tulee laskea huomattavasti niin Suomessa kuin globaalisti, mikäli tahdomme muutoksia, jotka tukevat monimuotoisen elämän jatkuvuutta. Vauraus (esim. BKT:lla ja tulotasolla sekä kulutuksella) mitattuna on tärkein yksittäinen seikka ekologisen kestävyys näkökulmasta, koska siihen pystytään vaikuttamaan nopeasti ilman epäinhimillisiä ratkaisuja. Toisaalta IPAT-kaavan mukaisesti: mikäli syntyvyys ja väestönmäärä saadaan laskuun niin silloin elintason ei tarvitse laskea. Vaikut-tavin ja pitkäjänteisin tapa on kuitenkin huomioida molemmat tekijät (PxA). Ennen kuin ratkaisukeinoista voidaan puhua rakentavassa sävyssä, tulee keskustelijoiden jakaa riittävässä määrin ymmärrys ekologisen jalanjäljen syistä. Näyttää siltä, että ilmastomuutoksen kieltämisestä ollaan pääsemässä eroon Suomessa, mutta seuraavana haasteena odottaa elonkehän rappion syiden kieltäminen. Kuinka saada siis yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin ihmiset puhumaan vaurauden ja väestönkasvun ongelmista?

Mikäli kansainvälisen tiedeyhteisön esittämiä ihmisten ympäristövaikutuksen tekijöitä ei hyväksytä keskustelun pohjaksi, tulee sekä kansallinen että globaali poliittinen vuoropuhelu ja toimenpiteet elämän jatkuvuuden turvaamiseksi epäonnistumaan. Tämä johtuu erityisesti siitä, että joko sovitaan ja tehdään asioita, jotka eivät vähennä riittävästi ekologista jalanjälkeä, tai vaihtoehtoisesti siitä, että esitetyt ratkaisut

kuulostavat absurdeilta (ks. esim. Wynes & Nicholas, 2017), koska ongelmakuvausta ei jaeta. Ongelmakuvausta muodostettaessa tulee luonnontieteellisten näkökulmien (kuten ekologian ja biologian) lisäksi huomioida ihmistieteiden (kuten antropologian, sosiologian ja taloustieteen) lähestymistavat, jotta aikalaisdiagnoosista saadaan mahdollisimman tieteellisesti inkluusiivinen.

Kestävyyden näkökulmasta suomalainen väestöpolitiikka on siis nyt sosiaali-, talous-, ympäristöpolitiikan polttopisteessä. Tulevan vuosikymmenen suuri haaste tulee olemaan väestönkasvukeskustelun käyminen siten, että sekä paikalliset että globaalit kehityskulut tulevat huomioiduiksi esitetyissä ohjaus- ja ratkaisukeinoissa.

Lähteet

Alcott, B. (2005). Jevons’ paradox. *Ecological Economics*, 54(1), 9–21.

Barnosky, A. D., Hadly, E. A., Bascompte, J., Berlow, E. L., Brown, J. H., Fortelius, M., ... & Martinez, N. D. (2012). Approaching a state shift in Earth’s biosphere. *Nature*, 486(7401), 52.

Barnosky, A. D., Matzke, N., Tomiya, S., Wogan, G. O., Swartz, B., Quental, T. B., ... & Mersey, B. (2011). Has the Earth’s sixth mass extinction already arrived? *Nature*, 471(7336), 51.

Bonnedahl, K. J., & Caramujo, M. J. (2019). Beyond an absolving role for sustainable development: Assessing consumption as a basis for sustainable societies. *Sustainable Development*, 27(1), 61–68.

Bonnedahl, K. J., & Eriksson, J. (2007). Sustainable economic organisation: simply a matter of reconceptualisation or a need for a new ethics? *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 2(1), 97–115.

Bonnedahl, K. J., & Heikkurinen, P. (toim.). (2019). *Strongly sustainable societies: Organising human activities on a hot and full earth*. Routledge.

Brown, P. M., & Cameron, L. D. (2000). What can be done to reduce overconsumption? *Ecological Economics*, 32(1), 27–41.

Capra, F. (1996). The web of life: *A new scientific understanding of living systems*. Anchor.

Ceballos, G., Ehrlich, P. R., Barnosky, A. D., García, A., Pringle, R. M., & Palmer, T. M. (2015). Accelerated modern human–induced species losses: Entering the sixth mass extinction. *Science Advances*, 1(5), e1400253.

Chertow, M. R. (2000). The IPAT equation and its variants. *Journal of Industrial Ecology*, 4(4), 13–29.

Daly, H. E. (1996). *Beyond growth: the economics of sustainable development*. Beacon Press.

Ehrlich, P. R., & Ehrlich, A. H. (2013). Can a collapse of global civilization be avoided? *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 280(1754), 20122845.

Giampietro, M. (2019). On the Circular Bioeconomy and Decoupling: Implications for Sustainable Growth. *Ecological Economics*, 162, 143–156.

Heikkurinen, P. (2014). Kestävyyden käsitteen ulottuvuudet. *Tieteessä tapahtuu*, 32(4).

Heikkurinen, P. (2018). Degrowth by means of technology? A treatise for an ethos of releasement. *Journal of Cleaner Production*, 197, 1654–1665.

Heikkurinen, P., & Bonnedahl, K. J. (2013). Corporate responsibility for sustainable development: a review and conceptual comparison of market-and stakeholder-oriented strategies. *Journal of Cleaner Production*, 43, 191–198.

Heikkurinen, P., Rinkinen, J., Järvensivu, T., Wilén, K., & Ruuska, T. (2016). Organising in the Anthropocene: an ontological outline for ecocentric theorising. *Journal of Cleaner Production*, 113, 705–714.

Helne, T., Hirvilammi, T. & Laatu, M. (2012). *Sosiaalipoliittikka rajallisella maapallolla*. Kelan tutkimusosasto.

Hickel, J., & Kallis, G. (2019). Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 1–18.

Holdren, J. P. (2018). A brief history of “IPAT”. *The Journal of Population and Sustainability*, 2(2), 66–74.

Holdren, J. P. & Ehrlich, P. R. (1974). Human population and the global environment: Population growth, rising per capita material consumption, and disruptive technologies have made civilization a global ecological force. *American Scientist*, 62(3), 282–292.

IEA (2018). Global energy & CO2 status report 2017. Haettu osoitteesta <https://webstore.iea.org/global-energy-co2-status-report-2017>.

Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth: Economics for a finite planet*. Earthscan.

Jevons, W. S. (1906). *The coal question: an inquiry concerning the progress of the nation, and the probable exhaustion of our coal-mines*. The Macmillan Company.

Kansan uutiset (1.8.2018). Ylikulutus uhkaa terveyttä – suomalaiset syövät maapallon 3,6-kertaisesti. Haettu osoitteesta <https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/3939119-ylikulutus-uhkaa-terveytta-suomalaiset-syovat-maapallon-36-kertaisesti>

Latouche, S. (2009). *Farewell to growth*. Polity.

Lorek, S., & Fuchs, D. (2013). Strong sustainable consumption governance–precondition for a degrowth path? *Journal of Cleaner Production*, 38, 36–43.

Maaailmanpankki (2019). Health, Nutrition and Population: Population Dashboard. Haettu osoitteesta <http://datatopics.worldbank.org/health/population>

- Miller, J. C. & Stovall, T. (2019). The “right to consume”? Re-thinking the dynamics of exclusion/inclusion in consumer society. *Consumption Markets & Culture*, 1-14.
- Parrique T., Barth J., Briens F., C. Kerschner, Kraus-Polk A., Kuokkanen A. & Spangenberg J.H. (2019). Decoupling debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability. European Environmental Bureau. Haettu osoitteesta <https://eeb.org/library/decoupling-debunked/>
- Roberts, D. (29.11.2018). I’m an environmental journalist, but I never write about overpopulation. Here’s why. *Vox*. Haettu osoitteesta <https://www.vox.com/energy-and-environment/2017/9/26/16356524/the-population-question>.
- Ruuska, T. (2017). *Reproduction of capitalism in the 21st century: Higher education and ecological crisis*. Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu.
- Ruuska, T., & Heikkurinen, P. (2018). Väkipalva ihmisen aikakaudella. *Tieteessä tapahtuu*, 36(3): 11–16.
- Tilastokeskus (2019). Tilastot. Haettu osoitteesta <https://www.stat.fi/> “ ja “ Ulvila, M. & Pasanen, J. (toim.) (2009). Sustainable Futures: Replacing Growth Imperative and Hierarchies with Sustainable Ways. Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Ulvila, M. & Wilén, K. (2017). Engaging with Plutocene: moving towards degrowth and post-capitalistic futures. Teoksessa P. Heikkurinen (toim.), *Sustainability and Peaceful Coexistence for the Anthropocene*. Routledge.
- Victor, P. A. (2008). *Managing without growth: slower by design, not disaster*. Edward Elgar Publishing.
- Wake, D. B., & Vredenburg, V. T. (2008). Are we in the midst of the sixth mass extinction? A view from the world of amphibians. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 11466–11473.
- Wiedmann, T. O., Schandl, H., Lenzen, M., Moran, D., Suh, S., West, J. & Kanemoto, K. (2015). The material footprint of nations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(20), 6271–6276.
- Wynes, S., & Nicholas, K. A. (2017). The climate mitigation gap: education and government recommendations miss the most effective individual actions. *Environmental Research Letters*, 12(7), 074024.
- WWF (2019). Ylikulutuksen vaikutukset. Haettu osoitteesta <https://wwf.fi/uhat/ylikulutus/>

- YK (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision. UN DESA report, “World Population Prospects: The 2015 Revision. Haettu osoitteesta <https://www.un.org/en/development/desa/publications/world-population-prospects-2015-revision.html>
- Yle (27.9.2007). Kulutuksen vähentäminen auttaa ympäristöä. Saatavilla osoitteesta: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/09/27/kulutuksen-vahentaminen-auttaa-ymparisto>

Ekologinen vanhemmuus tiennäyttäjänä ympäristö- ystävällisempään maailmaan

Taru Kivelä

Viiime aikoina julkisessa keskustelussa on pohdittu paljon, mikä merkitys lasten hankkimisella on ilmastolle. Lundin yliopistossa vuonna 2017 tehdyssä tutkimuksessa laskettiin erilaisten ympäristötekojen vaikutuksia ilmastomuutoksen torjumiseen. Tutkimuksen mukaan suurimmat päästövähennykset saataisiin tekemällä yksi lapsi vähemmän.

Tutkimuksessa käytettyä mittaustapaa on kuitenkin kyseenalaistettu ja kritisoitu, sillä siinä lasketaan lasten tuottamat päästöt moninkertaisina. Lasten hiilikuormaan on laskettu myös heidän jälkeläistensä hiilikuormat, jolloin lasten saamisen ilmastovaikutukset näkyisivät vielä vuosikymmenien jälkeen.

Lapsen hankkimis- tai hankkimattomuuspäätös ei myöskään ole samanlainen kulutuspäätös kuin kaukomatka, kasvissyönnö tai autoilu, koska siinä on monille kyse elämän suurimmista ja merkityksellisimmistä asioista, kuten ihmiselämästä ja rakkaudesta.

Ilmastomuutos on ongelma ennen kaikkea ihmiselämän kannalta. Planeettamme pelastuisi ilman ihmisiä. Maapallo ilman ihmisiä ei tietenkään ole ilmastomuutoksen pysäyttämisen tavoite. Maapallo halutaan pelastaa tulevien sukupolvien takia.

On tärkeää muistaa, että ilmaston huomioiminen ja suojele ei poissulje lasten hankintaa. Syyllistäminen

tai lasten tekemättä jättäminen ilmastosyistä eivät ole kestäviä ratkaisuja. Ilmastomuutoksen torjuminen ja perheellistymisen voivat sopia yhteen. Lasten hankkimatta jättäminen ei ole kestävä ratkaisu myöskään väestönkehityksen ja kestävästä väestöpolitiikan kannalta, sillä tarvitsemme lisää lapsia, emme vähemmän.

Suomessa syntyvyys on laskenut nopeasti 2010-luvusta lähtien. Kokonaishedelmällisyysluku on alentunut ja oli vuonna 2018 vain 1.40 lasta naista kohti. Vuosikymmenen vaihteessa luku oli vielä 1.87. Syntyvyyden lasku muuttaa yhteiskunnan rakennetta ja vaikuttaa laajasti talouteen, työvoimaan ja sukupolvien väliseen tasa-arvoon. Maahanmuuton vuoksi Suomen väkiluku on alhaisesta syntyvyydestä huolimatta pysynyt edelleen kasvussa. Tällä hetkellä arvioidaan, että väkiluku lähtee laskemaan 2030-luvulla.

Syntyvyys näyttäisi kääntyneen orastavaan kasvuun, kun laskeneet luvut tasaantuivat vuodenvaihteessa 2020. Olemme kuitenkin kaukana vuosituhannen alun luvuista. Vielä emme myöskään tiedä, millaisia mahdollisia vaikutuksia koronapandemialla on syntyvyyteen.

Väestöliiton vuoden 2015 Perhebarometrin mukaan keskeinen syy syntyvyyden laskulle on lapsetto-



Lapsen hankkimis- tai hankkimattomuuspäätös ei ole samanlainen kulutuspäätös kuin kaukomatka, kasvissyönti tai autoilu. Siinä on kyse elämän suurimmista ja merkityksellisimmistä asioista: ihmiselämästä ja rakkaudesta.

mien määrän kasvu. Tähän vaikuttaa muun muassa se, että vanhemmuutta lykätään erilaisista syistä. Väestöliiton vuoden 2017 Perhebarometrin mukaan syitä olivat muun muassa puolison puute, taloudelliset syyt, työelämän vaatimukset ja negatiiviset mielikuvat lapsiperhearjesta.

Alhaiseen syntyvyyteen voi vaikuttaa poistamalla niitä esteitä, joita ihmisillä on lastenteolle ja helpottamalla sekä kannustamalla lasten saamiseen erilaisin keinoin. Lapsi- ja perhemyönteisessä yhteiskunnassa ymmärretään perheiden monimuotoisuutta ja tuetaan erilaisten ihmisten toiveita saada lapsia. Tärkeää on myös huomioida ihmisten toiveet perhekoosta ja lasten saamisesta, ja toisaalta hyväksyä myös yksilöiden oikeus valita lapsettomuus.

Kaikki vanhemmat haluavat turvata hyvät elinolosuhteet lapsilleen. Voimme pyrkiä ekologisesti kestäviin valintoihin ja päätöksiin, jotta hyvät elinolot sekä ympäristö säilyvät. Siksi myös ilmastotietoiset ihmiset hankkivat ja saavat hyvällä omallatunnolla hankkia lapsia, etenkin jos kasvattavat lapsistaan ekologisia.

On mahdollista torjua ilmastonmuutosta muillakin keinoilla kuin hankkimalla vähemmän lapsia. Oikeastaan se on joka tapauksessa myös välttämätöntä, sillä ympäristö ei kestä nykyistä kuormitusta, ja toisaalta yhteiskuntarakenteemme ei kestä alati pieneneviä ikäluokkia (vrt. Tikanmäen ja Seurin luku tässä raportissa). Ekologinen vanhemmuus on kestävä tulevaisuutemme edellytys.

Miten vanhemmat voivat valinnoillaan vaikuttaa perheensä ekologisuuteen?

Ihmiset voivat tietoisesti vaikuttaa moniin valintoihin, kuten lasten hankkimiseen, lapsilukuun tai omiin kulutusvalintoihinsa. Lapsia saadessaan vanhemmat

ovat monien valintojen edessä. Omat mielikuvat, toiveet ja ajatukset hyvästä vanhemmuudesta tai hyvästä elämästä ja omista mahdollisuuksista niihin ohjaavat perheiden valintoja siitä, millaista elämää perheissä toteutetaan ja millaisia arvoja lapsille välitetään.

Vanhemmat toivovat yleensä lastensa parasta ja pohtivat uudessa elämäntilanteessa, millaisen elämän tai mahdollisuudet voivat lapsilleen tarjota. Vanhemmat poimivat omista kokemuksistaan, omilta vanhemmiltaan tai elämänsä varrelta saadut sopivaksi todetut mallit ja opit ja toistavat, hylkäävät tai muokkaavat niitä itselleen sopiviksi.

Vanhemmat vaikuttavat perheensä ekologisuuteen monin tavoin omilla kulutusvalinnoillaan. Jos kierrättäminen, turhien ostosten välttäminen, harkitseva kuluttaminen ja eettisen ja ekologisesti tuotettujen tuotteiden valitseminen ovat osa perheen elämää, muodostuu niistä myös perheiden normaali, tavallinen arki.

Vanhempien suhtautuminen ympäristöön ja kuluttamiseen vahvistaa tapaa, jolla myös lapset suhtautuvat niihin. Jos vanhemmat tekevät harkitsevia ja kestäviä ostospäätöksiä ja kulutusvalintoja, lapset saavat tästä hyväksytyn mallin, joka luo pohjan ekologisuudelle. Telemällä ympäristöä mahdollisimman vähän kuormittavia valintoja ja tekoja vanhemmat voivat opettaa lapsensa ekologiseen elämäntapaan pienestä pitäen. Ekologisuus laajentuu siten perheelle elämäntavaksi, jossa kaikissa valinnoissa huomioidaan ekologisuus valitsemalla aina vähiten ympäristöä kuormittava vaihtoehto.

Lapset lisäävät yleensä perheiden kulutusta monin tavoin. Uusille vanhemmille on tarjolla valtava määrä tavaraa uuteen elämäntilanteeseen. Tämä voi luoda paineita kuluttamiseen, sillä uudessa elämäntilanteessa on vaikea arvioida, millaisia hankintoja on tarpeellista tehdä. Monia pikkulapsiajan varusteita ja välineitä käytetään vain vähän aikaa, ja joskus ne osoittautuvat tarpeettomiksi.

Jotkin hankinnat, kuten lastenvaunut, -tarvikkeet ja -vaatteet, ovat toki välttämättömiä. Lapsiperheiden tavaroiden kierrättäminen on kuitenkin onneksi melko vaivatonta. Kirppiksillä on tarjolla laajasti hyväkuntoisia lastenvaatteita ja -tarvikkeita, ja käytettyjä hyödykkeitä voi myös kierrättää eteenpäin. Kierrättäminen on hyvä ratkaisu myös, jos tavarapaljous alkaa ahdistaa ja haluaa eroon turhasta tavarasta ja kuluttamisesta.

Asenteet kierrättämiseen ovat muuttuneet, kun tarjolla on paljon hyväkuntoisia ja kestäviä tavaroita. Ilmastotietoisuuden lisääntyessä kestäviä ja ekologisesti tuotettuja tavaroita taas arvostetaan enemmän. Tämä voi osaltaan lisätä halua kierrättää. Parhaimmillaan lapsen hankkiminen avaa portit kierrätystavaroiden maailmaan ja edistää ekologisen elämäntavan toteutumista perheissä.

Suhtautuminen kuluttamiseen ja tavaroiden omistamiseen ja hankkimiseen on toki kulttuurisidonnaisista. Esimerkiksi lahjojen antaminen syntymäpäivillä ja jouluna on tärkeä osa yhteistä kulttuuriamme. Monet kuitenkin kyseenalaistavat näitä perinteitä ja miettivät, onko järkeä ostaa uusia tavaroita ihmisille, jotka eivät kaipaa tai tarvitse niitä. Aineettomat lahjat ovat suosittuja ja monet ihmiset puhuvat elämysten ja yhteisten kokemusten tuomasta onnellisuudesta, omistamisen sijaan. Kierrätetyt lahjat ovat yleistyneet lasten synttäreillä ja monet miettivät, miten saisi lasten huomion pois lahjojen antamisesta, etteivät ne olisi pääosassa juhlaa.

Nykyinen ekologisuuden ihanne toistaa aikaisempien vuosikymmenien aikoja, jolloin ihmisillä oli vähemmän tavaraa, jokaista tavaraa arvostettiin ja tavarat kestivät pidempään. Konmarituksen, eli turhasta tavarasta luopumisen idea on lyönyt läpi monissa perheissä. Monet perheet ja naapurit jakavat esimerkiksi autoja tai muita hyötytavaroita keskenään. Ekologisuus voi myös näkyä esimerkiksi perheiden matkustustapojen valinnassa, matkakohteiden valinnassa tai ravinto-

laiden valinnassa, jolloin valitaan aina mahdollisimman ekologinen vaihtoehto.

Toisaalta perheiden mahdollisuuksissa vaikuttaa kuluttamiseensa on eroja. Pienituloisten lapsiperheiden vanhemmat voivat kokea, etteivät he voi tehdä ekologistia kulutuspäätöksiä taloudellisista syistä, vaikka haluaisivat. Osa vanhemmista on eri syistä niin kuormittuneita, etteivät he jaksaa ajatella ekologisuutta kulutusvalinnoissaan. Usein on edullisempaa ja helpompaa ostaa halvalla tuotettua. Toisaalta esimerkiksi monilapsisissa perheissä eletään usein jo melko ekologisesti, sillä perheillä ei usein ison lapsilukumäärän vuoksi ole varaa matkustaa ja kuluttaa tai kuormittaa ympäristöään ylenpalttisesti. Monilapsiset perheet usein myös kierrättävät lastenvaatteita ja -tarvikkeita.

Lasten hankkiminen on hyvä kohta miettiä koko perheen ekologisuutta. Pienten lasten kanssa usein tarvitaan vähemmän. Perheiden laatuaika voi muodostua kiireettömistä kohtaamisista ja tavallisesta arjesta. Aina ei tarvita kalliita lomamatkoja, ja junamatkat voivat olla lapselle elämyksiä. Matkustelu pienten lasten kanssa on usein hankalaa, ja omaan lähiseutuun tutustuminen saattaakin olla riittävän mielekästä.

Ekologiseksi kasvatetut lapset aikuisina toimijoina

Vanhemmat voivat valinnoillaan vaikuttaa lastensa arvomaailmaan ja asenteisiin. Lapset oppivat mallista ja vanhempiansa esimerkistä. Jos perheen kulutusvalintoja ohjaa ekologisuus, välittyy myös perheen lapsille ekologisuus arvona.

Tulevaisuuden ilmastoystävällisiä päätöksiä tekevät tietynlaiseen arvomaailmaan kasvatetut lapset. Aikuisiksi kasvaneet lapset vievät perheensä arvoja sen ulkopuolelle toimiessaan äänestäjinä, kansalaisina ja vaikuttajina.



Jos perheen kulutusvalintoja ohjaa ekologisuus, välittyy myös perheen lapsille ekologisuus arvona. Aikuisiksi kasvaneet lapset vievät näitä arvoja perheensä ulkopuolelle toimiessaan äänestäjinä, kansalaisina ja vaikuttajina.

Usein uudet sukupolvet hylkäävät vanhempiensa ideologian. Tämän päivän nuoret tiedostavat ekologisuuden merkityksen ja sen tavoitteet ihan eri tavalla kuin aiemmat sukupolvet. Ekologisuudessa nuoret näyttävät myös vanhemmilleen mallia. Nuoret tekevät tietoisempia valintoja ja esimerkiksi lentämisen välttäminen ympäristösyistä on ihan tavallista monelle nuorelle.

Nuori ilmastoaktivisti Greta Thunberg on saanut taakseen miljoonien nuorten ilmastolakkoliikkeen ja vaatii maailman johtajia toimimaan ympäristön hyväksi. Greta Thunbergin luotsaama ympäristötietoinen uusi sukupolvi luo toivoa meille kaikille siitä, että on mahdollista vielä vaikuttaa ilmaston ja ympäristön säilyttämiseen seuraavillekin sukupolville.

Perheiden ja politiikan vuorovaikutus

Yleinen tietoisuus ilmastomuutoksen uhista ja ympäristön saastumisesta on lisääntynyt huomasti viime vuosien aikana. Ympäristöahdistusta potee yhä useampi. Ihmiset tekevät ilmastotietoisia valintoja omassa elämässään enenevässä määrin.

Miten paljon perheiden tai yksittäisten kuluttajien ilmastoasenteilla on merkitystä, kun niitä verrataan poliittisiin päätöksiin? Vaikutetaanko ilmastomuutokseen ihmisten järkevillä valinnoilla vai poliittisilla päätöksillä? Vai molemmilla? Tähän mennessä ei ole ihan riittänyt, että luotetaan ihmisten järkeviin päätöksiin, onhan ilmastomuutos edennyt jo pitkälle. Toisaalta, asenteiden muuttumisella on varmasti paljon merkitystä, vaikka vaikuttaa siltä, että ilmastomuutoksen hillitsemiseen tarvitaan enemmän.

Maailman ilmatieteen järjestön WMO:n vuonna 2019 julkaistun ilmastotieteen raportin mukaan vuodet

2014–2019 ovat olleet historian lämpimimmät. Raportin mukaan ilmastopäästöt ovat vain kasvaneet viime vuosina. Suomi on sitoutunut vuonna 2015 hyväksytyyn Pariisin ilmastosopimukseen, jonka tavoitteena on hidastaa maapallon lämpötilan nousua, vähentää päästöjä ja tukea vähähiilistä ja ilmastokestävää kehitystä.

Monet asiantuntijat arvioivat, että nyt on jo liian myöhäistä pysäyttää ilmastomuutosta, voimme vain hillitä sen etenemistä. Jos kaikki toimivat yhdessä yhteisten tavoitteiden edistämiseksi ilmaston ja ympäristön suojelemisessa, on vielä mahdollisuus vaikuttaa. Jos globaalit päästöt vähenevät, hidastuu myös maapallon keskilämpötilan nousu.

Vuonna 2020 arvioidaan, että Suomi voi saavuttaa Pariisin ilmastosopimuksen hiilineutraalisuustavoitteen vuoteen 2035 mennessä. Tavoite voidaan saavuttaa vähentämällä kasvihuonekaasupäästöjä ja poistamalla hiilidioksidia ilmakehästä. Ilmastomuutoksen hillitsemiseen ja ympäristön suojelemiseen tarvitaan yhteistä vastuuta ja tekoja, niin yksilöiden kuin yhteiskunnan osalta.

Vielä emme tiedä koronapandemian vaikutuksia ilmastomuutokseen. Tähän mennessä pandemian aikana ilmastopäästöt ovat vähentyneet. Olemme myös huomanneet, että ihmisten käyttäytymisen muutokseen voidaan vaikuttaa poliittisilla päätöksillä ja rajoitteilla nopeammin kuin luottamalla ihmisten yksilöllisiin päätöksiin ja valintoihin. Kenties ilmastomuutoksen aiheuttamaan kriisiin vielä jonain päivänä suhtaudutaan yhtä suurella vakavuudella ja yksilöiden ja politiikan yhteistyössä toteutetuilla merkittävillä toimilla, kuin mitä koronaviruksen aiheuttamaan pandemiaan nyt.

Miten koronapandemia vaikuttaa väestöön ja väestöpolitiikkaan?

Kun Väestöliiton uuden väestöpoliittisen ohjelman teko aloitettiin vuonna 2018, kukaan tekijöistä ei osannut ennakoida, millaisessa poikkeuksellisessa tilanteessa se julkaistaisiin. Järjestimme vuosien 2018 ja 2019 aikana keskustelutilaisuuksia raporttiin osallistuneiden asiantuntijoiden ja suuren yleisön kanssa, ja raportin luvut kirjoitettiin pääosin valmiiksi ennen kuin ensimmäinenkään suomalainen oli saanut COVID-19-tartuntaa.

Suomi on toistaiseksi selvinnyt kohtalaisesti koronapandemian vaikutuksista. Voimme olla kansakuntana ylpeitä siitä, että kuolleisuus ei 2020 vuoden aikana Suomessa noussut. Se on jo sinänsä osoitus toimivasta terveyspolitiikasta. Pandemia myös korosti kansakuntien ja väestöjen toimijuutta. Ne valtiot, jotka reagoivat pandemian uhkaan päättäväisesti ja ajoissa, ja ne väestöt, jossa päättäjiin ja viranomaisten suosituksiin luotetaan ja niitä seurataan, ovat toistaiseksi säästyneet pandemian pahimmista vaikutuksista.

Kukaan ei vielä tiedä, miten pitkään pandemia jatkuu ja mitkä sen pidemmän aikavälin seuraukset tulevat olemaan maailmantaloudelle tai ilmastokriisin torjunnalle. Vaikka suurin osa raportissa esitetyistä trendeistä ja tulevaisuudenkuvista onkin säilynyt samana, koronapandemia on niin suuri yhteiskunnallinen kriisi, että se vaikuttaa lähes kaikkiin ihmiselämän

osa-alueisiin. Siksi tuntui väärältä julkaista juuri nyt raportti, jossa pandemian vaikutuksia väestölle ja väestöpolitiikalle ei olisi otettu lainkaan huomioon.

Osa kirjoittajista tekikin pyynnöstämme muutoksia lukuihinsa. Alla esitämme heidän näkemyksiään, miten koronavirus ja sen aiheuttamat yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat luvuissa käsiteltyihin teemoihin. Kyse on siis kesän 2020 puheenvuoroista, pandemian keskeltä. On varmaa, että jo vuoden päästä monet asiat näkyvät eri valossa. Olemme kuitenkin jo nyt oppineet, että kansanterveys ja kansantalous kulkevat käsi kädessä. Olemme oppineet, että hyvinvoiva väestö on tärkein politiikan tekijä ja politiikan tavoite.

Koronakriisi ja lastensaanti

Alkuvuonna 2020 Suomessa syntyi Tilastokeskuksen ennakkotietojen mukaan satoja vauvoja enemmän kuin vastaavana aikana vuonna 2019. Olemme edelleen alhaisen syntyvyyden maa, mutta pitkään jatkunut syntyvyyden lasku ehti taittua ennen pandemiaa. Koronakevään vaikutukset Suomen syntyvyyteen nähdään vasta 2021 puolella.

Nuorten aikuisten lastensaantiin vaikuttavat tällä hetkellä koettu epävarmuus ja tulevaisuusoptimismi. Pandemian aiheuttama huoli ja taloudellinen sokki ovat omiaan ruokkimaan epävarmuutta.

Keväällä 2020 ilmestyneessä italiaisessa tutkimuksessa Luppi ja kollegat tutkivat pandemian ja yhteiskunnallisten sulkujen ensimmäisiä vaikutuksia 18–34-vuotiaiden nuorten aikuisten perheenisäyssuunnitelmiin viidessä Euroopan maassa: Italiassa, Saksassa, Ranskassa, Espanjassa ja Iso-Britanniassa. Tutkimus toteutettiin maaliskuun–huhtikuun nettikyselynä ja vastaajat olivat ennen koronakriisiä ilmoittaneet suunnittelevansa perheenisäystä vuoden 2020 aikana. Kaikissa tutkituissa maissa koronakevät alensi ihmisten lastensaantiaikomuksia.

Maissa, joissa oli ennen kriisiä parempi työmarkkina- ja taloustilanne, lapsihaaveet hylänneiden osuus oli selvästi alhaisempi kuin muissa tutkituissa maissa. Sen lisäksi valmiiksi alhaisen syntyvyyden maissa on suurempi riski syntyvyyden laskuun kriisin vaikutusten myötä. Myös huolet oman tulotason laskemisesta

ja talouden epävakauudesta tulevaisuudessa alensivat nuorten aikuisten perheenisäyssuunnitelmia.

Koronapandemian taloudelliset seuraukset tulevat todennäköisesti alentamaan vauraiden maiden syntyvyyttä. Suomi on tässä valmiiksi alhaisen syntyvyyden ja korkean lapsettomuuden maana erityisen haavoittuvassa asemassa. Tietyissä ryhmissä saatetaan toki nähdä pieniä vauvabuumeja: esimerkiksi etätöiden tekeminen kotona yhdessä kumppanin kanssa voi johtaa keskusteluihin siitä, halutaanko perheeseen lapsia. Konkurssien ja irtisanomisten vaikutukset koskevat kuitenkin paljon laajempia ihmisryhmiä. On myös mahdollista, että hyvin hoidettu pandemia ja siihen liittyvä vahva yhteisöllisyyden tunne ruokkivat tulevaisuudenuskoa ja perheellistymistä.

Anna Rotkirch

Koronakriisi ja maahanmuutto

Koronaviruksen aiheuttama pandemia tulee vaikuttamaan kaikkiin ja kaikkeen lyhyellä aikavälillä. Jää nähtäväksi, kuinka se vaikuttaa yhteiskuntiin ja niiden toimintaan pitkällä aikavälillä. On kuitenkin nähtävissä tiettyjä kehityskulkuja, jotka ovat mahdollisia.

Koronaviruspandemia vähentää muutaman vuoden aikajänteellä ihmisten ja tavaroiden liikkumista. Kansainvälisen kaupan hyytyminen voi johtaa kahteen vastakkaiseen vaikutukseen. Ihmiset saattavat havahduttaa siihen, millä tavalla koronaviruksen aiheuttama tavaroiden ja ihmisten liikkumisen vähentyminen vaikeuttaa elämää. Esimerkiksi teollisuuden alan yritys saattaa huomata konkreettisesti, kuinka kiinalaisten komponenttien saatavuusongelmat aiheuttavat ongelmia tuotantoprosessiin. Toisaalta esimerkiksi suomalaiset kuluttajat kokevat suomalaisten vihannesten tai marjojen saatavuusongelmat tai hinnan nousut johtuen ulkomaalaisen kausityövoiman vähäisyydestä. Ihmiset huomaavat, kuinka tärkeä asia kansainvälinen kauppa on.

Toisaalta koronaviruspandemia aiheuttaa syvän taantumaa suurimpaan osaan maailman maista. Tämä kasvattaa työttömyyttä sekä taloudellista huono-osaisuutta ja siten lisää entisestään epävarmuutta tulevaisuudesta. Sellainen toimintaympäristö ruokkii populististen tai maahanmuuttovastaisten liikkeiden

kannatusta. On mahdollista, että tällainen kehityskulku riittävän pitkälle mennessään vaikeuttaisi maahanmuuttopoliittisia uudistuksia ja aiheuttaisi muita sosiaalisia ongelmia jo maassa olevalle maahanmuuttajaväestölle.

Mauri Kotamäki

Epidemiatilanne, poikkeusolot ja terveyden eriarvoisuus

Koronaepidemian vaikutuksia on tärkeää selvittää suunniteltaessa keinoja kroonisten kansantautien ehkäisemiseksi, toimintakyvyn edistämiseksi sekä terveyserojen kaventamiseksi. Aiemmin tunnistetut eriarvoistavat tekijät ja rakenteet voivat epidemian yhteydessä tulla aiempaa selvemmin esiin. Koronaepidemian rajoittamiseksi välttämättömät toimenpiteet todennäköisesti heikentävät mm. toimeentuloa, työllisyyttä ja sosiaalista aktiivisuutta. Myös kroonisten sairauksien tunnistamisen ja hoidon viivästyminen ja peruminen voivat johtaa siihen, että ongelmat monimutkaistuvat ja palvelujärjestelmä kuormittuu. Kun julkinen velka samanaikaisesti kasvaa nopeasti, valtiolla ja kunnilla on tulevaisuudessa oletettua heikommät taloudelliset edellytykset huolehtia kasvavan ikääntyneen väestön, monisairaiden ja vammaisten tarvitsemien hoiva- ja hoitopalvelujen sekä etuuksien kustannuksista.

Poikkeusolot ovat eri tavoin vaikuttaneet eri väestöryhmien elinoloihin ja elintapoihin. Myös alueelliset erot COVID-19-taudin esiintyvyydessä ovat toistaiseksi suuret. COVID-19-tauti, kuten useat muutkin infektiot, aiheuttaa vakavimpia seurauksia niille ihmisille, joilla on kroonisia sairauksia. Tämä voi heijastua sekä kuolleisuuteen ja työkykyyn että erityisesti ikääntyneiden toimintakykyyn.

Koronaepidemian vaikutukset ovat pahimmillaan erittäin pitkäaikaisia, kuten 1990-luvun lama ja sen

hallintakeinot osoittivat. On huolehdittava, että meillä on tulevaisuudessa riittävä, luotettava tietoperusta väestön ja sen osaryhmien terveydestä ja hyvinvoinnista sekä niihin vaikuttavista tekijöistä epidemian vaikutusten arvioinnin ja palvelujen uudelleenorganisoinnin pohjaksi. Terveyden eriarvoisuuden vähentämisen monentasoiset toimenpiteet ovat nykytilanteessa erityisen tärkeitä.

[Terveyden eriarvoisuutta käsittelevän luvun kirjoittaja](#)

Koronakriisi ja eläkkeiden rahoitusnäkymät

Koronakriisi voi vaikuttaa eläkkeiden rahoitusnäkyymiin useilla eri tavoilla. Osakkeiden ja muidenkin eläkesijoitusten tuotot vaihtelevat kriisiaikoina poikkeuksellisen paljon. Jos sijoitusten arvo päättyy kriisin jälkeen erittäin matalalle tasolle, se vaikeuttaa eläkkeiden rahoittamista tulevaisuudessa. Työllisyyden lasku vähentää eläkemaksujen määrää, mutta toisaalta myös uutta eläkettä karttuu vähemmän. Tämä tarkoittaa matalampia eläkkeitä niille, joille kriisi aiheuttaa pitkiä työurakatkoksia.

On myös viitteitä, että kriisi aikaistaisi jonkin verran eläkkeelle siirtymistä. Jo karttuneet eläke-etuudet on suojattu, joten epävarmassa tilanteessa riskin tulevasta talouskehityksestä kantavat nykyiset ja tulevat työikäiset ikäluokat.

Koronakriisin vaikutuksia tulevaan väestönkehitykseen voidaan toistaiseksi vain arvailla. Tätä kirjoitettaessa kokonaiskuolevuus Suomessa ei ole noussut. Kriisillä voi olla vaikutusta myös syntyvyyteen sekä maahan- ja maastamuuttoon sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Tulevien vuosien ja vuosikymmenten syntyvyys ja maahanmuutto rakentavat pohjan tulevien eläkkeiden rahoitukselle. Yksittäisen vuoden poikkeuksellisten syntyvyys- tai maahanmuuttolukujen vaikutus eläkkeiden rahoitukseen on kuitenkin rajallinen.

[Heikki Tikanmäki](#)

Kirjoittajat

Anna Rotkirch (PhD) on Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen johtaja. Parhaillaan hän valmistelee valtioneuvoston kansliassa selvitystä Suomen väestörakenteen nykytilaan johtaneista syistä.

Heikki Tikanmäki (TkT) on Eläketurvakeskuksen enustelaskentayksikön päällikkö, jonka erityisalana ovat Suomen lakisääteisen eläkejärjestelmän pitkän aikavälin näkymät. Allan Seuri (KTM) on tutkija talouspolitiikan arviointineuvoston sihteeristössä.

Risto Vaittinen (FT) toimii johtavana ekononomistina Työeläkevakuuttajat TELA:ssa vastuualueinaan eläkejärjestelmän talous, julkinen talous ja sidosryhmätyö.

Suvi Parikka (VTM) on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kehittämispäällikkö ja tutkija, joka tarkastelee työssään erityisesti alueellisia terveys- ja hyvinvointieroja. Terveiden eriarvoisuutta käsittelevän luvun muut kirjoittajat ovat pääosin THL:n tutkijoita.

Mauri Kotamäki (VTT) on Keskuskauppakamarin pääekonomisti, jonka erityiskiinnostuksenkohteisiin luetaan talouden rakenteisiin liittyvät kysymykset.

Minna Säävälä (VTM, PhD, sosiaalianthropologian dosentti) toimii Väestöliitossa ohjelmajohtajana. Hän on tehnyt aiemmin mm. maahanmuuttoon ja seksuaaliterveyteen liittyvää tutkimusta.

Timo Aro (VTT) toimii Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI:llä johtavana asiantuntijana, ja on erikoistunut alue- ja väestökehitykseen liittyviin kysymyksiin.

Emma Terämä (TkT) on Suomen ympäristökeskuksesta virkavapaalla oleva johtaja ja tutkija, joka valmistelee valtiovarainministeriössä Suomen historian ensimmäistä kansallista kaupunkistrategiaa.

Pasi Heikkurinen (KTT) toimii yliopistonlehtorina Helsingin yliopiston taloustieteen osastolla, dosenttina Aalto-yliopiston johtamisen laitoksella ja vierailevana lehtorina Leedsin yliopiston kestävyystutkimuksen instituutissa.

Taru Kivelä (VTM) on Väestöliiton pienten lasten vanhemmille suunnattujen toimintojen palvelupäällikkö, joka kehittää digitaalisia palveluja vanhemmuuden tueksi.

Millaista väestöpolitiikkaa Suomi nyt tarvitsee?

Syntyvyys on laskenut Suomessa viimeiset kymmenen vuotta, ja väestö ikääntyy. Kehitys haastaa hyvinvointivaltion rakenteita, kun pienenevän työikäisen väestön pitäisi pystyä huolehtimaan kasvavasta ikääntyvien joukosta. Miten eläkejärjestelmä ja muu julkinen talous kestävät muutoksen? Olisiko maahanmuutosta ratkaisuksi? Ja miten varmistamme, että talouden kestävyyttä tavoitellessa ei unohdeta inhimillistä ja ekologista kestävyyttä?

Väestöliiton uusi väestöpoliittinen raportti *Kestävän väestönkehityksen Suomi* tarkastelee, millaisia väestöön vaikuttavia trendejä Suomessa on parhaillaan meneillään. Syntyvyyden, kuolleisuuden ja muuttoliikkeen määrien tarkastelun lisäksi raportissa analysoidaan, mistä kehityskulut johtuvat ja millaisia vaikutuksia niillä on ekologiselle, inhimilliselle ja taloudelliselle kestävyydelle. Ovatko ne hyväksi vai pahaksi kestävyiden eri osa-alueille, ja miten niihin voi vaikuttaa?

Raportissa esitellään myös Väestöliiton 10 väestöpoliittista tavoitetta.